

דער אוצר פון קלאסישע ליטעראטור

„הויז-פריינד“

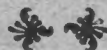
א היסטאריש-ליטערארישעם בוך

(1) ערצעלונגען, סקיצען, געדיכטע, ראמאנען און פערזענלעכע פון דעם יודישען לעבען.	יעדער מענטש דארף וויסען אין זיין הויז, און פאמיליע.
(2) היסטארישע און וויסענשאפטליכע ארטיקלען, ריזע בעשריפטונגען אין די ווייטע-לענדער, ערצעלונגען פון דער גאטור-געשליכטע, נוצליכע ידיעות וואס	(3) לעבענס-בעשריפטונגען פון גרויסע לייט.
	(4) נייע ערפינדונגען, אנעקדאטען, שעהנע מעשיות, גלייכע ווערטלעך, שכל-דיגע רייד פון גרויסע לייט און פון תלמוד.

רעדאגירט פון

מ. ספעקטאר.

IV-טעם בוך.

פערלאג „פראגרעס“ ווארשא.

תרס"ח.

ДЕРЪ ГАУЗФРАЙНДЪ

Историко-Литературный Сборникъ

Томъ IV

ВАРШАВА, 1908.

Типографія Б. Турша, Навелки № 7.

אינהאלט פון פיערסטען בוך:

1	די אלטע מעשה-מענדעלע מוכר ספרים . . .	1
24	ני-מאדנישער ווערטער-בוך . . .	24
25	צווישען זיך גערעדט וועגען אונזערע שרייבער און טייערע לעזער	25
25	-ישראל צביה'ס	25
33	די תורה (ערצעהלונג)-אליעזר דוד ראזענטהאל . . .	33
51	מיין לויפן נאך אויסלאנד (אויס די ירושלים פון אידישען סטודענט)	51
51	-אנע-ונדניק	51
60	די מנורה (געדיכט)-פ. זאמאשטשין . . .	60
68	טביה דער מילכיגער (אונזערערליכע מעשה)-שלום עליכם . . .	68
97	בשעת מעשה און דערנאך-א צווילינג . . .	97
107	דער בעל שם טוב (א היסטארישער ראמאן)-מ. ספעקטאָר . . .	107
131	צווישען ווייטע און נאָהענטע (וועגען די קאויקאזער, קרימער, רומישע	131
143	און פאָנישע יודען-שאל האַכבערג	143
154	ספורים פון תלמוד אין מדרשא-יהושע הלוי מוז . . .	154
155	עפוגראממען-1 . . .	155
159	נייע ווערטער-בן-דוד . . .	159
1	געגעסען! (ערצעהלונגען)-ד. פרישמאן . . .	1
1	דריי פארשין (ערצעהלונג)-מ. ספעקטאָר . . .	1

די אלטע מעשה.

פון

מענדעלי מ'כר-ספרים.

אמר מענדעלע מוכר ספרים, די מעשה וואס איך בין דא אויסען
אייך צורצעהלען, איז איין-פלינג איין אלטע, נאך נישקשה,
רבותים, וואס פאסט זיך זעהן גוט צו איינע, יודישע קינדער, אייך
אין היינטיגע צייטן. מה אנו מה חיינו, וואס איז דען, פרעג
אייך אייך, דאס יודישע לעבען איין-גאנצען? עס איז אין תוך ארבען
א אלטע אלטע מעשה, וואס הורט זיך תמיד איבער אויף-דאס-נייא אונטער פאר-
ע-דענע פארמען און אנשטעלען, לויט דער מאדע פון איינליכער צייט. אלץ
כאטן די אייגענע מעשה מיט די בהלות, אנשקעניש, קוועטשעניש, יאגעניש-
לויפעניש, מיט דעם רולעניש, שפארעניש, פלאגעניש, אויפמהוועניש, דרינגעניש,
בייסעניש און קאפדרייעניש. איינליכער דור מיט זיינע חכמים. גוטע, פרומע, וויא
אויף אפגעקומענע, געפאלענע, געשלאגענע נעביה, און מיט זיינע נאראנים, אויפ-
געקומענע, געהיבענע עזות פנימער, עמיהארים, קאבלעפעל און דרעהער א שרעק.
יענער קרח, וואס א מאד, דער ריכער, דער רעדעלפיהרער, דער אנהאפער, וואס
האט זיך געשמופט צו דער פהונה, צוויין דער עלטסטער, דער העכסטער—דער
קרח איז דא נאך היינט אויך, ער הייסט יענקל, בערגל, יאצמק, שמערגל, מיט א
נייעס מין פיינט; ער שטופט זיך אויך אויפגעלאן און וויל זיין דאס אויבערשטע פונעם

שטייטיל. יענער פארצייטיגער סנבלט מיט דער פנופּיא רכילותניקעס, לינגערס, פלאנקעמאכערס, בריות אויף אפצוואַנגען אויף דעם אויף יענעס אפּומן, א בלבל, זיט פויל אויף דער פּען אַנצושרייבן א שיר-המעלה, צולייגען א קנייטעל, פּדי צו-שטערען דער מיט א געפויא - יענע פיינע לייט, נישקשה, האט דער רוח נישט צוגענומען ביי אונז אויף אצונד. זיין זענין דא, זיין וואקסען אונז שפּראַצען, ברוך-השם! דער שפּיטץ איז טאקי וויא דער פּסוק זאגט: מה שהיה, דאס וואס איז געשעהן הוא שהיה, דאס וועט זיין, גישטא קיין גינעס אונטער דער ליכטיגער זון, יש דבר, ס'איז דא א זאך - קאלאניעס א שטייגער - שיאמר, וואס מען זאגט: נעה, דאס איז גינעס! זיין ברידער, פּבר היה, דאס איז שוין לאנג געווען אויף דער וועלט, קוקט זיך, וויט מוחל גוט צו צו דער מעשה דא וועט איהר זעהען, אז יודען איז שוין לאנג דער קאפ געלעגען אין דער ערד... איהר וועט אויף זעהען, אז אזוי וויא איזליכע שטארקט האט איהר משוענעס, איהרע ווייטע חברה, קונדסיס ארום איהם, אזוי האט זי איהר חכם, איהר בעל-עצה אונז איהם אקעגען איהר ווילדען מקיף, א פינע בריו, וואס וויל, אויף-צוליהבנים, אלץ פארקעהרט, אלץ באפיר, אונז איבער דעם איז - אוי, אז אך אונז וועה צו אונז!...

I.

דער חכם אונז בעל עצה אין אונזער שטעטיל איז געווען בנזמין דער מענש, פארשריבען איז ער געשטאנען אין דעם בייסטער פון דיא נפשות מיט דער פאמיליע קורנאטע. מעגליך, אז יענע, פון וועלכע דער שפּיטץ-זאמען ווינער שטאמט, האבען געהאט קורצע נעז, נאר אונזער בנזמין'ס נאז איז געווען נישט ערנער פון אלע יודישע געזי - א לאנגע מיט א הארפּוקעל אונז אויסלאזענדיג זיך בארן-אראב מיט א שפּיטץ. דיא פאמיליע ווינע איז אבער געשטאנען טאקי נאר אין בייסטער אונז געהייסען האט ער געוועהנטיג בנזמין דער מענש, בנזמין האט א מאל ביים פּערהומטען גביר ר' יונה יהויצער געהאט א שיינע שטעלע אונז איז היבשע, עמליכע יאהר אונזעקעווען בייא איהם א מענש. אז דעם גבירס געשעפטען האבען זיך אויסגעלאזט אונז בנזמין ווערד אומס מענש, איז דער נאמען מענש פון דעסמוועגען איהם טאקי געגלדען, אין שטעטיל האט זיך בנזמין גערעכענט איינער פון דיא שיינע, יוסטע בעלי-הבתים, זיין שטוב מיט א גרין נאנקעל אונז א הויכען דאך פון שויןלען איז געשטאנען אין מיטען בוארק, פונקט אקעגען דעם רינג קלייטען. שרה זיין ווייב, א הויכע, א דארע יודענע מיט א לאנגער רינער נאז, מיט עמליכע שויןלדך פעריל אונז א גילדענעם אויפגעל אויפן האלדז, תמיד אין דערוואכען אפילו, פלעגט זיך אפגעגען מיט דעם בעל-הבתישקייט, ציהען דיא פונקט פון א געהייגען שיינקל בייא זיך אין שטוב, וואס חוץ בראנפין אונז פארבייסען האט זיך בייא איהר געפונען בער, מעד, ווישניק אונז א געבראטען גאנזל אויך. דעם סוד פון זייערע אונזערקעס שטעלען האט זי אלוין נאר געוואוסט: איהר אונזערקע איז געווען הארט, שטייף, נישט געבייטעלט. בייא איהר איז שיינקעל האבען געטריגקען דיא "פּאנאני הער": דער צעכטיקטער, דער גאלאנווא מיט דעם שרייבער אונז נאך אועלכע געהייגענע פארשוויגען פון זייער קהל. "סאקע" איז בייא זיין נאך קיין קאטאנועס נישט. נאר עפּים - איז צו "סאקען", פון "סאקעס" א שטנקעל געפילטע פיש לעקען זייא דיא פינגער. פאר סאקען איז בשעת האבענדיג א פוסה אין קאפ, אפּען וייער הארץ, וואס אויף דער לינג, דאס אויף דער צינג. מען האט מיט איהר אפּט דענסטמאל אויפונז איבער דער "גאמנה", עס לאזט זיך געוועהנטליך אויס מיט נאך א פלעשיל משקה אונז מען פסקעט מיט א גוט, זיס שטייבעלע: אלע "גאמנה'ס" זענין גוט, אונזערע, אייערע אלץ. איינס... אויך חברה קדישא לייט, להבדיל, אדער עפּים אונזערע קהלס-לייט, אז זייא האט א מאל גע-חאלעשט דאס הארץ אונז האבען זיך געוואלט אביסעל קוויקען געבוי, פלעגען זייא שיקען געהעסען משקה מיט א גענויל בייא שרה בנזמין'ס. שרה איז געווען דיא אשת-חל אונז בנזמין האט אין דיא עלטערע יאהרען זיך געפיהרט א רוחיג לעבען, אהן קאפראגעניש, קינדער זענין איהם נישט געפאלען. ווינע דרייא טעכטער האט ער שוין לאנג אויסגעגעבען אונז זייא האבען געלעבט מיט דיא מאנען צופרידען, וויא זאט האט געבאטען. בייא זיך האט ער געהאט נאר איין-אייניקעל, א יונג פיריל.

נעקער אשיינס, א געראטען קינד וואס איז קינדווייז געבליבען א יונקע נאך ווין צייט
צוגען ווהן. ווא איז איהם געווען א ברייטס, אייגענע באקען טיף אין הארצען.
כנעמן האט געהערט צום סארט איידעלע יודען, וואס דאס איידעלקייט ליב
זיין אויפן פנים, מען דערקענט באלד איך דיער אויסוועהען, אז וויא שטאמען פון
א פיגער משפחה, דיא תורה שיינט וויא ארויס אין דיא אויגען און אויף דעם היבען
שטערען שטעהט וויא אנגעשריבען: דאס זענין גאנץ אלטע, אפגעקומענע מיטחסים
פון דער גילדענער פאן - קינדער פון דיא הייליגע אין דער גאנצער וועלט בעריהסע.
טהייערע אבות: אברהם, יצחק און יעקב: ...:

בגמין איז אויך געווען א פאלאמאנעט מענטש, א קלאגער, א גענויסער, ער האט
פערמאכט א מאך גאנץ רוהיג, בפשטות. אזוי וויא ויא איז, ויך קיינמאל נישט געהיצט,
נישט פארגרעסערט וויא אנדערע און געגאנגען פסיד מיט ויין אייגענעם דרך. ויך
שטייגער ביידען איז געווען שטיל, עפס אויף א געעיסות-הייריגליכער שטימע: האט
דערבייא אנגעפויגען דעם קאפ מיט האלב-צוגעמאכטע אויגען. גערעדט האט ער
קורץ און שארף, אריינגארפענדיג א משל, א נערטיל וויא א בליסק, וואס האט גע-
טראפען און געפאסט צום עסק. ער איז געווען א שוואכער מענטש אינעם האט געלעבט
דערפער וערר גערעכענט, אפגעהיט דאס געוונט. אין בית-הדרש פלעגט ער קומען
דאווענען גאר שבת, געהר וועלטען אין מיטען דער וואך, אי דאס אויך גאר פארגאכט
א קאל צו מנחה. דארט האט ער ויך נישט געשטופט אייגענאן, אין דער מנחה
וואנד, ויין ארט איז געוועהנטליך געווען אונטערן אויבען. מיט גימנים קומען פלעגט
דער אונטער-אויבען עפעס וויא געלעבט ווערען. ארעדיל מענשען פלעגען פסיד
שטעהען ארום ויין שטענדער און עס האט ויך געשמעקט עפס אזוי גוט, עפס אזוי
געשמאק... : און צוליב בגימין האבען גרשון-איוויק און דוד-אבא, צוויי
שטיקליך חקרגים, פארלאזען זייערע שטעט אין דער שפיגעל-וואנד און ויך געעפנט
לעבן איהם דארט אין שכנות. דיא ביידע חקרגים - אזוי איז געוועהנטליך דער
שטייגער געווען - הויבען אן דעם שטימע, אונזער בגימין וועט שטייגענדיג מיט האלב
פארמאכטע אויגען און העקט. דער שטימע ווערד אלץ ברייטער, גרעסער, עס
מישען ויך אין איהם אריין מענשען פונם עולם, איסליכער גיט איהם אציה, א שלעפ
אביסל אין דער וייט און אס קומט שוין אויס בוינדעס, גאר נישט דאס, פון וואס
קען האט אנגעהויבען, פלוצליס עפענט בגימין דאס מויל, עס ווערד שטיל, שא! שא!
און ער זאגט אפ ויינס, געזעהלשט ווערטער, וואס מ'רעפען אין קאנד אריין. אלע
זענען חסדים און מאכען מיט אויסגעצויגענע פרימער: א - א...!

[illegible]

וואס האָבען מיט איהם פארבראכט, אַביסעל דיא צייט, גלאט אוי, אין אַ שטימע, דער צעכטיקסטער מיט דעם גאלאווא, ווען וויא זענין געווען אַביסעל גיילופין, פלעגען זיך אַ מאל אויך אריינחאָפּען צו איהם מיט אַ פוסה אין דער האַנד און אין איין קול: פאני גינאַמקא! נישט אנדערש, וויא ווילען טרינקען לחיים צו פאני גינאַמקא, דער צעכטיקסטער, קלאפּענדיג מיט אַ פינגער זיך אויפן שטערען, מאכט האלב יודיש, האלב דויטש: „גינאַמקא, גרויסע קאפ! וועלכע פאני-גרייט, אוי וויא מיר י... דעם גאלאווא פּרעהט זיך דאס הארץ, ער שניידט עפּעס איבער דער „גאַמנה“, וויל אַרויסווינען זיינע לומדיש און מיט אים בודעם-פאלעצע, אַבערקייענדיג זעהן קאל איין ווארט, אלץ: „בני משה, אדאם, האמאן! שטשא או וואס, טא או נאס. וואש דאוור, נאש דאוור... מילקא חויר ניו, ניו מרייך...“ ס׳איז אַ לעבן, אַ חרדה, אַ ליבשאפט, נ׳יא זענין זיס וויא לאַקערציע, האלוען גימינז, קוים-קוים וואס וויא רייסען זיך פון איהם אַז אונז געבן אונזע, פלאנשענדיג מיט דיא פיס, — הבלל גימין ויפּזט נישט אליין, אלע צו איהם, שלאגט זיך אַ שטייגער איינער אין דער העה וועגען עפּעס אַ שידוך געהט ער צו גימינז. רבערט זיך ערגיין אַ פאר פאלק, קומט איטליכער געוונדער פון בירע גדרים אים ריינען דאס הארץ פאר גימינז, געהט אַ בעל-הביתיל אראפ פון קעסט און ווייסט נישט צו וואס זיך צונעהמען, דולט ער אַ קאפ גימינז, רייסען זיך צווייא ידען עפּעס צווישען זיך, גלייבט וויא אים גימין, שטאַרבט איד און לאזט איבער ירושה, העכען דיא יורשים נישט אויף זיך צוקריגען ביי צווישען וויא מיט זיך נישט אריין גימין; שטאַרבט איד און חוץ אַ נויב און קינדער לאזט ער זיטש איבער קיין ירושה, איבער וועמענס קאפ וויינט דיא אַלמנה? איבער גימינס, בקיצור, וואס נאר קומט מען צו גימין, אַ שטעטישע נאך — אויך צו גימינז, גימין הערט אַלסדינג רודיג אים, געפינט פאר איטליכען אַ משל, אַ ווערטיל, איין עצה און מען געמט זיינע ווערטער אַן פאר ליב, הנס וויא מענען טרעפּען אַ קאל יענעם אין קנעפיל, שטעכען אין דער זיבעטער ריפ.

אז דאס האט איהר אייד א בילד פון בנימין, פנים בעל-עצה אקאל אין
אונזער יודיש שפּעקיל, וואס אַזעלכע וויי ער זענן היינט ביא אונזער זעלמען.

II

אָקענען-זשע האט אין אונזער שטעטל יוד געפונען אר' געקב, פון דא מיני
 יעקבס, וואס זענען געווען א מאל, וואס זענען דא איינע, און וואס וועלען זיין
 אויף שטעטער אין אלע יודישע ערטער, בלויזן פון דא קינדער ישראל וועט נאך
 בלייבען און אין וואס זיך שלאגען נאך איין אדער, דא דאזיגע מיני פארשוויגען
 מענען יוד פארשידען זיין אין זייערע געמען, אין זייער שטייגער פריסקה, אויף אין
 דער חב"ש און אין דער גאנצער פיהרונג זייערער: בינאמישע פון דער אלטער
 העלט, אבער אויפגעווערענע פונם היינטיגען שנים - נאר אין גרויס גענומען אבער

זענן וויא אלע גלייך, איין טבע, איין מאכאקטער, אלע האבען וויא פלייא אין דער
נאז און אונטערנעשלאגען מיט הונט, אליין זענן וויא נישט ווערט קיין דרייטער אונט
וויילען גילטען אין דער וועלט ווערן שטארק. אייגענעם שכל האבען וויא נישט פאר
א גראשען און ווילען ווין מבינים אויף אנדערע. זאגען דעות אין זאכען, וואס זענן
פאר וויא פרגוס. מיינען קלאמפערשט אלץ לשם שמים, וואס אויף דער לינג דאס
אויף דער צינג-אונט זענן באמח שטארק פארביסען. זענן נישט דאס, פאר וואס
זיין גיבען זיך אויס. צו וואס זיין ריהרען זיך צו, ווערן א קרעטציל. אין וואס זיין
מישען זיך אריין אין צרות, בייען מהומות, אדבעהעניש, א פלאנעניש פון רבילות.
קסירות, לייטשע מילער און לאזען נאך זיך איבער אסאכען סליד ווא דא
וואנצען, וואס מיט קיין צעהן וואסערען נישט אפ צו וואשען.

אונזער ר' יעקב איז געווען א בינאמישער יוד, קלאמפערשט נאם און צויה.
און ווען דער לויב, דער סלף פון דיא חיות, האט אויף זיך, לויט אונזערע הייליגע
סבכים זאגען, איין אנשיקעניש, דאס קליין שרץ "פפניש", דער גרויסער, געווענער
העלפאנס - דיא מיק. האט בגיטן אויף זיך געהאט ווין אנשיקעניש ר' יעקב - א מיט
נפש, פון וועלכען ער האט זיך געהאט צוקראממען.

ר' יעקב איז געווען גאר א חידוש, א נאטס וואונדער! אין איהם האט מען
געשיינפערליך געזעהען דיא אייגענע גבורות הבורא, וואס ביא פיל קליינע שרציםליך.
זענע, וויא מיר ווייסען, ווערען נאך דעם ארויסקריכען פונם איי סולגל ביים לעבען
אין דרייערלייא געשטאלטען, פסדר איינע נאך דער אנדערער: אין דער געשטאלט
פון א ווערעמיל, וואס קריכט גאר און פרעסט, דאס ווערעמיל מאכט זיך שטענער
הם, קלאמפערשט וויא געפגרט, מיט א פניצעל גאר עפס מאקי א ליאלקע און פונ
דער שטילער ליאלקע שפרינגט דערנאך פון דער העלער הויס ארויס א באמאשקע
א ווערע-פייגעלע, וואס צושפרייט דיא פליגעליך און פליהט - הע - הע - זאגן הייך.
פונקט דאס אייגענע מאקי איז אויך געשעהען מיט אונזער קיין בעשעפעניש
להבדיל.

פריהער. אין ערשטען גלגול, איז ער געווען א וואהעם און האט געהייסען
זענקיל, אדער גאר פשוט זאנקומש. זענקיל איז אין דער יוגענט געווען א סלייך
משכחיל, געקראכען אויפן בויה, געארבייט געבייך גאר פאר דעם עסטען, מער וויא
עסטען איז איהם אויפן זין אפילו גישט געקומען. ביא איילבען איז ער געלענען
אונטער דיא פיס און מען האט איהם געמאכען וויא א ווארעם, ער איז ביא זיך
אליין געווען געזעהען, זעהר געפאלען, זעהר גוט געוואוסט, אז ער איז א וואס
ינגעל און קען געבייך גאר נישט. דעריבער האט ער אנגעבויען דעם קאפ, געקראכען.
וויא מען זאגט, איילבען אונטער דיא געזעהר - און דאס מאקי האט איהם געזאגט
טעוועט. דורכדעם האט מען אלץ ווייטער מער אויף איהם זיך אומגעקוקט און ער
איז אלץ וואס ווייטער מער ארויס פון דער בלאמע, פון א קליין משכחיל געווארען
א גרויסער משכחיל, שוין געחאפט דיא זעט, פנים געהאלט זייער אלץ געשפארט, ווא

גראשען צו א גראשען ביז ער האט אנגעקליבען אביסיל געלט און חתונה געהאט פאר
א האלב-דינסטמיידי, דאס הייסט איינע פון יענע ארבע מיני מידליך, וואס ארבייטען,
הארבענען, רייסען קריעה זאדערען לאנג עפס ביא קרובים אוינע און הייסען הייסט
עס, וויא העלפען גלאט אויף זיך, וויא אייגענע, אין דעם בעל-הבתולייט אוימיסט,
נישט צונעהמען קיין גראשען חלילה, דערפאר שטעלט מען זיך ארויס פאר מחותנים
ביא וויא אויף דער חתונה דערמיט, וואס מען שיינקט וויא א בורנאס, א שטאממע
און א פאר אלטע קליידליך פון דער גארדעראכע מען טהוט וויא נאך אן א גרויס
בבור, אויך וואס מען עסט, מען שרינקט ביא וויא אויף דער חתונה און מען געהט
מיט דער פלה דעם פשר-טאג... נאך דער חתונה האט זענקיל געפרוהט דאס
כול און אנגעהויבען ביסליבווייס אונטערצוהאנדלען, אליין פאר זיך צומאכען גע-
שעפטליך. ער האט פארליהען ארבע יודען, בעלי-מלאכות, קליינע קרעמערדיך,
געלט אויף וואכערס, שפעטער אביסיל געמאכט אויף הלואות שרייבערליך אין
אלערלייא פריסוסקוועס. השם-יהבנה האט איהם געהאלפען, איהם געגעבען ברכה
והצלחה אין דיא פארדינסטליך, ביז ער האט מיט דער צייט געמאכט א גאנצן שוין
קאפיטאל, מיט דעם אייבערשטעם הילף, און איז געווארען - א קאמאונעס עפס -
א פריציזשער בעל-הלואה! ער האט געקויפט אהויז און שוין געלעבט ברייט וויא
א פיינער בעל-הבית. דענסטמאל הויבט זיך ביא איהם אן דער צווייטער גלגול. פון
א ווארעם, א זענקיל, ווערן א מין פיינע-בריה, מיט א פנים פון א שיינעם יודען, און
הייסט שוין ר' זענקיל! ער איז שוין איין אפגעפיינט מענשיל, אלאילקע, ווין
שטאט איז אין דער שפיגעל-וואנד דארט אין קרוין צווישען דעם רעכטען ציטעס,
לייט ווייסען ביא זיך זעהר גוט ווער ער איז, פון וואנען, מישענהנס-געזאגט, ער
שטאמט, גאר מאכען זיך בוכות זיין געלד נישט וויסענדיג. געלד איז פאר דעם מענשען
דער בעסטער מליץ יושר... מען געהט איהם אריין צווישען דיא מורנוס - געמור
מורנו ר' זענקיל! און וויינע באמאקעס רופען איהם ר' זענקיל, שוין אונטער דיא
אויגען אפילו - דאס איז ביא אונטער זיךען אויף איין מורנה מיט דעם מיטעל-סטאמסקי
קאונטעניק" ביא וויא להבדיל. ר' זענקיל אליין געדיינקט נאך אויך זעהר גוט,
וואס ער איז פריהער געווען - א קליין טענשיל, א משכחיל, איין עס-הארץ. דעריבער
האלט ער עס פאר א גרויס-בבור, וואס אנגעזעהענע מענשען זענן מיט איהם חבר
און געהען איהם אין קאהן אריין וויא ווער גלייבען. ווי, האלט ער ביא זיך פאר
אירעלערע, געלעהרעמערע פון איהם און הייט זיך דעריבער מיט א ווארט, זאגען
זיין עפס, שאקעלט ער צו מיט דעם קאפ, ער קוקט זיך צו גוט צו דיא אלע גיינג
פון איירעלע יודען און וובט אין אלסדינג וויא נאכצוואן: זיין אין שיה און זעקעליך,
ער אויך אויף; זיין האבען אויסגעוויקמע פנימליך און רייכען מיט אויפגעלע, ער
פרוהט זיך אנגעהקען אויך אפרים-ידיש פנימיל און לאזען שטילע ויפצעליך; זיין
פיעקט זיך פאר גאט-ברוך-הוא אין דעם דאווען, מאכען פיעקעליך, פארנעהען זיך
און שרייען: אי, אי, מאמע, פאטער! אונטער שפרינגענדיג ער אויך אויף; זיין

א מאל עפס נאר און ווערטער: "סאנעלאפעס", "הויכא-היז", "בוס-בוס-בוס", ער
 אויך אזוי, און ווערטער. הכלל, ער איידעלט זיך, ער לעהרענט זיך. געדאנקט און
 געלויבט נאט ער איז לייענען גלייך, ער האפט שוין אויך א בבור מיט מצוה און
 ס'איז דא א האפנונג, אט-אט הויבט מען איהם אן מבור צוויין שוין מיט סנדק...
 ווייזט ער א מאל אויף איין אסיפה צווישען דיא פיינע-בריות, שפעלעכט ער זיך פאר
 הענגט און וויל אלץ, מען זאל עס זעהען, מען זאל עס וויסען... נאנט מען: ר'
 זענקיל! וויא איז אייער דעה? איז ער נאר איבערגעלוקליך. מ'רעפט ער א מאל גראד
 צו איין עפס אואך בנמינץ, איז ער אויפן זיבעטען הימל, בנמינץ איז ביא איהם
 איין חכם, דאס אויבערשטע פנים שטייטעל. סטייטש, בנמינץ! מיט איהם צווייטען
 איז א זוכה. - אט אזוי רייבט זיך א היבשע צייט אונזער ר' זענקיל, מאכט דערווייל
 אויך, מיט דעם אויבערשטעם הילף, נוסע געשעפטען, איז אריין אין דיא גרויסע
 פעדעכען און וואקסט, וואקסט ביז פון דער שטופער לעלע רייבט זיך אים און
 שפרינגט פון דער העלער הייט. אין דעם דריטען גלגל ארויס א גרויסער פונעל,
 וואס צושפרייט שטארק דיא פליגעליך, פליהט הויך אימליכען איבער דיא קעפ
 און הייסט שוין רב זעקב! איהם איז שוין קארג זיין גלייך מיט אלע, ער
 וויל זיין העכער פון אלע, קליינער פון אלע, האבען מעהר העה פון
 אלע. א שטאט אין דער שפיגעל-וואנט איז פאר איהם שוין גארנישט, עס
 ציהט איהם אהין, אויבענאן, הארט לעבין ארום-קדש און וויל זיין אומקום דער
 ערשטער, שוין א מורה-מורנו. - ר' זעקב געדיינקט שוין אצינד גישט, אז ער איז
 פריהער געווען זענקיל דער משרת, א וואקעס, א מין קליין בעשעפעניש. דאס געלד
 פארשטאקט איהם דאס הארץ, פארשטאקט איהם דעם מוח. אויף דעם ארט פנים
 זכרון דארט א מאל ליגט אצינד אקערביל. וואו אין איהם איז א מאל געווען דארט
 א שטיקעל יושר, אקאפ רחמנות, געטוואס מעגשליכקייט און א פיסעל פארשטאנד,
 שטעקט היינט א ממשע. אין איהם טהוט, ארבייט דיא ממשע, דער גאנצער שכל
 איז ביא איהם נאר דיא ממשע. אין אלע פינף חושים זינד איז אריינגעטאן דיא
 ממשע: זיין קנעקען, הערען, שמעקען, טאפען און פיהלען איז אלץ גאר דא ממשע.
 און ביא ינדען איז דאך פון אייביג אן שוין אזוי בוסכע - דערזעהען זיין ביא עמיצין
 א גילדענע ממשע, מעג ער זיך זיין אקאלב, א ברהמה, איז ער ביא זיין א נאנט,
 בוקען זיך צו איהם, מאנצען ארום איהם, לעקען און גיבען איהם גרויס פבור אפ...
 באסאקעס מאכען א ברייטען המלה: רב זעקב! און יודען זאנען נאך מיט גרויס נדר-
 ארץ ברוך הוא-וברוך שמו רב זעקב, אמן!
 רב זעקב, אונזער גילדען קעלגיל, איז שוין קדש! זינדע באסאקעס, דיא
 מענצער, דינען איהם געטרייא, בייבערען איהם אונטער מיט ווייריך, לויבען זיין
 נאמען און מאכען אן מיט איהם אויף מענשען אין דער שטאט א מורא. מען טאהר
 אונטער דיא אויגען אפילו גישט דערמאנהען זיין נאמען צום שלעכטען. מען טאהר
 אקעגען איהם גישט וינדענען מיט א ווארט און אלסדינג וואס ער טהוט, א גארעשקייט.

איין אומרעכט אפילו, מוז מען אנעהמען פאר ליב, גלייך וויא מען האט געשווארען
 אויפן בארג סיני צוגלויבען אין איהם מיט ליב און לעבען פונם גאנצען הארצען.
 מען האלט זיך איין, צווישן זיך אפילו א מאל אין א שטימע, גישט ארויס צולאזען
 פנים מויל דאס, וואס אימליכער בעווינדער ווענען איהם מראכט. אין הארצען שפעט
 מען, מיט דעם מויל לויבט מען, אלע ווייסען דעם אנשטעל און איינער דעם
 אנדערען נאכט... אט אויף אזא שטיינער פארקעהרט זיך דערווייל צווישן יודען
 חניפה, פאלשקייט, מיאוסע זאכען, עטליכע עווע-פונער, באסאקעס, ארבייטען
 מעשים, פיהרען א שטאט ביא דער נאז און יודען, דערנידערנדיגע, געפאלענע,
 ציטערנדיגע פהוגען נאך מראנען דיא געזיכערע אועלכע לייט אקעגען. - נאר
 אזוי וויא אפיקורסים אין דער וועלט מונען דאך זיין, וואס לייענען אין נאט אפילו;
 דעריבער האבען זיך אין שטעטל געפינען מיאוסע אפיקורסים אזוינע, וואס זענען אויך
 אין רב זעקב'ן גישט פארגלויבט געווען, איהם געהאלטען מחילה פאר א ברהמה,
 פאר אנראכען יונג, וואס זיין מישען זיך מיט הקיפות אין שטאט-וואקען איז א בייכער
 אומגליק פאר יודישע קינדער. - און פאר אועלכע חסידים אקעגען זיין בבור איז דאס
 שטעטל גישקשה בעשטראפט געווארען מיט ביידע מהומות: קריג, פלאגקעס.
 רכילות, מסירות, אכזריות את אלע פורעניות, וואס דרינגען שטעקט.
 רב זעקב קען שוין זינגען! עס געפעלט איהם שוין גישט דער הין,
 וואס איז א צייט מיט יאהרען אונזעק געווען אין דעם שטעטל, וויל איהם אויף דער
 עלטער ברעכען פון ברויט דערפאר, וואס ער האט איינמאל פארגעסען איהם געזיגט
 ביטען. און אויף זיין ארט צונעהמען איינעם עפס פון זינדע לייט. אין שטעטל
 ווערד אקאנעניש, א מחומה, א האמירער!
 רב זעקב פסקת שוין שאלות! ער זאגט דעות דיא דיינים, קווינקעלט
 זיך עפס אויף דעם שוחט, וויל גישט שטעלען אויף איהם אין א סירקא, ס'איז איהם
 עפס גיט גלאטיק... עס ווייזט זיך פלוצים אין שטעטל א מין פארשוין, דעם אלטענס
 שוחט א שוחט. עס ווערד אנערדער, א קריג אויף מעסער-שטעה אונטעס קעהרט זיך
 דיא שטאט!
 רב זעקב איז שוין אנרויסער בעל צדקה! ער העכערט דעם סח
 אויפן פלייש, גיט פנים דאזיגען געלד אטהייך זינדע ארעמע קרובים, א טהייל זינדע
 מענצער און א טהייל לאזט ער אראפ צו זיך אין קעשענע, א מין בוסתר, אויף
 זאכען אועלכע, וועלכע ער אליין ווייסט. רב זעקב טהוט גוטס און ארמעלייט גרינגען
 ביינער, זאכען און קריינגען...
 רב זעקב איז שוין א מומחה! אין דעם בקר-חולים "זיינעס", וואו
 ער איז גבאי, לאזט ער דעם דאקטאר קיין קאפ גישט אויפהייבען, געהט אריין
 און מרייבט ארום קראנקע וויא ער פארשטעהט, טהוט דארט אלסדינג, וואס ער וויל
 וואס איהם פאלט איין, ער ווייסט א קריינק און קראנקע ארמעלייט בעקווען פון
 איהם באלד דעם טויט.

ר' יעקב איז שוין אפבין אויף לעהרנען! ער קוואקעט שוין אויף אויף גבאי אין דער ישיבה, ואנט בויך-ספרות אין דעם שטייגער לעהרנען אונ קרייט זיך עפס אויף דעם ראשי-ישיבה, פון דער גאנצער גמרא קען ער טאקי סבות. נישקשה! ביים ווייב איז ער אנדריסער למדן, ער קען זעהר נומ...

ר' יעקב איז שוין אווילדער קבס! ער האלט פון זיך אשערק, איז מיט זיך משונה שטארק צופרידען, האט ווילד הנאה פון ניגס אונערטיל. אויף איין אסיפה וויל ער אלע ואלען איהם הערען. ער ווייסט ביא זיך זעהר נומ. מסתבא דרשקט ער נישט "אומזיסט" פארשטעהט נישקשה אין עסק... דעריבער איז ער ברוי, אז אנדערע זאגען אדעה אונ קען נישט לידען מען ואל איהם איבערשפארען - אויך היים, פארשטעהט אויך מיר, ר' יעקב! איז דער שטייגער ווייגער געווען אין אזא פאל צוזאגען מיט בריימקייט, מייטענדיג מיט דעם גראפען פינגער אויפן הארצען.

"אויך היים ר' יעקב! האט אזוי פיל געהייסען, וואס שווער איבערצוגעבען עס מיט טווענט ווערער. דרען איז געלעגען דער גאנצער ר' יעקב מיט דיא בייגער. איינליכער האט עס געמיינט וויא ער פארשטעהט, זיך געשטיקט איבערנעגונ אונ געשוויגען, אויס מורא מיט איהם איינצורייסען.

איין בגימין האט קיין מורא נישט געהאט ארויסצוזאגען זיין געה פרייא, אויף דעם שטייגער ווייגעס, רודיג, שמיל, זיך נישט צומאכען פלל פון ר' יעקב, גלייך וויא ער איז גאר אויף דער וועלט נישטא. האט ר' יעקב זיך געהיט אונ מייטענדיג מיט דעם פינגער אויפן הארצען אין איין פיגער געמאכט: אויך היים ר' יעקב!... האט איהם בגימין בשעת מעשה אנגעקוקט גאנץ קאלמבליטיג, נישט צוגעשפערען געוועהנטליך קיין ווארט, אדער געשטופערט א מאל גאנץ קורץ: אויך היים, נישקשה. פון קינדווייט אן וויא איהר הייסט, דאס געהר זיך אבער נישט אן צום ענין... אונ ווייטער טאקי זיך גאנץ רודיג גערעדט. דאס פלעגט ר' יעקבן שטעבען וויא מיט א מעסער אונ איהם צוקאכען דאס בלוט. בגימין איז איהם געווען וויא אדארן אין דיא אויגען, אנקוקען האט ער נישט געקענט בגימין מיט ווייגע לייט. עס האט איהם געברענגט, פאר וואס ואל אין דער שטארט וויין נאך אייגער, פון וועלכען מען האלט. אונ נאך ווער! אונלכער, וואס האט עפס נישט אזוי פיל געלד!... ביא איהם איז איינגערעדט געווען: בגימין בענגלט איהם, געהיט ביא איהם צו א חלק פבור, דאס וואס איהם אליין גאר קוקט. בגימין איז גאר נישט אזוי קלוג, אזוי פיין וויא מען מיינט, ער פארבלענדט גאר דיא אויגען. ער טו עס בלי גדר רעווייטען אז מען האט אין איהם אנגראבען טעות. - דעריבער פלעגט ער צו בגימין זיך ווקען, אויף איהם אלץ גראבען, איהם געוואלט אלץ מבטל וויין אונ פארמיאוסיר ביים עולם:

אפאר וויכטיגע זאכען זענען שטאמער זיך פארלאפען, וואס האבען אויפגע- ריהרט דאס גאנצע שטעטל. אלע זענען דערמיט גאר בעשעפטיגט געווען, אונ

אונזער ר' יעקב האט דענסטמאל זיך בענוצט, אויסצוניסען אויף בגימין דעם גאנצען זאכן אונ אפצוגעבען זיך מיט איהם וויא מיט אטאמען!

III

נוהי בימי הרעב הגדול, אונ עס איז געווען אין דיא מעג פונם גרויסען הונגער. נישט היינט געדאכט, אין אויגער ווינקעל איז נישט געראטען קיין פבואה, דער נקרות איז געווען שרעקליך גרויס אונ מען איז געשטארבען, אויסגעגאנגען פאר א שטיקעל ברויט. אונ אז דאס שליקמול געהט, געהט עס מיט אלעמען, מענשען האבען פאר- לויבען אייגער צום אנדערען דאס פארטרוען, אלע פארדינסטען האבען זיך אויסגע- לאזט, מענשליכקייט אונ יושר - אויפגעהערט, עס איז א בייזע מהוסה, א צארען פון גאט, דער שטארקער שטיקט דעם שוואכען, דער אויסגערעכטער דעם גערעכטען אונ וויא געוועהנטליך לידען מעהר וויא אלע, אין א שווערע צייט, דיא ארמט, שוואכע יודען געפער. אויף וויא גיט זיך אויס דער צארען פון אלע ווייטען, אז ס'איז נישטא וואס צוטאן געהיט מען זיך צו וויא. יודען אין שטעטל אהען-קרעכען, פאלען אויף דיא פנימער אונ בעמען רחמים. ר' יעקב פון וויין זייט טהוט וואס ער קען - ער כהיט דאס, יענץ, העכערט דעם מקח אויפן פלייש אויף, אונטערצוהאלטען ווייגע לייט אונ ארמט קרובים. אנדאי איז דאס א מצוה, א גרויסע צדקה, מחיה צחייך יודישע "נפשות", גאר אקעגען א וועלט קען מען נישט יוצא וויין - דער ארמער עולם הלאנים זיך אלץ זעהר שטארק!

אין יענערער ביטערער צייט גראד איז ארויס א קלאנג, אז אין הערשאנער גופערניגע מאכען יודען קאלאניעס, דארט איז פשוט א גנעך אונ צווישען דעם עולם איז דענסטמאל אויסגעגאנגען א לידעל, וואס יונג אונ אלט האבען עס געווינגען, דאס לידעל איז דאכט זיך, פמעט אזוי:

האט איהר געהערט דאס לאנד הערשאן
נישט ווייט פונם פעטער יושמעאל,
פון פונעל מילך איז דארט פאראן,
פאר יודען ארץ-ישראל.

א פייט א ציג, א שאף א דרייער,
אהוהן, איין אינדיק האלב אומזיסט,
אלסדינג בוי-וול, קיין זאך נישט טשייער
אונ תבואות דארטען פול וויא מיסט.

דאס לאנד איז גוט און וואיל א וויינער.
אויב לעבן, פריינדער, ווילט איהר פון.
פארנעמט דא קלימקעס, ווייב און קינדער
און לאמיר עולה-רגל זיין!

דאס לידעל האט מען טאקי געווינגען, מען זעט מען אונטערפרייבען, אונטער-
ווארעמען האט אויך נישט געפעהלט און פונם ארט האט מען לעת-עפה ווד אלץ
נישט געריהרט, ערשטענס, האט מען, וויא דער שטייגער איז ביא אונז יודען, גע-
קוקט איינער אויפן אנדערען, אויף דר-ארץ - לאזען יענע מאכען דעם אנהויב צום
ערשטען און מיר נאך וויא, יענע אבער האבען נאר געקענט שוין דרשונען, וועגן
געווען בריות נאר מיט דער צוג און דעם פכוד עפס טאקי צומאן האבען וויא מוחל
געווען אנדערע... צווייטענס, האט מען דאך, וויא דער שטייגער איז ביא אונז
יודען, נישט געקענט געהערן גלאט סאן עפעס אואך, ווד נישט אנצוגייערן וויא א
פויק פריינדער אויך, דערנאך שטענען דאס אייגענע טאקע ווידער פאקקערט... און
דריטענס, איז דאך, נאך א מאל טאקי, וויא דער שטייגער איז ביא אונז יודען, נישט
אויך וויכטיג דער פסוק וויא דער דרש, דאס אויסרעדעניש אויף איהם, מען לעהרעט
דיא נקרא נישט אויך צוליב דעם פשט, וויסען דעם דין, וויא צוליב דעם פלפול, צוג
טהוט א יוד אויף סברות, מען שפארט זיך, אנגעהערדיג זיך, איינער דעם אנדערען
ביא דיא גערודליך, מען פרעגט קלאמץ-קשיות, מען ווייזט ארויס גרויסע חריפות
מיט קייטשליך, שפיטצליך, געוואהרענישען גערינגענישן, וואס שארפען אה
שפאלטען דעם מוח, - אין דעם דאווען עגן מוכ דא קאלאניעס איז געווען אויך
דאס אייגענע טאקי: א שפארעניש, א האמפערניש, א קרעניש, א ווידער-אינאנד
פרעגעניש, איין אפונדערעניש, א חזוק-מאכעניש, מיט געשעט און שטענדיג-מליך-
איינער צום אנדערען: "חכם מינער ו", "שיינער יוד איינער ו" בידע צדדים האבען
זיך געשטאק געוידעלט און געווען צווישען זיך פייער מיט וואסער, דיא דרינגען יא,
געגע - גיין, יא, ווייל יענע וואגען גיין און גיין, ווייל דיא וואגען יא... פלאטשעקע
קעפליך האלטען געוועהנטליך מיט דיא, וואס האבען גוטע געמבעס צום שריינען,
פיסקליך אויך שריינען און וואס קענען מאכען פונם מויל א האלאווע.

דערווייל, אין דעם גרויסען מאראמא, קוקט גראד איינער, אונטערער א מלמד,
פון יענע ווייטע מקומות דארט, ערגיץ אין וואהלין, צום ווייב אויף יום-טוב, אין א
זייער קאפאטע, ער קוקט אביסעל מיט גללות וויא איינער, וואס איז אויסגעווען א
וועלט און ווארפט ארוין אין דעם שמענס פרעמדע, וואהלינישע ווערמער, אנשטאט
"יד", נאנט ער "יא", אנשטאט "קרופניק" - קאליש" און "קופקע" הייסט ביא איהם
קולעטש"י, ארום איהם פארקלייבען זיך רעדליך מענשען, מען קוקט אויף איהם
עפעס וויא אויף א חידוש און מען שלעגט איהלעךס ווארם ווייז פון וויינע מעשיות,
קראצענדיג זיך דערביא פאר גרויס דגאה, וואהלין, דערזעהלט ער, איז א גע-

כענישט ארט מיט אלעס גוטען, קולעטש עסט מען דארט נאר אין מיטען דער וואך,
וויין טרינקט מען דארט וויא וואסער, היינט וויער ראפעלפליישיל, קנאפעל, "פראקעס",
פאלירטשקעס" איז א מאכל מלכים! דיא ווידלען ביא דיא שפעסען (ביא דיא
"שאף", מיין אויך חאפט ער זיך באלד און פארריכט וועגן אפגעקאפען מיט שטאלץ
און שלעפען וויא פון הינטען זיך נאך אויף רעדליך, קאדע, אויך הייסט עס דארט,
יו - יא, יא, מיין אויך, - נאר דיא מענשען דארט וועגן גראב, פארשטאפטע קעפ,
יודען פונם היינע ווינקעל קענען וויא אין וואך אריינגארען און מאכען גוטע געשעפטען,
מלמדים פון אונזער קאנט האבען דארט דיא בעסטע קעלענען, ווערע - וועגן חסידים,
לייגען אנדער אין "עכר" מיטטעלעך-געזאנט, נח מיט וועגן גרויסען, קמין בית בו,
מלופס וואו אי, דערפאר אבער קענען וויא עסטען...

דער מלמד מיט דער נייער קאפאטע, געברייטעלטע פאות, און מיט זיינע
וואונדערליכע דערזעהלענען, שטארק פארנעמערטע, מאכט אן אין דעם שטעטל א
האלעבונדע, עס פארקאכט זיך דארט א געדריקטע קאשע, א טהייל שריינען: אהין אין
יענע מקומות ערגיץ, וואו מען קען קעלען, מאכען שיינע געשעפטען! א טהייל
שריינען: גיין, אהין, גיט ווייט פונם פעטער ישיבועאל" אויף דיא קאלאניעס! גענעטצטע
מענשליך, מיט פעטע בייכלעך מאכען: עט, חלעבין, סאיז אין נאנצען איין אויס-
געבלאזען איי! גלייכער נישט אהין גיט אהער, אייזיר וישבי ביהם - דעם פוערש
ווערמטעל טאקע: "סדי דאמא דא נירפאסאי", און גוטע, ווייכע מענשליך, לעדענע
דשילעס, ביינען זיך, וויא עס קוקט א מאל אויס, אי אהין אי אהער, סאיז א דולע-
ניש, א קאכעניש, ביז אין דעם שטעטל ווערד געמאכט א גרויסע אספה, אויף וועלכער
סאיז געווען רב, געקב און אויך בנמין.

פריינדער פון אלע, עס פארשטעהט זיך, איז ארויסגעשפרינגען מיט אונארט רב,
יעקב, זיין דעה איז געווען-בלייבען, קאלאניעס, האט ער געזאגט, איז נישט פאר-
יודישע קינדער, דערצו איז עשו, קעלען און שטארבען פארזאמט מען קיינמאל נישט,
אומעמוט, דעם ברוחן צו גאט ברוח-הוא טאחר מען נישט פארליהרען גלויבט און
ריהרם זיך נישט פונם ארט... פעטע בייכלעך און לעדענע דשילעס האבען זיך גע-
בויגען אויף זיין ווייט, געהאלטען מיט איהם, דערנאך האט זיך צושאקעלט דער-
איבעריגער עולם, אלע האבען גערעדט, געשרינען אין איין קול צום טויב ווערען,
מען האט מעהר נישט געהערט וויא: קאלאניעס! וואהלין!... עס וועגן געבלייבען
וידלעכענען, פלאם-פייער, פער און שוועביל, עס האט געהילכט, געשטורמט און
לעדענע דשילעס האבען זיך געבויגען, וויא אמשערעטיל פאר דעם ווייט, אהין און
אהער, געמבעס פון ר' יעקב'ס באקאנטע האבען פלוצלים געדויערט: קבצנים!
שלעפען ווילט זיך אייך אויף יענעס קאפ, הילטאנעס, פעלי-צדקות איבער א פרעמדען
בייטעל!... א העזע אביסעל, מען ואל נישט הערען, וואס גבירים, גריסע ליט
וואגען! איהר מינט, סאיז שוין הפקר א וועלט? ווארט נאר ווארט! וועט איהר ווערען-
ווער עלטער איז... וואס הייסט זיך אויסשפאנען, נישט צאהלען... רבני יעקב, ואל-

געווען זיין, לעבט נאך, מאריך ימים ואל ער זיין. די קאלאניעס אין וואהרין ווערן אג-
געצונדען, פיינערע אין אייגעם אויף דיא באסאקעס און שימען ווי אב מיט הייסען פריסקע.
בנזמין איז דיא באנצע צייט געוועסען רוהיג, אנגעבונדען דעם קאפ און געשוויגען, ערשט
אז דער עולם איז מיר געווארען שריינעדיג האט ער אויפגעהויבען פאמיליכען דעם
קאפ, ארויפלייגענדיג דיא האנד אויפן שטערען, וואס האט ביא איהם געמייט, אז ער
ווייל עפס זאגען.

— שא, שא! איז געווארען א קלאפערייא, א שולשקערייא צווישען דעם עולם.
רב בנזמין וויל עפעס ביינען, שא, שמיל!
— האט איהר זיך שוין אפגעקיהלט, רבותים, און וועט הערען? מאכט בנזמין
מיט א פרייגליכער מינע.

— יא, יא, רב בנזמין! כעט, ואלט איהר געווען זיין, מיר הערען.
— אומויקט קריגט איהר זיך, מיינע ליבע יידען. הויבט אן בנזמין שמיל, רחמי-
לויא זיין שטיינער איז, וויא איך זעה קענט איהר גישט אונזער יודישע היסטאריע, נאט איך
זאג דא אין גאנצען אין עמליכע ווערטער.

דער עולם איז געבליבען שמיל און א שום געווענונג, קיין שארף, קיין פארע-
האט מען פון קיינעם גישט געהערט, גלייך וויא אלע זענען אויסגעשטארבען, און בנזמין
האט שמיל מיט האלב פארמאכטע אויגען אנגעהויבען אזוי:

— וויא באלד, רבותים, אברהם אבינו דערנאכט מיט זיין שכל דאס יודישקייט
הויבט מיט איהם זיך אן דיא סדרא לך-לך, און ווערד פארנוואגעלט פון זיין פאטער-
לאנד, קוים מלעט ער זיך, ווערד דער ערשטער געמלטער יוד, האט ער שוין אויף
דער עלטער גאר א ווען, יצחק, געוידעשט נאך קינדווייס, האט שוין דערפאר מיט
א קאל טאק א צוויילינג און לך-לך, וואגעלט זיך אויף ארום אין דער וועלט. —
זעקב, א פשר קינד מיט א יודעש הארץ, מאכט א פליטה, לך-לך פאר עשוין קיין
חרן... פיער קאל חתונה געהאט, האט א שוין קינדערליך און לך-לך, לויפט ווייטער
פאר לבן-הארמי... בלאנקעט זיך ארום ביז ער קומט אויף דער עלטער מיט זינע
קינדער קיין מצרים, וואו יוסף זינגער איז א חשוב אין הויף, א גרויסער פריץ, איין
מוכר-חבואהניק אין דער וועלט! דאס, וואס דיא קינדער ישראל בלייבען דארט א
לאנגע צייט וויצען, זענען זיין דרינען גישט שולדיג, דער קאזאק האט זיין שוין
געהאלטען. אין צרות, אין לייד האבען זיין זיך דערטויל געפרוכטערט און געטעהרט.
שונאים אויף צוא שפרונגעניש. משה רבינו, וואס האט יונגערהייט שוין געוואוסט דיא
סדרא לך-לך, פגעלט דערנאך, דורך גרויסע וואונדער, אפצווארען די יודישע קינדער
אויף רבייא מעג נאר פרייא צונעטהען, אבי פון פרעהס הענד ארום איז שוין דיא
בכירה ביא זיין געווען צומאכען אויף לעולם געד לך-לך. זיין געהעסען דיא תורה
אויפן בארג סיני און לך-לך מיט איהר א צייט מיט יאהרען אין דער מדבר. מיד,
עובראנען פונם שטענדיגען ארומוואנדלען קומען זיין אין דעם לאנד בנען, ווילען האבען
דארט א מקום מנוחה, רוהען אבער ווייניג, האבען גענוג אויסצושטעקען שטענדיג פון

שונאים ארום און ארום, דערנאך, אז נאט העלפט, זיין ווערען שטיקליך בעלי-
הבתים מיט א בית המקדש, יידען וויצען זיך אין וויינגערטנער, אנגעלעהענעם אויפער
פייגענבויער און מען הויבט ערשט אן וויסען פון אלעבען צוואנען, צו פאשטען זיך
פלוצלים יודישע קינדער און צופאלען אויף צווייא שטיק מיט בעוונדערע שטיקליך.
רייסען איינער ביים אנדערען אפ דיא קעפ, ביז שלמנאכר דער מלך פון אשור זאגט
דיא קינדער ישראל לך-לך! אהין אויף, וואו דער שווארצער פערפער וואקסט דארט,
און מען ווייסט עד היום גישט וואו זייער געביין איז אהינגעקומען, שפעטער קומט
גבירנאצור מלך בבל, זאגט אויך דעם שבט יהודה: לך-לך און זיין ווערען פאר-
וואגעלט. — אין א צייט ארים קעהרען זיך א טהייל יידען צוריק ווידער קיין ארץ-
ישראל. גאר ס'איז שוין א געמוטשעט לעבען. זיין זענען קנעכט ביא זיך אין דער
היים, ווערען פארשווארצט אין עושר אין בבור, ליינען קלעפ פון אנדערע און רייסען
זיך ביא דיא געווישען זיך, אזוי ציהט עס זיך אין צרות אין יסורים ביז מיטום
דרישע חורט מיט זיין גוט איבער לך-לך און דאס איז זיין ביז היינט געבליבען
גוט אין דעם זקון. זינט דענסטמאהל געהט בסדר אלץ דיא סדרא לך-לך!...

— אט דאס, רבותים, האט בנזמין אויסגעלאזט אויף א גינדעריגער שטיקע, מיט
א זיפן וואס האט געריהרט ביים הארצען. אט דאס איז דיא אלטע יודישע היס-
טאריע, וואס בלייבט תמיד, זיין אין גאנצען איז וואס א לך-לך, אין אנהויב, אין
דערמיט און אויך היינט, ברידערליך. לך-לך! קיין מערקסאן, קיין וואהלין, ערגיין
אנדערש — אלץ איינס, דערמיט געהט נאך דיא געשיכטע גישט קיין עק, פארנוואג-
לעניש הערט נאך גישט אויף, דיא פארנוואגעלטע אין מערקסאן וועלען נאך געהן קיין
וואהלין און ווידער דיא פון דאנען — זיך לאזען אהין... וואס קען מען טאון?
געהט, יודישע קינדער! גאר אל תרנוו בדרך, קריגט זיך גישט איבער דעם וועג.
אויף אויף דעם וועג... געהט, ברידער, נאט ואל איך העלפען!

— איהר כעט, רב בנזמין, וויא א חכם! רופען זיך אן מענשען פונם עולם
גאר וויא געהט מען אן געלד, מיר געדארפען האבען הילף, אויף הוצאות
געלד!...

— פון מיין זיט, ענטפערט בנזמין, ווארגענדיג זיך מיט שרעהרען, פון מיין
זיט בין איך כהייט צוגעבען פיל מעהר וויא איך קען, לאזען אויך אנדערע געבען
גאר וויפיל זיין קענען, אפילו ווייניגער וויפיל זיין קענען, אבי געבען. וויא זאגט מען
עפעס: אביסעל און אביסעל, ווערד אפולע שיקעל!

— יודען! טהוט רב זעקב פלוצלים אהיק, שטארק אנגעצונדען, איך דערקען
אויך היינט גאר גיט, יידען! פארשטעה גישט, וואס איך איז היינט אזוינס געשעהען?
וויא אזוי קענען עס יידען מיט אקאלטער לעבער צוהערען אועלבע בייד פון דעם
רב בנזמין איינער? ... ס'איז דאך חילע-חאלאשעס, א חילול-השם, מען ואל
געהען דיא תורה האקדושישע (הקדושה) און מאכען פון איהר גלייכע-ווערטליך!...

געוואלד, דיא הייליגע הורה! געוואלד, דיא הייליגע אבות! מען געהקט א סדרא לך-לך און מאכט פון איהר מאנדלוש, א לעבעדיגע! -

אוי-וועה, מען בערארף דאך, הערענדיג אוינס, קריעה רייסען!...

- שוין גענוג געריסען... נישטא שוין מעהר וואס צורייסען! - האט זיך געלאזט הערען עמיצענס אקול פון צווישען דעם עולם - די נומע פנופיא האט שוין אפגעריסען דיא הויט פון לעבעדיגע און פון מוימע.

- פרובות צוה-פנים! מהוט רב יעקב אהיק, ווער איז דאס דארט דער יונגמאש אויפער?

- האט רחמנות, רב יעקב! שרייען יודען אין איין קול. געהט, זאל עפעס זייערען אויף הוצאות! ס'איז שלעכט, רב יעקב! שלעכט, שלעכט... מיר זענען פארבייא

- יודען בערארפען האפען ברחוק צו דעם וואס לעבט אייביג אין הימל, ברוד הויז וברוד שמו, זאגט רב יעקב דעם עולם מוכר. ה' ילחם לכם - הקדוש ברוד הוא נעם אייך געבען ברויט, געבען קען נאר ער, ווין ליבער נאמען אליין, שבו לכם עם החסור. בלייבט און האפט אויף דעם, וואס נעם קומען ריימענדיג אויפן חסור. אזוי זאג אייך, אייך רבי יעקב!... פארנעמט נישט, איהר זענט שטימלעך בעלי-חובות, צום רייסער קומט, אייך מיר און... פאר נאט טאהר מען נישט אנטלויפען. זאגט תהלים, פאסט, הללוהו בחוף ויחול, צום סוף וועט ער אייך מוחל זיין, נישקשה... זיין רחמנות איז גרויס.

בנימין האט זיך אויפגעהויבען פונם ארט און ארויסגעגאנגען שטיל, נישט צו ענטשעקען רב יעקב'ן קיין ווארט. באלד נאך איהם איז אויך דער איבערנער עולם זיך געגאנגען און דיא אסיפה האט, וויא געוועהנטליך, זיך אויסגעלאזט מיט גארנישט.

מיט גארנישט פאר דעם ארמען עולם און מיט אים אבער פאר בנימין - א בים אוש צייכענס זענען געשטאנען. רב יעקב האט וינט דענסטמאל אויף דער אסיפה זיך געגעבען דאס ווארט, בלי נדר בנימין אנגעזאגט, אז אייביג זאל עס איהם ליגען אין מעס. געזאגט געמאן - און עס האט נישט געדויערט לאנג אז פונקט אקעגען בנימין הויז אויסגעוואקסען א געהויבען שיינקעל נאר א וואונדער, וואו דיא פנים זייערען זיך האבען אפט געטרונקען און פארביסען.

בנימין האט שוין נישט דיא פרנסה, וואס פריהער, ער ווייסט שוין דעם מעס פון נויט. שרה ווין ווייב איז פאר יסורים געעלטערט, בעטריבט. דיא שגירליך בערעל מיט דעם גילדענעם אויבעל נעהט מען שוין נישט בייא איהר אויפן האלז אפילו שבת און יום-טוב. וויא ליגען ערגיץ פארנעמען. נאר בנימין האלט זיך נאך פון דעסטוועגען און דער שטייגער לעבען זייער איז נויט גענעדערט אויף א האר, ער ווייסט אלץ זאקע בייא זיך אין אלקיר, קוקט אריין אין אספר, שטענדיג דארט מיט מעגשען שטיל, דוהי, געלאפען וויא א מאל.

אזוי האלט זיך געוועהנטליך א בוים, וועלכען דער ווארעם עסט, מאמשיעט אונטען ביים ווארצל. וועסנע-צייט בעדעקט ער זיך מיט בלעמער, געהט אויס פריש, גרין, נישט צודערקענען, אז אינוועניג איז ער געביך פויל - ביז ווין מלאה-המות, דער ווארעם, מהוט דעם לעצטען פיק, דערנעהט איהם דעם עק און ער פאלט פלוצליס אידער!...

IV.

אזויא אומגליק האט דאס שטעטל געטראפען - און בנימין איז געפאלען א קרבן!

אז דיא היינטיגמאדישע בילדונג האט, וויא א מנהג, זיך אריינגעזאפט אין אונזער ווינקעל און אנגעמאכט צרות, האט נאט אונזער שטעטל פון אונפרגעזיגט אויסגעהיט, דאכט האט מען פון אזא אנשקעניש אלעאנע צייט נישט געוואוסט. מען האט אפילו געהערט א מאהל עפס א קלאנג פון דערווייטענס מבח רייטשליך - געבולבעטע יודען אויגע אהן נאכמולקעס און מבח בילדיך עפס אויגע מיט קורצע שורהליך, נאר אלץ נישט בייא איינו געדאכט. אונזערע יודען האט מיט זיינע שיינע אנשטעלען דער דוח נישט גענומען. גיבער, דאכט זיך, וואלט דער גער-הרע מרצה גענוען געהען צו אלע שווארצע יאהר איידער קומען צו אונזערען איידען בריינגען איהם צו אונד... דער גער-הרע אליין האט, דאכט זיך, בערארפט האבען איין איינערנעם גער-הרע אוינס צומאן. - פלוצליס אבער ווערד אין שטעטל א געשטעל. א געשטייא, א געפילדער: אוי-וויא, דיא קליפה איז דא! -

בייא איינגען מאמשיק עפס - און צו אלע צרות נאך, איין איידעמיל איינעם עפס פון רב יעקב'ס לייט געפינט מען אונטער דער "גמרא" א "טרפה-פסול"! מען געהקט זיך צו דעם פושע-ישראל און עס ווייזט זיך ארויס - אוי, א וועהמיג! - ער איז נישט איינער און אויך נישט דער רעכטער בעל-עברה. דיא אמתע מרפניאקעס, אבי-אבות הטומאהנקעס זענען עטליכע בעלי-הבהישע קינדער, מען געהקט זיך צו דיא פיינע לייט און עס ווייזט זיך ווייטער ארויס, אז וויא זענען, הע-הע! גרויסע עוית-פנימער, האבען נאר קיין מורא נישט פאר קיינעם. דיא קליפה, רחמנא-ליצלן, האט צוגענומען בייא וויא דעם שכל מיט דעם יודישקייט אין איינעם, זענען אליין קאליע און קאליע געמאכט נאך אנדערע. עס רעשט זיך, עס קאכט זיך, דאס נאנצע שטעטל ווינט. זיך, איטליכער אלץ - וואו, א מעשה אזא מעשה!... טאמעס - מאמעס - זיטערען. פלאמערען פאר זייערע קינדער, די קליפה זאל אין אזא אונטערגאנג, נישט דא געדאכט, צו וויא זיך אויך נישט אנגעהמען, שיינע יודען, נאמס-ספראפעס, געהקען זיך אן נאמס קרינדע. סטייטש, רבנו של עולם, מען זאל איינס איהם אפמאן!... און גלאט אזוי יודען מיינען נישט קיין שום נאך וויא ערווייל איז דאך דא איין עסק צוארבייטען, פילדערען, שרייען און נישט ויסזען

ליידיג. מער פון אלע האט געברענגט רב יעקב. און אימליכער ווארס האט
אראים: אין מאל, אז ער, הייסט דאך עס, דער עלטסטער, אויף איהם שטעהט
דאס גאנצע שטעטל און ער וועט בעדארפן נאט ענטפערען פאר די אלע מאים.
אפגעבן דין וחסבון פאר פליישראל. פאר וואס רב יעקב וועט דער פלדעליין.
ברוך הוא וברוך שמו, זאגן - האסטו דא נישט, וויא דער פאסטור פארשט וין
שטערענדע, נעמאן איבערפיהרען מיינע שאף ישראל אינמיטן דין רוב, כדי זיא זאלען
וויסען ווער עלטער איז און וואס פאר א נאט זיא האבען? ... היינט
צווייטענס, האט דאך אין דער מאוסע מעשה געשטעקט דאס איידעמיל פון וועס א
לייב מענטשען. אוינס איז דאך שוין טאקי א פאדראס, נישט אויסצוהאלטען. און
דריטענס - נוא, דאס מוסלען שוין שונאים, לאו עס פלייבען צווישן און - האט
דיא גאנצע מעשה גלאט נישט געטויגט רב יעקב'ן צום עסק. דאס הארץ האט איהם
געזאגט, אז דיא דאזיגע קליפה מיט איהרע ביכליך, ווען זיא האפט זיך קליפה
אריין צווישען יודישע קינדער, קען איהם זעהר פיל שאדען צו וין נאמען און צו
דיא מיני געשעפטען ויגע, דענסטמאל איז ער דערהרגעט, וויא דיא פלעקערמז אין
פיגצטערען קעלער בשעת עס האפט זיך אהין פלוצים אריין א שוין פון דער לעכטיגער
זון...

אין דעם דאזיגען קאבעניש לאזט מען, עס פארשטעהט זיך, נישט אויס אונזער
בנימין. מען לויפט צו איהם קשונגענערווייז און מען ווישעט איהם אן פולע
אויסערן מיט דער מעשה, גאנצענס קרובים געהמען און פיהרען דיא שיינע ויגע
ליימליך צו בנימין'ן פכדי אויסצושטראפען, אויסצושייגעצען זיא פאר מענטשען. אויף
בנימין'ן, האט עס געהייסען, וועלען זיא לייגען פבור און ער וועט שוין נישקשה
מיט ויא לעהרנען בלק.

נאר אונזער בנימין געהט אויף דיא ויגע לייט גאר פריינטליך מיט א שיינעם
"ברוך-הבא" ער בעט ויא ויסצען און מאכט א ווייטען שמייעס, דאכט זיך, עפס
גאר נישט צו דער זאך. דער שמייעס אבער קומט אלץ וואס ווייטער מער ארויף
אויף א דרך, אלץ געהענטער, געהענטער צום עסק, דיא ויגע לייט ווערען דערהייל
גוט אויפגעלייגט, ביידען מיט א מיל און בנימין בעריהרט דעם קמא ויזערען גאנץ
דיליקאט.

— מילא, מאכט ער שטיל-רוהיג מיט משלים אויף וין שטייגער, מילא דיר.
זוה, האט זיך פארקליסט עמען פונם עץ-הבעת, מהבא-מית, עס, אויף זיך דיא
עברה. אבער פאר וואס האסטו דא גאך געהאט פנים עץ-הבעת צו געבען אסין
געבויך, ער זאל שטארבען?!

— הייסט עס א פנים, מהנען זיך דיא ויגע לייט א חאפ מיט פייער, אז בילדונג
איז אין עברה און דיא קשא איז, פאר וואס האבען מיר, ארמט בעל-עברות, גאך
פארפיהרט אנדערע אין אזא אומגליק? אהא, מיר פארשטעהען, פארשטעהען! אזוי.
רב בנימין, בעמייטען איז ער ווערמער?

— יא, קינדער, אזוי.
— ניין! מיר אבער מיינען נישט אזוי. צושאקלען זיך דיא ויגע לייט מיט א
שטענדיג שטייבעלע און געהמען זיך אין איין פייער לערנען דעם אלטען בנימין'ן.
אז בילדונג איז דאס... בילדונג איז זיין... פאר יעדען גאר א גליק. בנימין הערט
אלכדיג געדילדיג אויס, נישט איבערצושלאגען דיא רייד. דיא ויגע לייט היטצען
זיך, ביידען פאר פייער, פאר וואסער אלץ בילדונג, בילדונג, ביז עס לאזט זיך זיא
אויס ווערמער און ווערען אנשוויגען. דענסטמאל הויכט אן בנימין גאנץ רוהיג, און
געבויעט דעם קאפ און ווארפט פון וין זייט ווייטער אריין א ווארט. אזוי:
— דער עץ-הבעת אליין פאר זיך איז גאר נישט שלעכט. שלעכט איז גאר אט וואס,
וואס אדם מיט חוה האבען באלד נאך דעם פארזוכען גאר פונם עץ-הבעת זיך
שוין געשעהט מיט זיך אליין, שוין זיך געפיהלט אומגליקליך.
וואס זיי זענען נאקעט, בארפס, נישט אנגעטאן וויא מענטשען און אנגעהויען צוקליידען
זיך נאך דער ערשטער מאדע, אז אין געזען האט מען זיך געפיהלט אומגליקליך.
א פשיטא שוין היינט ערגיז אנדערש!...

דיא ויגע לייט שטימען זיך אן וואהין בנימין ווערמער דערכאנגען און הייבן
אן אלע אקצען איהם צומענהן, צו פארשיטען איהם מיט ניין מאס רייד, שרייגעדיג
דערבייא אלץ: לאזט זיך דנען, לאזט זיך דנען! הנם בנימין איז געוועסען שטיל,
נישט געשענט קיין מיל. נאכדעם אז דער שמייעס האקט זיך אפ, שטעהט בנימין
אויף פונם בייגקעל, געהט זיך דורך עטליכע מאל היין און צוריק אין אלקר, און
שטעלט זיך דערנאך פארטראכט לעבין פענסטער, וואס געהט ארויס אין אקליין
גערמענדיל ביי זיך אין הויף, וואו וין לעבען איז געווען ווייטער צווייטען, אנקוועלענדיג
פון אימליכע ביימלעך, פון אימליכע גרענעלע בעזונדער.

— א-א, וואס אין דרויסען מהוט זיך! זאגט בנימין א קוק געבענדיג אין פענס-
טער. עפס אאונערדעך גאר א שטעק! ס'איז שוין גאך פורים, וועסנע-צייט, און
דער ווייטער האלט, וויל נישט נאכלאזען!...

דער ווייטער האט געווינען טאקי וין ווילדע, שטעקליכע קראפט, זלייך וויא
א פארוואנדעטע תה-העה, אין וועלכער עס צוברענגט זיך דיא רציחה, פיהלענדיג
איהרע לעצטע מינוטען און וויל זיך האפש נוקם וין אביסיל איידער זיא געהט פון
דער וועלט. עס האט זיך צושפילט א שטארקער שטורמויג, מיט ארווען, א געהייל
וויא פון משאטעס הונגעריגע וועלף, געריסען דעכער, געקערט, געפראגען גאנצע
זיילען שנייא פון דער ערד ארויף, אויסמישענדיג עס אין דערלופט מיט א פריש,
פארמירטען שנייאלע ערשט ארויסגעשאטען פון שטארצלדיג-גרוע חמאדעס, וואס האבען
געדעקט דעם היסעל ארום און ארום, אנמאכענדיג אויף אימליכען מיט וייער פינגער
פנים א שרעקליכע כרה-שחורה. אויף דיא געוויסען אונטערן דאך זענען געשטאנען
איינגעהיסקערט, מיט איינגעצויגענע העלליך, וואראנעס געבויך, אויספאהאלטענדיג
זיך פאר דער שרעקליכער בורע, וואס האט זיא פלוצלים אנגעפאלען. עפס וויא
זיך שטארק געוואנדערט, אין אזא צייט, ווען בייא לייטען אין גענע געענדיגט

דארט, איז שוין זיכער, ווארס מחנה, ואל זיך דא אונזיג פלוצלים מאכען...
 זייער פאר דעם פענסטער. נאקעט מיט הילע ריטער. און אסמן לעבען, וויא
 גרויסע פארדארטע בייערער, האבען זיך געשאקלט, געווארפען, אנבויענדיג דיא
 קעפ, וואהן דער ווינד בלאזט און, דאכט זיך, אט ווערען זיי צובראכען, עס
 ווערד פון זיי א הויפען שפעטער.

אויף אלע מיטשען אין שטוב איז עפס אנגעפאלען א מרה-שחורה, איסליכען
 נישט גוט אויפן הארצען - און מען האט געקערט, געשמיסט פון היינטיגער
 שלעכטע פאנארע.

פארפאלען, דאכט זיך, מינע ביימליך! רופט זיך אן בנגימן! א מאה געבענדיג
 געטריבט מיט דער האנד, דער בייער ווינטער מיט ווינע פרעסט און שטורמוינדען
 זעט, דאכט זיך, מיט זיי געקען.

האט נישט קיין פארקט, רב בנגימן! מהומ איינער פון דיא יונגע לייט
 אונא מיט און שמיכעלע, וואס האט עפס בעמיט ווא: פרעג דך בחרם אלטער,
 וואס דא רעדסט, דרינען האב איך שוין אידעה. - גישקשה, רב בנגימן! דאס
 דאכט זיך מאקי נאר אזוי. דיא נאטור האט נישקשה פאר אייערע ביימליך זיך
 געווארנט, גברי וויא צודערהאלטען, דאס ווא דעם וואפט אינוועניג אין זייא
 אויף א צייט איינגעשטעלט, גוט באהאלטען, וויא מען בעהאלט עפס אין עסעני-
 ווארן אין קעלער גוט פארזארגעלט, פארשטעקט, דיא קעלט ואל עס נישט איבער
 פיהרען.

א-ווא! מאכט בנגימן, וויא גרויס איז נאמס וואונדער!... נוא, א שטיינער,
 אז מען וואלט מיט עפס און קניג געמאכט אצינד, דער וואפט ואל ארויס פונם
 באהעלטעניש פריי און אויף דיא צווייגען ואלען שפראצען בלעמליך, נוא וואס:
 מען וואנט, מיט דער שווארצע-קניג האבען מענשען געמאכט א מאל אועלכע וואכען -
 דאס איז מעשה-פאקוסניקעס, רופט זיך אן נאך איינער פון דיא יונגע לייט.
 דורך אזוינע פאקוסען וואלטען דיא בייטער אומגעקומען. דאס איז מינוט געמאכטע
 גרינקייט, קלאמפערשט, וואלט וויא געקאסט דאס לעבען זייערס, דער פראסט וואלט
 א חאפ געמאן דעם וואפט, געמאכט אויס איהם תל, דיא צווייגליך מיט דיא געמלאההטע
 בלעמליך וואלטען גענאנגען קאפוט און פון פירות וואלט אפילו קיין אנהויב נישט
 געווען.

הייסט דאך עס א פנים, קינדער, ווי איהר וואנט, מאכט בנגימן וואונדערנדיג
 זיך, אז וואס נאט מהומ איז גוט און קלוג, געהר שוין חלעבין! פאר וואס נישט
 וואלט איהר, קינדערליך, אין דיא יודין אצינד, ביא וייער היינטיגע לאגע, נישט געהען
 דיא אייגענע גבורות הכורא, וואס אין דעם בוים ווינטער? א יא, דער היסעל איז אצינד
 ארום און ארום בעלייגט מיט פינצטערע חמאדעס, פון אלע ווימען שטורמען שטארקע.
 קאלטע ווינטען, דער יוד שאקעלט זיך געביק, אנבויענדיג דעם קאפ און איהר -
 און ארבע מנוחה, דאכט זיך, אט פאלט ער און עס ווערד אים א הויפען.

ביינער. נאר דער וואפט פונם יודישקייט אבער ליגט אין איהם גוט באהאלטען, ס'איז
 דא מיר אינוועניג אין איהם אלע פונען, אנשמה... לאו מען נישט אצינד איהם
 לאזען צוריה און נישט וועלען מיט געוואלד, דורך פאקוסען, אנהיינגען אויף איהם
 פאר דער צייט עפס בלעמליך אועלכע, וואס חוץ צרות, קריינקונג און יסורים וועט
 דערפון קיין פירות נישט ארוסקומען. - שפעטער, אס-יורה-השם, אז עס וועט א שוין
 געבן די לעבטיגע ווינע ווינטען וועלן נישטעלע ווערן אין דרויסען וועט זיין מחנה ווארס -
 דענסטמאל וועט, וויא ישעיה הנביא וואנט, שפראצען און בליהען ישראל און ארויס
 געבען פיל פרוכטען... אז אין גוטע צייטען גוט ישראל דער וועלט גענוג פרוכטען
 ארויס - דערפאר קען דיא יודישע היסטאריע געהר גוט ערב זיין...

בנגימןס בייד האט וויא א בלייט פלוצלים דיא יונגע לייט געטראפען, וויא האבען
 זיך אנגעקוקט שטארק פארוואונדערט און געבליבען אהן לשון, דער עלטערער פון
 זייא האט זיך באלד געטראכט און זיך אנגערופען מיט הארץ:

ווילט איהר א פנים, רב בנגימן, מיר וואלען נישט לעהרנען! וואס וואלען
 מיר טאן, אז אונז גלוקס זיך פארט, עפס וויסען און זיין שטיקליך מענשען!...
 - חלילה! ענטפערט בנגימן, לעהרנען חכמה, מדינאפית מענט איהר, נאר
 מיט דיא דאזיגע הנאים: ערשטענס, וואלט איהר, קינדערליך, דערבייא נישט פאר-
 געסען דיא צייט, אין וועלכער איהר לעבט און אלסדינג וואס ארום אייך מהומ זיך
 אצינד און שטארק געווארענט וויין, איהר וואלט למען-השם ולמען-השם זיך היטען,
 דיא קעלט פון דרויסען ואל אינוועניג אין אייך זיך נישט אריינגעפאלען און קאלטע
 מאכען דעם לעבענסוואפט פונם יודישקייט, איהר בעדארפט אויך ביא אייך פונם
 אנהויב אן זיין גרויס, פונם לעהרנען נישט צודערווארפען פאר אייך קיין גרויסע
 גומצען און גלוקען אין לעבען חוץ דעם פארניגען אליין, וואס דעם מענשענס הארץ
 פיהלט נאר טאקי פונם פארשטעהען עפס א חכמה, דעם יודענס לעהרנען בעדארף
 און מו וויין לשקיה פארשטעהט איהר מיר, בליישראל יש להם חלק לעולם הבא.
 יודען האבען - עולם הבא... און צווייטענס, וואלט איהר אצינד נישט וועלען מיט
 געוואלד אנהיינגען גענעם אייער בילדונג, דורך וועלכער איהר קענט איהם נאך מאכען
 מעהר אומגלוקליך... איהר וועט געפינען עפס אנדערש אין פראקטישען לעבען
 מיט וואס נישטליך צו זיין אייערע ברידער, אויב איהר וויסט.

בנגימןס ווערטער זענען דיא יונגע לייט מיר אין הארצען אריין. מיט טרעהרען
 און דיא אייגען האבען זייא אנגענומען איהם ביא דער האנד און געשווארען ווינע
 ווערטער אייביג צוגעזינגען...

אז דיא יונגע לייט זענען מיט אנגעהערט הארץ אונגעגענאנגען, האט מען
 געזעהען, וויא בנגימן איז עפס צוגראגען, די האלב-צוגעטאכטע אויגען זענען איהם
 פארלאפען מיט טרעהרען, נאך עמליכע רגע שווינגען וואנט, ער מיט א קרעכץ,
 שאקלענדיג דערבייא מיטן קאפ:

- וואס איז שולדיג דאס ארמע קינד, דאס יתום'ל געביק, אז דאס יונגע בלומ

V.

דיא שיינע פרושק מינע. מיטשעהנס-געזאגט, מיט ספרים, האט מיר אויף א היבשע צייט אפגעריסען פון דער היים, און פונם שטענדיגען ארומטואלען ויך צווישען יודישע קינדער, פון איין שטערמיל צום אנדערען, איז מיר דער קאפ געלעגען נאר אין דעם בייזעל סחורה, ווייטער איז מיר נישט אנגעגאנגען דיא נאנצע וועלט, וואו זאל ויך געווען אפילו איבערקערען, וויא דער שטייגער איז פון אלע יודישע סחורים, בעזאנדערענס יענע, וואס גיבען ויך אפ מיט ספרים... נישט דאס בין איך אויסגען. אז איך בין אין-א-צייט ארום צוריק געקומען א היים און מיר ארומגעקוקט, וואס מ'האט ויך דארט אויפן, האב איך געהערט, אז בנמיין איז אויס בעל-הבית, נין הויז מיט האק און פאק איז איבערגעגאנגען אין פרעמדע הענד, מען האט עס אפגעשלאסען און פארקויפט פאר דיא חובות ווינע. שררה, ויך ווייב, איז פאר גרויס עסעניש און קרייזקונגען פון דער וועלט געגאנגען פאר דער צייט, און ער געבוי, איין אלמן, לעבט אין גויס אין פיין, אויף דיא עלטערע יאהרען עלענד וויא א שטיין. רבי געקב אקעגען-זשע, געווינט איינע, אין עושר אין קבור, ברוך-השם, דרעהט וויא פריהער א וועלט און פיהרס נאך אלץ דאס נאנצע שטערמיל בייא דער נאז, מיט דעם אויגער-שטענס הילף. עס שיינט, בליהט וויא ארויז און ויך דערלעבט אויף דער עלטער זעהען יונגע גינע עזות-פנימער, וואס וואקסען וויא קראפאווע ארום איהם, און וואס וועלען אין וינער צייט, אס-רצה-השם נאך דער פמירה ווינער, ארייף אויפן ביינקל אג-שטאט איהם, כדי יודישע קינדער, צאן-קדשים, ואלען איין רגע חלילה נישט בלייבען וויא שאף אן א פאסטוד, וויא א משעךענע אן הינד. —

און אונזערע יודעליך? וואס מאכען וויא עפעס, מיט וואס האט ויך אויס-געלאזט וינער דולעניש א קאל? — אזי, שוין בעסער שווייגען!... איבערגענס, פרוכ-פערען וויא ויך און מעהרען, זענען גרויסע קבצנים, גוטע, דומע שעפעליך, מאפען א שטימעל און שא.

איינמאל האב איך מיר אריינגעלאזט אין א שמועס מיט באקאנטע, בנמיין'ס גוטע פריינד. עס האט מיר אונטערגעטראגען פאר רחמנות אויף איהם, געבוי, גע-וואלד צו וואס אזא מענש איז געקומען! און דורך וועמען? דורך עפעס א מין נפש, איין עזותניק א נארינישט, מיטשעהנס-געזאגט! איך קרעכץ, ויפץ אה-און-וועה, רעד און רעד, עס פוקעט ויך מיר דאס הארץ און מען זאל ויך עס האמש אגרופען, ארויס מיט אונארט אלע שווייגען, פאר גרויס שרעק. מסתמא, איינער פונם עולם, אמת. האט ויך שוין נישט גיגענט איינהאלטען, נישט גיגענט שוין איבערטראגען, אזוי האט עס איהם אנגענומען ביים הארץ. ארומקוקענדיג ויך גוט אין אלע ווייטען און געוועהן, אז קיינער, חוץ אונזעריגע, איז נישטא האט ער ויך אנגעלאדען מיט גרויס גבורה. ער האט ויך אנגעבייגען און שטארק אין בעס, פלאם-פיינער, אי-אי! מיר אין ווינער אויסגעשאפען פ'סוד יענץ מיאוס הארב ווארט:

איז ווארט! אז עס גלוקט ויך איהם געבוי אויף אנקוקען נאמס וועלט, צו לעבען. ארבייטען, צופיהרען אביסעל דיא הענטליך אין דיא יונגע יאהרען וויא אלע אנדערע?... נין, יהוסל! וואס מען איהם, ויין פלום מאהר נישט ויין ווארט... נין, נישטא: פאר דיר קיין יונגער!... לאז ויך איין ארעמאנס א קינד נישט גלוקסען, שמוץ ויך נישט צווישען אנדערע! וויא מענען און דוא טאהרסט נישט, דאס וואס פאר וויא: איז א גליק איז פאר דיר נאר איין אומגליק. שא, ליג בעגראבען!... א רחמנות. חלעפין אויף דיא דאזיגע יונגע לייט, זעהר וואוילע קינדער! —

רבי געקב האט דערנוייל נישט געהאט, דאס איידעמיל האט, אויף ויין בעפעהל. דער שווער שוין ארומגעטריבען, איהם געצווינגען דער טאכטער ווינער געבען א גוט. דאס יונגע פאר פאלק, וואס מען, האבען צווישען ויך זעהר גוט געלעבט און ביים צושיינען ויך ביינע שרעקליך געוויינט. מיט וויא אין איינעם האט געוויינט ווינערס. א קליין מידעלע, וואס איז אין דיא קינדערשע יאהרען געבוי איבערגעבליבען א וויסע יתומהלע. האט דאס וויסע קינד געבען. אויסשטרעקענדיג דיא הענטליך און וזכענדיג מיט דיא אייגליך, געשריגען א קאל אין איין קול: טא - טא!... פלענט. דיא פאראומערטע מאמע ויך בעטאשען מיט בלוטיגע מרעהרען, אפגעשטערענדיג שטיל, מרוענדיג: שא, נישטא טא!... יסם זענען מיר ביינע, שא, שא!... און אז רבי געקב האט דא געטראכט, ויך צוגעגרייט, איבערצופיהרען דיא איבעריגע שעפעליך ישראל אונטער ויין רוט איז ער ויך דערגאנגען דורך ווינע לייט, וואס האבען איהם אפגעטראגען מיט ווינער-אייגענע צוגעלייגטע פוסמות, אז בנמיין האט דער "קלפה" נאר געגעבען גערעכט, אז דיא מרפהנע יונגע לייטליך זענען איהם געהר געפעלען און ער איז מיט וויא נאר איינס!... רבי געקב איז געווארען אנגע-צינדען, פלאם-פיינער און האט ויך געגעבען א נדר, ער מוז פון בנמיין'ס מאכען אט. דאס האט בייא איהם נאך געהייסען א גרויסע משה, בנמיין איז דאך איין אפיקורס און אקעגען איין אפיקורס מען מאן אלסרינג... זוכען אסך וואס צושאן האט רבי געקב נישט בעדארפט, בייא איהם איז המיד געווען פארמיג א שפרה און געקענט צולייגען א קנייטעל...

אין א קורצער צייט ארום איז דער רעוויזאר פונם אקצזי מיט עטליכע פאליצייסקע איבערגעפאלען פלוצליס בנמיין'ס הויז וויא איהם פארחתקעט אויף אייביג ויין געהייבען שיינקל... בנמיין איז אויף דער עלטער געבעה געבראכען געווארען פון גרויס און ויך נאך פארעמט דארויף און דעראונטער צוגעצאהלען דעם שטראף, וועלכע מען האט אויף איהם ארויפגעלייגט. ס'איז געווען עפעס איין אונטערגעווארפענע מעשה...

נענקיץ, ארום אין דיין מאמענס מאמענס, מאמענס...
 יענע לייט ארום מיר האבען עס נישט געהערט, אדער ויך געמאכט נישט
 הערענדיג פלוטרשט, נאר דער רוח האט זיך פארשעק שיעור נישט צוגענומען און
 זענען אין איין אימפעט, וויא דא מייז אין דא ווינקעליך, ויך צולאפען. - איך בין
 געבליבען, אוי-וועה, איינער אליין! איך שטעה, קוק, שאקעל נאך מיין קאפ און שים
 פאר הארצוועהטיג אויס מיט א ביסער געלעכטער!

ניי מאדישער ווארטער בוך.

1. "אפיריל" - א טאג אין יאהר אין וועלכען מען איז ויך נעהג אפ צו גארען
 איינער דעם צווייטען. אין דער פוהרישער וועלט פינפט מען איהם 365 מאל
 אין יאהר.
 "באנקראט" - אנוי מאדישע קריינק; די וועלכע סימפמאמען ווי ביי די "פאלליגע"
 ר"ל: עס דויערט א קורצע צייט געהט עס איבער און מען ווערט צוריק א מענטש
 ווי געווען...
 "בודואר" - דער איינציגער עדות פון ווייבערשע שאנהייט...
 "בריליאנט" - דער איינציגער שטיין וועלכען עס איז ערלויבט צו ווארפען אויף
 איין פרוענצייטער...
 "דאקטאר" - ער האט שאנסען צו לעבען לאנגער פון אללע ויגע פאנציענטען, ווייל
 ער לעבט פון די רעצעפטען, און נישט נאך די רעצעפטען...
 "דאלץ" - אזא מינעראל וואס געפינט זיך אפילו אין די קלענסטע קלייטליך פון
 א קליין שטאדטלי, נאר גאנץ וועניג ביי פיעלע שרייבער און שריפט-שטעלער...
 "זי" - דער אידיאל פון מאנספערזאנען און די העלדין פון א ראמאן.
 "מענטש" - אזא וואך וואס דער בערימטער דאנקעס האט עס געוואלט ביי מאן
 מיט פייער...
 "סוחר" - א מענטש וואס האנדעלט פלייסקיט מיט אללעס, איבער הויפט מיטען
 סאנעטעס.
 "פאפונאי" - א מין פויגעל וועלכער רעדט נאך אייניגע ווארטער פון מענטשען; מען
 קען איהם וועהן אין פיעלע היינטמאדישע יונגע לייט.
 "פרוינצייטער" - א מין קייל וואס ברענט שטענדיג און ווערט קיין מאהל
 ביט פערלאשען...

צווישען זיך גערעדט.

וועגען אונזערע שרייבער און די "מייערע לעזער".

(ארויס גענומען פון א בריעה צו אפריינד).

... געוויס שטעהט יעצט אונזער ליטעראטור אויף א פיעל האכערע
 שטייפצע ווי אמאל, פריער האבען אונזערע רעדאקטארען און ארויסגעבער
 נאר נישט געוואוסט, אז א שרייבער איז נישט ערנער ווי א שוסטער, וועלכען
 מען באדארף פאצאהלען פאר ויין מיה און ארבייט, דאס ווארט "האנאראר"
 האט נאר נישט פיגורירט אין וייער ווארטערבוך, וואס הייסט? נאך געבען
 געלט דערפאר, וואס מען דריקט ויין ארטיקל? נאך צו-צאהלען דערפאר,
 וואס דורך מיר ווערט ער א מפורסם? עס איז אויסגעקומען אז דער
 שרייבער ברויכט נאר דעם רעדאקטאר געבען עטליכע אסיגנאציעס, פאר
 דעם כבוד וואס ער איז איהם מוכה, אויפגעהומען ויין ארטיקל.
 פארשטעהט זיך, אין אזא צושטאנד האט די ליטעראטור נישט געקאנט
 זיך ענטוויקלען, ביי אונז האט נישט געקאנט ויין קיין פראפעסיאנל-ליטעראטור.
 וואס ואלען זיך אפגעבען אין גאנצען דער ליטעראטור און ציהען פון איהר
 וייער פרנסה, און דו, פריינד, ווייסט דאך ווער זענען געווען אונזערע
 מייסטענס ליטעראטען אין יענע צייטען: א סוחר, א קרעמער, א מוכר-
 תבואה, א משיביל, א ראבניער אדער א לעהרער - ווען זיי זענען פריי
 געווארען פון וייער בעשאפטונג און עס האט זיך ווי פארלוסט אביסעל
 כבוד אדער פערזענליכען, האבען זיי גענומען די פערדער, אויפגעשריבען
 א נאטירליכע און אוועק געשיקט דעם רעדאקטאר, האט געקאנט אויף אזא
 אופן בליהען אונזער ליטעראטור? קאנן וואקסען א קוויטעל, וואס מען בעניסט
 עס נישט רעגעלמאססיג מיט פריש וואסער פון א זיכערע קוועללע, נור
 פון איינציגע צופאליגע בעטטעל טראפען?...

אוראי איז היינט נאך אנדערש. צייט עס האבען אנגעפאנגען די מאגליכע צייטונגען און די - העבראישע און ווארנאנישע - וועגאלען, ביכער, זאמלער, קאלענדארען און פל-בוניקעס, און די ארויסגעבער האבען געזעהן, אז און שטאנדיגע מיטאדרישער וועלען זיי גיט אויסקומען, און ווען זיי וועלען ווארטען אויף גרובות, צופאליגע, געשאנקטע ארטיקלען, קאנען זיי געווען שלאפען. האבען זיי געמוזט אראבלאזען דעם טאן, זיך אונטערגעבען צו די שרייבער און זיי פארלעגען האנאראר פאר זייער ארבייט. געוואהנליך, וואס מער עס רודערט זיך איז אלץ פאר די שרייבער בעססער. וואס מער אויסנאמען, ביכער, קאלענדארען, און יאהרביכער עס דרוקען זיך, מער שאנסען האט דער ליטעראטור, פארדינען ארובעל מיט זיין מיה, און מער האפנונג האט די ליטעראטור. געווינען נייע קראפטע און זיך ענטוויקלען. - ביי אונז הייבען זיך שוין אן צו ווינען יעצט פרא-פעסיאנס - ליטעראטור, ד. ה. אונאלע, וואס האבען קיין אנדער בעשאפטונג אויסער דער שרייבעריי, און די פערדער איז זייער ברויט געבערין.

גור אויב דו ווילסט וויסען מיין מיינונג, זאג איך דיר נאך אפגען, אז איך זעה נאך גיט אין דעם די ישועה פון אונזער ליטעראטור, איך בין אפגעסימסירט, און מיר שיינט, אז כל זמן מיר וועלען גיט האבען קיין "פובליקום", קאנן פון דעם גאנצען גערידער ארויסקומען גור - עטליכע צאהנדליג שפאנעל-נייע קבצים, און די ענדע קאנן חלילה זיין - אפאנקראט! דער מענטש וואס פארלאזט זיך היינט אין גאנצען אויף דער ליטעראטור, זי זאל זיין די איינציגע קוועלע צו זיין פרנסה - זעהט ביי מיר אויס, גלייך ער וואלט זיך אנגעטוהן א מארבע געדן איבער די היזער, די מארבע איז אפילו א זיידענע, גור אלץ א מארבע! אונזער ליטעראטור האלט נאך גיט ביי דער מדרגה, זי זאל די שרייבער געבען ברויט און צום-ברויט, דאכט זיך עס קאכט און עס רודערט, מען שרייבט און מען קלאפט און מען איז סרעיש עולםות - דאך ווינט איך גיט מיין ערנסטען שווא ער זאל דארפן אנקומען צו דער ליטעראטור און פון אידר מפרנס זיין ווייב און קינד.

דו וועסט פרעגען "ווארום?" אז ס'איז נא פאראן אזוי פיעל בעלגים אויף דעם שרייבערס סחורה און די פארלעגער מיט די ארויסגעבער צאהלען שוין יא פאר ליטערארישער ארבייט, פאר וואס זשע זאל מען מאקי גיט קאנען לעבען פון דער פערדער?

לבתחילה בייט דו מאקי נאך גרעכט, איך זאג שוין גיט די רוססישע, דייטשע אדער פראנצאזישע ליטעראטור, וועלכע האבען מיט זייער פערדער געמאכט מיליאנען און זיי לעבען ווי די מאגנאטען. פון די איז דאך קיין ראיה גיט, זיי זענען קינדער פון רייכע נאציאנען, דאס פובליקום וואס לעזט און קויפט זייערע ביכער בעשטעהט פון מיליאנען, איז קיין וואונדער גיט, אז די גרויסע, טאלאנט-פאלע ליטעראטור לעבען דארט גליקליך, און אפילו די מיטלערע שרייבער קאנען אויך לעבען בייבאר און אהן ווארן, גור בעטראכטען

מיר די קליינע פאלקער, למשל: די באהמען (שעכען), די רומינער, אדער דא ביי אונז די פאליאקען, וויפיעל פאליאקען זענען דא אין דער וועלט? א 10 מיליאן, אזוי פיעל ווי יודען, און ווי שטעהט ביי זיי די ליטעראטור? ביכער און זשורנאלען ווערען פארקויפט אין די מויענדער, מאסען צייטונגען און בלאטטער ווערען טאגליך געדרוקט און צוטהיילט צווישען הונדערט מויענדער לעזער, בוכהאנדלונגען זענען דא לרוב און יעדער מאכט קאלאסאלע געשאפטען, הונדערטער ליטעראטור לעבען בלויז פון דער פערדער און לעבען נאך פון די נאך גרויסע, די בעריהמטע שריפטשטעלער, האבען זיך זייערע פאלאצען און גיטער און לעבען ווי נאט אין פראנקרייך, אפילו די קליינע ארטיקלען - שרייבערליך, די ראפארטעליך - לעבען אויך מענטלעך, פאר וואס זשע זאל ביי אונז יודען גיט זיין אזוי? פאר וואס זאלען אונזערע שרייבער לעבען אין גיט?

דער הירש, ברודער, איז אויבען אויף, זיי, די אומות העולם, האבען א פובליקום און מיר יודען האבען גיט קיין פובליקום, זיי, די אומות העולם ליבען די ליטעראטור און שטיצען זי און קויפען איהרע פרוכט, און מיר יודען האבען קיין שטיצער און קיין קויפער, קיין ליטעראטור-פריינד און קיין מעצענאטען. דאכט זיך עס איז אנאנצער יוד, עס קלאפט און עס דרוקט זיך ביכער זשורנאלען, יאהר ביכער, קאלענדארען ערצעהלונג-זאמלונגען א. ד. ג., אבער גיב א קוק וואס זאגט דער באראמעטער - דער מוכר ספרים, מיין איך? פרעג איהם וויפיעל מענטשען קויפען ביי אונז ביכער? ווער איז אונזער לעזער-און-קויף-פובליקום?

א פאלק פון אהן עין הרע, צעהן מיליאן מענטשען, האט א פובליקום פון קוים 6-8 מויענדער פארשוין: א 3-4 מויענד פון זיי אפאנירען די צייטונגען, א 2 מויענדער שרייבט אויס זשורנאלען, און מאקי די אייגענע קויפען העבראישע און ווארנאנישע ווערק, און דאס זענען אונזערע "קוראים יקרים" (סייערע לעזער) און אויף זיי איז דאס געבויט אונזער גאנצע ליטעראטור! וויפיעל ווערט ביי אונז פארקויפט א בוך? מויענדער עקזעמפלארען - קוים אויף הוצאות פון דרוק, ועלטען א בוך זאל פארקויפט ווערען 3-4 מויענדער, אונזערע פערלעגער פארדינען נאך ווייניג; ביי מאנכע ספרים האבען זיי נאך שאדען, דארום זענען זיי גיט אייגנטומער צו בעלוינהנען גוט די שרייבער, דארום לעבען די שרייבער אין צרות און דער קבצן ליגט זיי אויפן פנים, און דארום בין איך גיט אזוי ענטזיכט פון דער גאנצער קאבעריי וואס געט פאר יעצט אין אונזער ליטעראטור, דאס זעהט מיר אויס גור קינסטליך, גיט נאטירליך, און איך האב אלץ מורא פאר א באנקראט.

און דו מאכסט מיר נאך פארנויפער, ווארום איך גיב מיר גיט איבער דער ליטעראטור? פארוואס איך האב גיט א מאהל א קערעל מיט דער פען? פריינד, עס וועט זיין א מגון אהן מיר אויף, און מיר איז ווירקליך א רחמנות אויף מייע פיצעליך קינדער, די אומשולדיגע נפשות, זיי אריי-

ווארפען אין דלות און אין דחקות. איך וויל מיך דרייטען נוי ווייט מאנליך אבי קיין יודישער ליטעראט גיט וויין! גיט געהטען אויף זיך די ווידענע מארבע, וואס מען קען זי שוין נאכדעם גיט אויסטוהן. - דו ביזט ווייט פון ליטערארישען מארק, דו קאנסט גיט אזוי גענוי וויסען ווי די עסקים געהען איך אבער בין דא אויפן פלאטין, איך זעה און בעטראכט אלעס גענוי, מיט אפגעזע אייגען, ווייס איך אז ס'איז שוין פיעל בעסער צו זיין א מלמד, א שרדן, א בדהן, א שול-קלאפער, אבי גיט קיין ליטעראט. באדיי האלץ האקען, אבי גיט שטארבען אין פרעמדע חכמים און פאר דער אלמנה מיט די יתומים זאל מען דארפען בעטלען גרבות.

מיינער אבעקאנטער יודישער שרייבער האט מיר דערזעהלם: איינער א הערויסגעבער האט ביי מיר פאריגעס יאָהר בעשטעלט איין ארטיקל א גרענהלונג, און האט מיר פארשפראכען צו בעלוינהען. איך האב געשריבען עס האט זיך אפגעדרוקט, און איך האב קום ארויסגעצויגען פון הערויסגעבער א פאר רובעל. עס האט מיך פארקלעמט ביים הארצען און האב געגעבען מיין ווארט, אז מעהר זאל איך שוין פאר איהם קיין פערדער גיט איינגעקען פאר א פאר וואכען בעגעגענט ער מיך און בעקלאגט זיך שטארק אויף דער שווערער פרנסה, אויף די שלעכטע צייטען, ער מאכט מיר ארעבנונג אז ער האט אין וויין אויסגאבע פארדיענט זעהר וועניג, און נור על פי גוטה ווייל ער האט גיט עפס בעסערס געהט ער ווייטער ארויסגעבען און בעט מיך איהם געבען איין ארטיקל. קיין סך איז ער גיט אים שטארק צו בעזארגלעך נור א פאר קערפליך, פון וועלכע די העלפט גיט ער מיר שוין. - מיר אזוי דערזעהלט מיין בעקאנטער - האט אזוי אנגענומען ביים הארצען, איך האב אזא מיטלייד געהאט מיט דעם אוימליקליכען הערויסגעבער, אז איך האב געבראכען מיין ווארט און איהם געגעבען איינעם ארטיקל, הנס איך בין אליין אויך גיט קיין פערטעגליכער.

אט האסט דו דיר אבילד פון אונזערע ליטערארישע גליקען און מאכעריגען!

דו זאנסט: די חברה "אחיאסף" גיט פיעל צו פארדינען די לשון-הקדש שרייבער. אמת. דורך דער חברה איז די העבראישע ליטעראטור געשטיגען האכער ווי אין די פאריגע יאָהרען; די "אחיאסף" האט טאקי שוין היינט געלד בעזארגלעך שרייבער, פאר איבערזעצונגען און פאר ארגינעלע ארבייט, אבער "אין שוואלד מאכט קיין ווסער נישט". איין איינציגע חברה קאנן גיט אויפריכטען די ליטעראטור, און - איך בין אלץ דער זעלבער פעסטימכט, איך זעה פון דער חברה אויך גיט ארויס קיין גרויסע זיפען זאכען. אמת טאקי, איהר הספצא: ארויס געבען העפטליך אדער איינציגע בויען, צו א אדער ד קאפ' א העפטיל, איז ווי געראטען. אונזערע ברידער וואס האבען לעב א גייע נאך, האבען זיך געווארפען אויף די העפטליך מיט גרויס חשק און זשאלעווען גיט די צעהערליך. די "אחיאסף" האט פאר זיך א גראסער

פובליקום ווי אלע אנדערע פארלענער און ארויסגעבער. נור מיינסט אפער אז איהר פובליקום גרייכט צו 20 טויזענד אדער האטשי 15 טויזענד - אזוי פיעל ווי איין פאלנישער "קוריער ווארשאווסקי" האט אפגענומען? חלילה! מיר שיינט, אפילו גיט קיין זעקס טויזענד, הלואי די חברה זאל גיט מער ווערען, פארדרעהען זיך דעם קאפ מיט אזוי פיעל פיצלעך ספרים לך, מיט געשעפטען פון האלבע און פירטעל גראשען, מיט מוכרי-ספרים און אנגענומען, מיט קאנסטעס דעביט און קרעדיט אויף דריטתאלבען גילדען... הלואי עס זאל דער חברה טאקי לוינען צאהלען די שרייבער ארענטליך האנעברארום, און צו איהר זאלען צוקומען נאך עטליכע אואלכע חכרות... הלואי! איך בין אבער פארט א פעסטימכט. -

עס איז לייכט צו פראנען; ענטפ'רן איז שוין א נאנצע מלאכה. דיין קליין ברוינעלע האט אין זיך נור זעקס פראגעס, און אז איך זאל דיר וועלען אויף ווי גענוי ענטפערן, דארף איך אנשרייבען א נאנצען ספר, למשל אויף דיין קורצער פראגע: "פארוואס שרייבען די מייסטען פון אונזערע שרייבער נור ווענען בילדונג, הסידור, ושיבה בהורים, ארץ-ישראל, נאציאנאליזמוס און מעהר גיט? פאר וואס איז אונזער ליטעראטור אזוי ארעם אין שילדערונגען פון אונזער לעבען, נור כמעט אלע דרעהען זיך אין איין קליין רעדעל?" - עס איז פיעל צורעדען דארפער. נור קורץ וועל איך דיר זאגען, אז לויט מיין מיינונג איז די אורזאכע דערפון אויך דאס אייגענע - וואס מיר האבען גיט קיין פובליקום, ווען מיר וואלטען געהאט אפובליקום, ווען אונזער גאנץ פאלק זאל שאצען, שטיצען און קיפען די ליטעראטור און קויפען די ביכער, און ווען שרייבערי וואלט געוועהן אזא פרנסה ווי למשל דאקטאריי, אדוואקאטור, אדער וועניגסטענס בוכהאלטערע אין א באנק געשאפט, וואלט די בילדונגס-שטופע פון אונזערע ליטעראטען געווען פיעל האכער און אין אונזער ליטעראטור וואלט מען באגעגענט פיעל מעהר טאלענטע. ביי ווי, ד. ה. ביי די איבעריגע פאלקער, זעהט מען, אז די מייסטען שרייבער זענען האכסט געבילדעטע לייט, ווי האבען געענדיגט די אוניווערזיטאט אדער אקאדעמיע, איינער איז פון פאך א יוריסט, דער צווייטער אדאקטאר, דער דריטער - נאטורפארשער, פילאלאג, היסטאריקער א. ד. ג. און ווי האבען זייערע פאכער אוועק געלענט און זיך גענומען צו ליטעראטור, וועלכע גיט זיי מעהר פרנסה ווי פארטהיידנען א נגב אדער טאפען א געשווור. - אזעלכע געבילדעטע ליטעראטען שרייבען מיט פערשטאנד, מיט פיעל ווייטגע קענטעניס, מיט לאנג און גרינדליכקייט. ווי צוגלידערען די שווערסטע פראגען פונם לעבען, ווי בעטראכטען יעדע נאך פון אלע זייטען און האבען זייער אייגענע מיינונג אין יעדער געלעגנהייט. - דאס פאלק, וואס ליעבט די ליטעראטור ליעבט און שאצט אויך די ליטעראטען. ווי זעהען גערעכענט פאר דער אינטעליגענץ, פאר דער איידעלסטער און פיינסטער קלאסע. אלע ארטער זענען פאר ווי אפען, אין אלע גראסע הייזער זעהט מען ווי גערן, אין אלע

סאלאנען אונטערטאלט מען זיך מיט זיי, די גראסטע עדעללייט זענען מיט זיי בעפריינדעט, און דאס אלעס פיינערט דעם ליטעראטור געשטאק, עדעלט זיינע מאניערען, זיין עסטעטיש געפיהל, בערייכערט זיינע בעטראכטונגען און גיט איהם לוסט צו שרייבען און מאכט זיין שרייבען אינטערעסאנט. ביי אונז אבער, אז קיין פובליקום האבען מיר גיט, אז דאס שרייבעריי איז נור א טארפע, א סגולה צו זיין א דלפן, דאס מער ליטעראטור זענען ווייניג געפילדעט צו וויער ארבייט. מאנכע האבען אפילו היבש בילדונג, אבער אויטאריטאטיש - אליין פון זיך, עס שמעקט פון זיי דער "אדעם ביהור"...

און מיט וועמען קומען זיי אין בעריהרונג? האבען זיי דען די מאגליכקייט און די געלעגנהייט, ערקענען דאס לעבען אין אלע אופנים? און אין וועלכע סאלאנען קומען זיי אריין? ווי קוקען אויף זיי אונזערע מאגאזינען, אונזערע גבירים קצינים? ווי אויף פוסטע קאפ א. ד. ג. אונזערע גבירים אונטערשטייטער מעהר די קלענסטע אקטריסע פון דעם קלענסטען טעאטער ווי אונזער גראסטער ליטעראט מיט זיינע בערהאמטע ווערק. וואו קען דער יודישער שרייבער ביי אומ לאגע האבען תרבות הדעת און געלעגנהייט צו קענען דאס ווייטע און ברייטע לעבען און שרייבען פאר, פערשטאנדנא און גרינדליך ווי איין איידא-פעאישער שרייבער?

דו ואנסט, אז אין אונזער ליטעראטור פעהלט "דאס שאנע געשלעכט" דו האסט זעהר רעכט. אונזער ליטעראטור וואלט גענויס פיעל האבער געשטאנען, הן מאטעריעלל הן מאראליש, ווען אונזערע פרויען און טאכטער וואלטען זיך אינטערעסירט מיט איהר, און ווען מיר האבען א גרויס פובליקום פון לעזערניגע און פיעל שרייבערינס. - איך מיינ גיט לעזערניגען ווי דאס פובליקום פון שמר"ס ראמאנען, די קעכענס און דינסטען. תלואי וואלטען מיר יענע ראמאנען מיט יענע לעזערניגע גיט געהאט... איך מיינ אינטעליגענטע לעזערניגע, פרויען מיט בילדונג און געשטאק. ווי אנדערש וואלטען אונזערע ליטעראטור געשריבען, ווען זיי ווייסען אז וויערע ווארטער לעזען אויגע פרויען! וויפיעל מעהר דרו-ארץ און איינגעהאלטענקייט, פיינקייט און עדעלקייט, וואלט מען באגעגענט אין אונזערע ביכער! אגב, ווען אונזערע מוטער און טאכטער אינטערעסירען זיך מיט דער ליטעראטור, קאנען זיי די לעבשאפט איינפלאנצען אין דער נאנצער פאמיליע, פאר-ברייטען איהם פאלק, און דאמאלס וואלט געקומען פאר אונזערע שרייבער. פערלענער און בוכהאנדלער בעסערע צייטען.

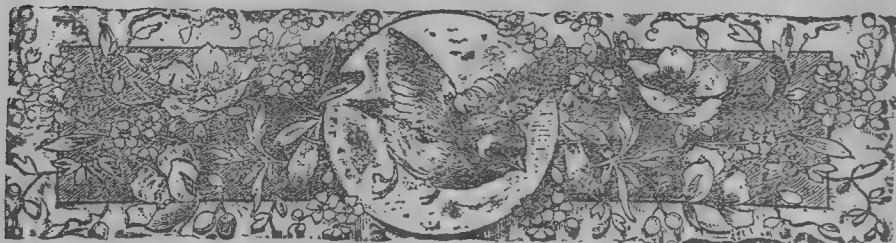
דו פראנסט אויב מיר געפאלט די אידעע, ביי יודען ואל ווערען א קאססע, שטיצען פון איהר די ארומע ליטעראטור אדער ווערע אקסנות מיט יתומים - גענויס איז דאס זעהר א פיינע און א נוצליכע אידעע. גור פון פעסימיסט קומט און בויערט מיר אין מוח און דרינגט אויס, אז דאס איז א תלום, א פוסטע פאנטאזיע וואס וועט קיינמאל גיט אויסגעפיהרט ווערען. אלץ די אייגענע מעשה, מיר האבען גיין פובליקום גיט. אונזער

פאלק אינטערעסירט זיך גיט מיט דער ליטעראטור און מיט די ליטעראטור. אט האסט דו דיר א קלארען בענוי: פארניגעס יאהר האט איינער - זעהר אנגעשאצטער שרייבער - אויפגעגעבען דעם דאזיגען פראעקט אין "המדינה" און האט פאלד געמאכט דעם אנפאנג, געגעבען זיין גרבה עטליכע רופעל. וואו, ברודער הארץ, וויפיעל געלד איז אין דעם נאנצען יאהר געפאלען אויף דעם? האט זיך ווער פון פאלק אפגערופען? האט איימעצער אריינגעשיקט עטליכע קערקליך? האבען אונזערע גבירים, פאטריאטען, אדירים, געשענקט א פאר פינג-אונ-צוואנציגער אין דער קאססע? האט זאל הימטען 1 אומ וואך קאנען גור טהון המורים: דייטשורעס און פליאקער, זיי קאנען שטענען געלדער ליטעראטור, מנדב זיין גרויסע סוממען ארויסגעבען נוצליכע ביכער, איבערלאזען אין צואות מאסען געלד שטיצען די ליטעראטור. אונזערע גבירים וועלען אזאלכע נארטישקייטען גיט טהון, דאס געלד קען מען אויס-געבען אויף עפיש בילכערע וואבען, און אפילו שטענען א גרבה אויף "קאמיטעטען" איז אויך פיעל נוצליכער צום קרעדיט און צום נאמען, איידער ארויסווארפען פאר דער ליטעראטור.

בעסער וואלט שוין געוועהן, ווען די ליטעראטור מאכען אליין צווישען זיך א שפאר קאססע, און זעהר זאל זיין מחויב צאהלען א גענויסע סוממע געלד אין יאהר. הנם, אומשטייגס געוואנט, וואס א יודישער שרייבער קאן שוין אבשפארען פון זיינע פארדינסטען! דאך א קלייניגקייט וועט זעהר קאנען אדער מוזען אברייסען, און מיט דער צייט קען זיך אויפקלויבען א היבשער קאפיטאל. נאך בעסער וואלט געוועהן ווען די ליטעראטור זאלען פון יעדען ווערק וואס זיי דרוקען שאנקען א גענויסע צאהל עקזעמפלארען און דאס געלד פון די געשאנקטע עקזעמפלארען זאל אריין אין שפאר-קאססע דער פון וואלט ווירקליך מיט דער צייט זיך צוואמענגעקליבען א היבשער קאפיטאל, ווייל דאס זעהן מיר אז יעדעס יאהר דרוקט זיך הונדערטער העברעאישע און ווארנאנישע ווערק, מיט פרויען פון 4 קאפ' ביז מעהר פון 1 רופעל פיר איין עק".

אבער צו אומ וואך בעדארף דאך זיין א הסכם פון אללע אונזערע שרייבער, זיי אללע, אדער וועגנסטענס א טהייל פון זיי ואלען צו דעם איינשטימטען - און ווי אזוי בענויט מען אומ קונץ, יודישע ליטעראטור ואלען זיך אויסלייכען מיט וויערע מיינונגען און מסכים זיין אויף איין וואך? זיי זענען ב"ה אויך יודען...

עס איז דאך מערקווירדיג! אונזער אינטעליגענץ, וואס מוסרית דאס פאלק און רעדט גור שטענדיג פון מאראל, און שרייט גור פאר וואס ביי יודען איז גיטא קיין שלום און קיין אהדות, פאר וואס ס'איז ביי זיי גור קריגע און צאנקעריי, אט די שאנע שטראפערס זענען אליין גיט פיעל בעסער פון דעם פעבעל; צווישען זיי אליין איז אויך קיין שלום און קיין איינהייט גישט דא, איינער קלעבט זיך גיט צום צווייטען, יעדער איז פאר זיך, געהט

די תורה.

(ערצעהלונג).

I

אויף דעם טאמאשינאטער "בית-עולם" צווישען דעם וואלד פון מצבות אביסעל אין צייט, שטעטן צוויי מצבות איינע געבען דער אנדערער, אויף איינער שטעטן אנגעשריבען: "מיכאל יוסף בן יעקב שלמה נפטר כ"ו תמוז תרמ"ו לפ"ק תנצב"ה" און אויף דער אנדערער שטעטן: "פ"ג חנה בריינה ברת יוסף נפטר ה' אלול תרמ"ו לפ"ק תנצב"ה". אז מען זאל פרעגן אויף די צוויי מצבות וועט דיר קוים איינער פון פופציג פון די טאמאשינאטער איינ-וואהנער זאגן. אז דאס זענען "מיכאל יוסף שניידער" און זיין ווייב "חאנצע-בריינה", וואס זיי זענען ערשט צוריק מיט אפאר יאהר ביידע געשטארבען אין אקליין שטיקעל צייט. מיכאל-יוסף און חאנצע-בריינה זענען געבארגען אויפגעוואקסען און האבען אפגעלעבט זייערע יאהרען אין שטאמיל טאמאשינאטע.

נאר עס דארף אינז נאר קיין חדוש גיט זיין וואס מען האט אזוי גיך פארגעסען אין זיי, ווארען אז זיי האבען נאך געלעבט האבען זיי געלעבט "פאר זיך" און "אין צייט" פון אללע טאמאשינאטער איינזואהנער. עס האט אויסגעוויזען אז דאס גאנצע שטאדטיל האט אין זיי פארגעסען, און זיי האבען פארגעסען אין גאנצען שטאדטיל, זיי האבען זיך אפגעלעבט זייערע יאהרען אין ארעמקייט נאר שטיל און רוהיג; זיי האבען קיין מאל גיט גערעדט פון יענעם און זיי זענען גענועהן צופרידען אז מען האט זיי צורה געלאזט, און מען האט אין זיי פארגעסען.

חאנצע-בריינה איז גענועהן אפראסעט יעדע אהן חכמות. זי איז גיט גענועהן ווי דער סארט ווייבער איז אין איהר נאך וואס האבען ליעב אומצו-נעהן מיט א זאק אין די האנד פון איין שפנה צו דער אנדערער און אפגעדען

זיך זיין געוונדער וועג, און עס איז אונגעגליך גענוגען זיי אלעס אין איין ארט, אדער דורכפיהרען ביי זיי איין אירע. - אויך רעד שוין גיט פון "א חברה כלל יודישע שרייבערס אין אללע שטאדט". דאס זעהט ביי מיר אויס ווי געהטען אויפגייען אללע שטערען פון היממעל אויף איין שניידעל. אבוואהל ביי די אומות העולם איז דאס נא מאגליך גענועהן, ווי למשל אין פעטערסבורג די "רוסישע ליטערארישע געזעלשאפט", אין אסטרייך די ליטערארישע געזעל-שאפט "קאנקארדא" און אין דייטשלאנד דער "געראין פון דייטשע שריפט-שטעללער". - אבער ווענטסטענס די יודישע שרייבער פון איין שטאדט, פאר וואס זאל צווישען זיי גיט זיך קיין אחרות, קיין געזעלשאפטליך לעבען? ווארום זאלען זיי גיט האבען אין ארט, וואו אללע זאלען זיך צוזאממאלען צום ווייניגסטען האטש אין א קאנדיטאט אדער אין א פרינציפאל וואו און דאס זאלען זיי איינע מיט די אנדערע פארגענוגען, זיך אונטערהאלטען, דענען ווענען ליטעראטור, ווענען א שפאר-קאסע, אונד פיהרען איבער-הויפט א געזעלשאפטליך פריינדליך לעבען? נור דאס וואס איז גוהג ביי די אומות העולם דארף ביי אונז גיט זיין, זייערע ליטעראטען מאגען לעבען כהכרותא, ברידערליך, פריינדליך; מיר געדארפען זיין צוריסען און צושייטט. היינט ווי קען ווערען ביי זיי א שפאר-קאסע אדער וועניגסטענס א גמילות-חסדים-קאסע? ווי מאכט מען פון ואמר-קערענדליך א קאשע אז עס קלעבט זיך פארט גיט! -

נור גענוג פון ליטעראטור, יעצט לאמיר אביסעל רעדען ווענען אונזערע "האפפען" און אויף בעט אויך מיר צו שרייבען די לעצטע פרייז פון "פראסע" אין אייער געגענד.

דיין שיערער פריינד, ישראל צביהם.

פון דער גאנצער וועלט, האנצע-בריינה איז נישט געוועהן קיין "קאבלאפעל".
זי האט ליעב געהאט איהרע "פיער ווינקעלאך" און איז תמיד געוועהן
באשעפטיגט מיט איין ארבייט, און אז עס פלעגט זיך מאכען אז זי איז אריין
געקומען צו אשכנח עפ"י לייזען און די שבת האט זי געבעטען זיטצען ווי
געוואהנליך איז, און האט זיך געוואלט אריין לאזען מיט איהר אין אברייטען
שמועס; ווי מרים סאסע איז איין אויסגערענגערען און נאכע שריינה איז
אשליסענאלניצע און דעם גלייכען פלעגט זיך תמיד האנצע-בריינה אפמייכלען
מיט איהר געוואהנליכען ענטווער.

האט מיר קיין פאראיבעל נישט, מיין אלטימשיקער ויצט געבאד אלץ
אז איהר האב מיר דא פארשמועסט מיט אייך - און איז זיך אהיים געגאנגען.

נור איין וואך איז געוועהן וואס האנצע-בריינה פלעגט זיך פארניגען
אז דאס איז געוועהן: צו געהן יום-טוב און שבת אין שוהל אריין, האנצע-
בריינה האט נישט געקאנט אונארט עכרי און דאך איז זי געגאנגען אלע שבת
אין שוהל, עס האט אפילו געמאכט ווי מען זאגט "דונערען און בליטצען"
דארטען אין א ווינקעלע פלעגט זיך האנצע-בריינה אנדער וועטצען גלייך
אקעגען דער פארוואגערען און האט איהר געקוקט גלייך אין מויל אריין, טאמער
האט די פארוואגערען געמאכט עפ"י אטרויערדיגע מינע האבען זיך שוין פון
האנצע-בריינה'ס אויגען געקוקעלט מרעווערען; נור אז מען האט נור געשנדיקט
דאס דאווענען. איז האנצע נישט געבליבען מעהר אין שוהל אפילו נישט איין רגע
זי האט זיך געאיילט אהיים.

איהר מאן מיכאל-יוסף האמישע ער איז געוועהן אשניידער דאך איז ער
אבער געוועהן אשניידער אהן אגיפט, אהן אברעך ווי דאס רוב שניידערליך
זענען. ער האט זיך קיינמאל נישט געמישט אין "צעד" אריין, נישט געזאגט
קיין דעות אין קהלים ענינים, און נישט געקריגעט זיך אין שוהל איבער איין
עליה, עס איז געוועהן ביי איהם אלץ גוי'ס צו "רביעי" צו "שלישי" און אז
עס האט זיך געמאכט אציט וואס מען האט אין איהם גאר פארעססען,
האט ער אויך גאר נישט געזאגט "מסתמא איז דא בילקערע פון מיר" פלעגט
ער זיך מראכטען, און אז עס האט זיך געמאכט אז עפ"י אהימציג שניידערליך
פלעגט איהם וועלען אונטערטיטצען.

- סטייטש, מיכאל-יוסף, איהר זאלט דאס שווייגען? איז נישט אהרפת און
אשאנד אז אייך זאל מען אויף רופען "רביעי" און משה לאקט "שלישי"! וואס
איז? דער פאלגומין דער, זאל פיהרען דאס גאנצע שוהל'ען ביי דער נאז?
חלעבען מיכאל-יוסף הייבט איהר נור אן וועט איהר זעהן ווי מיר אלע וועלען
שטעקן פאר אייך שטאל און אייזען און מיר וועלען ווייזען דעם שניין ווער
אלטער איז!

נור מיכאל-יוסף פלעגט קוקען אויף דעם הימציגען שניידערליך אזוי פאר-
וואונדערט און ענטפערען זיך קאלט בלוטיג:

- איך ווייס? אז "רביעי" זאל זיין חלילה עפ"י אהרפת וואלט עס נאט
צאר נישט אריין געשטעלט אין דער הייליגער תורה אריין!
אזוי אז דאס הימציגע שניידערליך האט אויסגעוואלט א פאר אויגען אויף
מיכאל-יוסף'ען ווי אויף אמיטונגעס און געגעבען אשפיי און געזאגט מיט בעס:
- וואס איז דא מיט אייך צו רעדען? איהר זענט א יודענע מיט הויזען
און ווייטער גאר נישט.

- אפשר זענט איהר גרעכט, האט דארויף געוואהנליך געענפערט מיכאל
יוסיל און איז געוועהן צופרידען אז דאס שניידערליך זאל זיך אפמשיפען פון
איהם.

און מיכאל-יוסיל האט נישט געענטפערט נור צו ליעב דעם וואס ער האט
זיך נישט געוואלט קריגען, נור ער האט פראסט בהמיות נישט פארשטאנען
פאר וואס איז זיך דא גאר צוקריגען? און פלעגט זיך נישט איינמאל ברעכען
דעם קאפ מיט דער פראגע: פאר וואס זאל זיין "שלישי" אפבאר און "רביעי"
א בוישה? שטעהן זיי דען ביידע נישט אין דער תורה? היינט פאר וואס איז זיך
דא צוקריגען און צו פאמשישען?

מיט איין ווארט: מיכאל-יוסיל איז געוועהן א מענטש "פאר זיך" ווי זיין
האנצע-בריינה, ער האט קיינעם חלילה נישט געמשיפעט און איז געוועהן צו
פרידען אז מען האט איהם געלאזט צורות, ער איז זיך תמיד געגאנגען אין זיין
וועג, ווי זאגט מען אין אוינקעלע מען זאל איהם נישט אנוועהן, נישט ביי זיך
צו הויז האט ער זיך געפיהלט אזוי עלענד אזוי יתום'דיג אז עס איז געוועהן
אברהמנות צוקוקען אויף איהם; נור ביי זיך אין דערהיים האט ער זיך געפיהלט
היימיש און פריי, אין דערהיים זיטצענדיג אויף דעם לאנגען באנקעל געבען
דעם גרויסען ווייסען טיש מיט א שמוקעל ארבייט אין דער האנד, דענסט
טאהל פלעגט זיך מיכאל-יוסף פיהלען ווי אין גן עדן, און פלעגט זיך מרעללען
אונטער דער נאז א "גבבת'ל" אדער א "מבלבל" פראהליך און לעפעדיג.

פארשטעהט זיך אז ווי ווייט מאגליך מיכאל-יוסיל האט עס געקאנט
אויספיהרען אז ער נישט ארויס געגאנגען פון זיין הויז, אגאנצע וואך האט
ער געארבייט און שבת האט ער זיך אבגערוהט, מעביר געוועהן די סדרה,
תהלים געזאגט אדער געשלאפען, ער פלעגט זיך קיינמאל נישט צוזאמענקומען
מיט חברה שניידערס אין א שטעק צו מרינקען אמאהל א גלאזיל וויין; האמישע
זיין פאשטענדיג ווארטעל איז געוועהן.

"די מלאכה האט ליעב דעם מרינק".

עס פלעגט זיך מאכען אז עפ"י אבעקאנטער פלעגט זיך צושטעפען ניו
איהם.

- חלעבין, ר' מיכאל יוסף, לאמיר זעהן מרינקען צו גלאזליך וויין, איהר
קאנט זיך פארשימעלט ווערען זיטצענדיג אויף איין ארם.
פלעגט ער דארויף געוואהנליך ענפערן:
- חלעבען עס מרינקט זיך נישט, ברודערצי!

— סטאמיש איהר אליין זאגט דאך תמיד אז די מלאכה האט לייעב דעם טרינק ? פלעגט איהם פרעגן דער בעקאנטער .

— א— פלעגט דארויף ענטפערן מיכאל יוסף מיט אשמיכעל — פאר מין מלאכה טרינק איך גענוג, איך בין אקליינער בעל מלאכה איז מיר גענוג אללע טאג א ביסלע בראנפן, א גראסערער בעל-מלאכה טרינקט מעהר .

אין אמת'ן וואס פאר א בעל-מלאכה, אומשטייגס געזאגט, איז געווען אונזער מיכאל-יוסף ? קיין רעכט שטיקעל ארבייט האט איהם קיינער נישט געגעבן און ער האט טאקי נישט געקאנט מאכען . ער פלעגט גייען גאך דעם שניט וואס זיין טאטע עליוו תשלום האט איהם געוויזן, וואס איז געוועהן אין דער כאדע גאך צוריק מיט פופציג יאהר, קיין "סענטעמער" האט ער אין דער האנד נישט גענומען, מיכאל יוסף פלעגט גאך געמען אין מאס מיט צונויפגעזעהטע שטיקלעך שאפיער און געמאכט רינגעליך מיט קארבען, גאר די דיינים, די חנונים און שווארצן אדער די גויסליכע פון די דארפער פלעגן באשטענדיג זעהר ארבייט נור געבען צו מיכאל יוסלען, א קאפאטע מיט סטראקעס, אפאר תהותונים אדער אגויסליכע ראסע. דאס פלעגט מיכאל-יוסף אויפגעהן ווי איין קינדלעך און פלעגט זיך דער פון דערנאכהערן אג אז די ארבייט האט זיך אויסגעלאזט פלעגט מיכאל-יוסף געהמען זיין פאקיל אויף די פליימיגס, דארטען איז געלעגן זיין שטער און איינען, זיין שלית און תפילין מיט אברויט און האט זיך אנוועק געלאזט אויף די דארפער און גאטט האט איהם נישט פארלאזט, אויף שבת פלעגט ער געוואהנליך אהיים קומען מיט א בייטעלע מעל, אפטייעלע פאסאלים מיט צוץ און אמאל מיט עטליכע גראשען אין קעשיגע אויף, און מיכאל-יוסף מיט האנצא בריינהן פלעגן דער פון זיין האכסט צופרידען און האבען געדאנקט און געלויבט גאטט דער פאר און פלעגן אפט זאגען: "אז די מלאכה איז גאטטס ברכה".

גאר נישט תמיד אפער איז געוועהן ביי זיי די מלאכה-אברכה; עס איז ביי זיי געוועהן צייטען וואס איז אוממאגליך געוועהן צו בעקומען אשטאף ארבייט, האט'טע צעצויס זיך, און זיי האבען זיך גענוגענט מיט פוסנע פרויט, אדער אמאל איז אין ברויט אויך געוועהן אמאנגעל; גאר מיכאל-יוסף מיט האנצי בריינהן האבען זיך דענסטמאל אויף נישט געקלאגט אויף דעם דבובו של עולם — נישט אללע צייטען געהן אנוועק אין איין צייט פלעגן זי זיך זאגען, און זענען געוועהן דערמיט האכסט צופרידען, וואס קיינער ווייסט זיי נישט, קיינער באקריכט זיי נישט מיט אברכהס פנים.

אט אזוי האבען זיי זיך אפ געלעבט ווייטער יאהרען שטיל רוחני אין דעם איינגעהויקערטען שטיבעלע, וואס עס איז געבליבען מיכאל-יוסף'ן ירושה גאך פון זיין טאטען צוואקמען מיט דעם גרויסען ווייסען טיש, מיט די צוויי לאנגע צונויפגעלעגטע באנק מיט דער גרויסער שטאנג איבער דעם בעט, וואס זיין טאטע פלעגט גאך אויף איהר אויפהענגען זיין ארבייט. אין דעם שטיבעל האבען זיי אפגעלעבט ווייטער יאהרען און זענען געשטארבען מיכאל-

יוסיל'ס עלטערן און אין דעם שטיבעלע איז געבארען געווארען, חתונה גע- האט און געשטארבען אונזער מיכאל-יוסף; דא האבען זיי ביידע איבער געלעבט זעהר ליד און פריד, ווייטער גליק און עללענד גאנץ אליין, שטיל ווייט פון מענשען-אויגען, עס איז עפס ווי געוועהן אנגעשריבען ביי זיי אין די אויגען: "לאזט אונז צוריק, שטעפעט אונז נישט", און באמת האט זיי טאקי קיינער נישט געשטעפעט, קיינער האט מיט זיי נישט געהאט צו טוהן און עס האט אויסגעוויזען אז מען האט גאר פארגעסען אין זיי, דאס הייסט: מען האט גוט געוואוסט אז ערדיג אין אויגן-קעל-גאסיל וואהנט זיך מיכאל-יוסף שטיינדיגער מיט זיין ווייב האנצי-בריינה, ער איז אפגראסטער גאר איין ארענטליכער בעליט און זי איז אויך אפגראסטער גאר איין ארענטליכע יודענע; גאר וואס איז דא פון אזוינע מענשען עפס צוועדען ?

און דאך איז ביי מיכאל-יוסף'ן אין זיין לעבען אויך געוועהן אזוינע מאמענטען וואס זיין לעבען האט זיך ארויסגעריסען פונ'ם ענגען שטאלען שטיבעלע אויף דער ברייטער גאס, און האט אויפגעוועקט אויף אנווילע די מאמאשאנוואטער אייגנאווער .

דאס איז פארגעקומען צוויי מאל:

דאס ערשטע מאל איז געוועהן, ווען מיכאל-יוסף מיט האנצי-בריינהן האבען בעגלייט דאס לעצטע מאל ווייטער איינציג קינד צו זיין עוויגער רוח אויף דעם "הייליגען ארט", דאס קינד איז געשטארבען גאך אלאנגער קראנק און מיכאל-יוסף און האנצי-בריינה זענען גאך גענאנגען גאך דער מטה איינגעהויקערט, איינגעבויען און דאס פנים שווארץ ווי די ערד, ווייטער אויגען זענען געוועהן טרינקען; זיי האבען צייט געהאט אויסצוויינען זיך אין דער היים, גאר אויף ווייטער פנימער איז געוועהן אויסגעמאלט אשטעקליך פערצווייפונג, — דענסטמאל האט דאס שטאדטיל געקאכט אויף אנווילע און מען האט געהאט פון אללע ווייטען .

— א ווא! אזא בראך! געביך אברכהסות אויף די אלטע לייט!

גאר דאס האט אפער בוך-הכל געדויערט איין האלבע שעה, מען האט אין דער גיך פארגעסען אין מיכאל-יוסף'ן מיט האנצי-בריינהן און מיט ווייטער אומגליק זענען זיי צוריק געקומען פון דעם הייליגען ארט צו זיך אין שטיבעל אריין, דארטען האבען די אלטע לייט געטראגען ווייטער טיעפען שטערן, טיעף אין די הארצער בעגראבען, דארטען האבען זיי באוויינט און בעקלאגט זעהר גרויס אומגליק, און האבען זיך אויף אליין איינס דאס אנדערע געטראכט, און אויסגעטעט זיך און האבען געזאגט צו פארגעסען ווייטער אומגליק.

דאס צווייטע איז געוועהן, ווען שפעטער מיט עטליכע יאהר גאך ווייטער קינדס טויט האט מיכאל-יוסף מיט האנצי-בריינהן געגעבען "אריינקייט" און מען האט זיי געפיהרט מיט פאראד מיט דעם ספר אונטער דער חופה, איבער דער גאס מיט אנגעצינדענע וואקסענע ליכט, אט דענסטמאל האט אויך אויף אנווילע גערויפט מיט זיי דאס שטאדטיל און יעדער האט געזאגט:

— חלעבין אזוי פון גאט! נאר פראסטע ארעמע מענטשען און דער אייבערשטער האט זיי געהאלפן צו געבען אספר!
נאר ווי אזוי גאט האט זיי געהאלפן? און וויפיעל אפערעס האבען געבראכט די צוויי אלטע לייט ביי זיי האבען דערלעבט צו זעהן די תורה וואס זי איז אמת געוועהן געשריבען מיט זייער בלוט און שווייס!

II.

עס איז געוועהן איין אסיען נאכט, דער גאנצער היממעל איז בעדעקט מיט וואלקענס, מען זעהט נישט קיין לבנה קיין שטערע, די אללע הייזער פנים שטארטיל טאמאשאוואטע זענען פארמאכט, די לאדען צו געשלאסען, מען זעהט נישט אויף דער גאס קיין שוין; נור דורך די שפאלטען פון די צוברה בענע לאדליך פון מיכאל-יוסיל'ס שניידערס שטייבעל זעהט מען א שוואכע שוין פון אלאספעל.

עס איז שוין 11 אויגער ביינאכט און מיכאל-יוסיל זיצט נאך ביי דער ארבייט; ער דארף ענדיגען אראסע פיר אגייסטליכען ביי מארגען 10 אויגער אין דער פריה, ער צילעט אריין אנזעס פארעם אין דער גאדעל ווישט אויס די בריל, טוהט אשטעק מאכאק און ארבייט ווייטער פלייס. אין שטוב איז שטיל מען הארט נור פון דרויסען די רעגען-טראפפען וואס קלאפען אין די קליינע פענסטערליך.

— חלעבן, מיכאל-יוסיל, לייג אוועק די ארבייט וועלען מיר געהן עסען וועטשערע די יוד ווערט קאלט, דאס פיער איז שוין אין גאנצען אפגעלאשען האט געזאגט האנצע-בריינה, וואס איז ביי אהער געוועסען אויף דעם בעט מיט א זיפ מיט פערדערען און האט געפליקט.

— גרייט דערווייל צום מיט, איך דארף נאך פארסמירגעווען די ארבעל, האט געענטווערט מיכאל-יוסיל.

האנצע-בריינה האט אוועק געשטעלט די זיפ מיט פערדערען אין אזויט בעט, זי האט גענומען אקויטיג טישטוך, פערשפרייט אויף איין עק פנים גרויסען מיט, וואס מיכאל-יוסיל ארבייט אויף איהם, און האט אנדער געלייגט א האלב שווארץ ברויט, צוויי הילצערנע לאפעל, א מעסער, א וואלצטאסטיל מיט עטליכע צאהנדליך קנאבעל.

אין עטליכע מינוט ארום האט מיכאל-יוסיל אוועק געלייגט די ארבייט און האט זיך געוואשען, האנצע-בריינה האט געמאכט ריין איין ערדיגע שיסעל, אנגענאסען אין איהר עפס איין שווארצע זופ, וואס זי האט עס אנגעריפען יוד, און האט אנדער געשטעלט אויף דעם מיט און האט זיך געוועזט געבען מיכאל-יוסילען.

דאס שווייגען האט ווייטער קיינער נישט געשטערט, מיכאל-יוסיל האט געענעטן מיט אפעמיט, צו יעדער לאפיל יוד האט ער פארבוסען מיט א שטיק שווארץ ברויט, ער האט געענעטן מיטמאג צוועלף אויגער און האט געארבייט עלף שעה דורכאנאנד.
מיכאל-יוסיל האט אביסעל געשטילט דעם הונגער, אויפגעוויבען דעם קאפ פון דער שיסעל, אוועק געלייגט דעם לאפיל און אויפן איז פלוצים ארויס פון זיין ברוסט.

— וואס זיפצסטו? — האט געפרעגט האנצע-בריינה אויף מיט אויפן.
— איך האב מיר דערמאנט, ווען אויגער אהרן ליב זאל געוועהן לעבען וואלט מיר זיך אפער נישט געבראכט אזוי מוששען אצונד אויף דער אלטער.

דאס דערמאנען זיך אין זייער איינציגען ווען אהרן ליב, וואס איז נישט לאנג געשטארבען, איז געוועהן גענוג עס זאל דערוועקען ביי האנצע-בריינה'ן איהרע טרעהערען קוועלעלע, און פון האנציס אויגען האבען זיך געקאמטשעט צוויי טרעהערען און האבען זיך געשלאנגעלט אויף איהרע צוויי מאנערע געקארטשעטע באקען און האבען זיך צוגאסען איבער די באקען.

— נא! נא! האט געווארטשעט אונטער דער נאז מיכאל-יוסיל — איך האב נאר געטהון א זיפ, און דו ביזט שוין פארטיג מיט טרעהערען.
האנצע-בריינה האט מיט איהרע דארע האנד אויסגעווישט די אויגען, און די באקען.

— גאט איז גרעכט און זיין משפט איז גרעכט! — האט זי געזאגט — איך וואלט מיר געוועהן אונטערגענומען מיר זאלען זיך נאך מעהר מוששען אזוי אויגער קינד זאל געוועהן לעבען און זאגען נאך אונז קדיש איבער הונדערט יאהר, אזוי ווער וועט אונז דערמאנען אפילו נאך אונזער טויט.

— וואס ווילסטו קלעהערען דעם ארומאן איז אונדזי שלעכט אי אויף דער וועלט אי אויף יענער וועלט, אט האט אברהם בעער פראגעגטניק אויף נישט קיין קינדער האט ער האמט געגעבען אריינגיקייט וועט פלייבען אנעדאכעניס נאך איהם; אבער וואס קאנען טוהן אזויגע ארומע לייט ווי מיר.

— הערסטו, מיכאל יוסיל — האט געזאגט האנצע-בריינה — די וועלט זאגט: „אז מען געהט זיך אונטער העלפט גאט“ לאמיר זיך אויף אונטער געהען שרייבען אריינגיקייט און גאט וועט אונז העלפען.
מיכאל יוסיל האט געגעבען א ביטערען שמייכעל.

— דו ווייסט וואס דו דערסט האנצע קרוין? אריינגיקייט דארף קאסטען אריבער צוויי הונדערט קערבלוך און ווי אזוי קאנען מיר אזא סוכע געלד אכשפארען אז מיין פערדיגעסט קלעקט קוים אויף אונזער בעדארפעניש?
— אט וועסטו זעהן אז גאט וועט העלפען מיר וועלען אכשפארען פון דעם פון יענעם, איך וועל אויך צו ארבייטען, איך וועל פליקען

פערדערין. ארבייטען פערמער זאקען און אין דריי אדער פיער יאָהר קאָן
אונז גאטט העלפֿען, נאָ בלייבט עס אזוי?
— נאָ — האָט געשמווערט מיכאל יוסיל — מיר וועלען פֿרויען,
— טאָקע פֿון מאַרגען אָהן?
— פֿון מאַרגען אָהן.

III

האָנצע בריינה האָט גיט אָפֿגעלייגט אין דער לאַנגער באַנק אַרײַן,
טאָקע דעם אַנדערען טאָג אין דער פֿריה האָט זי אָפֿגעזוכט עפֿים אַקליין
הילצערען קאָסטעלע מיט אַ שלאָסעל און האָט געבעטען מיכאל יוסיל ער
זאל מאַכען אויף דעם דעקל אַלאָף מיט אַדלאַטע און זי האָט טאָקע
היפֿף בענייט דאָס קאָסטעלע מיט גרויסע יעקאטערינאווסקע דריי קאפֿקעס,
וואָס זי האָט זיי אַרײַן געוואַרפֿען דורכײַן לאָך, און איהרע ליפֿען האָבען
דערפֿיי געשעפֿטשעט אַגיבעט צו גאט, אז דאָס קאָסטעלע זאל נישט פֿיל
ווערען אז זיי זאלען זיך קאָננען געהען אין דער נישט שרייבען דאָס
רייניגקייט.

מיכאל יוסיל האָט דאָס אַלץ צוגעזעהן און האָט געשטייכעלט; נאָר
ער האָט זיך נישט אַיבערצייגט אז האָנצע טרייבט גיט קיין קאטאָוועס, ער
האָט אָפֿגעדאוויגט און איז צוגעגאנגען צו האָנצע בריינה'ן ער זאל געהען
ביי איהר דריי קאפֿקעס אויף אַטרינק בראַנפֿען, אַלע אין דער פֿריה
אָפֿיסעל בראַנפֿען און טאפֿאק דאָס איז געוועהן דאָס איינציגע, וואָס מיכאל
יוסיל פֿלעגט זיך פֿערגינגען אָהן וועלכעס ער האָט זיך גיט געקאָנט באַהען. —
האָנצע בריינה האָט גיט געזאָגט גיין; נאָר ביים אַרויס געהען די דריי
קאפֿקעס האָט זי ביי זיך אין קעשינע עפֿים מעהר געשאַקעט זיי געוואַהנליך,
און אז זי האָט זיי שוין אַרויס גענומען האָט זי זיי געזאָגט צווישען די
פֿינגער און האָט עפֿים געקוקט שטונדע מיכאל יוסיל גלייך אין די אויגען
אַרײַן.

— וואָס קוקסטו מיך היינט אזוי אָהן מעהר ווי תּמיד? האָט געפֿרעגט
מיכאל יוסיל וואָס האָט אָנגעהויבען צו פֿארלירען געדולד.

— נאָר גיט — האָט געשמווערט האָנצע בריינה.

— אז נאָר גיט האַלט-זשע מיך גיט, נישט אַהער די דריי קאפֿקעס
וועל איך געהן געהען אָפֿיסעל בראַנפֿען און מיך זעמזען אַרבייטען, מען
וועט היינט שיקען נאָך דער באַסע און איך האָב נאָך ביי איהר אַפֿאָר
זשעה אַרבייט.

האָנצע בריינה האָט איהם געגעבען די דריי קאפֿקעס; גיט אז זי

האָט זיך געלאָזט אוועק געהן האָט זי געזאָגט שטיללערהייט.

— מיכאל יוסיל!

— וואָס ווילסטו? האָט זי געפֿרעגט מיכאל יוסילען אָפֿיסעל מיט
אַ בייזער.

— איך וויל זאלסטו זיך היינט באַהען מיט אַ שטיקעל ציפֿעלע מיט
ברויט אויף דעם אָרט פֿון אָפֿיסעל בראַנפֿען און דו זאלסט אויך בענייען
דאָס קאָסטעלע אין אַנוטער און אַ מולדיגער זשעה.

— לאָז זיין אזוי, האָט געשמווערט מיכאל יוסיל און האָט איהר
צוריק געגעבען די דריי קאפֿקעס; נאָר זי האָט זיי גיט צוריק גענומען, זי
האָט איהם אַליין צוגעפֿירט צום קאָסטעלע ער זאל זיי אַליין אַרייַנוואַרפֿען
און זיי האָבען געזאָגט: "אין אַנוטער און אַ מולדיגער זשעה!"

— דעם אַנדערען טאָג אין דער פֿריה איז ווייטער צוגעגאנגען מיכאל
יוסיל צו האָנצע בריינה'ן און האָט זיך געהייסען געבען דריי קאפֿקעס אויף
אַ טרינק בראַנפֿען, האָנצע בריינה האָט איהם דאָס מאל געגעבען אין דער
נישט די קאפֿקעס; נאָר זי האָט געגעבען עפֿים אזא קוק אין די אויגען
אַרײַן, אז מיכאל יוסיל איז געבליבען שטיין אזוי ווי אַינגעלע וואָס די
מאָקע האָט איהם געהאפֿט מיט עפֿים אַנאָשעריי.

מיכאל יוסיל האָט איהר געקוקט אין די אויגען אַרײַן, ער האָט געוואַרט
זי זאל איהם עפֿים זאָגען; נאָר האָנצע בריינה האָט געשווינגען און האָט גיט
גערעדט קיין וואַרט.

מיכאל יוסיל האָט אָבער זעהר גוט פֿערשטאָנען איהר שטוינגען.

ער איז געשווינד צוגעגאנגען צום קאָסטעלע און האָט אַרייַנגעוואַרפֿען
די דריי קאפֿקעס.

— הערסטו האָנצע קרוין! — האָט ער געזאָגט: פֿון היינט אָן וועל איך
מיך באַהען אין דערוואַכען אָהן אָפֿיסעל בראַנפֿען, העלבען, וואָס איז? אָהן
בראַנפֿען קען דען אַ מענטש גיט לעבען? אַ מענטש געוואַהנט זיך אַליין, און אַ מענטש
געוואַהנט זיך אַב, אַ מענטש קען נאָר גיט לעבען אָהן עססען, אָבער אָהן
בראַנפֿען קען זיך אַ מענטש גרינג באַהען, זעהסטו קירוש אויף שבת דאָס
איז עפֿים אַנדערש, און דערווייל וועט זיך דורכײַן יאָהר אַנזאָמלען טאָקע
אַ שיינע פֿוהיטי, אַ נאָ לאַמיר זעהן? זעקס טרינק בראַנפֿען אַוואָד מאַכט
אַכצען קאפֿקעס, דאָס הייסט אזוי גרויס ווי צוויי און זיבעציג קאפֿקעס
אַ הודיש, הערסטו האָנצע! עס איז מעהר ווי אַכט קערבליך אַיאהר! דאָס
דאָכט זיך וועט זיין נישקשט פֿון "אַפֿאָדוואַלינע" צו אַנווער תּורה'לע, האָ?
זאָגט זאָגסטו האָנצע קרוין?

— איך זאָג, אז גאט זאל אונז געבען פֿח און געזונד, מיר זאלען קענען
דאָריווען און אַרבייטען, מיר זאלען דערגרייכען אַנווער וואַנזש. — האָט
געזאָגט האָנצע בריינה מלא שמוחה.

— אָמין! — האָט געשמווערט מיכאל יוסיל.

אונ פון דעם טאג אהן פלעגט מיכאל יוסיל אללע אין דער פרייז צו
נעקן צו האנדעל בריינהין געקומען ביי איהר דריי קאפיקעס "אויף א מירק
בראנפערן": נור אןשטאט צו געהן אין שטוב אריין פלעגט ער געהן צום
קאסטעלע אונ האט ווי אריינגעווארפען אהין, אונ האנדעל בריינהין פלעגט
שטעקן פון דערווייטענס אונ צו קוקען שטיל; נור וואס פאר געפיהלען האבען
זיך דענסטמאלט באוועגט אין איהר הארץ צו איהר אלטען, קראנקליכען,
אויסגעהאנדעלטען מיכאל יוסיל, וואס האט זיך אזוי גרינג אפגעוואנט פון
דעם איינציגען פארנעמליכען, וואס ער האט זיך דער מיט איינגעוואהנט אלע
זיינע יאהרען? מיט וויין פראסטער פהילאזאפיע "אמעניש געוואהנט זיך אונ
אמעניש געוואהנט זיך אב", אויב עס איז נא דא אסתר'ע לעבע און דער
וועלט האט זי ויכער געפונען איהר פלאטץ אין הארץ פון דער אלטער,
געקארטשעטער האנדעל בריינהין.

מיכאל יוסיל האט זיך אפילו געוואלט פרייווען צו באגעהן אהן מאנאק
אויף, נור דאס איז אכער געוועהן אונטערליך.

— גיין, האנדעל קרוין! — האט מיכאל יוסיל געזאגט: "עס גייט נישט
האטש צערייט זיך" איך וועל מיך בעסער באגעהן אהן עססען איידער אהן
אשמעק טאפאק."

— מיכאל יוסיל לעבען — פלעגט איהם זאגען האנדעל בריינהין — אז דו
קאנטסט נישט דארף מען נישט, אונ נאט וועט אונז העלפען פון ערגיין אנדערש
צו פערדיגען די עטליכע קאפיקעס.

אין אמת'ן איז געוועהן דער שמעק טאפאק ביי מיכאל יוסיל'ן אפאק
טהייערער פונם עססען, אהן אשמעק טאפאק האט ער זיך שוין בשום
אופן נישט געקאנט באגעהן אונ האט נישט געקאנט געבען קיין שטאף ארבייט.
שפעט בינאכט ווען מיכאל יוסיל פלעגט זיצען ביי דער ארבייט, די אויגען
האבען איהם געסליפעט, די בריללען זענען געווען פעהעקעט אונ דער
קאפ איז איהם געוועהן שווער אונ פערטומעלט האט דענסטמאל דער שמעק
טאפאק געוויזען וואונדער! — מיכאל יוסיל האט אויסגעטוהן די ברילל אויס
געווישט די אייגעלעך מיט וויין גרויסער פאטשילע, אונ געטוהן אנשטאקען
שמעק טאפאק מיט ביידע גאלאכער, איז איהם דער קאפ געווארען נאר
גרינגער אונ פרייער, די אויגען העללער אונ האט אין דער גיך אויפגעזוכט
דאס לאכיל פון דער נאדעל מיט דעם עק פאדעס. נאנץ אנדערש איז אכער
געוועהן אז עס האט זיך גראדע געמאכט, אז עס איז מיכאל יוסיל'ן אויס-
געזאגט די טאפאק איין אויפדערנאכט, דענסטמאל איז מיכאל יוסיל נאר
געוועהן איין אנדער מיכאל יוסיל, אומזיסט פלעגט ער ווישען די ברילל צעהן
סאהל אין איין מינוט, דער עק פאדעס האט בשום אופן נישט געוואלט אריין
קריכען אין דער נאדעל אריין, עס האט נישט געהאלפען אפילו דאס וואס
מיכאל יוסיל איז געווארען באז אונ האט געווארשטעט אונ פארשאלטען דאס
געבוין דער נאדעל מיט'ן פאדעס, דער פאדעס וויל נישט קריכען "האטש צערייט"

זיך, אומזיסט האט ער אלץ געדעקט דעם לאך פון דער נאדעל אקעגען
דער שיין פונם לאמפיל אומזיסט האט ער געביסען דעם עק פונם פאדעס
ער זאל ווערען דינגער, דער פאדעס האט ווי אויף צו לחככים נישט געוואלט
אריינקריכען, אונ אז דער פאדעס איז שוין נא אריינגעקראכען האט ער זיך
צושפאלטען אויף צווייען אונ איין העלפט איז געבליבען אין דרויסען, אזוי-
אז די נאנדעל מיט'ע איז געוועהן אומזיסט אונ ער האט זיך געדארפט איבער-
גייעס אנהייבען מושען.
נא ווי האט מען געקענט פערלאנגען פון מיכאל יוסיל'ען ער זאל זיך
באגעהן אהן אשמעק טאפאק.

IV

מיכאל יוסיל מיט האנדעל בריינהין האבען זיך אללע סאהל מעהר אריין
געלאזט אין דעם געדאנק אריין, דאס גראסטע פארנעמליכען די גרעסטע פרייז
איז געוועהן ביי ווי אז ווי האבען געוועהן, אז דאס קאסטעלע ווערט אלע
סאהל פולער אונ שווערער, יעדער גראשען, יעדער קאפיקע, וואס ווי
האבען אריין געווארפען אין קאסטעלע איז געוועהן ביי ווי א יום-טוב אונ
אזוינע ימים טובים האבען ווי געהאט אלע סאהל.

האנדעל בריינהין האט אויפגעטוהן וואונדער אונ "עקאנאמיע", זי האט
אלע סאהל אויפגעטוהן נייע חסברות, נייע אויפפיהרונגען זי זאל קענען
אכקארנען פון יעדען מיטטאג, פון יעדער וועטשערע דא אקאפיקע דארט
אגראשען אבי עס זאל ווערען מעהר עטליכע גראשען אין קאסטעלע.

מיכאל יוסיל האט שוין נישט געקוקט אויף דעם, ווי אויף א פאנטאזיע
וואס עס קאנן קיין סאהל נישט פערוויקליכט ווערען; ער האט אנגעהויבען
צוגלייבען, אז נאט וועט ווי העלפען אונ ווי וועלען ענדיגען זייער אונטער-
נעהמען אונ ווי וועלען נאך דערלעבען צוועהן מיט ווייניג אויגען ווייער
הורה! אונ מיט דער האפנונג האט ער נאר פליסיגער געארבייט, ער פלעגט
זיך נישט פערניגען קיין איבעריגע מינוט אויסצורוהען, טאמער איז ער פער-
שלאפען מעהר עטליכע מינוט האט זיך איהם אויסגעוויזען אז ער האט ווי
אונעק גענומען ביי דער הורה.

מיט איין ווארט, די הורה דאס איז געווארען ביי ווי זעהר לעבעניש
צוועק. דער געדאנק האט אנגעפיהלט ווייער נאנץ לעבען אונ ווי האבען נאר
נישט פערשטאנען ווי אזוי קאנען מענטשען לעבען אונ הארווען אהן א שום
צוועק, ווייער רעדען אונ טראכטען איז נאר געוועהן ווען ווי העלען שוין
דערלעבען צו זעהן ווייער הורה.
אונ אזוי האבען אונזער אלט פאר פאלק געקארנט אפגעריסען יעדען

ביססען פונ'ם מויל, נים דערעססען נים דערטרינקען נים דערשלאפען, אבי צו פאר גרעסערן די סוממע עם נאל צוקומען צום קאסטעלע נאך עטליכע גראשען.

— חלעבין לאמיר זיך היינט באנעהן אהן וועטשערע — פלענט אפט זאנען האנצע בריינה, מיר האבען היינט גענעסען זעהר אנומען מיטמאכ, אונ אז דו וועסט שוין נאר וועלען, וועלען מיר עסען א קנאפעל מיט ברויט. — ביזט גרעכט האנצע קרוין! פון א קנאפעל מיט ברויט זענען די באקען רוים — פלענט ענפערן מיכאל יוסיל.

ביי אונזער מיכאל יוסיל מיט האנצע בריינה זענען אפילו די באקען נים געוועהן רוים פון קנאפעל מיט ברויט, זיי זענען ניקער געוועהן לעדער קאליר, געקארטשעט אונ גערענצעלט, דאך האבען זיי זיך געפיהלט האכסט זליקליך אונ זיי האבען מיט דעם גרעסטען אפעמיט גענעסען קנאפעל מיט ברויט נאך 8-10 שטונדען ארבייט, אונ די עטליכע גראשען וואס זענען געוועהן אנגעגרייט אויף דער וועטשערע פלענען זיי צווישען זיך צוטהילען אונ פלענען ביידע צונעהן צום קאסטעלע, פריער האט מיכאל יוסיל אריין געווארפען זיין חלק גראשענס אונ דער ביי געזאגט מיט א שטייבעלע:

— נו קאסטעלע! עם וועטשערע!
אונ דער נאך פלענט צונעהן בריינה מיט איהר חלק גראשענס אונ אויף זאנען.

— נו קאסטעלע! עם דיר אן!
אונ מיכאל יוסיל'ס מיט האנצע בריינה'ס אוינען האבען זיך באגעגער, מיכאל יוסיל'ס בריללען זענען געלענען אויף דעם שטערען אונ האנצ'ס זיילען אויף דער שפיץ נאך; נור ווייטער אוינען האבען געשטראהלט פון גרויס פרייד.

אט אזוי פלענט דאס קאסטעלע אויפגען ביי זיי די מיטמאנס מיט די זעטשערעס אונ די אלטע לייט פלענען האבען א סאך אוינען ימים טובים. נור דער גרעסטער יום-טוב איז געוועהן ביי זיי ווען דאס קאסטעלע האט זיך איין טאג באנייעט מיכאל יוסיל'ס זיט קאפאצא איי האנצ'ס יופקע.

די בעשה האט אזוי פאסירט:
מיכאל יוסיל'ס שבת'דיגע קאפאטע, אונ נאכדי קי יום יופקע נעמער זיך אזוי "צופארען" אז עם איז מעהר נים מעגליך געוועהן אינצומוקן אין שטאל אריין.

— הערסטו האנצי קרוין, האט געזאגט מיכאל יוסיל גרינגע זאג געסען זיי אזוי מען באנעהט זיך זעהט יענער נים זיכער א מלבוש מוז מען האבען, פארשטעהסטו? איך מיין טאקע, איך אקאפאטע אונ דו זיכער, אונזערע בגדי שמא האבען זיך שוין געפאך אויבערדענס ייערעס, אונ ברויט זיי שוין אש'יסטא אסטאנוקא".

— ביזט גרעכט, מיכאל יוסיל לעבען; נור זיי וועללען מיר געהען? פון דעם וואס מיר שפארען אב געוואהנליך פון דער תורה ווענען, קען מען נים געהען.

— הלילה, עם קומט מיר נים אויף אפילו אויף די געדאנקען — האט געענפעכט מיכאל יוסיל ווי איין אפגעברייטער — איך רעכען נור אז דריי אדער פיער חדשים וועל איך א ביסעל "מעהר" צו האריווען, איך וועל ארבייטען מעהר "אישעה" אין דער נאכט פאמשינקעס, אונ דאס פארדיענסט וועל איך צוועק ליינען אין אזויט.

— ביזט גרעכט, מיכאל יוסיל — האט געענטווערט האנצי בריינה, איך וועל אויך טאקי אזוי טהון איך וועל זעהן מאכען מעהר עטליכע פאאר זאקען אונ אויס פליקען מעהר פערדערן.

אונ אונזער פאאר פאלק האט זיך געעהמען זאמלען אויף "בגדי שבת"; נור דאס קאסטעלע האט מען חלילה נים געקריינעט, אפילו אויף א האאר. זיי זענען נור געעססען דורך די נאכט, זיך נים פארנינגען א איבריגע מינוט אויסצורעהן אונ פון דעם פארדיענסט פון דער צייט האבען זיי צוגוף גע-קלויבען אויף "שבת'דיגע מלבושים".

נור נאטמ'ס גיסים! האנצי בריינה'ס, צעטראגענע יופקע אונ מיכאל יוסיל'ס, צעריסענע קאפאטע" זענען פלוצום נאר געווארען "שפיגעל ביי".

— הערסטו, מיכאל לעבען — האט געזאגט האנצי בריינה, דעם טאג וואס איז שוין געוועהן בעשטומט זי ואל געהן אין קלייט אריין, אונ נאל געהמען זיך אויף אויפקע אונ מיכאל יוסילען אויף אקאפאטע — איך האב היינט בעטראכט מיין יופקע איז זי נאך גאנץ גוט, זי דארף נור עטליכע לאמקיליך, וועל איך מיר באנעהן אונ וועל נור דיר געהמען אויף א קאפאטע.

— גיין, האנצי קרוין! האט גענטווערט מיכאל יוסיל — איך קאן מיר ניקער באנעהן איך וועל מיר אויספארעכטען מיין קאפאטע וועט זי זיין "שפיגעל ביי". — נו, אז דו וויללסט, וועלען מיר זיך ביידע באנעהן א שטיקעל צייט. האט געענטווערט האנצי בריינה אונ האט גענומען דאס געלד וואס זי האט אנגעגרייט אויף דער יופקע אונ האט עם אריין געווארפען אין קאסטיל אריין. מיכאל יוסיל האט אויך נים קיין סך געטראכט אונ באן אין קאסטעלע אריין דאס געלד פון דער קאפאטע.

אט אזוי האבען געהאריוועט, די צוויי אלטע לייט זיי האבען זיך נים פערנינגען א איבריגע מינוט אויסצורעהן זיך אדער צו שלאפען. יעדער האט אלץ געוואלט איבערטריפען דעם צווייטען, ברענגען מעהר מיה, מעהר אפער, אריינברענגען מעהר עטליכע גראשען אין קאסטעלע אריין.

V

נור דער פאר אפער ווי גליקליך זענען זיי געוועזען. אז ווי האבען דערלעכט דעם הייליגען שבת, דעם טאג פון רות! דענסטמאל האבען זיי זיך אויסגעלייכט און אויסגערותט ווי ערע אלטע צובראכענע ביינער, אונזע געלייגט אין א ווייט אללע זארג און אנגעגעסען זיך וואס פונ'ם שבת האט זיט געמאכט פעהלען אפילו א פיגמלע. עס האט געמוזט זיין בראנען אויף קידוש, פאר עטליכע גראשען פישליך און א צימס, פון דעם שבת האט דאס קאסטעלע זיט באקומען אפילו איין גראשען. נור דעם איינעם טאג אין דער וואך האבען זיי זיך וואס אנגעגעסען און אויס געשלאפען און אנגעוואסעלט זייעם כח אויף דער אנדערער וואך.

נאך פרייטיג ביי טאג האט דאס ארומע שטיבעלע עפס באקומען נאר א יום-טוב'דיג פנים, האנצי בריינה האט שוין אלסדיג אפגעקאכט און אפגעפאקען אויף שבת, מיכאל יוסיל האט אונזע געלעגט די ארבייט און איז געגאנגען אין באד אריין "לכבוד שבת". און האנצי בריינה האט זיך גענומען אויפצומען. פונ'ם גרויסען ווייסען טיש זענען פערשוואונדען געווארען די שער און דאס איינען, די שטיקליך מאטעריא מיט די אפשינגליך וואסען, די פערערין וואס האבען א גאנצע וואך אנגעפיללט און אומגעשפאצירט איבער דער שטיבעלע זענען אויך פערשוואונדען געווארען, נור פונ'ם איינען אויבען קוקט ארויס די יופ, וואס אין איהר פלוקט האנצי בריינה אנאנצע וואך פערערין, זי אפער פארדעקט און פארשטעלט אז די פערערין וואלען זיט קאנגען אומפליהען איבער דער שטוב, ווי דער שטייגער איז אנאנצע וואך, אויף דעם ווייסען טיש האט זיך געוויזען א נויט טישטוך וואס דעקט צו דעם גאנצען טיש, אין איין עק ליגען צוויי חלות וואס קוקען ארויס פון אונטער א פאמשיילע, און ביי דעם אנדערין עק טיש שטעהן צוויי מעשיגע לייכטער, וואס האנצי בריינה'ס שוויגער פלעגט נאך בענשען אין זיי ליכט, ארומגערינגעלט ליימענע לייכטערליך, און די העסקעליך געבען שפיגעלע איז אויך אריין געשטעלט לעכט, מיט איין ווארט דאס שטיבעל האט עפס באקומען נאר איין אנדער פראהליכער פנים.

און זיט נור דאס שטיבעל אליין האט פראהליכער אויסגעזעהן, נור אפילו מיכאל יוסיל אין דער שבתדיגער "שפיגעל נייער" קאפאטע און האנצי בריינה אין איהר "נאך גאנץ גוטער יופקע" זעהן עפס אויך נאר אנדערש אויס, גלייך ווי עס איז עפס איין פרייע הויט ארויף אויף זיי ווייסען אז זיי האבען פאר זיך אנאנצען פרייען הייליגען שבת אפצורוהען זיך און אויס צו גלייכען ווי ערע אלטע אויסגעהארענע ביינער. עס פלעגט זיך אפילו מאכען אפט, זעהר אפט, נאך ליכט בענטשען.

ווען מיכאל יוסיל איז אונזע געגאנגען אין שוהל אריין און האנצי בריינה איז געפליכען ויצען אליין, פלעגט זי דענסטמאל פערזינקען אין שווערע געדאנקען, און פון איהרע אויגען פלעגען קאפען די פרעהרען, אויף איהרע אויסגעראטע און איין געקארטשעטע באקען, דער מאנענדיג זיך אין איהר איינציג קינד, וואס דער טוידט האט עס אזוי פריה אויסגעחאפט, די לאנגע צייט האט נור פארגלעט, אפער זיט אין גאנצען אויסגעהיילט איהר צו-בראכען הארץ; נור האנצי פלעגט זיך אפער דערמאהנען אין איהר אלטען מיכאל יוסיל וואס הארענט די גאנצע וואך ביטער, און נור שבת רוהט ער זיך אויס, און זי האט נישט אויסגעטריקענט די טרעהרין זי זאל איהם חלילה דעם הייליגען שבת זיט פארשטערין, און אז מיכאל יוסיל פלעגט אהיים קומען פון דער שוהל און זאגען מיט א שטייבעלע, "אנוט שבת, האנצי קרוין!" פלעגט האנצי בריינה אויך ענטווערן מיט א שטייבעלע: "אנוט שבת, אנוטען תמיד", און אויף איהרע אויגען איז שוין זיט געוועזן קיין צייגען פון טרעהרין צו דערקאנען.

מיכאל יוסיל האט זיך געווינגען אונטער דער נאז מיט א גנוץ "שלוס עליכס" און "אשתי חיל" און אויף זיינע ליפפען האבען ארומגעבלאנזעט א שטייבעלע, ער האט געשטייבעלט צו די שבתדיגע ליכט וואס האבען אזוי פראהליך געברענגט, צו די חלות וואס האבען ארויס געקוקט פון אונטער דער פאמשיילע, צו די קליינע "קארעסליך" וואס האבען עפס אזוי פראהליך ארויס געקוקט פונ'ם טעללער; נור דער עיקר איז זיין שטייבעלע געפעלען זיין האנצי בריינה'ן, זיין אמתער "אשתי חיל" וואס זי האט גענידט אזוי געהארענט און אללעס אנגעגרייט.

— הערסטו האנצי קרוין — פלעגט זאגען מיכאל יוסיל — איך דעכין אז דער הייליגער שבת איז נור געגעבען געווארען פון אונזערע נענען, ווארען נור אזוינע ווי מיר וואס מיר הארענען די גאנצע וואך קאנען פיהלען דעם טעם פונ'ם הייליגען שבת; אפער א שטייגער די גנידים וואס טהון אגאנצע וואך אויך נאר זיט וואס איז זיי דער חלוק צו שבת צו אין דער וואכען?

— עה זינדיג זיט, מיכאל יוסיל לעבען, פלעגט דארויף ענפערין האנצי בריינה — די גנידים האבען געוויס אויך יעדער זיין פאקיל מיט צרות און זיי זענען געוויס אויך צופרידען ווען עס קומט דער הייליגער שבת, זיי זאלען קאנגען אראבנווארפען ווי ערע באגות פונ'ם קאפ.

— ביזט אפער אויך גרעכט, האנצי קרוין — פלעגט דארויף ענפערין מיכאל יוסיל — נישט אומזיסט זאגט מען: "אז יעדער לעבט זיך ביים צווייטען אין פריידען". עס קאן אונדזי זיין אז ווי ערע צרות זענען אפער נאך גרעסער פון אונזערע.

און מיכאל יוסיל האט פארנעמען אין די גנידים און האט זיך ווייטער געווינגען אונטער דער נאז זיין "אשתי חיל" און האט געקוקט מיט ליכע פוללע אויגען אויף זיין אלטער געקארטשעטער האנצי בריינה'ן.

אט אזוי האבען זיי געשאפט נייעם כח אין דעם הייליגן מאג פון רוח; נייעם כח צו ארבייטען און צו פלאנען זיך און צו הילפען די גאנצע וואך מיט דער האפנונג אז שבת וועלען זיי אויסגלייכען זייערע פיינער און זיי וועלן זיך אויסרוהען פאר אנאנצע וואך.

VI

גאנצע פינף יאהר האבען זיך געפלאגט און געהאנדעלט מיט דערשטע און מיט דערשלאפען אונזער אלט פאר פאלק, זיי האבען אלץ צוגעפילט זיך אגראשען צו אנראשען, גור ווער איז אבער אימשיטאנד איבער צוגעבען זייער פרייד און זייער גליק אז זיי האבען דערלעבט דעם לעצטען הויפט-רבה און דאס רייניגקייט איז געלענען ביי זיי אין שטייבעל אויף דעם גרויסען ווייסען לאנגען טיש, און אלע פיינסטע בעלי-בתים פון דער שוהל זענען געוועהן פערזאנסעלע.

מיכאל יוסיל און האנצי בריינה זענען געוועהן עפס אזוי ווי פערזאנסעלע און פערשטאנדעט. עס האט אויסגעוויזען אז עס הלומט זיך זיי גור א שיינער פראכטיגער הלום, עס האט זיך זיי מיט געגלייכט אז דאס איז ווירקליך זייער תורה, און גאט האט זיי געהאלפען צו דערגרייכען זייער צווייט וואס זיי האבען אזוי געשטרעבט נאך דעם! גור גיין, דאס איז ליט ביי הלום אט ליגט די תורה אויפן טיש! אט ויצט דער גאנצער עולם פון דער שוהל וואס זענען געקומען לכבוד התורה! און מיכאל יוסיל מיט האנצי בריינה זענען אומגעגאנגען פון איינעם צום אנדערן מיט א שטייבעל אויף די ליפפען, און ווייזענדיג אויף דעם לעקיד און בראגפען און אנדערע ניגונים זאגען וואס געפינט זיך אויף דעם טיש.

— עסט און טרינקט — האבען זיי אלץ געזאגט — מיר האבען דאנקען גאט אנגעגרייט עס איז אויף דער גרעסטער יום-טוב אז גאט האט אונז געהאלפען צוגעבען א רייניגקייט פון אונזער הארואניע.

און אז מען האט זיי צוגעווישעוועט אזוי ווי געוואהנליך איז מיר זאלען דערלעבען ביי הונדערט און צוואנציג יאהר, האבען זיי דארף געשטאנען:

— אצונד ווי אזוי גאט וועט שוין וועלן, וועט זיין גוטער ווילען זיך מיר זאלען נאך לעבען עטליכע יאהר מהיבא תיתי, און אז חלילה גיט איד אויך קיין גרויס אומגליק גיט אבי גאט האט אונז געהאלפען מיר האבען דערלעבט צו זעהן אונזער ספר מיט אונזערע אייניגע אויגען.

ענדליך האט געזאגט דער שוהל גבאי: "עס איז שוין צייט ו" דער עולם איז אויפגעשטאנען פון אונזערן טיש, מיכאל יוסיל און האנצי בריינה

VII

עס איז שוין געוועהן שפעט ביי נאכט. די לבנה איז ארויס געשווימען פון די וואלקען און האט בעלייכט דעם גאנצען פאראד, וועלכער האט זיך געצויגען דורך דער גרויסער לאנגער טאמאשיוואטער גאס, מיט געצויילטע לאנגזאמע שריט, דאס גאנצע שטאדל יונג און אלט פרויען און מאנער זענען ארויס געגאנגען פון די תייער "לכבוד התורה", פון אונזער דער הופה האט זיך געהאט די געמבע פונט שוהל שמש "הר" שטעריל עס בכוד "התורה" הר' משה בעניש עס בכוד "התורה", און דער ר' שטעריל ארער משה בייניש איז צוגעגאנגען מיט גרויס דרך ארץ צום רייניגקייט, א קוש געגעבען געטראגען די תורה עטליכע שפאן און האט עס איבער געגעבען דעם צווייטען און דער צווייטער דעם דריטען און אזוי ווייטער.

אזוי האט יעדער פון די געבעטיגע גאסט געהאט די עהרע צוטראגען די תורה עטליכע שפאן.

אזוי האט זיך געצויגען דער פאראד טריט-ביי-טריט מיט די אנגעצינדענע הבדלות ביי אין דער שוהל. די יודישע פלי ומר און די וואס זענען געגאנגען פארנינט האבען געשפילט און געווינען יודישע געגנים וואס דאס יודישע לעבען האט זיי געשאפען. אזוי טרויעריג-זיס אז עס געמט ביים הארצען, ווי גוטער וויין קוויקט א שלאפען מענטשען נאך א שווערע קראנק, דער גאנצער עולם איז נאך געגאנגען און ווי איין מענטש אויף איין מינוט גיט אפגעריסען די אויגען פון דעם "רייניגקייט" מיט דער זילבערנער קרוין.

און מיכאל יוסיל מיט האנצי בריינה? גור ווער איז אימשיטאנד צו שילדערן די טויזענדער געפילען וואס עס האט זיי איבערוואלטיגט? עס האט זיך זיי אויסגעוויזען אז זיי האבען נאך ווייניג געהאנדעלט וועניג אפער געבראכט, עס האט זיך זיי אויס געוויזען אז זייער גליק איז זיי נאך צו גרייט אנגעקוסען און זייערע ליפען האבען אלץ געשעפטשעט.

— מיט וואס האבען מיר עס זינדיגע מענטשען ביי דיר פארדיענט אונז חסד, נאטעניא?

ענדליך האט מען דאס ספר געבראכט אין שוהל אריין, דער חזן האט געמאכט א "סי שברה" מיכאל יוסיל מיט האנצי בריינה און מען האט דאס ספר אריינגעשטעלט אין ארון קודש, מיכאל יוסיל מיט האנצי בריינה זענען צוגעגאנגען און האבען געקויפט דאס ספר און פון זייערע אויגען האט געקאפעט טרעהרן; גור דאס איז אבער געוועהן טרעהרן פון גרעסטען גליק.

אויף דעם וועג אהיים געהענדיג האט געזאגט האנצי בריינה צו מיכאל יוסלין.

ווערסטו מיכאל יוסלי לעבען! געדענקסט וואס איך האב דיר געזאגט „אז מען געבט זיך אונטער העלפט-גאט.“ ווערסטו מיר האבען זיך אונטער גענומען און גאט האט אונז געהאלפן?

— דאנקען גאט, האנצי קרוין! — האט געענטווערט מיכאל יוסלי — טאקי גור גאט האט אונז געהאלפן און מיר דארפן איהם דאנקען אויפ-שטעהנדיג און לייגענדיג פאר זיין גרויס גענאד וואס ער האט אונז באוויזן. — דו האסט אפילו צו געהארוועט — האט האנצי בריינה געזאגט — וואס מאכט עס אבער אויס? דער פאר אבער פון היינט אן וועסטו דיר שוין ווייטער קאנען האבען פערנענדיגן, אללע אין דער פריה צוביסליך בראנגען אזוי ווי פריער, געדריינקסט?

מיכאל יוסלי האט דארף גאר גיט געענטווערט ער האט זיך פארקוקט אויף וויערע לאנגע שאטען וואס האבען זיך געפלאנטעט אויף די וואנד פון די הייזער וואס זיי זענען דורך געגאנגען.

— עט — האט ער געזאגט, ווען זיי זענען שוין געקומען נאכהער צו וויער שטיבעל, ווייסטו וואס איך וועל דיר זאגען, האנצי קרוין? — אונזערע ביינער וועלן זיך שוין אויס רוהען אין קבר, אויף דער וועלט האבען מיר זיך דא קיין צייט גיט אויס צוהען, ביז אהער האבען מיר געהארוועט פון גאט'ס וועגען אונז דארפן מיר אונז אויך עפס אין זינגען האבען, מיר דארפן צוגויף לייגען א גראשען צו א גראשען מיר זאלען חלילה גיט ליגען אין פערענדע תכריכים, אדער חלילה אהן מצבות.

— ביזט גרעכט — האט געענטווערט האנצי בריינה

און די אלטע לייט האבען זיך ווייטער גענומען הארווען, זיי האבען ווייטער גיט דערעסעסען גיט דערשלאפען, אזוי צוואמען קלויבען אויף תכריכים און דאס קאסטעלע האט ווייטער אויפגעשעסען וויערע מיטמאנים מיט די וועטשערעס, ביז ענדליך עס איז געקומען דער גוטער טויט, און האט זיך בעפרייט פון וויער הארווען און פלאגען זיך. דארטען אויף דעם אמת'ן רוהע פלאטין רוהען זיי זיך אויך אויס וויערע אלטע אבגעהארוועטע ביינער.

אליעזר דוד ראזענמחאל.

מיין לויפען נאך אויסלאנד.

(אזויס די שריפטען פון א יודישען סטודענט)

ווען איך בין נאך א באנק קוועטשער געוועהן האב איך געמיינט אז דוויז די ד' אמות פון דער ישיבה איז שוין גיטא קיין חכמה קיין וועלט; אז טאקי כל החכמות שטעקן גור אין בית המדרש איין געפאקט מיט די שמות צוואממען.

איך האב געמיינט אז די גאנצע וועלט איז אין דער אמת'ן גור צו ליעב מיר בעשאפען געווארען, אז די אללע וועלט ערפינדונגען זענען גור צוליעב דער הורה הקדושה, אט למשל די אייזען-באהנגען זענען באשאפען געווארען כדי א ישיבה בחור זאל גיט דארפן מבטל זיין צייט בין הומנים, ארום צו שלעפען זיך מיט בעלי עגלות; אז „נומטענבערג“ האט גור דארום די דרוק-קערן ערפונדען כדי מיר זאלען היינט די טהייערע ווילנער ש״ס פאר בילליג זעלד האבען. אנשטאט דאס פערצייעטען האט מען זיך געמוזט די אויגען ארויס געסען לייגענדיג די אלטע פערמעקטע שריפטען א. ו. ו.

ווי איך האב אבער געגעסען פון עין הרע און האב אויף געעפנט מינע אויגען האב איך דערזעהן א גאנצע וועלט חוץ דער ישיבה און אפשר נאך גראסער און קליינער, איך האב אנגעהויבען צוקוקען אין דער זין דאס איך בין ממש פערבלענדעט געווארען, איך האב מיר אבער אללע מאהל סעהר צוגעוואהנט צו דעם עלעקטרישען ליכט דאס איך האב שוין אין דעם פינסטערין גר-תמיד ליכטעל נישט געקאנט קוקען, און די בלענדענדע שטראהלען האבען מיר ווירקליך צו געצויגען אז איך האב שוין געמוזט נאך געהן נאך זי.

גור לאזט מיר אנהייבען א ביסעלע פראגע צורידען, איך בין געוועהן א פשיטער בית המדרש'ניק, איך האב געלערנט און געלערנט צו פאר א צוועק אדער גיט, האב איך אליין גיט געוואוסט, אדער מיט דער צייט

האט זיך דער יצר הרע ביי מיר אריין געגנב'ט : קורץ איך האב א מאהל
א יודיש ביכעל געפונען און ווייל עס איז געוועזען אהן פונקטאצאן ד. ה.
און פראגע צייכען און אויסרויפונגסצייכען אויך נישט קיין צוויי פינטעלעך.
בין איך נכשל געווארען און האב געמיינט אז עס איז עפס א מעשה ביכעל
פון א גרויסען צדיק און האב אנגעהויבען צו לייענען און ווי דער שטן איז
אלע מלאכי חבלים וואלטען מיר פעסט געהאלטען וואלט איך נישט געקענט
דאס קליינע ביכעלע אוועק שטויסען און האב דאס - איך בין מודה ומתודה -
אין גאנצען דורך געליינט און אין מיין הארצען האט שוין אנגעהויבען א ספק
צו ערוועקען, אויב בלעס'ס ענדל א חוץ ווייניג גרויסע אויפערן האט ער אויך
א גרויס מויל געהאט ווי א מניד ; אויב דער מלאך המות האט אין דער אמת'ן
אזוי פיעל אויגען ווי מען זאגט, דען ווען עס וואלט אמת געוועהן וואלט
ער דאך נישט גענימען מיינע אויסגעדארטע סאכאטע שוועסטער ס'שייטש
יעדער חתן וועלכער גור אין איין האט וואלט דאך בעמערקט, קורץ איך
האב געהאט א סך ספקות און ספק ספקות בארום האב איך מיר אנגעהויבען
שוין אלעס מתיר צו מאכען : איך האב שוין אנגעהויבען ביכלוך מיט
פונקטאצאן צו לייענען, ווי איך האב פריהער געלערנט און געלערנט,
אזוי האב איך יעצט געליינט און געליינט, אין דער ישיבה האט מען מיר
שוין אויף די אויגען גענומען, מען האט מיר ענטדעקט פאר א אפיקורס,
מען האט מיר אנגעהויבען צו פערפאלגען דאס איך האב די ישיבה גיך
פערלאזט, אדער פיעל בעסער געזאגט : איך האב זי שוין געמוזט פערלאזן.
און האב אנגעהויבען צו וואנדערן נאך דער שאגע רייצענדע גקבה פון
וועלכער שלמה המלך זאגט אז : "כל באיה לא ישובו" ס'איז מיינט : אלע
וואס געהן נאך דער השכלה און אפיקורסות קעהרן שוין נישט מעהר צוריק.
פון מיר דעם פאנאמישען קלויזניק איז געווארען א משכיל ! אזוי וואו
איך בין א פייעריגער במלן געוועהן אזוי א פייעריגער משכיל בין איך געווארען.
מיט דער צייט איז מיר אלעס וואס אין ליטא און פוילן פעהאנדען איז,
מיאוס געווארען, ווי איך האב פריהער געדענקט אז אלע חכמות ווענען
גור אין יענעם עק וועלט : אז אין דער ליטא מוז מען גור פערפונקטערין די
יאהרען, איך האב מיר אלעא בעשלאסען צוואנדערן, דען איך האב שטארק
געגלייבט אז מען פערלאזט איין אסטראן קומט מען זא פארט אויפן פרייען
פעלד, איך האב מיר צוגוף געקליבען און צוואסמען געפאקט די זאכען און
בין געפאהרען, וואהין ? האב איך אליין נישט געוואוסט ; גור וואו עס איז איז
דאך בעסער אלס אין דער פינסטערער ליטא צו פערבלייבען.
אין דער גאנצער ישיבה איז ארויס א קול דאס איך פאהר שטודירען,
און אפשר נאך רחמנא ליצלן שטיין, מען האט מיר שוין אין דער ישיבה
צוריק געוואלט אויפנעמען אבער יעצט האב איך שוין נישט געוואלט.
"קיין אויסלאנד !" "קיין אויסלאנד !" איז געוועהן מיין צוועק מיט מיין
גאנצער גשמה.

איך האב מיר געוועגענט מיט מיינע "טאג" וואו איך האב געגעסען,
זאמס האבען קינדער וואס שטודירען - איינער א דאקטאר, דער אנדערער
א אפטייקער, מען האט מיר נאך געהר צוגערעדט, און בשעת איך בין
געקוממען זיך געוועגען האב איך נאך צו 10 קאפעקין אויף דער הוצאות
געקויפט און אויף איין ארט א שטיקעלע קעז מיט ברויט, אין אנדערין ארט
א ווייניג אונערקע עס זאל ויין מיין הארץ אויף דעם גרויסען ווייטען אונ-
געלייכען וועג צו ערקוויקען. אכגעוועגענט זיך מיט אלעמען, פיללייכט אויך
מיט תפילין און ציצית. איך האב מיר אויף די פוהר ארויף געוועגענט און
בין מיר אוועק געפאהרען, דאס הארץ האט אין מיר געקלאפט פאר בעניי-
טערונג, עפס א שפאס באלד אין א פאר מינוט וועל איך אין דייטשלאנד
זיין, און אלע שווערן פון חכמה וועלען זיך פאר מיר עפענען !

*

איך בין אריבער די גרעניץ בשלום און ווייל איך האב געמוזט ווארטען
אויף דער פוהר האב איך אכגעטרעטען אין א "באסט הויז" אבער צו מיינעם
גרויסען פערוואונדערונג האב איך געוועהן ביי דער טהיר א מוזה, - אין
דייטשלאנד א מוזה ? ! !

- האב איך פערוואונדערט געקלערט - איך האב מיינע אייגענע אויגען
נישט געוואלט גלויבען, איך בין צוגעגאנגען נאדער און האב זי אויף געפונען
דען איך האב געמיינט ! זי מוז דאך נישט זיין ווי אונזערע מוזה'ס. איך
האב זי דורך געוועהן און צו מיין וואונדער האב איך געפונען די ווארטער :
"כוון במוכסו כוון" שטעהן אויך דארט געשריבען, נו דאס איז שוין פלאי
פלאים, ס'שייטש אין דייטשלאנד גלויבט מען אויך אין שמות הקדושים ? !
גור א וואונדער איז עס געוועזען און דאס וועלכע איז געבליבען, איך בין
ווייטער געפאהרען, דער פורמאן איז פערפאהרען אין אכסניא גור ווידער
א מעשה פלא ; אויף דער פירמא האב איך געלענען דאס ווארט "בשר" אט
דאס איז שוין א גרויס וואונדער, ס'שייטש אין גאנץ ליטא און אין פוילן
האב איך דאס אין קיין שום אכסניא נישט געוועהן, און דא אויף א פשיטעס
באסטחויז שטעהט, און נאך זא פיעל מאהל ווידער פלאי פלאים
עס האט זיך מיר פארגליסט א גלאזעלע בראנפען צוטרנקען אבער
א ליידער, ווי אזוי קאן איך צוגעהן, מען מוז דאך דא אין דייטשלאנד דייטש
רעדען, איך האב גענומען נאך צוטרנקען ווי מען זאגט אויף דייטש ווען
מען וויל א שטאפס איך האב געקלערט און געדענקט און האב לסוף אויפ-
געווקט פון מיינעם לעהרע ביכעל, און בין צוגעגאנגען צום שאנק טיש מיט
פאלגענדע ווארטער : "איך ביטשע ווייזן זי זא גנאדיג אונד געבען זי מיר
איינען בראנדוויין פיר 10 פפעיניג" (קאפ) די פרוי האט מיר אנגעקוקט,
וואס ווילט איהר בראנפען ? !
נו דא בין איך שוין ארויס פון די בליס אין דייטשלאנד רעדט מען יודיש ?

געקלערט און אנגעהויבען מיט איהם פראסט יודיש צו רעדען, אבער ער האט
 צו געלייגט זיין אויער צו מיר "וואס ווילסטו זיין?" -
 "וואס ווילסטו זיין?" - האב איך מיר געטראכט דייטש רעדט ער צו
 מיר? מיינ ביידער שווארצער חלום אויף די דייטשען. עס איז גאר פנאמנות
 א עולם הפוך! אויף דייטשע הייזער שטעהען אויפגעשריבען דורך אויס "בשר"
 און א יוד מיט א יארמלקע און א פארד רעדט גאר דייטש! עס איז אבער
 קיין צייט צו קלערן, איך האב איהם פאלד דערזעהלט דעם צוועק פון
 מיינער הייזע, ער האט מיר אבער געפרעגט: "אונד וואס קאנען זיי? קאנען
 זיא לאטיין, גריכיש, מאטעמאטיק, פהיזיק א. ד. ו. האבען זיא עטוואס
 נישטאויס אבסאלוויט?" - גיין - האב איך געענטווערט -
 "גון ווי אזוי וועלן זי קאנען זיין באבינער שולע קומען?" און האט
 דאכיי א וואהרען יודישען קרעכץ און א ויפץ געגעבען און דאצו האט ער
 ארויסגענומען א 20 פפעניג שטיקעל - און האט מיר געגעבען - אבער
 פפערדער הארד דאקטאר! נישט מיר א עצת וואס איך זאל מאכען? ער
 האט ווידער א יודישען קרעכץ געגעבען און געצויגען מיט די פלייצעס און
 איך בין אנוועק געגאנגען.

אויס פארנעשטעלטע גליקען אין אויסלאנד צו טרעפן!
 דאס ביסעל געלד וואס איך האב גאך געהאט האט זיך שוין אויס-
 געניצט, איך האב מיר שוין געפיהלט גענאטהיגט צום לעצטען מיטטעל צו
 נעמען. ווען מען ווערט פון א שטארקער א רב - האב איך געטראכט קען מען
 דאך אויך פון א שטארקער א דאקטאר ווערן. איך האב טאקי אזוי געטוהן,
 און מיט מזל בין איך געקומען קיין ברעסלוי פון דארט קיין וויען, אין וויען
 אייפן וואגאל בין איך שוין שטעהן געפליבען אהן א פרוטה, איך בין שוין
 געוועזען שטארק פערצווייפעלט, אלס איך האב געזעהן א גאנצע קאמפאניע
 יודלעך מיט לאנגע געקרייזעלטע פאות מיט הויכע שטרייפלעך און לאנגע
 בעקעשצעס, איך בין געשטאנען צומישט ווי אויפן עולם הדמיון, דאס האב
 איך שוין אין דער ליטא געהערט דאס עס זענען דא פיעל חסידישע רבנים
 וואס געהען אזוי געקליידעט; אבער אזוי פיעל רבנים, א געוואלד! און דאס
 איז אין וויען גאך דערצו אין וואגאל. און ווען עס איז דא אזוי פיעל רבנים
 מוז דאך זיין אהן א שיעור חסידים! איך האב מיר אבער גאך מעהר דער-
 שראקען אלס איך האב מיר דערמאנט וואס איך האב אין דער ליטא פון די
 משכילים געהאט ווען איך בין שוין א שטיקעלע משכיל געווארען, אז אין
 די היינטיגע צייטען געקיסטירען שוין נישט קיינע שידים אויך נישט חסידים...
 און הייל איך האב דא אזוי פיעל חסידים דערזעהן האב איך מיר טאקי גאר
 שרעקליך דערשראקען, איך האב אבער קיין אנדערע עצת געהאט האב איך
 מיר געשטארקט און צו געגאנגען צו זיי, דען בעסער האבען צו טוהן מיט

מיון ערשטער. עסק וואר צו נעהן צום הער דאקטאר ראבינער און איהם
 רעדענהעלען פון מיינ פלאן, דאס איך וויל שטודירען און מיר בעפרייען
 פון פאנאטיוזמוס, אבער עפס א קליינגקייט צו א דאקטאר ראבינער נעהן!
 איך האב ווידער מיינ לעהרעביכעל הערויסגענומען און גענומען ווערן
 א שאנע רעדע פיר דען דאקטאר ראבינער, אבער צום אומגליק איז צו
 א "דאקטאר ראבינער" דארט נישט געשטאנען, פון דעסטוועגען האב איך דארט
 געפונען א רעדע ווי מען רעדט צו א פריינדען. איך בין געפאלען איבער דעם
 ווי איבער א פשוטע מציאה און האב דאס איינגעלערנט ווארט פיר ווארט
 אויסוועג, איך בין אנגעקומען צו זיין האדענונג, איך האב אנגעקלינגען פיר
 דעם גלאק, און א מהיר האט זיך געעפענט, קורץ און שארף איך בין
 אנגעקומען צום דאקטאר ראבינער און פאר מיינע אויגען איז געשטאנען
 א געזאלטער אהן א היטעל אפילו נישט אמאל א יארמלקע אויפן קאפ, איך
 האב מיר טיפע גענייגט און האב אנגעהויבען צו רעדען, אויף ניד אין איין
 אטעם ווי מען לייגט די עשרת בני המן: איך געהטע מיר די פרייהייט
 איהרער דורכלויכט מיט דער אונטערשטאנדיקסטען ביטטע פאראנצוועהן...

גון וואס ווילסטו זיין? - האט ער אונטערבראכען. איך בין שטארק
 פערטוועלט געווארען, ווייל ער האט מיר נישט געלאזט ענדיגען מיינע רייד
 דאס איך האב אצינד נישט געוואוסט ווי ווייטער צופיהרען מיינ בקשה. - איך
 וויל שטודירען - האב איך קוים אנגעהויבען רעדען - איך האב זיך באלד
 פארנעשטעלט ווי אין די ביכער שטעהט געשריבען מיט וועלכע איך האב זיך
 פיעל אנגעלייגט, הכלל איך האב שוין געמיינט איך בין אין זיכענטען היכעל
 אבער א וועה! דער הער דאקטאר ראבינער האט ארויס גענומען 10 פפעניג
 און האט מיר געגעבען און איז אריין ווייטער אין זיין צימער. -
 "א א שווארץ יאהר און אלע מיינע ביינע חלומות אויף אלע מיינע
 שונאים 10 פפעניג! 10 פפעניג" - האב איך מיר געהערט. - "פיר דעם האט
 געלייגט צו ווערן אין מיינעם לעהר ביכעל און איין צו חורן אזא לאנגע
 רעדע!" - נור מילא וואס קאן מען טוהן? איך בין ווייטער געגאנגען. אויס
 ביכער!

איך בין געוואקס געווארען צום אמתדיגען לעבען, א פאר מארק האב
 איך גאך געהאט און פאר דעם בין איך געפאהרען, איך בין אנגעקומען אין
 קעניגסבערג, דארט וואו אלע קראנקע א רפואה בעקומען, האב איך אויך
 א רפואת הנפש בעקומען, מיינ ערשטער ראבינער עמפפאנג האט מיר שוין
 פערזאנט אויף א צעהנטען דור דאס איך זאל שוין וויער שוועל נישט איבער-
 טרעטען. דאן איז צו פעליג דארט געוועהן דער דר. א. מ. פון בערלין. איך
 האב מיר איבערלייגט, עס וואלט גלייך זיין איהם אויף צו ווערן, איך בין
 אנגעקומען צו איהם א קליינער יודעל מיט א יארמלקע אויפן קאפ, דאס
 איז מיר געוועהן א שטיקעלע נחמה, אז ווען ער האט א פארד און א יארמלקע
 אויפן קאפ וועט ער דאך מסתמא יודיש אויך רעדען, איך האב טאקי נישט

חסידים אלס מיט מוזיקים. דא האב איך שוין גאר קיין רעדעס איינגעקערט, און מיט ווייניגער האפנונג אלס פריערער צו די דאקטאר ראבינערס, דא האב איך שוין גיט געקלייבט אויפן צו בעקומען, גור נאנין פשוט די צרות און גוים האבען מיר געצווינגען, בין איך צו גענאנגען.

— פון וואנען זענט איהר? — האבען ווי מיר געפרעגט.

— פון דער ליטא.

— א פון דער ליטא? נא? וואס מאכט איהר דא?

— איך פאהר לערנען.

— וואהין? אונדא? קיין פּרעסבורג, א יא? — איך האב געזאגט איך פאהר

לערנען אונדא האב גיט דערמאנט דעם נאמען שטודירען, און ווי איך האב דערהערט "פרעסבורג" האב איך מיר זעלבסט געפרעגט וואו איז עס, וואס איז דען דארט? איך האב מיר קוים דערמאנט אן דעם "חתם סופר" וואס איז געוועהן דער ראש ישיבה אין פּרעסבורג; אבער פאר דעם נאמען "ישיבה" בין איך ווידער געווארען שטארק דערשטראקען, ס'ווייזט מיין נאנין דערנעבן איז דאך געוועהן אז איך זאל גיט דארפן די ישיבה אנצוקוקען צום סוף זאל איך ווידער אין די ישיבה אריין קומען? ס'ווייזט נאך א מאהל פון דער ישיבה בין איך אנוועק מינע אויגען האבען ווי גייטט מעהר געהאלט אנקוקען, און יעצט מוז איך מיר נאך פיהרען גליקליך ווען איך וועל א פלאטין געפינען אין דער ישיבה!! גור וואס האב איך געקענט מאכען, א ברירה האב איך געהאט?... איך האב מיר אבער אומזיסט געשראקען ווי ווי אומזיסט האב איך פון די דאקטאר ראבינערס הילפע ערווארט. אט טאקע גור די יודעלעך האבען צוזאמען געקליבען עפס געלד און האבען מיר געקויפט א בילעט קיין פּרעסבורג.

איך בין אריין דארט אין בית המדרש, אבער ווי פערוואונדערט בין איך געווענען ווי איך האב געזעהען א פולע חזיון מיט טליתים קליינע קינדער בערך 6-7 יאהר טראגען טליתסלעך, איך האב געמיינט אז די אלע האבען שוין חתונה געהאט, אדער איך האב געמיינט אז איך בין יעצט אין א שול נאך האלבער נאכט ווי אלע מתיים מיט טליתים שטעהן און דאווינען, איך בין געשטאנען ווי צו מיינט, ענדליך איז צו מיר איינגער צו בעקומען און האט מיר "שלום עליכם" געגעבען און דאפוי האט ער מיר א טאפ געגעבען ביי די פאות דאס הייסט ווי יענער זאגט וואו זענען די פאות? איך האב מיר מתנצל געוועהן אז אין רוסלאנד טאד מען גיט געהן אין פאות, ער האט געביר א ויפין געטוהן ווי יחזקאל מיט צובראכענע לענדען, — א דער גלות! דער גלות! גור — האט ער ויך צו מיר געווענדעט וואס מאכט איהר דא?

— איך בין געקומען לערנען?

— לערנען? גוט, גור זענען דען אין רוסלאנד גיט דא קיין ישיבות?

— יא, אבער איך וויל א ביסעל בילדונג לערנען און איך מויל אז איך

פּרעסבורג ווייל עס איז דאך אין אויסלאנד לערינט מען אונדא השכלה. — וואס השכלה? וואס בילדונג? — האט ער מיט דעם קאפ געשאקעלט. איך בין געווענען זייערעג האב איך איהם געפראגט ווי דער מצב השכלה אין דער ישיבה איז, אויב די בחורים קענען דייטש? אויף דער פראגע האט ער מיר געענטווערט, דא איז גור א מקום פיר די תורה הקדושה; און פון דעסמווענען קענען שוין אלע בחורים א אדרעס אויף דייטש אויף שרייבען. נאך דעם האט ער ויך געווענדעט צו מיר מיט דער פראגע, וואו ווייט איהר אין קנאמיר.

— איך האב גיט, איך בין אצינד געקומען צופאהרען, אפשר וועל איך

אין בית המדרש שלאפען דא איז דאך א ישיבה.

— ווי? אין בית המדרש שלאפען? וואו האט איהר דאס געהערט? קומט

צו מיר וועט איהר דארט פריהשטיקען.

עס איז געוועהן ערשט 8 אהר אין דער פריה, און שוין עססען? ער

איז ויך קיין דייטש גיט? א פרומער יוד זאל עססען 8 אין דער פריה איך

האב מיר זעהר געוואונדערט, איך בין גענאנגען צו איהם פריהשטיקען, נאך

דעם פרייטיק האט ער מיט מיר ויך אנדער געזעצט לערנען די גמרא "מנהות"

עס איז מיר גיט געקראכען אין דער לינקער פאהר, ערשטינס בין איך דאך

מיעד פון דער גרויסער הייזע; צווייטענס ווען איך וואלט געוואלט גיר גמרא

לערנען האב איך דאך געקאנט אין דער ישיבה פלייבען אין דער ליטא ער

האט געלערנט מיט מיר א שעה צוויי און איז מיט מיר געבליבען צופרידען.

צופאלליג האבען מיר דעמאלס די גמרא וואס שטייט פון שעטנו

געלערנט, מיר האבען געלערנט אז אין ציצית מען וויל שעטנו געמיינט

ווייל עס שטייט "לא תלבש שעטנו" דאס הייסט דו זאלסט קיינע שעטנו גיט

אנקליידען, און ווייטער שטייט "גדלים תעשה לה" ה. ה. ציצית זאלסטו דיר

מאכען איז דאך פון דאנען געדרינגען ווייל עס שטייט צו זאמען שעטנו מיט

ציצית אז מען מען ווי בידע צוזאמען מישען.

איך וויל גיט מיט אייך, ליבע לעזער, יעצט קיין פשעטלעך לערנען

דען איך ווייס געוויס ווען מיר, א ישיבה בחור, זענען ווי גיט געקראכען אין

דער לינקער פאהר וועלען ווי אייך געוויס גיט אין די אויערען אריין געהן, די

קליידער וואס איך האב אויפן וועג בעקומען אבער ווי זענען בעזוהר געווען

שעטנו קען איך אייך, גיט גוט זאנען, גור פשרע ציצית האט איהר דאך

שוין אויבען געלעזען, אז איך האב מיר באלד מיט די "טאג" צוזאמען אויך

מיט די ציצית אבגעזעגענט.

און ווייל מיר האבען געשמועסט פון ציצית און פון שעטנו איז גראד

פארקערט "בא תלכה ונזכר מעשה ה. ה. ווען מען האלט דערביי דערמאנט

מען ויך.

— יא — האט ער געזאגט ווי איהר האט מיר דערזעהלט זענט איהר

געקומען פון דייטשלאנד און אייערע קליידער זענען אויך מסתמא פון דייטש-

לאנד, דרום וואלט גוט געוועהן אדורך צווישן אויב עס איז נישט דא געווען
שעטנא, צו מיין גרויס גליק זענען זיי נישט געוועהן שעטנדיק. נאך דעם
זוכען האט ער מיר געזאגט.

— ווי איך זעה האט שוין דער יצר הרע אויף אייך א שליטה געהאט,
איך האב געהערט פון אייך פערענען אויב מען לערנט דא דייטש, נור איך
זאג אייך: שעטנא איז פסול; דער דייטשער ראבינער איז אכער טרייף און
פסול. גאטט זיי דאנק — האט ער ווייטער געזאגט מיט א גרא שמשדיגע
מינע, ביי אונז אין דער ישיבה איז נישט קיין שום אפיקורסה, פאר אפיקורסים
יבא שמש איז דא א פלאמץ אין פ-ט, אין סעמינאר ער זאל אויסגעריסען
ווערען...

אזוי, האב איך מיר געטראכט און פערקנייטשט אין שטערן, איז דא
דא א ארט פאר אפיקורסים? וואו? קיין פ-ט...
און מיין געזיכט האט שוין אנגעהויבען פון שמחת ויששון צו שיגען
מיינע אויגען: זענען ליכטיג געווארען:

„פ-ט! פ-ט! מאקי פ-ט! נור פ-ט! איך האב מיר דעם נאמען גוט
איינגעהוירט איך זאל איהם הלילה נישט פארנעמען.

איך בין געלאפען שפעטער צום וואגנאל און האב מיר דערפערנעם וואס
איז דאס פיר א שטאט פ-ט? פ-ט... איז נישט ווייט האט מען מיר גע-
ענטווערט — אזוי? גוט, שנעלל ניקער לאמיר פאהרען!

אבער פון וואנען נעמט מען געלד אויף דער הוצאה קיין פ-ט? דאס
איז מאקי א שווערע שאלה.

איך האב זיך פאקענט מיט דעם מצב פון די אונגארישע ישיבות, אין
די אונגארישע ישיבות איז דער מנהג אז א ישיבה בחור איז אין חורש יבן
און האלב אלול און אין נאנצען חודש תשרי פריי, דענסטמאל בעקומט ער
א כתב פון רב (דען דארט זענען די רבנים אויך ראשי ישיבות) וואס איז
פול מיט לויב און מיט דעם כתב געהט דער ישיבה בחור פון שטאדט צו
שטאדט, פון דארף צו דארף און מאכט זיך צונויף 25-30 רייניש (פלארין).
75 קאפ) אין פערעכנונג האב איך נישט געקענט פערבלייבען ווייל דארט זענען
שוין דא זעהר פיעל, נור אט האט מיר דער רב א עצה געגעבען איך זאל
די נאנצע צייט ביי איבער די ימים טובים ארום פאהרען מיט זיין כתב,
מעהר האב איך נישט געבראפט איך האב בעקומען פון איהם א כתב און בין
געפאהרען, ווי עס איז פאקענט זענען די יודען אין אונגארן אין צוויי
פארטייען געטהיילט: אין ארטהאדאקסען, און פארשויטשט-פארטייען, וויפיעל
עס זענען פארשויטשטען די פארשויטשער, נאך מעהר אזוי זענען פאנאטיש
די ארטהאדאקסען. און עס איז נאר אן א שיעור די מחלוקת וואס עס איז
שטענדיג צווישען די צוויי פארטייען בעזונדערע רבנים, שוחטים, קהלות

און אויך אין די צייטונג איז שטענדיג פיעל שפאט און שטאך-ווארטער
אין פארטיי איבער די צווייטע, וועלכעם שאדט נישט בלויז פיר די אונגארישע
יודען נור אויך פירן נאנצען כלל ישראל.

מיר האבען אבער די צוויי פארטייען, דאמאלס נאר נישט געשאדט איך
מראכט מיר: רייסט אייך ביי די קאפ געהט מיר נישט אן, פארקערט זיי האבען
מיר א גרויסע טובה געמוהן.

איך האב מיר מיינט געוועהן: „עס שטארען פיעל אום רב צווערען,
וועל איך שטארען אום דאקטאר צו ווערן!“ בין איך געקומען צו א פאר-
שויטשטמאן האב איך געזאגט „איך פאהר קיין פ-ט שטודירען אין סעמינאר“;
בין איך אבער געקומען צו א ארטהאדאקס האב איך איהם געוויזען דעם
„כתב“ פונם רב, א קיצור איך האב צו נאמען געשנארעט ביי פערסט און
בין מיט מזל אריין געקומען אין די אפיקורסישע שול.

זעצט בין איך מיר מודה ומתודה אז איך וועל שוין קיין מאהל אזוי
נישט מוהן.

א גע-וונדיק.

די מנורה.

(פריי נאך נאכטמאן).

אין דער אלטער שטאדט פראג, ביים יודישען קהל.
איז געוועזען א רב מיט א רביצען א מאהל.
דער רבי א למדן, פולל אימערדיג.
אין תורה אין חכמה, עהרליך און פרים.
שטענדיג צופריעדען מיט דעם וואס ער האט.
קיין מענות קיין מענות קיין מאהל צו נאמט.
אין דחקות אין דלות שטענדיג געלעבט.
נור תמיד געהאפט, תמיד געגלייבט!

נור ביי זיין נויב איז תמיד פערקעהרט.
געווייזען דאס לעבען, פערביטערט פערשטעהרט.
נור שטענדיג געקלאגט, געוויינט אויף דעם שלעכטם
פעראימקערט, פערואנגעלט, קיין מלבוש קיין רעכטס!
נור ערנער ווי תמיד פרייטאג צו נאכט,
איז זי געוועזען פערזארגט און פערטראכט.
זי האט ניט קיין נוי, קיין פיש, קיין חלה,
משמח צו זיין דעם שבת, די פלה.

3

געווארען איז נאכט, א ביטערער שמערץ
קלעמט ווי א צוואנג, פערעסט איהר דאס הערץ.

א! איז דען פון אויף אומגליקליכער ווער?
מהומ זי א זיפין, עם קויקעלט א פערעהר;
נור פאלד האט דער רבי מונטער און פריש,
געפיהרט ביי דער האנד גלייך זי צום מיש.
צום פערנאלדעמען לייכטער, וואס איז שוין געהר אלט;
און ווענדעט זיך צו איהר נאגן רוקיג און קאלט.

4

הערסטו מיין לעבען! דו זיי ניט קיין נארר,
פון היינט אן פערנעם דעם דלות דעם צער.
איד מוז דיר ענדעקען דערפאר טאקע פאלד
דעם סוד פון דעם לייכטער, — ער איז דאך פון גאלד;
מיר דארפען דעם אוצר פערקויפען נור מארגען.
נויסען מיר פעהר ניט קיין צרות קיין זארגען.
תיכף אין שטוב וועט ווערען א פרייד,
בשר ודגים, און נויין מיט א קלייד!

5

ווער, איז יעצט צו דער רביצען גלייך?
זי לאכט אויס דעם דלות, זי איז שוין גאר רייך!...
ווי א חלום פערשווינדען זענען די ליידען,
פערבראכט מיט דעם רבין האט זי אין פריידען.
דעם הייליגען שבת, זי האט שוין קיין מורא,
זי האט זיך א לייכטער פון גאלד א מנורה!
און גלייבט אין דעם לייכטער פסדר און טראכט,
און אללע שבתים פראהליך פערבראכט!

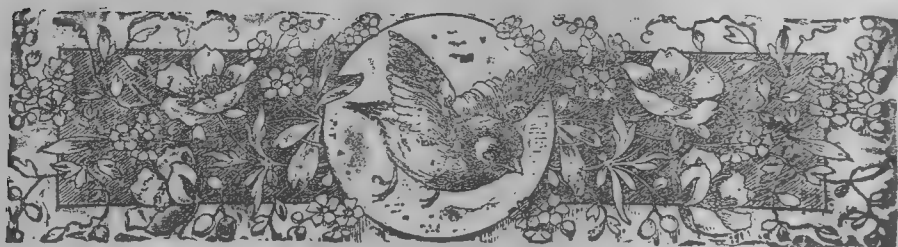
6

און גליקליך פון דעמאלט האט זי שוין איהר וועלט
פערבראכט, אין לייכטער געגלייבט און געקוועלט.

קאלט פליטיג געטראגען דעם מאנגעל און נויט,
און געטהון האט איהר פליק א שמייכלעל ביים טויט;
און שמיל האט דער רבי דעמעלט, דער חכם
געזאגט אויף דער צנועה צווישען די שבחים:
אט דאס הייסט געוועזען א מוסר ביים לעבען
וואס ס'הייסט אמת האפפן און גלייבען!...

פ. זאמאשטשין

טביה דער מילכיגער

א וואונדערליכע מעשה, ווי אזוי טביה, א יוד איין ארעמאן,
א ממופל מיט קינדער, איז פלוצים געגליקט געווארען דורך
א משונה ווילדען פאל, וואס איז פראי מע זאל דאס
געשרייבען אין א ביכל. דערצעהלט פון טביה'ן אליין און
איבערגעגעבען ווארט ביי ווארט

דורך

שרום עליכם.

יט ליעגט גי. דרבי ספעקטאר שיינקט דאס ווערק - א מנהג - דער מחבר

א בריוועל פון זיכר'ן צום מחבר.

לכבוד צו מיין געלעבטען טהייערען פריינד, רב שלום עליכם, נאט ואל אייך געבען געווינד און פרנסה מיט איינער ווייב-אונ-קינדער, איהר ואלט האבען גרויס גחתי, וואו איהר וועט זיך קעהרען און ווענדען. אמן סלה!

קמנתי! געדארף איהר זיך זאגן מיט'ן לשון וואס געבט אבינו האט געזאגט אין דער סדרה "וּשְׁלַח", בשעת ער האט זיך געלאזט געהן קעגען עשו'ן להבדיל... נאר מאכער איז דאס אפשר גיט אויך גלייך, בעט איהר פאני שלום עליכם, איהר ואלט אויף מיר קיין פאראיגעל נישט האבען, איהר בין א פראסטער מי גיט, איהר ווייסט אונזי מעהר פון מיר, וואס איז דא וואס צו רעדען? אין א דארף, קיינמאל געזאגט, מענערד פערנראכט, ווער האט צייט אריינקוקען אין א ספר, צו אפגעגען א פרשה חומש מיט רש"י, צו וואס? א שטיקעל גלייך, עס קומט דעם ווער, פארהערן זיך צונויף די געהווענע צער גידיש קיין בויגערק אויף די דאמטשעס, קאן מען זיך בעגעגענען אמאל מיט איין איידעלען מענשען, הארבען א גוט ווארט, איהר מענט מיר גלייכען, אז איהר דער-מאהן מיר אן גענע מאן, ווען איהר זענט גענומען געבען מיר אין וואלד, אויס-געקערט מיגע בארישע מעשיות, איז ביי מיר גלייך, ווי איהר זאל פערדענען מי יודע וויפיל! איהר ווייסט גיט מיט וואס איהר זאגט ביי איהר אויך נישט חן גענוען. איהר ואלט זיך אפגעגען מיט אונז קליין מענשיל ווי איהר, מיר שרייבען ברייולד נאר, אונז לא פל שכן ארויס שטעלען מיין נאמען אין א בוך, מאכען פון מיר א גאנצען שלש-סעודות, גלייך ווי איהר וואהלט דא גענוען מי יודע ווער, מעג איהר דאך אונזי זאגן: קמנתי!... אמה איהר בין איהר מאקי א גוטער פריינד, לאז מיר גאט העלפען א הונדערט חלק וואס איהר וויגט איהר! איהר האט דאכט דא גוט גענועהן, ווי אויך איהר האבט איהר געדינט נאך אין די גוטע יארען, בשעת איהר זענט נאך גענומען אויף דער גרויסער דאמטשע, געדענקט איהר? - האבט איהר זיך געקויפט א בהמה פאר א פופציגער, איז זי גענוען א מציאה פון א גיט פיר אונז פופציג, איז זי אויפן דריטען טאג געפירט? בין איהר גיט שולדיג: למאי די אנדערע בהמה, וואס איהר האבט איהר געגעבען, איז אויך געפירט?... איהר ווייסט אליין זאגן גוט, ווי אויך דאס האט מיר געקריינקט; איהר בין דעמאלט ארומגעגאנגען אהן א קאפ! איהר ווייסט דאכט זיך פונם שאנסטען אונז פונם בעסטען, נאט ואל מיר אויך העלפן אונז איהר אויך אס ירצה השם אויפן נייעם יאהר, עס ואל' זיין, ווי זאגט איהר, חדש ימינו בקרב... אונז מיר ואל גאט העלפען אין מיין פרנסה, איהר ואל זיין געווינד מיט מיין פערדיל להבדיל, אונז מיגע בהמות ואלען זיך פעלקען אויך פיל, אז איהר ואל איהר קאנען דינען אויף ווייטער איהר מיט מיין קעה

אונז פומער על צד היותר טוב, איהר אונז אלע געהווענע צער גידיש, נאט ואל זי געבען העלחה אונז פרנסה אונז אלדעס גוטס מיט גרויס גחתי, אונז איהר פאר איינער סדרה, וואס איהר זענט זיך סטרייט פון מיגענווענען אונז פאר דעם פבור, וואס איהר מהוט מיר אן דורך איינער ביכל, זאגט איהר איהר נאך א מאל: קמנתי! פאר וואס קומט מיר אונז שטריימיל אז א וועלט מיט מענשען ואלען פלוצים געוואהרע ווערען אז אויף זענער זייט בויגערק, גיט ווייט פון אונז מענויקע, געפירט זיך א יוד וואס הייסט מביה דער מילכיגער, נאר ספסמא ווייסט איהר דאך, וואס איהר מהוט, קיין שכל בעדארף איהר איהר נישט לערנען, אונז ווי אויך צו שרייבען ווייסט איהר שוין אליין, אונז ווייטער מיטן איבעריגען דארטען פערלאז איהר מיר שוין אויף איינער איידעלען באדאכטער, אז איהר וועט דארטען מהן אין געהווענע פון מיגענווענען אלסדינג עס ואל מיר פונם ביכל עפיש ארויס א שטיקעל טובה צו מיין פרנסה: איהר בעדארף מאקי געבען איצטערט גיטיג האבען: איהר רעדען אס ירצה השם אין גיכען אנדערען מראכטען מפי חתונה מאכען א מאכטער; אונז אז נאט וועט שיינקען, ווי זאגט איהר, דאס לעבען, איז אפשר מאקי צוויי מיט א מאל... דערנאך ווייט מיר געווינד אונז האט א גליקליכען פריינד, ווי עס ווייטשט זיך פונם גאנצען הארצען פון מיר איינער בעסטער פריינד

מביה.

יא, עזקר שפחתי! אז דאס ביכל וועט פארמיט ווערען אונז איהר וועט האלטען ביי שיקען מיר עפיש געלד, ואלט איהר מיכל זיין שיקען קיין אונז מענויקע אויפן שחמ'ס נאמען; איהר האבט דארטען צוויי מאל אין ווייטער נאחצייט: איין מאל אסיוצייט פאר "פאקראווע", אונז דאס אנדערע מאל ארויס "נאנוענאר" - ביי איהר הייסט דאס דעמאלט א שטאדט - יוד, אונז ווייטער גלאט אויך ברייולד קאנט איהר שיקען צו מיר גלייך קיין בויגערק אויף מיין נאמען בנה הלשון:

Передать Господину Тевелю Молочанаго Еврей.

קומיטע מעגל דל.
מאשפחות זינס אביזן.
ער שפעלט אויף פון דער ערד דעם ארעמאן.
פונ'ם מיסט הויפט ער אויף דעם אביזן...
(העלס קינג, י"י)

..... גענוען איז דאס ווערלעכען ארום שבעות צייט, דאס הייסט איך זאל אייך גיט וואס קיין ליגען, א וואך אדער צוויי וואכען פאר שבעות, האט איר אפשר א פאר וואכען נאך שבעות....

אויז האט ט ב'ה אנגעהויבען צו דערצעהלען די געשיכטע, וואס ער האט מיר שוין לאנג צוגעזאגט איבערגעבען מיט אלע פיששעווקעס, גיט פערפעלען אפילו א האר, דאס פערד-אויז-וואסעלע האט ער אנגעקענטעלט אין א ווייט געגנט א בוים און אליין האט ער זיך צוגעזעצט געבען מיר אויפן גראו אין א וואכעסען שטעקענדיגען ווערמאג, אין אייגעס פון די וועלטענע, געזעהלעטע טאג אין בויערע, ווען די "דאמשינקעס", וואס קומען צופאהרען אהער פון געהופען אויף ווער "שעפען פרישע לופט", קאנען ארויס שטעקען די גאז אין דרויסען גישט מורא צוקאנען האפען א מסובעס קאטאר, א מוראדיגען רענוואטיון, א גוטאדיר-אנסקי פיפער, אדער אויז א פערקיהלונג אויף שווייט... אין אזא טאג ווען שוין גיט די בויערעקער "דאמשינקעס" פערשלאסען אין שטוב; גיין, ווי טראנען ארויס די גרינע טישליך אין גארטען אדער גאר אין וואלד, און דארט, אונטער דעם לויטערען שפיגעל-בלויזען הימל, אויף דער גרינער פרישע לופט - שפייעלעט מען אין "ווינט", אין "אקא", אין "סטוקעלעקע", אדער גאר אין "טערטיל-טערטיל", גלייך ווי גיט וי מיינט מען, ווי גיט פון ווערמווענען האט גאט געשאפען דעם ליבען, דעם ליכטיגען, דעם ווארעמען ווער, אויז אז אפילו דער שיינער, דער הויכער בויערעקער סאכע-וואלד, וואס שטעהט אויז יום-טוב-דיג, אין א גרינער קאפאטע, געהאנגען מיט אסאך שטעקענדיגע נאדלען, איז אויף גיט אויסשטאנד אפצוגייסען פון די קארטען די געהופענער לייט, וואס זענען געוואהנט געווארען צו "שפילען" טאג ווי נאכט ווער און ווייטער - דאס גאנצע לעבען... אין אזא טאג קאנט איהר געגענענען אין וואלד אדער א קראנקען, וואס היינט אין א "הייסאק" א ווייגעמיל, הוסט מיט די לעצטע כחות און וויל גיט שטארבען, אדער קליינע קינדער, וואס ליארעמען און פילדערען אויז, אז עס גלייבט זיך גאר לויפען אין דער וועלט אריין, אדער בחורים און מיידליך, יונגע סטודענטליך און דערוואב-סענע ניימאויסקאס, וואס שפאצירען ארום פארליבטוויי, גאנץ היימיש, ווענען

לידליך, ווערען צעגאנגען פאר געלעכטער, שלאגען זיך אראפ פונ'ם וועג און פערבלאנען אפט מאל ווייטליך אין וואלד אריין... נאר מיר קעהרען זיך אום צוריק צו ט ב'ה און צו זיין ערצעהלונג.

..... על כל פנים הייסט דאס, סאיז געווען ארום שבעות צייט, שוין א מעשה פאנוואלינקע פון אויז גרויס ווי א יאהר צעהען און אפשר נאך מיט א סביבשיק, איך בין נאך דעמאלט געווען, ווי איהר ועהט מיר אפא, גאר גישט דער וואס איצטער, טאקי דער אייגענער ט ב'ה, גאר פארט גישט דער, דהיינו וואס? א קנצען בין איך געווען, גיט פאר אייך געדאכט, אין זיגען פאלעס, דאס הייסט אז מע וויל שטיסען דאס אייגענע צוריק, בין איך נאך היינט אויף ווייט פון א גגיר, גור פארט דאנקען גאט, ווי גאט איהר, א שטיקעל בעל-הבות, א פערד-אויז-ווענעלע איין אייגענס, קיין עין הרע א בהמה, וואס מעלעט זיך, און די אנדערע אויף דער צייט, און א מעלעצע א היבשע, אליין אויסגעקאכעט, האב מיר גיט צו פערזינדיגען מיין פרנסה פון בכבוד, מעפיהרט ארויס אלע טאג דאס ביסיל מילכיגס, קעז און פוטער, וואס גאט גיט, אייגענע הארעוואניע, איך ווייט? דאכט זיך איהר ועהט מעטהום אלדערדיג, מעוועהט, אז מע ואל ווין צופרידען אימליכער געווינדער ווי ווייט מעגליך, און מע געגענענט זיך מיט מענשען ברך השם, אלע גרעסטע לייט פון געהופען, מע רעדט א מאל אויס א ווארט מיט א מענשען, פיהלט מען זיך, אז מען איז אויך עפעס א שטיקעל מענטש אויף דער וועלט - דעמאלט, מענטש איהר מיר גלויבען, איז צו מיר קיינער גישט גלייך, איך בין רייכער פון דעם רייכסטען גגיר אין געהופען - איהר קוקט מיר אן, ווי א משוגענעס, א יא?....

איך געמראכט ט ב'ה איר מיין, אז ער איז גאר גישט אויז משוגע, ווי איהם דאכט זיך; מעגליך, אז סאיז איהם געסער ווי דעם רייכסטען גגיר אין געהופען... ט ב'ה איז א יוד א גוונדער, א גרייטביינדיגער, א שווארצער, א האריגער, שוועהר צו וויסען וויפיל ער איז אלט, מראנט גרויסע שטיוויל, א פערשטאלציוועטע גאקירקע אויף א ווארעם ליביל אין דער גרעסטער הימץ, א משוגה מאדנע שניפסיל אויפן האלז, גאט ווייסט פון וואס עס האט זיך צו איהם גענומען מיט א וויל קאשקעמיל אויפן קאפ, וואס זיצט ווי אויף קאטאנועס און האט חשק אראפ צו שפרינגען, ט ב'ה איז תמיד אויפגעלייגט צו רעדען, האט ליב א גלייך ווערטיל, א משל, א תורה, גישט קיין איבעריגער למדן, גאר גישט קיין עס הארץ אין די קליינע אהיות.

מיט אייגעס ווארט ט ב'ה איז א יוד פון די דארפסדיגען, וואס עפעס גוטע צוארענקעס מיט קעז, לעבען אפ גינציג יאהר אויף דער וועלט און ווייסען גיט פון קיין בריללען, פון קיין ארייגעשטעלטע צאהן, פון קיין מערדען און פון קיין אנדערע יודישע צרות און וועהטונען... נאר מיר קעהרען זיך אום צוריק צו ט ב'ה און צו זיין ערצעהלונג.

בקצור, וואס וועט האב איך אייגענהייטן צו דערצעהלען? און בין איך
דיינס דאס דעמאלט געווען, נישט היינט געדאכט, א ביסלעך ארעמטאן געשוואלען.
נישט פאר קיין יודען געדאכט, מיט ווייב און קינדער, דריי קאל א מאג פון הונגער.
גערארעוועט ווי איין אייזעל, געשלעפט קלאצער פונם וואלד און געפירט צום
וואגאל א פילען וואגען פאר צוויי גילדען א מאג, אי האט געט אלע מאג, און
דערמיט פערדאכט אויסהאלטען קיין עץ-הרע א שמוב מיט פיקערס ואלען געוונד
זיין מיט להבדיל א פערד, ווי ואנט איהר, א לעבעדיגער נפש, בארף קענען
געבייך נאט די נשמה שולדיג, נאר ער איז האך און וספרנס, פיהרע, ווי ואנט
איהר, זיין וועלטלי קלוג, מיט שכל, געהט ער ווי איך טושטען מיך, דא, ווער
אויסגערסען, מאכט ער צו מיט: דו מיינסט דאך, מבינה, אוסאז איין עק, דער
דיימל איז אויף דיר געפאלען? זיין טביחה פונם א גרויסער נארד, אט וועסט דו
קענען, ווי אויך, אז נאט ויל נאר, פערקערעוועט ער דעם וישעל צוריק און
מאכט דיר מיט א קאל גליקליך ווי די וועלט, עס קומט אויס ווי מיר ואנען
אינ'ם "והנה תוקי": מי ירום וישיפל, מי יגני ויבי יעשר - נאר וואס דען?
והשוכה והפלה וצדקה, ואנט ער, מאכען צורעכט דאס מול - איהר פערשטעהט
א יוד בערבאף לעבען מיט אמונה אט מיט בחסון, פי לעולם חסדו... עס קעהר
אייך אנטראי זיין א חרוש, וואס איך ווארף אריין אפם קאל א לשון קודש ווארט?
גלייבט מיר, איך בין נישט קיין אבי ווער, ווי איהר קוקט מיר אן אפא, דאכט
זיך שוין נאר א דארפס יוד, משמינס געוואנט מע קוקט נישט אן קיין בית-המדרש
אחוץ ימים נוראים, פון דעסוועגען קאנט איהר מיר פרעפען שבת ביי מאג ווערען
און לערנען פרק, אדער אזוי אריינקוקען אין א ספר, לעסט זיך נישט!... נאר
איך האב אייך אנגעהויבען צו דערצעהלען, וועל איך אייך באלד אויספיהרען, ווי
אזוי נאט פיהרט מיט א מענטשען; איהר וועט זעהען, אז בל ומן שהנשמה בקרבי
קאר א יוד נישט פערליהרען קיין האפנונג, הערס א מעשה:

איך פאהר מיר אזוי ווער לעבען אין וואלד, שוין צוריק א היים, און די
קלאצער; דער קאפ איז גוט אין דער ערד; אויפ'ן הארצען - וויסט אט פונקטער;
דאס פערדיל געבייך, קיט וואס עס פלאנטעט מיט די פיס, האמטש האק, האמטש
בראק דאס אין קרום אריין! קרייך, ואג איך צו דעם, שוואי ציין, אין דער ערד
אריין, גלייך מיט מיר! ווייס איך וואס בעדייט א תענות אין א לאנגען ווער-
טאג?... און דא דערמאן איך מיר, איך וועל קומען אהיים שוין שטאק, נאכט;
אין שמוב איז פונקטער, חשך; די קינדערהייט ואלען געוונד זיין וואלענדיק זיך
נאכעט און בארפס אויף דער הוילער ערד, קוקען שוין ארויס געבייך אויפ'ן מאסען
דעם שלום - מול, מאמער האט ער גיבראכט א פריש ברייטל און אפאר א בולקע
א היים, א גאנצע מאג אין מול, נישט געהאט; און דאס ווייב, געוויימליך א
ינדענע, ווארשטעט: קינדער געדארף איך דיר האבען אט נאך ווערען דערצוי?
נאמטש נעם נאט ואל גיט שטראפען פאר די רעד און ווערן ווי אויס, אדער ווארף

צו אריין אין מייך אריין, ווי מיינט איהר, עפס גוט צו הארבען אונלעב דבורים?
אפגעהארעוועט אזא טאג, קיין גאנצער ביין נישט געבליבען, דאס הארץ קלעמט,
מען איז דאך גיט מער ווי א מענטש, ווי ואנט איהר, א "בשר ודמים", מען האפט
דאס שטיקעל, העריג, גליסט זיך א גלאנעל מיר; און צו מיר, ואנט איהר, דאך
מען צוקער, און צוקער, ואנט איהר, איז ביי "בראקען", און ברויט, ואנט מיר
ווייב ואל לעבען, קאן מען זיך נאך געגען; די קישקע וועט מוחל זיין; נאר אהן
דעם גלאזיל מיר ואנט, וי, בין איך אין דער פריה, ואנט וי, נאר א מוישע, ווארט
דאס קינד, ואנט, א גאנצע נאכט צוקט פון מיר די קליי - און אזוי ווי איהר
קוקט מיר אן איז ברקע השם מיר ווייב קיין עין הרע אלע יאהר א ווינערען...
פערשטעהט איהר שוין, ווי אזוי מיר איז אויפ'ן הארצען; און דא ווערד נאכט;
די ווען וועט זיך; און איהר איז מען דאך; מבינה איז מאקי, ווי ואנט איהר, גיט
קיין צע, ד וועט גיט אנמלופען; נאר דאווענען בארף מען; מאהלט איך דאס
שיינע דאווענען, וואס קאן שוין זיין, אז מעשה שטן, פונקט בשעת שמונה עשרה
צעלאוט זיך דאס פערדיל משתענער ווייז און מען בארף נאכלויפען נאכען וואגען,
איינהאלטען די לייזעס און ווענען "אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב"... און
דא ווי אויף צו להקעים, גליסט זיך דונקא דאווענען געשמאק, מיט בונה, מיט הארץ,
עס מאהלט זיך אויס, עס וועט ווערען גרינגער אויף דער נשמה...
בקיצור איך לויף מיר אזוי נאכן וואגען און זאג די שמונה עשרה דייך, מיט
א גנון, ווי להבדיל ביים עמוד: "מכלכל חיים בחסד" - זאג איך מיר - ער מהוט מהון
שפייזען די לעבעדיגע מיט גענוד - וימקם אמונתו לישי עפר - צו די וואס ליגען אין
דער ערד, און באקען בייגיל... איז, טראכט איך מיר, ליגט מען אין דער ערד
זיען איילען! אלע געהופעצער יודען ווערען אין בוי פערדיל אויף די באמטשעס, לעבען
ווי נאט אין ארעס, באדען זיך אין שטאלץ און אין האנג; נאר איך, שלום-מול,
שלעפ מיר מיט מירן פערדיל דא איינער אליין אין וואלד, פאר וואס קוקט דאס מיר?
גוואלד, נאמעניו, האב רחמנות, ראה גא בעניני - זאג איך - ווע, בעטראכט
אונזער ארעמקייט, וריבה ריבנו, נעם זיך אן די קרוינדע פון די ארעמקע לייט געבייך,
מארום ווער דען וועט זיך אויף ווי ארום-קוקען, ווען גיט דו? "ברוך עלינו" - מהו
גענושטען אויף אונז דאס דאווענע יאהר מיט אלע מיני תבואות צו גוטען, עס ואל זיין
אגרויס גערעכט, פון קארן און פון ווייץ און פון אלסדיג, וואס א מענטש געדארף
האבען! האמטש צוריק שמיסענדיג, וואס קוקט מיר ארויס, צי עס וועט יא זיין א
געקעמט צי ניין? אשמייער וואס קוקט ארויס להבדיל מירן פערדיל, למשל, צי האבער
וועט זיין מדינער, צי וואלענעל, אז עס קוקט סא וסאי קיין האבער נישט אן אין די
אויגען... נאר, נאט מאר מען גיט פרענען קיין קשיות, ויפריט א יוד געדארף
אונזעמען אלסדיג פאר גוט, און ואנען גוט וו למכות, מסתמא הייבט נאט אזוי...
גלמלשנים אל תהי תקנה - צו די וואס מהנען שלעכטס רעדען וועט גיט זיין
קיין האפנונג, ווארום ער איז א שובר אויבס ומכניע ודים - ער, קאן מאכען א מל

אין איין מינוט... מע בערארף געהן מיט איהם מיט גוטען, בעמען איהם שרייען צו איהם: "אב הנהמן, דערפארעמיגער פאטער! שמע קולנו - דער צו נאמעני! חוס ורחם עלינו" - האב רחמנות, דערפארעם זיך, ווארום דו ביזט א גאט, וואס האסט ליב, און מען בעט ביי דיר, מא האב רחמנות, מאמעני, אויף מיין נויב און קינדערליך, זיי זענען געבידן הונגעריק!..."

אזוי זאג איה מיר, זינג און דאווען געשמאק און מרעהרען גיסען זיך פון די אויגען, ווי ערב יום כפור, פלוצים... מפרדרו, מיין פערדיל האט זיך אנדער געשטעלט!

איה הויב אויף די אויגען און מהו א קוק - צוויי נפשות קומען מיר אקעגען. דער ערשטער געדאנק, מינער איז געווען: גולגים!... נאכדעם האב איה מיר אביסיל געהעכענט: פערטבה, דו ביזט א שומה! סמייטש דו פאהרסט אין וואלד שוין אזוי פיעל יאהרען בייטאג און בינאכט און עס האט זיך דיר נאך קיין מאל גיט געמראפען זאלסט בעגעגענען א גולג, צו אונאלף, צו אזוי איין אונגליק, וואס איז דיר פלוצים דייגט איינגעפאלען גולגים? וואו! מאך איה צום פערדיל, איה געט זיך אן מיט הארץ און געב דעם אפאר שמיצליך פון אונטען, גלייך ווי גיט מיר מינים מען.

- רב יוד! מאכט צוא מיר איינע פון די צוויי נפשות מיט א קול פון א נקבה - שטעלט זיך אפ אויף ארגעלע, מיר וועלען אייך עפס זאגען.

אגים גוטער, קלעהר איה מיר און מאקי באלד זאג איה צו, זיך אליין: "בהמה בצורת פערד! האסט פערגעסען אז רבי יהודה חסיד האט פערטריבען אלע שרים און רחות, וואו דער שווארצער פעפער וואכסט? איה הויב מיר אן איינצוקוקען אין די צוויי נפשות - מאקי פארט נקבות: איינע, איין עלטערע, שוין אין די יאהרען, ביט א ווירען מיביל אויפן קאפ, און די אנדערע - איינגערע מיט א פאריק.

- א גוטען אבער! - מאך איה שטארק, אויף א קול, און שפיי אויס צו עלינו - וואס וועט איהר עפס זאגען גוטס?

- אפער ווייסט איהר זאגען זיי - וואו איז דא ערניץ דער וועג קיין בויבעריק? - דעם וועג קיין בויבעריק? מאך איה און צעלאך מיר פלוצרשט - עס האט ביי מיר און פונם זאג איה, פונקט ווי איהר זאלט ביי מיר אשטייגער פרעגען. צי נויס איה ווי אזוי איה הייס?

- וואס זשע איז דא דער געלעכטער? - מאכען זיי - מיר זענען נישט קיין היגע, מיר זענען געקומען אהער פון געהופען קיין בויבעריק אויף א דאמטשע. זענען מיר הייסט דאס ארויס גענאגען אויף א מינוט - אין וואלד שפאצירען; מיר דרעהען זיך שוין דא ארום פאנאלאנקע פון נאנץ פריה אן און קאנען זיך בשום אופן גיט ארויפשאנגען אויפן וועג, דערוויילע, זאגען זיי, האבען מיר דערהערשט עמיצער זינגט אין וואלד, האבען מיר אפילו געמיינט אז ס'איז גולגים און האבען זיך געהאלטען אונטער א בוים; נאר אז איהר זענט צוגעפאהרען געהיטער, האבען מיר שוין דער-

זעהען, אז איהר זענט איהר, האבען מיר איהר אפגעשטעלט א פרעג, מהו, אפשר ווייסט איהר דעם וועג קיין בויבעריק? - אויב אזוי - מאך איה - קאן איה איהר זאגען א קוראט און שוועהרען ביי בארד און פאות, אז דאס איז דער אמתער וועג קיין בויבעריק, קיין אנדער וועג איז נישטא.

- מאקי? וואס רעדט איהר? אבער ס'איז נאך געפילט ווייט קיין בויבעריק? - קיין בויבעריק - זאג איה - א וועקסט געפילט אדער זיבען, נישט מעהר.

- זעקס אדער זיבען? האבען ביידע ווייבער מיט אמאל אויסגעשריגען, געבראכען די האנד און שער גיט צעווייגט זיך פאר שרעק - סמייטש, זיבען וועקסט! ערשטענס איז שוין באלד נאכט, און צווייטענס זענען מיר שוין געבליבען אהן פיס: א ווערמעלע, אזא טאג ארוםגעבליבען אין וואלד, חוץ א גלאזעל קאנוע נאך אין מויל גיט געהאט. אפער וואהלט געווען א סכרא, איהר זאלט אונז נעמען אויפן וואגען? - וואס הייסט - זאג איה - איה זאל אייך נעמען אויפן וואגען. - ס'איז א משל.

זאג איה, קענען צוויי ברודער אמאל זאג איה, זענען געווען צוויי ברודער; איינער איז גיווען א קלוגער און דער אנדערער, זאג איה, האט איה געהאנגען אויף א פוס... איה פאהר, זאג איה, פון בויבעריק, און איהר, זאג איה, דארפט קיין בויבעריק!

- נו, איז וואס? - מאכען זיי - איהר ווייסט גיט וואס מע טהוט? מען פאר-קערעוועט דאס וואגעלע און מע פאהרט צוריק, זייט זיבער, מיר מיינען נישט חלילה אומזיסט, מיר וועלען אס ורצה השם, אז מיר וועלען קומען בשלום אהיים, שוין געפרייגען, אזוי ווי אונז שטייט אן.

שוין געפרייגען, אזוי ווי זיי שטעהט אן? געפילט רעדען זיי מיר, מראכט איה מיר, פערשטעלט, נישט ווי געוויינטליך. ווער ווייסט, וואס דאס איז פאר ווייבער? אפער איז דאס נאר גיט קיין ווייבער?... עס איז מיר ארויפגעקומען אויפן וועג: מתיים... מכשפות... לצים... פארשטעפטע קריינק... איה האב שוין געוואלט א געשריי מהו "שמע ישראל" ארויפחאפען זיך אויפן וואגען און אנטלויפען ווי די אויגען וועלען מיר מראגען - נאר עס האט זיך ביי מיר גישט ווילענדיג ארויס געהאפט פונם מויל: "קריכט אין וואגען ו!"... מיינע האבען זיך גיט געלאזט לאנג, בעטען און זענען אריין אין וואגען אריין. איה - מארש נאך זיי אויף דער קעלני, פערקערעוועט דעם דישעל, שטייט דאס פערדיל: איינס, צוויי, דריי, פאשאל! ווער? וואס? וועמען? איין איינערנע וואנט! פונם ארט וויל דאס גיט ריהרען, האטש געט און צעשנייד דאס אויף צווייגט! נו, - מראכט איה מיר - איה פערשטעה שוין, וואס דאס איז פאר ווייבער... און איה האב מיר אנגעהויבען צו דערמאנען זענע שיינע מעשיות, ווי אזוי איינער האט געפונען אויפן שלאך א זאקל האבער, האט זיך איינגעריסען דאס געוונד, קוים ארויפגעלייגט דאס זאקל האבער אויפן וואגען, ער פארט אפ צוויי טריט, ער טהוט א קוק - פונם זאקל האבער איז געווארען א האהן, פון דעם האהן - א ציג, פון דער ציג א פיפערנאמער; ער וויל דאס אנריהרען מיט דער האנד, שטעלט

דאס איז ארויס א צונג אויף אונזערסט, מהומא אפאטש מיט די פלינעל, שרייט אויס קאקאריקל און ווערד פערשוואנדען... א שיינע מעשה נאר א קורצע - מראבט איך מיר און קרייף אראפ דערוויילע פונם וואנען.

- פאר וואס פאדערט איהר שוין נישט? מאכען צו מיר די ווייבער.

- פאר וואס איך פאדערט שוין נישט? - זאג איך - איהר זעהט דאך פאר וואס! דאס פערדיל, זאג איך, וויל נישט געהן.

- נישט דעם אשמיץ מיט דער בייטש! מאכען נישט.

- אשמיץ מיט דער בייטש? מיין פערדיל זאג איך, שרעקט זיך נישט איבער פאר קיין בייטש; ס'איז שוין געוואהנט געווארען צו אונזערע נאכען - זאג איך צוויי פלומרשט מיט א ווארמיל און עס קלאפט מיר א צאקן אויף א צאקן.

- נישט דעם מיטן שטעקען! מאכען נישט - עטליכע קאל איבער די פיס, עס זאל פיהלען. אט אזוי, אט אזוי, גוט, גוט!

בקצור, איך האב אויסגעלאזט מיין גאנץ ביטער הארץ צום פערדיל; איך האב דעם גוט איינגעמיינעט, אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז עס האט פארט קום מיט צרות גערירט פונם ארם, און מיר זענען בשלום אונזער אין אונזער וועג אריין, פארדערט אזוי און וואלד, מראבט איך סוף: איי, טינה, ביזט דו א פערד! ביזט געווען א קבצן און וועסט פלייבען א קבצן, ס'מיטש, דו האסט אזא בעגעגעניש, וואס מ'רעכט איין מאל אין הונדערט יארה, ווי אזוי פערדינגסט דו זיך נישט פרייער, אז דו זאלסט וויסען מה זיך? און פאר וואס זאלסט דו מאקי נישט אפליקען א ביינדייל, אז עס האט זיך שוין נא אזוי געמאכט? שטעל אפ דאס פערדיל, ח גאר איינער, זאג זיי ברחל בתה הנאקעט: האב איך ביי איך צוויי קארבען איז גוט, ווען נישט בעסען מיר איך מחילה אראפ פונם וואנען!... יא - קלער איך מיר צוריק - צוויי קערבלעך איז מאקי א היבשע מבע, א גאנצער קאפיטאל. ווען וועט איך דאס געזעהט געווארען? ווען איך ווייס, מיט וועמען איך האב צו מהן. געה זיי א גביא, מ'רעף, וואס דאס איז פאר ווייבער! איך וויל גאר נישט מאכען מיט זיי קיין איבעריגע שטיסען; איך בין געהרען, אז זיי שטעפען מיך נישט... איך האב אלע מאל א קוק אויף מיין ווייבער, איך זעה דאך, נאכט וך ווייבער, ווי געוויינטליך, איינע מיט א זיידען מיכל, די אנדערע מיט א פאדק. זיי זענען און קוקען איינס אויפ'ס אנדערע און שוועקען זיך.

- נאך עפ'ס ווייט? - פרעגן זיי מיר אלע מינוט און מארקען מיר פון אונזען -

וויפיל ווערסט האבען מיר נאך?

- אט באלד! - ענטפער איך זיי - מיר האבען דא באלד, זאג איך, א בארג אראפ; נאך דעם וועלן מיר האבען, זאג איך, א בארג אריין, נאכדעם האבען מיר ווידער א מאל א בארג אראפ, און נאכדעם ווידער א מאל א בארג אריין; און ערשט נאכדעם, זאג איך, וועלען מיר האבען א גרויסען בארג אראפ; און פון דאנאכען, זאג איך, געהט שוין גלייך דער וועג ביי בויבעריק.

בקצור, מיר זענען געקומען קיין בויבעריק. אז מיר זענען געקומען קיין בויבעריק, רופ איך מיר אפ צו מיין פאר- שווינדליך: וואו וועט איהר זיך הייבן אשטיינער אפונארפען? - פידרט אונז צו - זאגן זיי - גלייך אהינצו א. אויף דער גרויסער ראטשע, זעהט איהר?

- אהין? - מאך איך - ווי קוקט איהר אהין? דאךט וועט דאך נאר דער גביר פון יערושלים?

- וואס געהט איך אן? - זאגן זיי - ס'איז דיר איין אקצע מיט א זיידן! מסתמא אז מען זאגט איך אז אהין... לא דווייטשט, יא, אזוי - קלער איך מיר - אז איך איז ליב איז מיר ניהא - זאג איך, און פאדער אריין ברייט, מיט א זיידן, גלייך מיטן רישעל אין גאנץ אריין, מען האט אונז נאר דערזעהען, אזוי איז געווארען א ליאכעס, א געפילדער, איין אנגעלויף, מען האט זיך א לא געמאן צו אונז, - אראפגעחאפט פונם וואנען מיין פארשווינדליך, און ס'איז געווארען א קושעריי מיט א געזעצער, אזוי די מאמע! די באבע! די מומע!... גוואלד, וואו זענט איהר געווען?... אזא מאג!... אהן קעג געהען מיר דאך ארויסעט אלע!... מיר האבען זעשקט פאטשט אויף אלע וועגען און דערפער ארום און בויבעריק!... געמינט וועלף האבען איך צעריסען, גולנים בעפאלען!... בקצור ס'איז געווארען אויף דער ראטשע שטח בית השואבה, גאנץ בויבעריק, האט זיך געווינט, מען איז זיך צענויפגעקומען פון אלע דאמסעס פריינד און גוטע פריינד: מ'זאגט איך! מ'זאגט איך! מ'זאגט איך! מ'זאגט איך! מ'זאגט איך! לעבען!... אייער שאדען האט זיך אפגעזיכט?... וואו? ווען? ווי אזוי?... דאנקען נאט... עפ'ס איהר... געפלאנעט, פערפלאנעט געווארען... וואסער א יוד?... וואו האט ער זיי דערמאנט?... העט ווייט אין וואלד... קום איינ- געבעטען זיך... אליין אהן א שומר... א מעשה א מעשה!... דארפט בענטשען גומל!...

בקצור מען האט אנגעהויבען צו מארקען סאמאנארען מיט בעקענס מיר און צוקער מיט איינגעמאכטס מיט פיינקובענס גוטע, מיט פושערבולקעלעך פרישקע, און נאכדעם עסענס אלערליי - די מהייערסטע מאכלים, ייכליך פעטע, מיט געבראכענס מיט גענוגענס אסאך מיט די בעסטע וויינען. איך בין געשטאנען פון דערווייטענס און האב דאס נאר אנגעקוקט, ווי אזוי קיין עין הרע מע עסט דאס און מע פרינקט דאס ביי די יערושליםער גבירים, קיין פייז און זאל זיי נישט שאמען. רובוט של עולם! האב איך מיר געמראכט ביי זיך אין הארצען - מיר דאכט זיך, אז וואס דא פאלט אראפ אויף דער ערד, וואחלט מיר גענוג געווען מיט מיין ווייב-און- קינדער אויף א גאנצער וואך ביי שבת... גוואלד באטעניו, הארציגער געטריייער! וואו איז דוין סוף מיט דוין גענוג וואס דו מהיסט מהן מיט אלע דיינע בעשעפענישען, עפ'ס ביזט דו דאך, ווי זאגט ער, און וספרנס, וואס דו שפייזט איסליכען בעוועגער?

פונם גרעססען "וויזלטהיר" בין קלענססען ווערעמל - פאר וואס נישט דו איינעם לאקעמקעס איז דעם אנדערען מפות מיט בכורות? פאר וואס קומט איינעם גאר דעם אנדערען גאר גיט? און צוריק אבער בעטראכט איך מיר: - עס, ביזט א גרויסער גאר, ס'בנה, בלעבען; וואס איז שייך, דו ווילסט איהם וואגן אדעה, ווי אזוי ער זאל פירערן דאס וועלטלי וויינס? ס'מאכט, אז ער הייסט אזוי, בעטראכט אזוי צו זיין. איידר בעטארף זיין א בעל ברחון, ער בעטארף גלויבען, אז ס'איז דא א גאט אויף דער וועלט..."

- שא! וואו איז ערניץ דער יוד? - דער איך עמיצער וואנט - מע האט זיך גאר פארעסען אויפן יודען! ער איז שוין אנועק געפארערן דער שלים-מול...

- ס'ס וואלד! דאך איך מיר אן פון דער ווייטשען - וואס הייסט איך וועל אנועק פארערן גלאט אט אזוי א...?

- א? איהר ווענט נאך דא - מאכט מען צו מיר - וואסווע שטעקט איהר דארטען אין דער פינגסטער? אנו, קומט אהער לאמיר איך האמט אנקוקען, וואס פאר א פנים איהר האט. אפשר וועט איהר געמען אביסל בראנפען?

- אביסל בראנפען? - זאג איך - אה! ווער, זאג איך, וואנט זיך דאס אפ פון אביסל בראנפען? ובפרט, זאג איך, נאך אזא הענוה, ווי איך האב היינט געהאט...? לחיים! - זאג איך און האק אריין אין פוסה - לאז גאט געבען, זאג איך, איהר זאלט תמיד זיין כייך און האבען גרויס נחת; יודען, זאג איך, זאלען זיין יודען, זאג איך, און האק אריין די אנדערע פוסה - גאט זאל זיך גאר געבען פח, זי זאלען קאנען אריבערפראגען די צרות, זאג איך... און איך האב מיר דאס אביסל צעקערט, ווי איהר קאנט זיך מעלדען, אז מען מאכט "שהכל נהיה בדברו" אויפן ניקטערען הארצען און מען חורט איבער צוויי מאל אדור... דער גאנצער עולם האט זיך ארומגעשטעלט ארום מיר. דער "גביר" אליין האט מיר אויסגעפרעגט אימליכעם ברעקל: ווער איך בין, און ווי אזוי מען רופט מיר, און וואו איך וואהן, און צי בין איך "אבאנווייבטער", און צי האב איך קינדער און וויפיל קינדער? הכלל מיר האבען זיך בעקאנט גאר גאהניגט; איך האב זיך אביסל בעקאנט געמאכט מיט מיין פרנסה און מיט אלסרינג ארום און ארום, געוואנט דערפון עטליכע משלים, אפאר תורה ווארטליך, גיט אראפ געפאלען חלילה ביי זיך אפילו אויף א האר.

- לאז מען געבען דעם יודין עפנים עפען! - האט זיך אנגערופען דער "גביר" און ס'איז באלד בעשאפען געווארען אויפן מיש פון מיינעטונגען פון כל סאמינים שהוא: פיש, און פלייש, און געבראמטענס, און פערמלען עוף, און פופקעס מיט לעבערליך און אשער: - געהט וואשט זיך, מאכען זיך צו מיר.

- זיין, זאג איך, דאס גישט! אביסל בראנפען, זאג איך, מ'הייב פית, גאר אנועק וועצען זיך דא, זאג איך, פלוצים מאכען אסענדע; בשעת דאס ווייב, זאג איך, און די קינדערליך דארטען אין דערהיים פאסען געביר... איב איהר וועט.

זאג איך, קיין פאראיבעל גיט האבען... בקצור, מען האט זיך אפנים געשמוקען וואס איך מיינ און מען האט מיר גענומען פאקען אין וואגען אריין, אימליכער וואס ער האט געקאנט: דער א בולקע, דער פלייש, דער געבראמטענס דער א פערמל עוף, דער מיי און צוקער, דער א סלאי איינגעמאכטס, דער א מעפעל שפאלץ, אבישעלקע שנאפס - אין איין מינוט איז דאס וועגעלע געווארען פולל ווי איין אייז, איך בין גאר געשטאנען און געטראכט: רבנו של עולם! פון וואגען האט זיך דאס פלוצים געעפענט אזא קוואל? וואס פאר א יום טוב וועט דאס זיין ביי מיר איין דערהיים, אז מען וועט דאס דערנעמען!

- דאס וועט איהר בריינגען אהיים פאר איינעם ווייב-און קינדער - מאכען זי. - און אצינד וואנט, וויפיל וועט איהר זיך הייסען געצאהלען פאר איינער ס'היה, וואס איהר האט זיך מפרים געווען, און וואס איהר האט מציל געווען צוויי נפשות פון א סכנה...

- ס'איז א משל, זאג איך, וואס איז שייך, זאג איך, איך זאל מיר הייסען געצאהלען? וויפיל איינער גומער ווילען וועט זיך, זאג איך, אזוי וועט איהר מיר געצאהלען, און גאט, זאג איך, לאז איך ממלא זיין בפל בפלום, זאג איך, און איהר זאלט האבען גרויס נחת...

- זיין, זאגען זי, רב מביה, מיר ווילען הארבען פון איך איינער השגה, וויפיל קאנט איהר מיר הייסען געצאהלען? האט קיין מורא גיט, איהר קענט אייך זאגען די גרעסטע סמבע, מען וועט אייך דערפאר חלילה גיט קעפען.

וואס כהוט מען דא? - טראכט איך מיר - ס'איז וועלכע: זאל איך זאגען א קערפער, איז איין עבירה סאמער קאן איך געמען צוויי, זאל איך זאגען צוויי האב איך מורא, זי וועלען מיר אנקוקען, ווי א משוגענס; פאר וואס קומט דא צוויי קארבען?...

- אדרייגער! - האט זיך ארויסגעחאפט ביי מיר פונם מול און איך האב מיר אש איבער געשראקען פאר זיך אליין, ווי איך האב דאס גאר ארויסגעקערט, איז צווישען עולם געווארען אזא געלעכטער, אז איך האב מיר שער אין דער ערד באגראבען.

- האט קיין פאראיבעל גיט, זאג איך, איך האב מיר ארויסגעחאפט מיט א ווארט; גלויבט מיר, זאג איך, איך האב דאס גאר אליין אזוי פיל גישט געמיינט, עס איז געווארען נאך א גרעסערער געלעכטער; מען האט זיך פשוט געהאלטען ביי די ווייטען לאבענדיג.

- לאז שוין זיין קענט, צו לאבען! - רופט זיך אן דער "גביר", נעמט ארויס פון בועם-קעשעני ארויסען מייסטער, און שלעפט ארויס פיגים מייסטער - וויפיל מיינט, איהר? - א נאנץ צעהנעריל, ארויס אזוי ווי פייער, און מאכט אזוי: אט, דאס געב איך, און איהר, קינדער, גיט אייך פון איינער קעשעני וויפיל איהר ווילט איך.

און עס האט אנגעהויבן צו פליהען אויפ'ן מיט פינפערליך און דרייפערליך און קערבליך, אזוי ווי האלץ. האנד און פיס האבען מיר געזיכערט; איך האב געמיינט אט פאל איך חלשות.

— גו, וואס שטעהט איהר? — מאכט צו מיר דער גביר — נעמט צענויף די עטליכע קערבליך פונ'ם מיט און פארט איך אהיים צו איינעם ווייב-אונקער. — נאט ואל איך געבען, זאג איך, איהר ואלט פארמאגען זעהן קאל, הונדערט קאל אזוי פיל, איהר ואלט האבען אלדעס גוטס, זאג איך, מיט גרויס נחת, זאג איך, און ווערעט מיר צענויף מיט ביינע האנד דאס גאנצע געלד פונ'ם מיט — ווער געזעהלט? וואס געזעהלט? — און גלייך אין קעשענא אריין! איך בלייב שטענדיג א טיילע און הויב מיר אן צוויי בעקלעך: הא? אפשר איז דאס גאר אין גאנצען א חלום? עס טרעפט דען נישט אפט קאל אפגעשען חלומס ווי למשל, אז ער עסט פרישע קרעפליך מיט קעז, די גוטע בליינציס, צי צרות קניידליך מיט ווערשטען, און פארמיינט מיט הייסע קאנע מיט פוטער-געבעקס, און האפט ווי אויף — עס דאמט ווי אויס א מייך!... גאר גיין. איך מוז מיר אקנייפ — ס'איז נישט קיין חלום; איך זעה גאנץ גוט, אז איך בין אין בויבעריק... א פולער וואנען מיט עפעניג ווארג... א פולע קעשענא מיט געלד... גיין, ס'איז נישט קיין חלום!

— וויט געווינד, זאג איך, און האט, זאג איך, א גוטען קינד, איהר ואלט, זאג איך, האבען גרויס נחת, וואו איהר וועט ווי קעהרען און ווערען, זאג איך, און לאז מיר געהן. איך קום ארויס אין הויף צום וואנען, איך מוז ווי א חסא צום פערדיל — אוי וועה, שלאק, א צרה, איין אונקליק — נישטא קיין פערדיל!

גו טינה — דו ביסט אין דער ערד! — מראכט איך מיר — אצינד פערשטעה איך שוין וואס איך בין פערפארהען און צו וואס פאר א חברה איך האב מיר דא אריינגע-האפט!... און איך דערמאהן מיר זעהר א שיינע מעשה, וואס איך האב אמאל געליינט, ווי אזוי "חברה" האבען אמאל דערמאנט אויך אין וואלד איין ערליכען יודען. איהם פערנארט צו ווי אין פאלאץ אריין, געגעבען עסען און פרינקען, און נאכדעם ווענען זיי פלוצים אלע מיט אמאל פערשווינדען געווארען, איהם איבער געלאזט איינעם אלליין מיט א גקבה, און פון דער גקבה האט ווי גאר אויסגעלאזט א ווילדע חיה-רעה, וואס האט איהם געוואלט אויפפריסען לעבעדיגע חיה; דער חסיד איז אבער אויך נישט געווען קיין פראמאד, האט ער אויסגעשניטן דריי קאל און געזאגט דעם פסוק: כבשפה לא תחנה! תחנה כבשפה לא! לא כבשפה תחנה! — איז פון דער ווילדער חיה רעה געווארען א קאץ און פון דער קאץ — א בארעכטונג... אוי טינה, זעה גאר — מראכט איך מיר — צי מע פיהרט דיר נישט אין באד אריין?...

— וואס באכערט איהר ווי אזוי לאנג און וואס ווארשעט איהר דארטען? — שרענט מען מיר.

— וואס איך באכערט מיר? — ענטפער איך — אז איך און וועה איז מיר, זאג איך, איך האב, זאג איך, א שאדען; דאס פערדיל מיינט... — איינער פערדיל — מאכען זיי צו מיר — איז אין שטאל, נישט ווי פטרס אין שטאל אריין.

איך קום אריין אין שטאל; איך מוז א קוק: יא, ווי איך בין איינער מיין בחור שטעהט צווישען די גנדישע פערד שטארק פערטיפט אינ'ם קינען, רייכט דעם האבער געשמאק, אויף וואס ווי וועלט שטעהט. קום, זאג איך, צו איהם, חכם מיינער, שוין צייט אהיים, זאג איך, עס איז דיר טאקי, זאג איך, אונדז ווער גוט אט דא און היימיש, גאר מיט אמאל צוהאפען ווי זאג איך, קאר מען אויך נישט? איין איבערנער ביסען, זאג איך, קאן אמאל שאדען... בקצור איך האב איהם געבעטען מחילה קום איינגעבעטען, איינגעשאפט איהם און האב מיר געלאזט אהיים לעבעדיג, פרייהליך, גאר בלופין, געווינען א גאנצן וועג פרייהליכע גגונים, ווי איינער וואס האט איינגענומען די מלחמה און פארט צוריק אהיים מיט פולע קעשענא. אויך מיין פערדיל איז געווארען גאר נישט דאס פערדיל, וואס פריהער; אבייזע פאל איז אויף דעם אויסגעוואקסען; עס האט שוין גאר נישט געווארט אויף קיין בייטש, געלאפען פיל אויסען בויען דעם גאנצען וועג ווי א מן מור, און איך בין געקומען אהיים שוין שפעטליך אין דער נאכט, אויפגעוועקט מיין ווייב מיט א שטח, א פרייד.

— א גוט יום טוב! מאך איך צו מיין ווייב — מול טוב דיר. — א וויסער מול טוב אויף דיר, א פינפטערער! — מאכט זי — וואס ביסט דו צוויי יום-טוב-דיג? דו פארקומט פון א חתונה צי פון א ברית?

— עס איז א חתונה, זאג איך, מיט א ברית! ווארט אויס, מיין ווייב, אט וועל איך דיר באלד ווייזען, זאג איך, איין אייזער, וואס נאט האט אונז געשיקט. גאר קודם כל, זאג איך, וועק אויף די קינדער צום סדר, זאג איך, לאזען זיי געבידן אויך, זאג איך, געניסען פון די יעדע פערצער מאכלים...

צי דו ביסט שפור? צי דו מאכסט ווי משוגע? צי דו ביסט טאקי פונ'ם וועגן? עפס דערקומט דו גאר ווי א צענדלער! — זאגט צו מיר מיין ווייב, אט הויכט אן צושעלמען ווי, לייגען די חובות, ווי געוויינטליך איידענע, אבי וי קאן גאר אויס-לאזען צום מאנן איהר ביטער הארץ.

— איידענע בלייבט איידענע — זאג איך צו מיין ווייב. — אז נאמט האט בעשאפען חתון, זאג איך, האט ער ווי א פנים זעהר נאטליש, ער האט, זאג איך, מורא געהאט, אז אדם הראשון ואל ווי נישט אויסהאפען, זאג איך, פונ'ם שלאף, זאג איך... ווארט אויס נאך איין מינוט, זאג איך, ווער געווארען פריהער, וואס דער מאנן האט דיר געבראכט צוהייערען, זאג איך, וועסט דו שוין נאכדעם א ברירה האבען שעלמען ווי, זאג איך, און געה מיר ארויס צו מיין וואנען, און מרא אריין פון דארט אלע גוטע וואכען, וואס מע האט מיר דארטען איינגעפאקט.

און שפעל דאס אלסדינג אויס אויפן מיש. מייען חברה לייט האבען דערנעבן
 בולקעס, דערשטעקט פלייש, פופקעס מיט לעבערליך, זענען זיי געפאלען דעם
 מיש ווי די הינגעריגע וועלך געבוי, וואס האבען שוין פון איינער אין מול נישט
 געהאט. עס איז געווארען צווישען זיי א סאפעריי מיט א געשעלעג. די האנד האבען
 געציטערט, די צאהן האבען געארבייט - מע האט געגעסען אויף אלע באקען.
 טרעהרען האבען זיך מיר געשטעלט אין די אויגען, געמאכטענדיג מייען קליינע
 הינגעריגע וועלך צוויי...

— נו, זאג שוין — מאכט צו מיר דאס נוייב — ביי וועמען איז דאס געווען איין
 ארעם מאהלצייט, צי אחרונה, צי אזוי א סעודה?

— האב צייט, זאג איך, מיין נוייב, די צעבלאז פריהער, זאג איך, דעם
 סאמאנאר, און נאכדעם, זאג איך, וועלען מיר זיך אנדער זענען ווי בעלי בתים.
 זאג איך, ארום מיש, מרינקען, זאג איך, אנלענעל מיי, ווי עס געהער צו זיין.
 זאג איך, א מענטש, זאג איך, לעבט איין קאל אויף דער וועלט, זאג איך, נישט
 קיין צוויי קאל!...

בקצור, מיר האבען זיך געזעצט מרינקען מיי, געה איך און האב ארום פון
 כוועס דעם גאנצען פאק אסטיגנאציעס און רוף זיך אן צו מיין נוייב.

— זעהסט דו, זאג איך, מיין נוייב, אט א דאס איז אנו, זאג איך, ווי אברהם
 און מרעף, וויפיל האבען מיר דא?

איך טוה אקוק אויף מיין נוייב — זי איז אויס מענטש, טויט ווי די לייט, ציטערט
 מיט די הענט און פיס און קאן קיין ווארט נישט אויסרעדען.

— וואס איז דיר, מיין נוייב? זאג איך; וואס האסט דו זיך, זאג איך, אזוי
 דערשראקען? נאטט איז מיט דיר!

— גיכער, טיבה, זאג מיר, זאגט זי, וואו האסט דו דאס גענומען? ... וואס
 האסט דו געטאן? ...

— האסט אפער מורא, זאג איך, מאכער האב איך דאס גענומען? אנגעפאלען,
 זאג איך, אין וואלד אויף א מענטשען, זאג איך, געקולעט איהם און גענומען, זאג
 איך, פון קאפ בוי פיס, עף, זאג איך, אידענע בלייבט פארט אידענע, בויט טיבה'ס
 נוייב, זאג איך, שוין אזוי פיל יאהר, און קאנסט, זאג איך, גלויבען אויף טיבה'ן,
 זאג איך, טיבה זאל קאנען, זאג איך, ווין אנגב אדער אנגולן? פער, זאג איך,
 שפעטן מענסט דו זיך!

ערשט נאכדעם, אז איך האב איהר דערצעהלט די גאנצע מעשה פון אברהם
 "זיין סוף, ווי אזוי נאט האט דא מיט מיר געפיהרט, און נאכדעם, אז מיר האבען
 צוריק אמאל דריי איבערגעצעהלט און איבערגעקענט דאס גאנצע געלד דאס איז
 פונקט זיבען און דרייסיג קארבען, האט זיך מיין נוייב אנגערופען, אז מע זאגט
 ארויס געשיינענדיק, אז טאקי נאר נאט האט געפיהרט, און וי האט
 זיך אזוי צעווייגט פאר גרויס פרייד.

— וואס רעכענטסט דו צו טוהן — מאכט זי צו מיר נאכדעם — מיט אזוי פיל
 צעלר קען עין הרע.

— אדרבה, זאג איך, זאג דו, וואס רעכענטסט דו, קאנען מיר מאכען, זאג
 איך, קען עין הרע מיט אזוי קאפיטאל? זאג איך — און מיר האבען זיך אוועק גע-
 זעצט ביידע קלעהרען אהין אהער, דאס, יענען, געבראכען זיך דעם קאפ בויט מאג,
 אויסגעקעכענט וואו ערניגן אנשטעפט אויף דער וועלט, מיר האבען יענע נאכט
 איבער געהאנדעלט מיט וואס איהר ווילט; מיר האבען זיך צוגעקויפט נאך א פאר
 פערדליך מיט אוועגעלע אנגעפלאכטענס, מיר האבען געעפענט א גרויסער באקאליינע
 קלייט אין בויבער'ן, מיר האבען געקויפט א שטיקעל וואלד, מיר האבען געעפענט
 א יאמקע, מיר האבען אויסגעוואנגען די אנאטעווקער טאקעס, גענומען דעם
 פראיעקט, אוועק געגעבען דאס געלד אויף פראצענט...

— משוגע מינע שונאים? — רופט זיך אן מיין ווייב — דו ווילסט צעשטערקען
 די עטליכע גילדען, בלויבען אהן א גראשען?

— וואס דען, זאג איך, האנדלען מיט ברויט און נאכדעם בלייבען איין א-
 זעצער חלילה איז שטענער? קארג, זאג איך, ווערד דו וועלט בריל הדל? געה, זאג
 איך, הארף, וואס אין ארעם טוהט זיך!

— וואס טוהט מיר, זאגט זי, ארעם? איך וועל וועטער פון בויבער'ן
 ביט פארהרען, זאלסט מיר גילטען!

בקצור, עס איז ביי אונז געבליבען דער פלאן מיר זאלען קויפען א ביהמה,
 דאס עפס א ביהמה? אזוי ווי בויבער'ן איז איין ארטיל, וואס עס קומען זיך
 צענויף אהין אויף ווער אלע יע הופע צער גנדרים אויף די דאמטשעס, און אזוי
 ווי די יע הופע צער גנדרים זענען אלע איידעלע מענטשען, וואס זענען געוואהנט
 מיט זאל ווי אלסדינג ברוינגען גרויט גלייך אין שטוב אריין: פון האלץ און פון פלייש
 און פון אייער, הינהער, ציבעלעס, פערער און פון אלדעס גוטס, פאר וואס זאל
 זיך נישט געפינען איינער אוועלכער, וואס זאל זיך אינטער נעמען ברוינגען זיך אלע
 טאג אין שטוב אריין קען און פוטער פרישע און סמעטענע? ווערליג די יע הופע צער
 לייט האלטען, ווי זאגט איהר, פון דער אכילה, און דאס קערבעל איז ביי זי ט
 ממור, קאן מען דאך לויזען געלד און ווי זאגט איהר, פערדיגען דערביי טאקן גראב,
 דער עוקר איז די סחורה זאל זיין סחורה, און אזוי סחורה ווי ביי מיר דארפט איהר
 זוכען אפילו אין יע הופע'ן, איך זאל האבען די ברכות וויפיל מאל גרויסע לייט,
 קרויסמען, בעטען זיך ביי מיר, איך זאל זי פיהרען אהיים קען און פוטער, מיר
 האבען געהערט, זאגען זיי, טעוועל, אז ביי דיר קאן מען קריגען א פריש
 שטיקעל סחורה און האטשט דו ביזט א יוד, נאר פון דעסמווענען ביזט דו, זאגט
 מען, איין ארענטליכער מען... גאט זאל מיר אזוי העלפען, מיר האט נאך קיינער
 נישט געזאגט אויף מיין סחורה קיין חסרון, זענט איך האנדעל מיט מילכיגס, ווארום
 מיר אז מע זאגט א חסרון, איז ערגער ווי אין טאטען אריין געשאלטען; ביי מיר איז

יך ליזען און נים ליזען, ווי איהר קוקט מיך אן, אלץ איינס, אכז דן סתרה איז
געפעלען; דאס היסט גלייכער אזוי יא ליזען איירער נים ליזען; ווער זאגט זיך
דאס אפ פון פרוין? ... און אט אזוי ווי איהר זעהט, פיהר איך מיר מיין געשעפט
פון דעמאלט אן; דאנקען גאט, קיין געלד קלייבט מען נים, נאך נאך, נישט, ווי
זאגט איהר, דאס שטיקעל ברויט שלעפט זיך. אי וואס? מאַכער איז נאכא פון וואס
זי לעבען? נו, וואס זשע מינט איהר — מוטשעט מען זיך מאַקי איבער, ווי עס איז,
ביז עס קומט דער זומער, און די יעדעפערע לייט פאָהרען זיך צעטויף אַהערצו
אויף די דאמטשעס — בן איך מיר ווירער דער אייגענער מביה דער מילכיגער
וואס פאר אַהרג וומער, מיט גאטס הילף אבעל הבית, ווי איהר קוקט מיך אן.
פון צוויי בהמות קיין עין הרע, דאס היסט אייגענליך וואָהלט, איך איצער כערדאפט
האָבען מיין אייגענס דרש בהמות, עס זאל זיך נים געווען טרעפן בן מיר דער
גרויסער אומגליק מיט די קרעפליך. ... איך האָב אייך נאָך נים הערצעהלט די
מעשה מיט די קרעפליך; ארווא, זעהר אַ שניע מעשה! חלעבען, ס'איז כראי
איהר זאָלט וי אויסהערען, נאָר לאָז שוין זיין אויף איין אנדערס מאָל, ווי האלט
בן אייך דער זומער? שוין צייט פאָהרען, זיט מיר געוונד, האָט אַ גוטען תמיד,
און אדאנק אייך וואָס איהר האָט מיך אויסגעהערט ביי'ן סוף, ס'איז בן מיר גלויבט
מיר טהייערער פון אנדערהאלבען קערבליך פרוין, וואָס איך האָב אַפּט אַנגע-
וואָהרען אין דער צייט, איך וווינט אייך, גאָט זאל אייך העלפן, עס זאל אייך
תמיד זיין גוט אויף'ן הארצען און איהר זאָלט זיך תמיד קאָנען אַפּגעבען מיט
סביה! ... אַ גוטען!

סביה האָט זיך אויסגעהויבען פון דער ערד, אויסגעגלייכט די בליינער זיך
אַפּגעגענט מיט מיר נאָך אַמאָל דרש, צוגעווינשענעט מיר אלדעס גוטס מיט גרויס
גחל וואו איך וועל זיך קעהרען און ווענדען צוגעגאנגען צום פערדיל און פערבונדען
מיט דעם אַ שטיקעל שמים, דאָס פערדיל, וואָס איז געשטאנען די גאנצע צייט איין-
געשפאנט אין וואָנען און געשטויפּעט גראָז, האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ, אויפ-
געשטעלט די אויהרען, געקוקט מיט אויגען, ווי אַ בר דעת ... אין אַ מינוט ארום
איז שוין סביה געוועסען אויפ'ן וואָנען, ווי אַ פילאָזאָף, צווישען אלע מעפליך און
קריגליך, דאָס וואָגעלע האָט געסקרופּעט און געקעכצט, דאָס פערדיל האָט
צוגלייזט די אויהרען, געהויבען פיס, זיך געמאכט גלייך ווי געגאנגען ...

שלום עליכם

בשעת מעשה אונד דערנאך.

(א בילד)

— ר' גרונס איז קראנק, ר' גרונס איז אַ גרויסער חולה ...
— ר' גרונס איז שלאָף, ר' גרונס איז אַ ססבן, שלעכט מיט ר' גרונס:ען ...
— וואס מאַכט ר' גרונס?
— נים פראַהליך ...
— וואס וואָנען דאָקטוירים?
— הינע דאָקטוירים! פרעג ווי בחרם די קאנאוואלעס: ווי פּערין דאָך טענשען!
— וואס שוין געקומען דער פראַפעסאר פון אויסלאַנד?
— איהר האָט זיך אויסגעשלאָפּען פרעגען! ער פאָהרט שוין היינט אָב.
— נו, וואס האָט ער געזאָגט?
— ער האָט געהייסען ארויס גיסען אין פאָמאנצע אלע רפואות פון אוינערע
מאָכער, ער האָט זיך געווארפּען צו די דאָקטוירים שלאָנען ווי.
— נאר! קוב וַשָׁקֶר; אַדרבה, ער האָט מאַקע געזאָגט: "אז דער דאָקטאר
געפּעלכויס איז דא ביא אייך, צו וואָסען האָט איהר באַדארפּט שיקען נאָך מיר".
— שוין! די גלייכקייט אַפּנים דעם פראַפעסאר צו אוינער שטיקעל געפּעלכויס?
— דו ווייסט, האָטש ווער איז דער פראַפעסאר? ער איז דאָך דעם פריישישען קיסר'ס
לייב-דאָקטאר.
— גיין, דעם פריינדיס.
— איך האָב געהערט, אז ער איז טאנטיפאָרע'ס דאָקטאר און ער איז אייד.
— וויל מען עפעס וויסען, זאל מען פרעגען ביא דיר; ביא דיר איז דאָך אלע
פאָסען, אלע שטאפּעטען.
— וואס זאָגט איהר אויף איהם? איהר קאנט איהם דעם חכם? אז אַך אונד אז
ווער! נא דיר נאר האַצקעל! האַצקעל איז שוין אויף אַ לייט, דו האָסט שוין פאר-
לאמעט דינע הייזן, צו נאך נים!

— ביי דיר פרענט מען נישט, פערד, חמור, איה האב אליין געהערט פון נחמ
דעם קאסיר, אז דער פראפעסאר האט אריינגעהערט אין שטוב געוואלט "גוט מארגען"
אויף לשון קדש.

— נו, זאג, אדרבה, מיין למדן, ווי האט ער געוואלט?

— איה ווייסט נישט אקוראט ווי אפער, ער האט פארט געוואלט.

— עס מאכט כלל נישט אויס, זאג, וויפיל האט ער גענומען פארן ווייז?

— דריי טויזענד רובעל.

— משונגענער! פיר האט דאך גענומען גענער פראפעסאר, וואס פון פארט, וואס

דער איז נישט ווערט ווין פארמאטעק.

— דער איז א גרעסערער פראפעסאר פון יענעם, יענער מאג ווין ביי דעם

א סלמיר צוואנציג יאהר, ער מאג ביים איהם די רובע הייזען.

— ווען ביים דו געווארען אזא דאקטאר?

— ווען דו ביים געווארען אזא שייגעץ, אזא הולטא?

— וואס איז ווין קרייז, ר' גרונס?

— אוואסער געשוילעכץ.

— אויך נאר?

— מענאנט א צוקער-קראנקהייט אויף.

— אה, אה! אזא גביר, אזא בעלי-צדקה!

— פשוט-ש! אזא שטיב, א שפאס וואס פון ווי געהט ארויס צדקה, פרעג ביי

זאט קשיות: אנעלכע גבירים קרייזען, אויך אפיקורסים, וואס זענען סחלל שבת.

זינען געווינד.

אזוי האט גערעדט אויך געפילדערט אהן א אויפגער אין דעם משה פון צוויי

חדשים דער גאנצער כארמיונקער המון אין בית המדרש בין מנחה למערב, פרייטאג

אין באד אויפ'ן פאל, אויפ'ן מארק, געבען וואר-באנק פון די בעלי-מלאכות, אין

אלע נאסען אויך גאסעלעך זענען געשטאנען האדלעך מענשען מאנער אויך ווייבער

אויך קינדער, אלטע און יונגע, מענשען פון אלע קלאסען און מען האט געזאגט

די שבתים פון דעם קראנקען גביר און די גאנג פון ווין קראנקהייט.

— איהר ווייסט? — האט געפרעגט לאכער פרייטאג באס דער שטאדט-לץ — אז דער

אלטער רב ואל לעבען האט שוין געטראגען היינט אין דער פריה דעם הספר צוים

פרייטעקע, און די צוואה איז שוין אויף פארטיג.

— נאר, שוין פארטיג די צוואה, פון וואנען ווייסט דו?

— איה פון וואנען ווייסט! זאגט דער וואנעל-פיהרער מיט גרויס גלחל — איה בין

ביי ר' גרונס-ען דאנק גאט, ווי איין אייגענער מענטש אין שטוב. איה בין היינט

גיטען ביי איהם אויפ'ן ראשע.

— וואס שטעהט אין דער צוואה?

— דרייסיג טויזענד אויף ארץ ישראל, זאגט.

— פערציג טויזענד — פארדיקט זעליג. דער יונגער סלמיר — און נישט אויף ארץ

ישראל, נאר אויף פאלעסטינא.

— אט איהר, האט אלץ ליב פארדיקטען! — עקשנים זיך דער וואנעל-פיהרער —

דער מניח האט דאך שבת געוואלט, אז ארץ ישראל און פאלעסטינא איז אלץ איינס.

— נישט אלץ איינס — ערקלערט זעליג דער סלמיר — ארץ ישראל הייסט דאס

געבען געלד אויף די אלטע פרומע יידען, וועלכע פארדען אהין שטארבען, פרי

ווארים זאלען ווי נישט עסען, און פאלעסטינא הייסט דאס געבען געלד אויף די

יונגע חברה, אויף די קאלאניסטען, וועלכע פערברעכען דארט די ערד.

— ר' גרונס וועט נישט געבען אויף פאלעסטינא א קאפיקע, אויף די אפיקורסים

וואס רייבערען דארט אום שבת — מיט זיך אריין ר' יחזקאל דער פרוש.

— ער האט טאקע נישט געוואלט געבען א געניג — ענטווערט זעליג — נאר דער

זונן דער ווירסט, וועלכער איז ביים אהן אין ראמיונקע א פאלגאמאשענער פון דעם

ארעסער קאמיטעט האט איהם איינגערעדט.

— אויב אזוי איז טאקע אנדערש — איז מסכים ר' יחזקאל מיט א גמרא-גנון.

— צוואנציג טויזען רובל אויף שטארט-זאכען — ראפארטירט ווייטער דער וואנעל-

פיהרער.

— דרייסיג טויזענד! — פארדיקט יונה דער וואנעלער שניידער.

— זעהען טויזענד אויף אריבע קרוכים.

— פופצעהען טויזענד.

אוי וועה! ר' גרונס איז געהר קראנק...

— ר' גרונס האלט שלעכט...

— ר' גרונס איז גוסס...

— ר' גרונס איז געשטארבען...

פאר טאג איז גאנץ שטארט אנוועק, גרויס און קליין, קינד אונד קייט, אונטער

דער שטאדט צו ר' גרונס ראשע, נישט קוקענדיג אויף דעם גרויסען רענען, וואס

האט געמאכט דריי מעת-לעת פסער, אויף די שרעקליכע גלאסעס, וואס האבען

פארדעקט דעם גאנצען וועג, אלע בעלי-מלאכות האבען געלאזט די ארבייט, די

עלמערע ארבייטער האבען זיך אויך אפגעבעטען ביי די בעלי-בתים געהען אויף

דער גרויסער לוי, די סלמירס האבען פריי געלאזט ווערען סלמירס, דער הויף

פון ראשע און דער גרויסער פלאץ וואס ארום הויף איז גיטען דורכאויס ברעקט

מיט מענשען, דער רענען האט געמאכט ווי פון א צאפען, נאר אהן חכמות, די

גבירים מיט די אינטעליגענטען זענען אריין אין דער גרויסער שטוב פונעם ראשע

און דער גאנצער עולם איז געשטאנען אין גלאסע...

— וואס פאר א רעגען! — וואס איינער — אז א צדיק שטארבט געהט ס'מיר א רעגען.

— עס איז קיין פלל נישט — ענטווערט איינער א יונגער בחור.

— אזוי וואגן אפן קרס — צוהיט זיך דער ערשטער.

— וואס איז? — ווערט אין בעס דער בחור — וואס פאר א זדקות האט איהר געזעהן אין ר' גרונס'ען?

— א דו שוויגא? וואס וואס די אויף איהם? ער רעדט אויף ר' גרונס'ען!

— איהר ווייסט — האט זיך דער בחור מ'ער צוהיטצט — איהר ווייסט, אז ר' גרונס האט געהאלטען אין וויינע איינערע לאפעס פערציג יאהר די גאנצע גופעניש.

אז דער גאנצער מסחור פון מ'ערל איז גיווען אין וויינע האנד, אז ס'איז נישט גיווען אזא קאפיטאל, ביי קיינעם מען ואל קאנען מיט איהם קאנקורירען, און אין דער גאנצער גופעניש און ביי אונז איז גיווען ס'מיר מ'הייערער מ'ערל ווי אומעמיס. געהט וויפיהל האבען די רוסישע און די יודישע שרייבער צופוקט אין גאנצען וועגען זיין שרעקליכע עקספלאמאציע, וועגען וויינע אכוריות מיט וויינע אייגענע רעדער. מיט וויינע פריקאשמשקעס, און האבען גאר נישט אויסגעפיהרט.

— דו שוויגא? דו בופר בעיקר — האט זיך דער יוד אויף איהם ארופגעווארפען —

אזא שקציק, אזא גיעבארקטיק רעדט אויף אויף אזא מענשען, גאד אויף אטיידען. ער וויל מען ואל איהם אפגעבען רעבענונג פון ר' גרונס' צדקות, א גרויסער מענטש געהער, ווי לאנג קריינקסט דו, ווי מען וועט מיט דיר נאך נישט רעדען.

— שווייג, שלמה! — בורגעט אריין אין אויער נאך א בחור דעם ערשטען — דו געהסט נישט, אז דער עולם איז געצט אין רציחה, אין געווענונג? אין אזא צייט וועט ביי דעם המון דאס בלוט, און אויב דו וועסט נאך רעדען, וועט מען דיר אונטער-טראגען אין לילעכער...

דער בחור איז שטיהל אפגעטראטען... אונד די שמשים האבען אנגעהויבען קלאפן מיט די פושקעס, דער עולם האט אנגעהויבען חליפען איבערהויפט די זייבער, און די מטה מיט דעם גאנצען עולם וועגן אונזען אויפן קיימיגען שלאך צום שטאדט...

*

גאנצעמער צום שטאדט וויינען צוגעשטאנען נאך פיהל מענשען, עס איז געווארען א שטארקער איינגעגעש אין די גאסען, די פאליציי האט קום איינגעהאלטען דעם ארדנונג, אלע קראמען וויינען צוגעשלאסען געווארען, גאר איין קלאמעלע האט זיך אומגעקערט אביסיל אויפגעפאפענט.

— מאך צו די קראם! — האט געשרינען מענדעל דער פאקענטראגער, איהר מיט קאלטענעם, א צוריסענער מיט אפגעפאלענע פאראשונעס, דורך וועלכע עס געהערט.

דך ברוינע שטאמעס מיט בלאמע. — מאך צו גבלה, די קראם! אז נישט וועל איך צו געהען אונד וועל דיר די ביינער איבערברענגען.

— איהר קאנט איהם צו גיין? — לאכט לייבעצקע דער בעל גבלה און שטעלט ארויס אלעגנע צונג — וואס וואס איהר אויף דער סחורה? ווין יום טוב איז דאך היינט, ער ווערט דאך געזעט פון דער לויט, ווי קלעהרט איהר? מאמע האט ער געהאט גאנצע שטיוועל האט ער זי שוין צוריסען.

דער גאנצער עולם איז אונזע צום הויף פון דער פלמאר-חורה, אין וועלכען ר' גרונס איז גיווען דער ערשטער גבאי, אין מיט'ן הויף איז אונזע געשטעלט געווארען אהענגעדיגער מיט, אויף וועלכען עס איז ארויף געקראכען דער גייער מורה, דורכאז א דיקער יוד מיט א שטארקען קול, ער האט ארויסגעשליפעט פון קעשענע א גרויסע רויטע פאמילעלע, האט שטארק אויסגעשניצט די גאס מיט א שברים-קול, האט א שפייגעטהון אונגעקערט אויף דעם בגד פון דעם צווייטען יוד, האט געגעבען א שמעק מאבאק מיט א פיף, האט זיך אשאקעלגעטהון, האט ארויפגערוקט דאס הימל מיט דער פארשטאלצענעמער נאקאלקע און האט אנגעהויבען מיט א גראבען קול.

— מורי רבנות! ווייט וויסען, אז היינט האבען מיר פארלוירען א גרויסען מענשען, איינער פון די, וועלכע נאט שיקט אראב וועלשען אויף דער ערד, איהר ואלט וויסען רבנות, אז מיר אליין האבען איהם געהרג'ט בגדים, ער איז גפער גע-ווארען גאר פאר אונזערע גרויסע וינד, גאר איינגער, ס'ה פלל פונף אונד ויבעציג יאהר, אז די צענדעריימער האבען אנגעהויבען ברענגען, וואס וואלען ס'הן די קליינע גראנעלאך, אז דער לויטן האט זיך אריינגעמאפט אין געמין, וואס וואלען ס'הן די בלאמע-פישלאך, רבובים! דער ארון הקדש איז געפאנגען געווארען, אונד מיר שווייגען! וועה איז מיר אז איך וועל רעדען, און וועה איז מיר אז איך וועל נישט רעדען! וועה איז דער שיף, וואס האט פארלוירען איהר קאפיטאן, וועה איז צו אונזערע אויגען, וואס זי וועהן אוינס! איינער פון די ברידער אז שטארבט אב, דארפן ווארען אלע ברידער, דער שבר פון א הספד איז וויינען און שרייען, לאמיר באוויינען, ברידער, די שרפה וואס גאטט האט פארברענט!

נאך דריי מורה-הורא'ס האבען באקלאנט ר' גרונס'ען, און געזעכער האט אויפ-געשרינען אויף זיין שטייגער די געוויסע ווארען פון דער גמרא מיט די מדרשים, און האבען באווינען, אז עס איז פשוט נישט כדאי צו לעבען אויף דער וועלט און ר' גרונס'ען, אז מען דארף געהען נאך איהם אין קבר.

דער לעצטער איז ארויפגעקראכען אויפ'ן מיט ר' הענה דער מופלג, איינער פון די פיהרער פון שטאדט-געד, אייד א קראמער, וועלכער האט שטענדיג ליעב מספיד זיין אזוי זי איינער האט ליעב דעם וואונגען פאר'ן עמוד, און האט אנגעהויבען קוה הלשון:

— מורי רבנות! איך וועל אייך נישט דערזעהלען ר' גרונס' ליעבע צו דער

הוירדו, זיין יראת שמים, זיין ראונגען, וואס איך זעלבסט פלעג איהם מקנא זיין, זיין
לויפען צו א מצוה, זיין אויפשמעקען צו סליחות, זיין לעבע צו אלע לוחדי תורה,
דאס האבען שוין דערצאהלט אונזערע רבנים זאלען געוונד זיין, איך וויל איך נאר
דערצאהלען, אלעס חבר פון דעם נפטר, זיינע גרויסע צדקות וואס ער האט געמאכט
אין שטאדט, די וואס מען ווייסט, און די וועלכע מען ווייסט נישט, די וואנד פון
דער תלמוד-תורה, וועלכע ער האט אויפגעהאלטען, זאלען ערדן זאגען פאר נאכט
אויף זיינע גרויסע מעשים... און די נידריגע, האלב איינגעפאללענע שטיבלעך פון
דער תלמוד-תורה, מרינגען זיך אין א מכול פון וואסער, און זייערע הילדער-
וואנדלעך, וועלכע זענען באדעקט פון דרויסן מיט ליים אונד שפירי, לאזען פון זיך
זעלע בלאטעס... אונד די תלמוד-תורה ווילאך שמעקען בארפוסט און אפגעריסענע
זעבען דער מטה, זייערע פנימער זענען געל ווי וואקס פון שטאנדיגע הונדער, די
אויגען זענען אונטערגעשלאגען, די קאפ אראפגעבויען, אויפ'ן צורה איז פיהל בלויע
סקנים פון די קלאפ פון דעם משגיח מיט'ן גרויסען נאז, וואס שלאגט די קינדער
און ריכטונג, זיי שמעקען אונד קוקען משונה ווילד מיט זייערע ליכטיגע אייגעלאך.
שפעט פארנאכט איז דער עולם געקומען אין שטארט הונדערט, פארשמוצטע
פארנאכטע, צובראכענע...
* * *

עס איז אונזעך דריי מאן.
- וואס, מען האט שוין אויפגעאפענט די צוואה? - פרעגט איינער.
- גיין, מען ווארט אויף דעם עלטערען וואך, וועלכער דארף קומען פון בערלין.
- וואס איז? מען קאן נישט אויפאפענען און איהם? דא איז דאך דריי וואך, מוז
מען דאך דעם פערטען?
- ווער זאל דא אפענען? די זינן זענען דאך אלע וואהרע משוגעים; דער
נאנצער קאפ איז גענער וואך.
- דערפאר אבער וועט זענער מאכען גיך א טאלק אונד וועט ארויסגעבען
אלץ, וואס ר' גרונם האט אפגעלאזען אויף דער שטאדט און אויף ארימס קרובים.
און קרובים האבען זיך אנגעהויבען שטען ווי ארבעט פון אלע וויסען.
איבערהויפט פון דעם שטאדטעל ציוואלסאם, אין וועלכער ר' גרונם איז געבאדען
געווארען, פיהל האבען פארשמוגט די קישען פון בעס, און האבען געאייגלט קישען
פרייער אונד אריינגעאפען א גרעסערין טהייל.
- ווער ביזט דו? - פרעגט דער מיטלער וואך מיט א פאטענט אויף יודיסט.
- איך בין ר' גרונס'ס א קרוב, א ליכטיגען גייערן זאל ער האבען, און, און.
און! און צדיק, און קרוין!
- פון וואסער צו? - פרעגט דער יודיסט מיט אונגעדולד.

- פון דער ווייבס צד, פארשמעהט איהר מין: מיין באבע, ..
- נחמן, פארשרייב! - שרייט דער יודיסט מיט בעס צום קאסיר.
- ווער ביזט דו? - א קרובה, - מיין זיידע, צו לאנגע, יאהר אונד אלעמען
איז גיווען א...
- נחמן, פארשרייב!
- וואס, ווייטער א קרובה? !
- נאט איז מיט אייך, ר' אברהם, זאגט איהר מיר געוונד זיין, איהר דערקאנט
מיר, נאר נישט איך האב דאך...
- נחמן, נחמן, פארשרייב!
מען האט פארשריבען, איבער הונדערט קרובים.
אויפ'ן דריטען טאג האט זיך דער "פני" אונטערגעשלאפען אויף ווייכע קארעטעס
אין באטשע מנחם זאל זיין די עלענדע יתומים מיט דער אלמנה.
געוואנליך האט מען פרייער געקענט פון כמה ענגים, ביז מען האט גיגענען
א אנצוהערעניש, אז מען מיינט מאקע די מוסמקים - די קבורה-געלד.
די יודשים האבען דערלאנגט טויזענד רובעל.
דער "פני" זענען ווי פארשטארבען געווארען.
- וואס, איהר לאכט! טויזענד רובעל? ! אזוי שטעהט אין דער צוואה!...
- נחמן, דערלאנג די צוואה!
- דער "פני" האט אריינגעשפארט די נאז אין אמין בריל, האט פון גרויס
אימפעט גענומען די צוואה מיט'ן אונטען ארויף, האט אויסגעדריעהט צוריק אונד
אריינגעקוקט...
- גיין, דאס קאן נישט זיין, דאס איז א טעות-דמוכה, א וואהרער טעות, ער
איז אפנים נישט גיווען ביים דעת... גארעשקייט, דאס וועט דאך א בלינדער אויך
פארשמעקען... ר' גרונם - טויזענד רובעל... נישט דא ווער זאל לאבען...
- מעהר וועלען מיר נישט געבען א גראשען - האבען די יודשים געזאגט - מיר
דארפען מקום זיין נאר די צוואה.
בקיצור, מען איז אפגעוועקען דעם נאנצען מאן און מען האט אויסגעוויינט
צוויי טויזענד רובעל...
- וועהער רעכט! - האט ר' יצחק דער ראש הוצר געגרייט דעם נאנצען וועג
צוריק די חברים - איך האב געזאגט נישט דא קיין בארענען, וואס פאר א בארענען
זעשטארבען דער יושר, נישט קיין אונטערגעגע.
... עס זעקט תהפחל, מיט אהויר דארף מען זיך באזעהען ווי מיט אהויר...
- ווער זאל זיך ריכטן אויף און גראבן - פארענטפערן זיך די משליענס
פון נשד, נא דיר היינטיגע אריסטאקראטען: איהר וועט זעהען, אז די קינדער וועלען
זיין גענער פון דעם מאמען.

— א וואי ערנער! דער טאטע האט האט'ש מורא געהאט פאר גאט, ביי דער
הכרה אין דאך נישט דא נישט גאט און נישט קאנוועקט.
אין אפאר טאג ארום איז אנגעפארען דער עלטערער ווען פון בערלין, מען האט
איהם דערצאהלט, וויפיהל מען האט צוטהיילט די ארבעט לייט בשעת דער לויז.

— גלייך ווי אין בלאטע אריינגעווארפען! — האט ער זיך צושרייען — משוגעס!
דער טאטע איז געשטארבען האבען זיי זיך צוטיילט! די קנעכט קייןשטע וועלען
זיי אנטשאפען! קרייזק וואלט איה זיי געגעבען נישט געלד.

— נחמן, נחמן! — האט ער געשרייען אין איין קול — ווייז דעם בוך.
— אט איז משוגענע ברואים אביסעל! דעם כמיר מיט דעם חזן פיהרס מען
אין הארעטעס, ווי פאהרען דאך תמיד ווי קלעהרט איהר קראנק זענען זיי די
שלעפער געהען צופיס!

אונד די מורה-הוראה'ס מיט די מנידים האבען פאראייניגט געקלאפט הספרים
און א אויפגער אין אלע בתי מדרשים: נאך שבעה, סוף שלשים, אונד גלאט אלע
קאנטאג און דאנערשטאג, פאר וואס זאלען זיך יודען אביסעל נישט דורכשוויצען, בלויז
אומעמיגע טאג, פרומע יודען פאסטען נאר די טאג, לכל הפחות דורכשוויצען נישט,
א וויין מהן שארעט קיין מאהל נישט א יודען, אפילו דער משולח פון דער זאלאטער
זשיבה, וועלכער האט שוין ארויפגעקליבען זינגע חובות אין ראחמינקע פאר א
גאנצען חדש און איז גיווען אפגעפאהרען, האט געמאכט פיס צוריק קיין ראחמינקע,
צו מספיד וויין די גרונסען און האפען ארעכטע ממגע — חלעבען, האט ער גע-
קלעהרט, נישט אלע טאג מאכט זיך און פונויל ווי די גרונס, די מספידים האבען
גערעכענט, אז זיי וועלען אפגעקען אפעט ביינרעל.

אין אונזער ארום נאך דעם לעצטען הספד האט מען זיי אפגעשיקט יעדענען
צו זעהען רובעל.

— פראי גיווען צו שטעהען אין רעגען אונד רייסען זיך די גידערים פאר זעהען
רובעלעס, — זאגט דער דיקער מורה-הוראה צו וויין פלוגית-מע.

— אויפגעסען זאלען זיי — דאס די ראובנינקעס, רבנו של עולם! — קלאגט די
רביצין — צו מיין הארץ זאלען זיי קומען, מען ווארט — מיט אמהל... אויסגעשלאפען
זיך... זעהען רובעלעס... געדארפט מעהר ווארטען...

אונד פיהל קרובים, וועלכע האבען בשום אופן נישט געקאנט צונויפטעכערען
א פאר רובעל אויפן וועג, האבען געשיקט בריף אויף ביין לשון הכדוש, וועלכע דער
שטאדט-לעהרער האט אנגעשריבען פאר א האלבען רובעל, מיט מליצה און מיט
שאנע דרידלאך, ווי עס פאסט פאר אויגע גבירים, די זינג פלעגן וויסען ארום
מיט אלע, אונד אפענען די בריף.

— וואס, עס וועט זיך נאר נישט אויסגעהטען קיין קרובים? — פרעגט דער
העמערער ווען פון בערלין.

— וואס ארט דין? בארוהיגט איהם דער יוריסט — זאל נחמן שרייבען.

— זאל ער טאקע שרייבען — זאגט זיין חלק נח דער משוגענער, אויף די גרונס'ס
א ויין, און אלע האבען אן געשרייען אין איין קול!

— נחמן, נחמן! — פארשרייב!

— אונד נחמן געט דאס בוך, שרייבט אריין די זינג קרובים אונד קלערט זיך;
עס וועט זיי אלעמען אנקומען אסאך, זיי מאגען ווארטען!

דער משגיח פון תלמוד-תורה מיטן גרויסען נאז, וועלכער האט צו דער לויז
צוריסען זיין גארעל שרייבעריג: "צדק לפני יהוה" און האט אויך אויסגעקוועטשט
מיט די לעצטע כחות א אל מלא רחמים" מיט א קול טאקע ווי פאר א גביר, איז
ארויף צו די יורשים בעמען געלד אויף דער תלמוד-תורה, צום אונגליק איז ער אריין
פריהער צו נח דעם משוגענעס.

— וואס דארפטס דו? — האט ער אויסגעשרייען פלוצלונג, איידער דער משגיח
האט אויפגייסט זאגען, נישט מארגען.

— אונזער מארגען אייך, ר' נח, אונד ביין געקומען...

— וואסער מארגען? וואס געקומען? ווער האט דין גערופען? ... מארש, דו
וועסט נישט לייזען...

— גאטט איז מיט אייך, ר' נח, וואס איז אייך געשעהען! דעם ערשטען מאהל
דען זעהט איהר מין? דאנק גאט שוין צוואנציג יאהר אז אייך...

— וואס דארפטס די דא? — האט זיך נח ווייטער ארויפגעווארפען אויף איהם
און האט אנגעהויבען טופען מיט די פיס. — גבירים! איהר האט דעם טאטען פאר-
מיטשעט מיט איינערע צדקות, ער איז דורך אייך געשטארבען, ארום פון דאנען!
דיין פוס זאל דא נישט זיין, אייך ניב נישט קיין צדקות, אפילו אן... אויך נישט.

ער האט זיך געשעמט אנטעקענען אזוי אהיים, און ער איז אריין צום יוריסט
נאך געלד אויף תלמוד-תורה.

— מיר האבען נאך נישט צוטהיילט צווישען זיך דאס געלד, קאנען מיר דער-
ווייל נישט געבען.

— ווען וועט איהר זיך צוטהיילען?

— דאס איז שוין, זעהט איהר, נראד נישט איינער דאגה; געוואהנליך וועט מען
אייך דאן א קלאהרע ידעה געבען, איהר קאנט שלאפען רויג.

אין א צוויי, דריי חדשים ארום האבען די קרובים געוואוסט, אז פיר געלד
וועט מען זיי אויך נישט געבען, ווארום דער קרוב דער גביר, ר' גרונס האט אויך
קרובים נישט איבערגעלאזט.

ביסלעכטויים האט די וואלוועלע קיך, דער רעמעקלינגער פאנד, דער גארמען,
זואו די יודישע קינדער ארבעטען ער — אלע חברות האבען דערוואוסט, וואס עס
שטעהט אין דער צונאך...

— א געוואלד! — האט דער עולם געזאגט — ווי האבען דאס די כבנים פארקויפט
דעם צונג פאר געלד און געלויבט אזוי פיהל און רשע, און מיטום!

- נייט ווי נים חושר - האבען אנדערע גענומענער - זיי האבען געבאן אויף
מוקוסט געהאפט: זיי האבען אויף מכות.
- ווי אזוי אבער נארט מען אב אזוי א וועלט, וואס איז דען א עולם א טולם?
- וואס דען מיינט איהר איז דער עולם? אז מען לאזט זיך נארען - נארט
מען. נאך ווי?
- פאר וואס אבער האט מען געמאכט אזא פאראר צו דער לוי?
- וואס איז דאס פאר א געזעס? אלע מאהל איז אזוי: בשעת מעשה צוהיטצט
דען זיך. אז דערנאך האפט מען זיך...

א צוויילינג.

דער בעל שם טוב

א היסטארישער ראמאן פון 18-טען יאהר הונדערט

פון

מ. ספעקטאר

ה ק ר מ ה

ווייל מיין ווערק איז געשריבען אין דעם פראסטען יודישען לשון וואס גרויס
און קליין קענען לייען און פארשטעהן און פאר די לעזער וואלען זיך חיש נים טועט
זיין אין דעם צוועק פון דעם ווערק, שרייב איך די האויפט הקדמה:
צו שרייבען א היסטארישען ווערק פון בעל שם טוב'ס צייט האב איך גרעט
געהאט נאך מיט יאהרען צוריק און האב שוין לאנג וועגען דעם מדיע גענוען און צו
מיין גרויס וואונדער, באלד נאך דער ערשטער מדיעה האב איך געקומען אייניגע
בריעף פון געקאנטע און אונגעקאנטע אין וועלכע זיי פרעגען מיר: וואס הייסט
און ווי אזוי קען איך זיך ערלויבען שרייבען א ראמאן פון אזא הייליגע מענטשען און
ניט אנדערש אז איך וויל חיש זיך ווארמלען וועגען אלעס וואס עס איז געשריבען
אין די פערשידענע ספרים וועגען בעל שם טוב דל". אויסער די עמליכע בריעף זענען
געקומען צו מיר א פאר חסידים מיר אויספרעגען וואס מיין איך און וואס וויל איך
פון דעם בעל שם". דארום בין איך מחויב צו מדיע זיין אין מיין הקדמה אז דעם
ראמאן שרייב איך נאר דער פאר ווייל דער בעל שם טוב דל איז מאקי באמת
א גרויסער מאן און בבלללל אעלמענער גענאכטער מענטש, ובפרט נאך אין דער
פינפטער צייט אין וועלכע ער האט געלעבט איז דער בעש"ט זיך געווען א
ליכטיגער שטערן מיט פיעל לעבע און ווארעמקייט צו אללע מענטשען און צו אללע
נאטנס געשעפטיגען בבלללל און צו יודען - זיגע אומגליקליכע ברידער, בפרט.
ניט חיש זיך ווארמלען בין איך דא געקומען נאר פארקערט צו ווייזען ווי ווייניג
מיד ווייזען צו שטענען דעם גרויסען מענטשען ווי דער בעל שם טוב זיך איז געווען במעט מיר

זאגן ווערן וועגן בעל שם איז געגרינדעט מאקי אויף די "היליגע ספרים" אין וועלכע עס ווערט דערצאהלט וועגן איהם. נאכדעם ווערן די פאנאמע וואס טראגט אריבער אין זענער צייט אין וועלכע די העלדען פון דעם ראמאן האבען געלעבט.

ווער ווייסט נישט אז יעדע ארבייט טאט מעהר אדער ווייניגער פעהלער האבען. איך בין פון די פעהלער אין מיין ארבייט אויך נישט געווענעם, נאר פון דעסוועגן. בין איך אין מיין אייגנער ארבייט פעסט, דאס פעסטקייט האב איך נישט אזוי פיל צו פערדאנקען די אלע פערשידענע ספרים פונעם די נאנצע ליטעראטור וואס געפינט זיך ביי נעמט אין פערשידענע שפראכען מיט וועלכע איך האב אויספיהלד זיך געקאנט נאר פיל מעהר האב איך צו פערדאנקען דאס וואס איך בין געבוירען און געלעבט ווארען לאנג אין דעם גענער וואו דער בעשט איז געבוירען און זינט אלע יארען פארבראכט און בין געוואקסען אין און דאס, צווישען און געווען שופט וואס דאכט זיך קיין מאן איז נישט אוועקגענומען אז איך ואל צו דאס. אין בית המדרש אדער אין חדר גיט הערען קיין שאנע וואונדערליכע מעשות פון חז"ק ד' ישראל בעל שם טוב ויל און מיר, קינדער, האבען דעם דאזיגען וועלכענעם מענטשען פיל מעהר ליעב געהאט ווי אלע אנדערע אסאך היליגע און צדיקים פון וועלכע מען פלעגט און אויך דערצעהלען, און יעדער פון אונז, חדר יתגלע, און נאכדעם "בית המדרש קינדער" האבען זיך שטענדיג געוואונשען צו זיין אזוי ווי דער בעל שם; מיר האבען איהם אזוי גוט געקענט גלייך ווי ער האט געלעבט מיט אונז צוזאמען און מיר האבען איהם אזוי שטארק ליעב געהאט פונקט ווי דער בעל שם האט ליעב געהאט קינדער און ווי אבנעווייז פון אלעם באז און שלעכטס וואס פלעגטן שרעקען און מיטשען אונזשולדיגע יודישע קינדער אוממיסס און אומנישט...

צו דעם אלעמען האב איך געליבט פון מיין געסטע יאהרען פארבראכט אין דער שטאדט מעזבוז (מערנשיכאנש) וואו דער בעל שם האט געלעבט און נאכדעם געווארען.

אין דער שטאדט, ווער שטעמט נאך אין בעל שם'ס קלויז וואס געפינט זיך דארט עד היום, קען מען זעהן נאכען דאזיגען הערען וועגן בעל שם מעשות ווי גלייך ער דאווענט נאך איינעם אויף אין קלויז - אס דארט אין ווינקעל פונקט ווי מיט הונדערט יאהר צוריק.

דאס אלעס האט מיר געגעבען שטארק איך ואל שרייבען דעם ראמאן פון דעם בעל שם'ס לעבען און פון זיין צייט.

דער ראמאן וועט האלטען בערך 15-20 דריק בויגען און וועט געגרינדט ווערען אין פרישען אדער אין וועקסטען באנד "הויז פריינד".

דער מחבר

I.

פער שפייעלע זיך.

- וואו איז אונזער קוה? האט חנהלע פלוצים זיך אליין געפערענט דער שראקען און האט זיך אנגעהויבען ארומקוקען ווי גלייך ווי האט זיך אויפגעהאפט פון אויסען שלאף מיט גוטע חלומות, נאר ווען ווי האט ארום זיך קיינעם נישט געווען, נישט איהר קוה און נישט די נאנצע משענדע מיט אלע איהרע אנדערע חפרעס וואס האבען אויך אכטונג געגעבען ווי עס פאסען זיך די בחמות זינגען און קעלפלעך האט זי זיך אזוי דער שראקען פרגענדיג זיך וועלכעס וואו איז איהר קוה? און פון איהרע קליינע ווייסע, פונעם קינדערשע האנדלעך איז ארויס געפאלען דער גאנצער פאק בלומען און גראזליך פון פערשידענע קולירען וואס ווי האט זי גאנצע צייט, ווען איהר קוה האט זיך געפאסט, אויסגעריסען פון פערשידענע ארבעט, פון קליינע באנדלעך און פון מאהלען.

- דאכט זיך נישט לאנג אז דא געוועזען די נאנצע משענדע און אלע געגען דא געוועזען. איך האב נור פון דער ווייטענס דערועהן בליקענען און שאנע דאס, בין איך צו געלאפען ווי אויסרייסען, איך האב נאך דארט ווייטער געפונען און האב אנגערופען פוללע האנד, און איינע און שוין קינדער נישט דא... האט חנהלע ווייטער צו זיך געבעט און טרעהען האבען זיך געשטעלט אין איהרע שווארצע גרויסע אויגען.

ווי האט נאך נישט געוואוסט וואס פאר א גרויסע קראפט עס ליגט אין ליעב האבען ר. ה. ווען מען האט עפעס שטארק ליעב. חנהלע האט מיט איהר נאנץ יונג הארצעלע ליעב געהאט בייסען ראוען און שאנע קולירטע גראזליך, ווי האט געקענט ארומשפרינגען אדער דעם פערל שמונדען לאנג אבליפען ווערעמען ווייט און זי איז נישט מיהער געווארען, און עס האט זיך איהר אלץ אויסגעוויזען אז גוד וואס, גערשט נישט לאנג האט זי אנגעהויבען בייסען. וויא דער שטייגער איז ווען מען פארבריינגט מיט אונז וואס מען האט ליעב איז יעדע שעה אמינות און מען ווערט קיין מאהל נישט מיהער פארגעמערדיג זיך דער מיט.

אזוי איז היינטיגען טאג מיט חנהלען אויך פארגעקוקטען:

ווי יעדען טאג נאך מיטמאג, האט איינע אויך די מוסטער געהייסען ארויס טרייבען די קוה אין משענדע, איינער דער שטאדט און חנהלע ואל אכטונג געבען אז די קוה

פאסענדיג זיך, זאל חיי נים ארויף אויף די פרייזשע פערלדער, מען זאל זיך נים פאר-
 געמען אין פרייזשען הויף און נאכהער זאל קאמפערן צרות מיט געלד, איידער מען
 זאל די קוה אפגעבען צוריק. מיט געלד האט מען זיך געקענט העלפן ביי אנוסער
 פרייז און ביי א שולעכטען פרייז האט מען די פארנעמענע קוה אין גאנצען צו גענוסער
 אידער געקוילעט און אפמ האט זיך אויף געמאכט ווען אידישע בהמה האט צו
 גרעסער דעם פרייז פערלדער האט מען דעם בעל בית פון דער בהמה געשמיסער פאר
 דעם הויף.

חנהלע האט געהער ליעב געהאט צו פרייבען די קוה אין טשערעדע ד. ה. זי
 האט ליעב געהאט צו זיין דארטען אויף דעם פערלד וואו די קוה פאסט זיך, עס איז
 דארט געווען פרייהליך, דארט האט זי שטענדיג געפונען אידען חכמים, מען האט
 געריסען בלומען, קוויטען און אנדערע גראזען, און בכלל האט חנהלע ליעב געהאט
 דאס שאנע פארנואקסענע פרייע פערלד מיט דעם לויטערען בלאהען הימל וואו אליינס
 איז אזוי שאן גוט און פריי.

ווי גערען טאג האט זי היינט אויף געלאזט די קוה פאסט און אליין געלענען
 אויפערן גראו געהערט מיט איהרע חכמים און ווי דא טאמער האט איהר אנגע-
 זאגט, אכטונג צוגעבען אויף דער קוה. פלוצים האט זי פון דער ווייטענס אויף א
 קליין בארגעל דערנעבן בליסקעווען עמליכע פאר ווייטע און רויטע קאפליך פון ראמען
 און בלומען, און מיט א גרויסען קוויטש פון קינדערשע שטחא האט זי פון איהר
 ארט א שפרינג געמחן און אנגעהויבען לויפן. גלייך מיט איהר זענען אלע אידע
 חכמים ווי א סטאנע פייגעלעך זיך צולאפן מיט אנגעקויטשעריי און מיט שטחא
 אין פערשידענע ארטער.

— איי, האט איינע געשריגען פון דער ווייטענס צו איהר חכמים, אט האב איך
 אויסגעריסען אזא שאנע שטעקענדיגע רויז... איי אט איז נאך איינע... האט די ועלכע
 ווייטער געשריגען מיט גרויס פרייד און ווידער געשפרינגען אויף א אנדער ארט...

— און איך האב שוין פיללע האנד, האט א צווייטע געשריגען.

— איי, איי, אזוי פיעל בלומעלעך איז דא אונזעריסען — אועלכע שאניקע!...
 קוויטשעט אדרוטטע און עמליכע מידעלעך לויפן צו דעם גליקלעכען ארט, נאר
 זי שרייט אויף זי און פרייבט זי.

— א וועקט פון מיין ארט, איך האב מיר אליין געפינען... עס איז מיין ארט...
 איך טשעפע איינער ארטער? געהט איך!... זיכט איך ערניץ אנדערש, הערט זי נים
 אויף צו שריינען און פרייבען שטארק וועלענדיג מיט איהרע האנדמליך ארויסגעהערן
 האמט א דעסאמין ערד וואו איהר ווייט זיך אויס אז עס קער זיין פאלל מיט בלומען.
 איהרע חכמים האבען געזעהן אז עס איז נאר נים אזוי די מעשה ווי זי פערדייבט
 זיך און אז אויף זייערע און אויף אנדערע ארטער וואקסען נים ווייניגער, זענען זיך צוריק
 צולאפן אין פערשידענע ארטער לאבענדיג פון דער פערדייבערען.

חנהלע האט זיך אפער היינט אזוי פארשפיעלט און פארטראכט אין איהר
 ארבייט, אז זי האט נאר נים געהערט די געפילדערען מיט די געשריגען פון איהרע
 חכמים, און ווי א פייגעלע וואס שפרינגט פון איין ארט אויף דעם אנדערען ווי זי
 דערנעבן נאר א קענענדיג אויף צו פיקען אזוי איז חנהלע די גאנצע צייט אליין גע-
 זונדער אין אזויט געשפרינגען פון איין ארט אויף דעם אנדערען וואו זי האט נאר
 דערנעבן בליסקעווען אקאפעלע פון א רויז אדער א קילירט גראזעלע און זיך אזוי פאר-
 טיעפט אין איהרע געדאנקען אז ווען זי האט שוין געהאט אנגעריסען אפאלען פארדעלעך
 מיט פוללע האנד און האט זיך אויסגעקוקט האט זי שוין קיינעם נים געזעהן, נים קיין
 טשערעדע, נים קיין חכמים און אפילו נים דאס געקאנטע פערלד וואו עס פאסט
 זיך שטענדיג די טשערעדע, עפעס א ניי פערלד! — אט פון דער ווייט איז א ועלכע
 גרויסע בארג וואס זי זעהט דאס ערשטע מאל און אט נים ווייט עפעס איז א
 שווארצער וואלד.

חנהלע, אזוי שפרינגענדיג נאך די רויזען עמליכע שטונדען, איז פערבלאנדעט גע-
 ווארען, אין אזא ווייט ווינקעל וואו זי איז נאך קיין מאל נים געווען.

זי איז אביסעל געשטאנען אויף איין ארט ווי פארשטיינערט פון שרעק, נאר
 פלוצים האט זי מיט א גרויס געוויין אנגעהויבען לויפן, ווי א היץ האט זי אליין נים
 געוואקסט.

ווען זי זאל געווען זיך לאזען אין דער ווייט ווי עס ענדיגט זיך דער וואלד,
 דער נאך נאך אביסעל צוריק פון דער צווייטער ווייט וואלד, וואלט זי באלד דערנעבן
 דאס געקאנטע פערלד וואו די טשערעדע פאסט זיך, שטענדיג און אויף וואלט זי
 געזעהן פון דער ווייטענס דאס שטארמיל קומטוב מיט די אסא קליינע נידריגע
 שטיבלעך געדעקט מיט שטרוי און שינדלען, נאר ווי דער שטיינער איז ווען איינער
 בלאנדעט, בלאנדעט ער נאך ווייטער פון דעם ארט וואס מען ווקט, חנהלע האט
 זיך אלץ אויסגעוויזען אז נאר דארט געבען די גרויסע שפיצידיגע בארג וואס האבען
 געקוקט אויף איהר פון דער ווייטענס, אט דארט אדער נים ווייט פון דארט — פון
 יענער ווייט בארג וואלט זי דערנעבן די אסא געקאנטע שטיבלעך פון איהר שטארמיל
 וואס איז אויף אויסגעשיט אויף נים קיין גרויסע בארג, זי איז אלץ אפער געלאפען ווייטער
 פון וואלד און נאךגעטער צו די גרויסע בארג ד. ה. וואס ווייטער האט זי אלץ מעהר גע-
 בלאנדעט און געבלאנדעט.

אסא לויפן האט זי אפער קיין פח געהאט, זי איז באלד מיהער געווארען,
 אנגעהויבען פאנוואלע געהן, שלעפען אונטער זיך די פיסלעך, און נאכהער נים ווילענדיג
 זיך נאר אנדער געענטשט אויף דעם גראו, נאר וויינען און הלופען האט זי נים
 אויפגעהערט, וואס ווייטער שטילער און שטילער.

די ווען האט זיך נאך אין גאנצען נים געענטשט, פון אייניגע ארטער אויף דעם
 פערלד איז די ווען שוין אוועק געגאנגען און אייניגע האבען נאך געגילדעט, נאר חנהלע

האט מעהר געקוקט אויף די שפיצען פון די בערג, וועלכע האבען געפלאקערט אין שווערע פערשיידענע פיגורירטע קולערען פון דער ווערטיקאלער וועג, נאך פיער-דיגער וועגן גענוען די בארג אויף וועלכע עס האט געוואקסן בוימער, אלעמאל קולערען האבען זיך אלע מאהל געביטען און נאכהער האבען זיי זיך צוזאמגעגען גענאסען מיט די שווערע פיגורירטע פאסען וואס האבען געברענגט אין עק היממעל.

ווערנדיג אזוי מיהד אויף דעם גרא האט זיך חנה'לען אויסגעוויזען אז דער דאזיגער שרעקליכער גרויסער קאלעך-אויבען מיט די מיליאנען קולערען פיגורען רוקען זיך צו איהר נאכגעטער און נאכגעטער און אמאל וועט זי דארטען אריין פאלען... מען וועט זי איינשלינגען. אט קוקט זי ווידער אין דער צווייטער ווי אויף דעם וואלד וועלכער ווערט אלע מאהל מונקעלער און מונקעלער און פלוצים האפט זיך אויף פאר שרעק, זי האט זיך דער קאנט אז אין אנואלד געפינען זיך גולנים, אויף געפינען זיך אין געדען וואלד "אנואלקולאק" וואס אין דער האלבער נאכט ווען די האנער קרייזען געהט, ער ארויס פון וואלד אין שטאדטיל און וואו ער באגעגנד קינדער שרעקט ער זיי. איין שרעק בריינגט די צווייטע: באלד האט זי זיך דער קאנט אין די אלע שרעקליכע מעשות פון די גולנים אז זיי וועלען באלד אויך ארויס פון וואלד און אנפאלען אויף איהר, און אלע שרעקליכע מעשות פון שדים און רוחות וואס זי האט זיך גאר אנגעהערט אין דער היים פון אלע ינדען און ווייבער האט זיך חנה'לען איצט דערמאנט, אקאלער שוויים האט זי אנגעהויבען באדעקען פון גרויס פחד, זי פיהלט זיך גיט ביי ווייטער זיך צו שלעפען, די פיסלעך האקען איהר, און דא איז אזוי אויפגעטום שטיל, מען הערט גיט און מען וועט קיינעם גיט, און פון דעם שטילקייט אליין האט זיך חנה'לע וואס ווייטער מעהר געשראקען.

II

דאס יונגע מלאך'ל.

אין דעם גרויסען שטילקייט האט חנה'לע פלוצים דער הערט א קול, פאר וועלכען זי האט זיך אין אנהויב נאך מעהר דער שראקען, גאר ווען זי האט זיך מעהר צו געהערט האט זי זיך ווייניגער אנגעהויבען שרעקען, דאס קול שרייט גיט גאר עס זינגט מיט אזא ניגון ווי איהר וינגט ביים דאווענען, די יודישע מורוריגע, באגרייט-דיגע נוד ויסע ליעבע נגונים איז חנה'לען פון לאנג נופ געקאנט און זי האט זיי שטענדיג געהערט ליעב צו הערען, און פלעגט צו ליעב דעם אפט געבן שבה צו דער שוהל שטענען ביי די שוהל-פענסטער און הערען ביז איהר פאטער איז געגאנגען פון שוהל א היים, און דאן ווען איהר ברודער קומט צו פאררען צו זי אסאך צו נאכט זינגט ער אויך אזוי שאן ביים מיש און ביים גענאסען נאך דעם עסען, אז עס איז א סתיה צו הערען.

דאס שאנע וינגען האט זיך געהערט פון די נאכגעטע גרויסע בארג, דאס ויסע קלינגענדיג קול האט זיך אלע מינוט צו גאסען צווישען די בארג און עטליכע ווידער קול'ן האבען באלד ווי עטליכע משוררים געענטפערט מיט די וועלכע נגונים, און דאס אלעס איז חנה'לען זיך צו גאסען און צו גאנגען אויף דעם הארץ אזוי גיט אזוי גוט אז זי האט מינוטען ווייז פארנעמען איהר אויפגליקליכע לאגע.

גלויבענדיג אז דאס וינגען איז פון יודען, אדער פון גאטס גוטע מלאכים, דארט אין עק היממעל וואו עס ברענט און פלאקערט אזוי שאן, האט זיך חנה'לע מיט די אלע קרעפטען געלאזט לויפען נאכגעטער און נאכגעטער צו די בארג און אנגעהויבען מיט געוויין שרעקליך שרייען, געוואלדעווען, און בעסען נאט, ער זאל איהר צו שיקען ווייגע גוטע שלוחים אדער ווייגע גוטע מלאכים זיי זאלען איהר געפינען דעם וועג א היים און זי בשלום אפפיהרען צו איהרע עלטערען.

לאנג האט זי איצט גיט געוויינט און געשריענען ווייל באלד נאך איהרע שרעקליכע קולות, האט זי דער הערט א קול איהר, ענטווערען אויף יודיש, נאך א מינוט און פון צווישען די בארג איז געשווינד ארויס געלאפען א יונגעל פון א יאהר פערצעהן אדער פונצעהן און געלאזט זיך גלייך צו איהר, אין אנהויב האט זיך חנה'לע דערשראקען פאר א פרעמד יונגעל, גאר ער האט באלד מיט איהר אנגעהויבען רעדען ווייכע בייד, האט זי זיך אויסגעהערט שרעקן און אלעס געענטפערט אויף ווייגע אונגעהויער פראגען מיט וועלכע ער האט זי איצט פארשיט און ווען זי האט איהר וועגען זיך מיט א צווייטער קול דערעהלט ווי אזוי זי איז פארבלאנדעט געווארען און קען גיט מרעפען צו זיך א היים, צו איהרע עלטערען אין שטוב, האט ער איהר געענטפערט.

— האב קיין מורא און שרעק זיך גיט, איהר וועל דו בשלום אפפיהרען א היים, גאר נאך מיר וואו איז דוין היים?

— וואס הייסט וואו? — דארט וואו מייןע עלטערען וואהנען, אין אונזער שטוב.

— אין וועלכער שטאדט?

— וואס הייסט? — אין אונזער שטאדטעל.

— נאריש מידעלע! דא ארום אונז איז דא עטליכע שטאדלעך: אקופ, ושוואנעץ, קאסאנוע, קיסעוו, און נאך אנדערע.

— אין קיסעוו! אין קיסעוו איז אונזער שטוב! האט חנה'לע מיט פרייד אויס-געשריענען מיט שטעהנדיגע גלאנציגדיגע מרעהקען אין די אויגען. — קיין קיסעוו פיהר מיר אב, איהר בעט דו — איהר האב פריהער פארגעסען צו זאגען "קיסעוו" איהר האב גיט געוואוסט אז דא נאכגעט איז נאך דא שטאדט.

— נו ווייל דיר אויס די מרעהרן, גיין גיט און געה גלייך מיט מיר. באלד, גיט היים, פון גענער זייט וואלד, אין גאנצען אדריי וועקסט.

זיי האבען אנגעהויבען געהן, ער מיט אלענען שטעקען אין דער האנד, און מיט ויכערע פעסטע פריים, אליין הויך און גלייך זיי אסאכע מיט גלאנציגדיגע

שווארצע גרויסע אויגען פון וועלכע עס האט געשריצט פולל מיט יונג לעבען.
 געוואקסען אין דער ברייט און אין דער לאנג אויף פיעל מעהר און עלטער ווי ווייניג
 פיערצען - פופצען יאהר. אקיייליכע הויף ספאדקעל אז פערט גענומען אויף א
 גרויסען שאַטעם קאפ מיט געריכטע שווארצע געקרייטעלע האר און דאס אללעס
 האט בעשיינט א ליכטיגער גרויסער שטערען. פון זיין יעדען אַר אַראָנגעקוקט
 לעבען. פרישקייט און געווינדקייט, גאר מינוטען ניין ווען ער האט זיך פארבראכט האט
 זיך עפּים ווי אַ מינקעלער שאַטען אַנגערקט אויף זיין טיים ליכטיג געזיכט, דאָן
 האט זיין געזיכט געקומען אַ געווינדער שאַטען און חנינוקקייט. זיין פארבראכט
 קייט און פארוארגנקייט האט זיין געזיכט געפאסט עפּים ווי אַ שאַן צירונג. אין די
 מינוטען ווען עס פלעגט אַוועקגען זיין פארבראכטקייט און מרה שחורה, האט זיך
 באלד אויף ווייניג רויט פאנסענע ליפּען געווען אַ שטייכעל און צוויי גלייכע שניידלעך
 ווייטע ציין האַפּען אַרויסגעקוקט, אויף ווייניג באַקען האט אַנגעהויבן שפּיעלען צוויי
 חן-גרינעלעך, אז עס איז געווארען ליכטיג אין די אויגען און פּרעהליך אויף דעם
 האַרצען קוקענדיג אויף דעם דאָווען וועלכען שאַן געווינד יונגעל מיט קליינע אַרענשליכע
 גוטע, שווארצע, פערוארגנע אויגען - יודישע אויגען;
 חנה'לע אוי קוקענדיג אויף איהם האט זיך געבראכט: אז דאס איז נאממט אַ שאַן
 יונג מאלאד'ל וואס ער האט צוגעשיקט זי ארויס פיהרען פון איהר אומקליק און
 אַבפּרען אַ היים צו איהר מאַטע-מאָע, דערהעקענדיג איהרע תפלות און צוועגנדיג
 איהרע טרעהרען פאר דעם וואס לעבט אייביג ער זאל איהר העלפען אין אַ צרה און
 ער האט איהר געהאלפּען און זי געהט איצט מיט זיין שאַן מלאד'ל, גלייך אַ היים.
 געהנדיג האט זי זיך דערמאנט ווי די מאַטע האט איהר געלייגט פון חושש ווי
 צו אַברקס אַבינו האט גאט אויך אַ מאהל געשיקט דריי מלאכים אין געשטאלט פון
 מענשען וואס האָבען זיך געמאכט גלייך ווי זיי, עסען, האַטש ווי האָבען גיט געזעסען
 פּרי טען זאל אין זיי גיט דערקענען אז זיי זענען מלאכים, און דער מלאך וואס
 פיהרט זי איצט אַ היים מאכט זיך אויך ווי אַ מענש און געהט אַנגעמעהן ווי אַ יונגעל
 פּרי זי זאל איהם גיט דערקענען אז ער איז אַ מלאך אַפּער זיין געזיכט און זיינע
 אויגען שיינט ווי ביי אַ מלאך, דאס זעהט זי. חנה'לע האט זיך אויך דערמאנט אז דעם
 מלאך וואס איז געקומען צו געבן אַבינו זיך חיינלעך איבער די קרינלעך און פון נאך
 א סך מלאכים האט זי זיך דערמאנט.
 רעדען האט זי מורא געהאט מיט איהם פּרי זי זאל גיט שטים ווערען. זי
 האט איהם קוים געשמוקערט אויף ווייניג שאלות. קוקען אויף איהם האט זי אויך
 מורא געהאט זי זאל גיט בלינד ווערען, נאר איז דען טעגליך צו געמערקען די ידן
 זיין געזיכט האט אוי געשיינט אז זי האט גיט געקאנט און גיט געהאט וואו צו גע-
 האַלפּען איהרע אויגען.
 דאס יונגעל האט באמערקט ווי איהר איז שווער צו געהן גלייך מיט איהם און

סטארעט זיך מיט אללע קרעפטען נאך צו שאַטען ווייניג פערטען ברייטערע טריט.
 ער האט פארקלענערט ווייניג טריט און זי געפערנט.
 - די בויט מיהער, מיר וועלען זיך אַפּיסעל צו וועזן און אַבריהען זיך אויף
 דעם גרא. זי האט געשווינען, ער האט איהר אַנגעוועזן איין אַרט וואו צו געזען
 זיך און אליין שטעהנדיג, זיך אַנגעשפּארט אויף זיין שטעקען. אַבריהענדיג זיך אויף
 דעם גרא האט זי גרשט איצט דערפיהלט ווי שוואך זי איז.
 - ווען די וועסט זיך אַבריהען וועלען מיר ווייטער געהן האט ער ווייטער
 אַנגעהויבן רעדען.
 - ניין, איך וועל באלד אויפשמעהן און מיר וועלען באלד געהן, איך האב
 מורא די נאכט ריקט זיך באַר אן, האט זי ענדליך אַנגעהויבן רעדען פארנעסענדיג
 אז זי רעדט מיט אַ מלאך.
 - האב קיין מורא גיט ריהע זיך בעסער אַב, עס איז נאך דא גענוג צו געהן.
 - עס ווערט זיך אַפּער באלד נאכט.
 - נ וואס'נשע איה, אז עס ווערט נאכט!
 - און די האסט באַנאכט קיין מורא גיט.
 - ניין, האט ער געוואגט אויפ'הייבענדיג דעם קאפ און האַלסענדיג פערטער דעם שטעקען
 אין דער האַנד - מורא האָבען איז גיט דא פאר קיינעם.
 - אַפּער דא אין פּעלד ווען קיינער איז גיט דא? האט חנה'לע געפּרענט.
 - וואס הייסט קיינער איז גיט דא? האט ער אַנגעהויבן רעדען לעבעדיגער - נאט איז
 אומקעמט דא! אין פּעלד, אין מאלד, אויף די באַר - אומקעמט! היינט פאר וועמען האט
 מען מורא צו האָבען? אין שטאדט האב איך נא אַמאהל מורא, אַפּער גיט אין פּעלד.
 - וואס הייסט אין שטאדט וואו עס איז דא מענשען האסט די מורא און אין
 פּעלד וואו עס איז קיינער גיט דא האסט די קיין מורא גיט?
 - אין שטאדט איז דא טהייל מענשען וואס מוזן דעם צווייטען שלעכטס און
 פאר אַוועלכע מענשען האב איך מורא, פון אַוועלכע מענשען אַמלוף איך אַפּט מאהל
 אין די פּעלדער, צווישען די באַרג וואו מען זעהט גאר גאט מיט זיין שאַטער וועלט
 מיט אללע בעשעפענישען וואס לויבען און דאַנקען איהם פאר ווייניג גרויסע חסדים
 וואס ער טהוט מיט יעדען פון אונז פון דעם קליינעם ווערעמל וואס געפינט זיך דא
 אין גרא אונטער אינגערע פיס ביז דעם גרויסען אַלער וואס פליהט העכער פון די
 וואַלדער און די העכסטע באַרג.
 - מען זאגט אַפּער אז אין וואַלד געפינען זיך גולגים מיט וואַלקולאקען וואס
 זענען זיי באַגעגענען באַנאכט איימיצען, קוילען זיי אַדער מען עסט אויף. האט חנה
 ווייטער אַנגעהויבן, שוין אויפשמעהנדיג פון איהר אַרט, ווילענדיג גיכער קומען
 אַ היים, און נאך מעהר געשראקען זיך פאר דער נאכט וואס ריקט זיך וואס ווייטער
 מעהר און מעהר.
 - עס קען זיין אז אין וואַלד געפינען זיך גולגים מיט וואַלקולאקען, האט דאס

יונגעל ווייטער גערעדט שוין געהעריג מיט איהר גלייך - נאר אין שטאדט וועגן
גולגים מיט וואלקולאקעס דא פיעל מעהר און איך האב פאר זיי אסך מעהר מורא
ווי דא אין פעלד.

- רעד גיט, איך בעט יך, באנאכט...
- נאריש מיינעל! דער וואס האט נאכט אין הארצען דער דארף פאר קיינעם
קיין מורא האבען, ער היט געדען אב און ער איז אומעטום דא, ער שלאפט קיין
מאהל גיט. ווי אזוי וואלסט דו געצט א היים געקומען ווען גיט ער? ...
- אה!... האט זי פאסט אויסגעשריען דערמאנענדיג זיך אז זי האט פארנעמען
אז זי רעדט מיט א מלאך.

- איך האב דען געוואוסט אז דו בלאנדזעסט דא ערניג ארום? פאר וואס
זשע האט זיך מיר גראדע היינט פארנואלט דאווענען מנחה צווישען די בארג און גיט
געבען וואלד געבען מיין שטאדטעל, איך בין שוין צעהען טאג גיט געווען אויף די
בארג און גראדע היינט יא. ווער האט דאס אללעס געטהון אז גיט נאכט וואס ווייסט
פון אלעס, גיין, עס איז גיט דא פאר וועמען מורא צו האבען ווען ער איז דא און
אומעטום היט ער אונז אב, און ער גיט אונז אללעס, גיט מורא האבען, גיט וויינען.
גיט שרעקען זיך, גיט פאר יאמערען זיך דאס לעבען דארפן מיר, נאר פארהעליך.
לעבעדיג מיט דעם גאנצען הארצען דארפן מיר לעבען און איהם יעדע מינוט לויבען
פאר אללעס וואס ער גיט אונז, און מהומ מיט אונז. ווען נאכט וואלט וועלען מיר
זאלען לעבען אין שרעקעניש, אין מורא, אין יאמער, אין קלאג, וואלט ער זיין וועלט
גיט באשאפען אזוי שאן, מיט אזא שאנער זיין, מיט אלכנה און מיליאנען שטערען
מיט גרינע וואלדער און פאלדער, מיט שמעקענדיגע בלוטמען, מיט די אללע מיליאנען
זונדעך, שאנע וואס ער האט געשאפען צום לעבען פאר מענשען און פאר
אללעס וואס לעבט. ווען נאכט וואלט וועלען מען זאל קלאגען און וויינען, זיך פייניגען,
וואלט ער געשאפען א פינסטערע וויססע וועלט אהן אזיין, אהן אלכנה מיט שטערען
וואס אהן די אללע שאנע וואס נאכט וואלט וועלען זיך אין זיין וועלט וואו מען קוקט זיך
נאר אום.

חנה'לע האט גיט אין גאנצען פארשטאנען וואס ער רעדט, נאר זי האט געמיהלט
מיט אללע איהרע אברים אז דער יונגער שאנער מלאך רעדט פון שיינערע נוסע
שאנע און הייליגע וואס און האט גיט אויפגעהערט צו הערען זייער רייד מיט אאפען
בויז.

ער האט אפילו גוט געוואוסט אז א מיינעל פון צוועלף אדער דרייצעהן יאהר
ווי חנה'לע האט אויסגעזעהן, פארשטעהט איהם גיט אין גאנצען ווי ער וואלט געוואלט.
נאר אזא טבע האט ער שוין געהאט פון חמיר אז צו רעדען און שטענדיג וועלען
זעהען אריין לעגען זיין גאנצע נשמה מיט זיין גאנץ הארץ, אבי יענער ואל פארשטעהן
זאמט מיט זיין גרויסער וועלט מיט דעם גאנצען לעבען ווי ער פארשטעהט. גיט נאר
פאר אקורד וואס איז נאך גיט אין שטאנד צו פארשטעהן זייער וואקסער, האט ער לעב.

זעהאט צו רעדען, נאר אפילו ווען ער האט זיך געפונען אליין אין וואלד אדער צווישען
די בארג האט ער אויך ליעב געהאט צו רעדען וועגען נאכט מיט זיין וועלט און
די בארג אדער די פאנעל אין וואלד האבען זייער רייד געהערט...

III

ווער זענען זיי?

- נאך ווייט א היים? האט חנה'לע פלוצים געפרעגט.
- גיין, באלד וועלען מיר שוין זעהן קיטוב, וואס איז? בייט אפער, נעבעך
מיהער, זענען איצט אבריהען איז גיט גוט עס איז שוין נאכט און נאס דאס נראז,
לאז איך וועל זיך אביסעל אויף די פלייצעס אונטער טראנען.

- גיין, האט זי געוואנט שטענדיג האלב דערשטראקענדיג. זי האט מורא געהאט
טאמער נעמט זי דער מלאך אויף די פלייצעס און וועט זיך אויפהויבען מיט איהר
אין דער לופטען און אנוועק פליהען מיט איהר אין הימלע אריין - דארט וואו עס
ברענט און פלאקערט אזוי ווי זי האט געזעהן היינט פאר נאכט אויף די שפיץ בערג
וואו דער הימלע ענדיגט זיך.

- וויילסט גיט דארף מען גיט - טאמער ביי די הונדערטן איך האב אין קעשענע
ברוידט, האט ער געוואנט ארויסגעשטענדיג פון דער נייט, קעשענע א שטיק ברוידט
און איהר דערלאנגט. דאס ברוידט האט איהר דערמאנט אן הונדער, אפגעבראכען
א שטיקעל און דאס איבריגע איהם צוריק געגעבען.

- אט לייכט זיך שוין! דאס איז אונזער שטאדטיל, איז? האט חנה'לע אויס
געשריענען מיט פרייד און האט אנגעהויבען זיכער צו געהן, קיינענדיג אויף גיך
דעם ביסען ברוידט.

- לויף גיט אזוי דו וועסט גיך מיהער ווערען, עס ווייזט זיך נאר אויס פון
צווייטענס אז עס איז באלד, עס איז נאך דא אנטער ווערסט. טאמער וויקסט דו
נאך א שטיקעל ברוידט.

- גיין, איך וועל שוין עפען אין דער היים, האט זי געוואנט און טראכטענדיג
דערבוי ווי זי וועט דערצעהלען איהרע עלטערען, ווי דאס שאנע יונגעל האט זי אב-
געפיהרט אהיים און ווי מען וועט איהם שאן אויפנעמען מיט פוסער מיט קאז און
סעמענע. און מיט וואס ער וועט נאר וועלען, און ווי זי וועט איהם אבראנקען פאר
זיין נוסקייט, און ווי זי וועט דערצעהלען, און ער וועט דערצעהלען.

וואס גאהנטער אין שטאדט איז חנה'לע אלץ היימישער געווארען מיט איהם.
כמעט אין גאנצען פארנעמען אז זי געהט מיט א מלאך און עס האט זי אנגעהויבען
אינטערעסירען ווער ער איז און פון וואנען ער איז און האט איהם אנגעהויבען פאר-
שטימען מיט פראגען.

— וואו איז דיין מאמענס שטוב, דיין היים, פאר וואס האב איך דיר קיין מאהל גיט געווען?

— דו האסט מיר גיט געווען, האט ער געזאגט מיט א שטייכל, וויל איין קיטוב בין איך געלעבן.

— וואו זשע דען איז דיין היים, וואו איז דיין מאמע, האט זי איהם גאך אפמאל איך געפערענט.

— מיין מאמע איז אין הימעל און מיין שטוב איז ווין גאנצע וועלט, שוין לאנג אז איך בין איהם און האב קיין געלעבן גיט, האט ער געזאגט מיט א ויפפן, נא, איז דו ווער ביים? איך מיין ווי רופט מען דיין מאמע?

— מיין מאמע הייסט אברהם, אונזער שטוב איז געבן בית המדרש.

— הא, ר' אברהם קיטעווער, א סוחר, איך האב געהערט וועגן איהם אין אנהער שטאדמליך, מען זאגט אז ר' אברהם א ווען גאר גאך א יונגער מאנטשיק איז א גרויסער למדן, דינער אברהם איז ער?

— יא, ער וואהנט אין בראד, ער האט דארט חתונה געהאט, ער קומט אפס צו אונז צו פאררען צו גאסט, ווי אזוי זשע רופט מען דיר, איך וויל דיר פרעגן פאר וואס דו קענסט אונז אלע, און מיר דיר גיט.

— גיטע מענטשען און לומדים לאזען זיך העכען פון ווייטענס דרום קען איך נישט אויך און איך בין גיט קיין למדן דרום קען מען מיר גיט, ווען איך זאל אזוי פיעל קענען לערנען ווי פיעל דיין ברודער, ווי מען דערזעהלעט האט געקענט אין סיגעט זאכען. וואלט מען אויך געהערט פון מיר און מען וואלט מיר געקענט.

— גיין, דו זעהסט גאר אויס ווי א פראסט יונגעל, אבער ווען דו כערסט זעהסט מען אז דו האסט געלערענט, דו ביסט א בית המדרש יונגעל, פאר וואס זאגסט דו מיר גיט ווי דו הייסט און פון וואנען ביסט דו? איך האב דיר אלץ געזאגט.

— איך הייס ושראל און בין פון דעם שטאדמיל אקופ.

— ווער זשע איז דאָרט דיין מאמע?

— איך האב זיך דיר שוין געזאגט אז מיין מאמע איז אין הימעל.

חנה'לע האט איהם מער גיט געפרעגט און שווייגנדיג ווייטער געזאגט: טראכטענדיג: ער איז געוויס א מלאך און מאכט זיך ווי א מענטש און איך פאר געם אלעלע מאהל און דער... און קוק... און זי האט געט מעשה געטראכט אז ווען זי וועט קומען א היים און מען וועט דעם יונגען מלאך בעטען צום מיש עסקן וועט זי איהם קוקען גלייך אין מויל און זעהן ווי ער עסט, ד.ה. ער מאכט זיך גלייך ווי ער עסט, כאטש וועט זי אקוראט שוין וויסען אז ער איז א מלאך. אויף קיין איינע זינעט ער קוקנדיג וועט זי גיט אראבלאזען די אויגען פון ווין מויל ווי ער קומט-בלומערשט ער עסט...

טראכטענדיג אזוי דעם גאנצען וועג ווענען דעם, האט זי פלוצים באמערקט:

אז זי איז שוין אין שטאדמיל און דערנעבן איהר עלטערענס הויז און האט מיט פרייד אויסגעשריענען.

— אט איז מיין היים!... און אנגעהויבען לויפן.

ווען זי איז אריין געלאפען אין שטוב איז איהר מוטער אקעגען געלאפען מיט א שרעקליך געווייז, געלאכט און געווייזט פון גרויס פרייד.

— וואו ביזט דו פארפאלען געווארען, חנה'לע... דער מאמע מיט גאך מענטשען זענען שוין עטליכע מאהל געווען ווי די וועלט האט איין עק דיר וועגן, זיך שוין עטליכע מאהל אומגעקערט א היים, מאמער ביזט דו שוין געקומען און געזט זענען זיי ווייטער אנטעק... שוין פון א גאנצע שעה... וואו זשע ביזט דו געווען, מיין לעבען, זאג וואס ביסט דו אזוי בלאס ווי די וואנד.

— איך בין שרעקליך מיהעד און דער שראקען—האט זי קוים גענטשערט פון גרויס פארטוימלעכקייט—איך בין פארבלאנדעט געווארען... גיט געטראכטען אהיים... איך האב געווייזט... א יונגעל... א מלאך איז געקומען און האט מיר אפגעפיהרט א היים... ער קען אונז אלע.

— וואו איז דאס גוטע יונגעל? וואס איז דאס פאר א מלאך? האט זי מוטער געפרעגט און זיך אומגעקוקט. חנה'לע האט זיך אויך דערמאנט און איהם אנגעהויבען זוכען אויף אלע ווייטען, גארער איז אין ערגעץ גיט געווען.

— ער קער שטענדיג אין דרויסען... ביי דער מוהיר... א מלאך טאר גיט געהן אין שטוב אריין, — א יא מאמע?

— וואס פאר מלאך!... וואס הערסט דו מיין קינד... וואס איז מיט דיר... זאג דערזעהל... גאט איז מיט דיר... וואס פאר א מלאך? האט זי מוטער געהאכקעט געבראכען די האנד און געלאפען צו דער מוהיר גאר אין דרויסען איז אויך קיינער גיט געווען.

— ער איז גיט דא — דער מלאך? האט חנה'לע געפרעגט ווען זי מוטער האט זיך אומגעקערט פון דער מוהיר.

— גיט דא קיין מלאך, וויי איז מיר, וואס האסט דו זיך איינגעכערט "מלאך-מלאך", גאר איין גיטנוטער איז דיר איבער געגאנגען, מינע שונאים, איך לויף פאלד גאך דער שפרעכעקען. מפה... מפה... האט זי מוטער דער וויל ביז די שפרעכעקען וועט קומען אליין אנגעהויבען שפרעכען איין עין-הרע און אלעלע מאהל געשפיענען דריי מאהל און געזינגענט און ווייטער געשפראכען:

"מפה, מפה, מפה"

"חנה'לע האט א עין-הרע — צי פעהלען"

"חנה'לע האט א עין-הרע — צי פעהלען"

"חנה'לע האט א עין-הרע — שוין געפעהלעט."

„דריי ווייבער ווערן אויף א שטיין
„איינע וואגט חנה'לע האט אעין-הרע
„די צווייטע וואגט: זיין
„די דריטטע וואגט:
„פון וואגען זי איז געקומען
„אזוי וואל זי אונגעקעהען.

„אויף אללע פיסטע פערלדער
„אויף אללע וויסע וואלדער
„וואו קיין מענטשען געהען ניש
„וואו קיין פיס טרעטען ניש
„וואו קיין ברודער וואקסט ניש
„וואו ווילדע חיות פיהרען וך.
„דאמט ואל זי פארבלייבען
„אונ חנה'לען אבמערקען
„אונ חנה'לעס רוח ניש שטערען
„אין אונזער מזל-דיגער שעה
„האבען מיר דיר אבגעשפראכען
„הא-א!.. הא-א!.. הא-א-א-א!..

אונ די מוסער גיינעצט ווייטער מיט דעם גאנצען מויל.

— א יונגער שאנער מלאך, ער קען אונז אלע ער הייסט „ישאל“, וואו איז ער
א היין געקומען? איה האב אפילו ניש בעמערקט ווי ער האט וך אויפגעהויבען אונ אונזע
געפלויען, האט חנה'לע ווייטער אנגעהויבען דערצעהלען אונ וך וואונדערען.
— ווייטער מלאך, אוי א דייגער האט מיר דער שלאגען וואס איה דער, א קינד
איז אונזע גענאנגען אין משעכענדע געווגד אונ שטארק, די קוח איז אליין געקומען
און איהר אונ זי איז ערשט איצטער באמאכט געקומען ווי אזוי? ווען? נאר א ניש
גוסער, מיינע שונאים... אברהם ואל שוין קומען... איה ואל קענען לויפן נאך דער
שפרעכעקע.

מפא, מפא, מפא.

חנה'לע האט אעין-הרע — צו פעהלען.
דריי ווייבער ווערן אויף א שטיין
איינע וואגט....

— מען דארף נישט מאמע, איה בין געווגד, שרעק וך נישט, וויין נישט אונ ברעך
נישט די האנד, איה בין געווגד... איה בין הונגעריג... איה וויל עסען, איה האב
נאר א פיסטעל ברודער געגעסען וואס דאס שאנע מלאך'לע האט מיר געגעבן.
— אוי אונ וויי איז מיר, צרות, איה האב נאר פארגעסען מפא, מפא, מפא. אויף

אלע גאנע פערלדער, אויף אללע וויסע וואלדער... הא-א!.. הא-א... הא-א!!!
א אברהם נישט גוסער, עס צווייטע מיר שיעור דאס מויל... באלד, מין קינד, וועל
איה דיר בריינגען עסען אונ מרינגען אונ דיר לעגען שלאפען, ביזט געבער אזוי
מיהער. דער מאמע ואל שוין קומען... די שפרעכעקע ואל מען שוין רופען...
האט די מוסער געוואגט האלב וויינענדיג אונ איילענדיג געלאפען פאר חנה'לע
בריינגען עסען.

— ווי אזוי ער פלוצים אנטשטיינדיג געווארען? ווי אזוי האט ער וך אויפגע-
הויבען אונ ארויף געפלויען אין היממעל, איה האב נאר נישט געווען, האט חנה'לע
אלץ גערעדט צו וך אונ עס האט איהר באנק געקאהן פאר וואס זי האט נישט גע-
זעהן. אונ ווען זי ואל געווען וויסען אז ער וועט נישט קומען צו זי אין שטוב וואלט
זי אויף קיין רגע נישט אראבגעלאזט די אויגען פון איהם אונ וואלט געוועהן ווי ער
הויכט וך אויף וויינע געהאלטענע פליגעל אונ פליהט, ביז דער הימל געפנט וך
אונ ער פליהט אריין אונ דער הימל פארמאכט וך ווידער — א, ווען איה ואל
געווען וויסען וואלט איה אלץ געווען, האט זי געוואגט צו וך.

פלוצים האט זי נישט ווילענדיג א קוק געקאהן אויף דעם פענסטער אונ האט א
געשרי געקאהן. אויף איהר געשרי איז אנגעלאפען די מוסער מיט אלעפעל אין דער
האנד.

— וואס איז?

— אט איז ער!..

— ווער? וואס? ווען? — קיינער איז נישט דא.

— ער האט נאר וואס אריינגעקוקט דורך דעם פענסטער אונ שוין אונזע
געפלויען...!

— עס ווייזט וך דיר נאר אויס, קיינער איז נישט געווען ביים פענסטער, די ציענען
האבען וך געקערט לעגען ביים פענסטער האט וך דיר אויסגעוויסען, גוא געה שוין
בעסער עסען אונ לעג וך שלאפען, ביזט געבער נישט געווגד.
— גיין מאמע, איה בין נאר מיהר.

די מוסער האט געצויגען מיט די פלייצעס אונ עפעס אין דער שטיל גע-
שעפטשעם מיט די ליפען אונ געגענעצט, קנענדיג אויף איהר מאכטער וואס עס
מיט אפעמיט.

באלד נאך דעם עסען ווענדיג אזוי ביים מיש האט חנה'לע פון גרויס מעדקייט
אנגעהויבען דרוקלען, אונ מיט פיעל מיהע האט די מוסער קוים מיט איהר אבגעלייגט
כריאת שמע.

— נא, מאכטערניג, מין חנה'לע לעפען, וואו שוין נאך: לישנענדיג קויה וי, קניתי
ישנענדיג, וי לישנענדיג קויה, הא-א... מימיני מיכאל, וקשמאלי נכריאל...

— נא חנה'לע ויסע, האט זי די מוסער געוועקט פון שווערען דרוקעל, אונ חנה'לע
האט אלע מאל נאכגעוואגט מיט פארמאכטע אויגען צווישען די ציין.

נאך קראת שמע האט זי די מוסער איינגער די ארעם געפיהרט ביה איהר
בעטעל, מיט פיעל מיהע אראב געצויגען פון איהר די קליידער, זי איינגעקעקט, איהר
נאך א מאהל אין דער שטיל אפגעשפראכען און געגענעצט.
חנה'לעס מוסער וואלט שוין אויף געמאנגען שלאפען נאר אונגעהויר נוארס זי
און הערט זי צו סאמער געהט שוין איהר מאנן מיט זיינע גוטע פריינד וואס זענען
אנוועק ווען חנה'לען, זי האט שוין געשיקט אין בית המדרש זאגען אז סאמער וועט
ער קומען ואל מען איהם זאגען אז חנה'לען איז שוין געקומען, ער ואל באלד געהן א
היים, נאר דער שמש איז נישט געווען, ער איז אויף אנוועק מיט רב אברהם'ס, ווערנדיג
אזוי געבען איהר סאמערס געט און שפעצערדיג אין דער שטיל, האט זי איהר אויף
אנגעהויבען שטארק דריטלען און שלאפען.

IV

אין יענע צייטען.

עס איז שוין געווען שפעט אין דער נאכט, פון קיין איינציג שטיבל האט נישט
געלייבטען, נאר פון די פענסטער אין בית המדרש האט נאך פון די נאך צייט
ליכט מיטגעלע אפגעלעבט דאס נאכעל וואו דאס בית המדרש האט זיך געפונען.
און ווייטער, איז אומעטום געווען פינסטער, ווי אין מצרים און שטיל ווי אויף דעם
בית הקברות.

די קליינע היילעך אין דעם שטארקעל האט זיך אויסגעזעהן פון דער ווייטענס
נישט שאנער ווי קברים, נידריגע צו גראבענע היילעך מיט שמוי, מיט ערד און מיט
צוגראבענע פוילע שיינדלען געקעקט און די דאזיגע האבלעך זענען נישט אלע נאך
געווען, דא האט ארויס געקוקט אויף גאסס וועלט א צוגראבענע נאקעטע גראבונגען.
דא-אין נאנצען א שטיק דאך נישט צוגעדעקט, אפען מיט לעכער פון וועלכע קאנען
מיט קומערס גענען מיט א קינאקער, אריינגעשפרינגען און ארויסגעשפרינגען, און מיט
ווייז געשטערט דאס שטילקייט.

אין די אלע קליינע פענסטערלעך פון די היילעך איז נישט געווען קיין זאנצע
סאפליעס, דאס מעהר זענען פון זיי געווען פארקלעפט מיט פאפיער אדער מיט אלעס
שמוציגע שטאפעס.

דאס ארעמקייט צווישען אונזערע יידען האט זיך געווארפען נישט ווילענדיג אין
די אויגען.

אויף דער גאס איז פינסטער נאר אין ווערע וואהנענען און ווער לעבען איז
נאך פינסטערער, עס האט ביי זיי שוין לאנג נישט געמאנט.

נישט פרייהאלף האט זיך יודען געלעבט אין דער צייט, ווען די פוילישע פריצים
האבען יודען געדריקט פון אלע ווייטען, געווער פריץ האט געקוקט אויף די יודען
וואס האבען געוואהנט אויף זיין ערד ווי אויף זיין אייגענעםהום ד. ה. ווי אויף זיינע

בהמות און שאף פון וועלכע ער דארף נאר וואס מעהר שטענען און מעלעקען. וואס
דער פריץ האט נאר געוואלט האט ער געטאהן מיט דעם יודען, ווען אז דער רוישער
בויער איז ראנג געווען געדריקט פון די פריצים, וואס פאר א ווערטה האט שוין גע-
האט דער אומגליקליכער עלענדיגער יתום - דער יוד פאר וועלכען עס איז נישט געווען
ווער עס ואל זיך אן געקען, אפילו איין מאהל אין הונדערט יאהר. צרות פון
אלע ווייטען וואס אפילו א שטילע בהמה דרינגט אויף א מאהל מיט די פיס און
מיט די הארנער ווען עס פלאצט פיי איהר דאס געדולד, נאר די יודען, ווי געדולדיגע
שאף (שעפסעק) וואס מען הערט פון זיי מעהר נישט ווי שטיל "מעקען" אפילו ווען מען
פיהרט זיי צו דער שחיטה האבען שטיל געליטען פון יעדען ווער עס האט נאר גע-
וואלט און וואס ווייטער נידריגער געבויגען דעם קאפ, נידריגער אראבענפאלען ביי-
זיך און צייטען ווייז נאר פארנעמען אז ער איז א מענטש און ווייניגער געפיהלט ווי די
בהמה, ווי די שאף.

אין געוויסע צייטען ווען דאס געדולד האט געפלאצט ביים געדריקטען בויער,
האט ער אויף זיין בעס אויף די פריצים, אויסגעלאזט צו די יודען און דער יוד האט
אלץ אין זיך איינגענומען און ווייטער ווי אזוי עס איז געלעבט - געוועט און קוים אין
זיין צוואנדערטען גוף געהאלטען די נשמה.

נישט ווייניגער האט ער געליטען און איז פארשווארצט געווארען פון זיינע אייגענע
שטארקערע ברודער, און פון דערשלאנגענקייט פון אלע ווייטען האט ער אנגעווארען
די פערהינגקייט צופיעלען ווי ווייט ער איז אונטערדריקט פון אייגענע און ווי ער זינגט
וואס ווייטער מעהר אין קלאפע.

דאס יודישע קהל האט דאס פראסטע ארעמט פאלק געהאלטען ווי אין איינערע
קייטען מיט ווערע נאלאנאן, פון וועלכע די געצייגטע רייכע יודען זענען געווען
אין נאנצען פריי, פיר אלעס האט ער געמקט פון זיין ארעמען גראשען צאהלען דעם
שטערענגען קהל.

די רבנים פון ווער נישט, האבען מיט ווערע חסרות און חסדים, מיט נייע
דינים אלץ שווערער געמאכט דאס לעבען פון יודען. נישט פארשטעהנדיג וואס און
ווען נאר שווייגענדיג האט דער יוד אנגענומען יעדען רבס נייע דינים ווי א תורה. פריגען
האט קיינער נישט געקראט און נאך און וויי איז שוין געווען דעם וואס האט געהאט
די העזע עס וואס פרעגען, אדער נישט פאלגען וואס די רבנים הייסען, דער שרעקליכער
חכם האט איהם לעבענדיג באגראבען צוואכען מיט זיין פאמיליע אויף אייביג ביי ער
האט נישט ווילענדיג געמקט ווערען א בעל תשובה, נאר וויפיעל גיהנום האט ער
געדארפט איבערזעהן מיט דער תשובה מען ואל פון איהם דעם חכם אראב געמען! - זיך
לעבען איז שוין סיי ווי סיי נישט ווערט געווען קיין צוגראבענעם גראשען, וואס מען לאנג
פאסטען און זיך פייניגען וויפיעל די וואס מען רבנים האט זיך נאר געקוקט ביי פון
מענטשען איז געווארען א פקעליעט, נישט שוין קיין מענטש וואס ואל מווען צום ארבייטען,
צום לעבען.

היינט ווער, ווער האט געקענט פארמאגן אזוי פיל מוסה אזוי ווי איינשטעלען דאס לעבען א פיפטיט צו מהן קעגן די רבנים אדער קעגן דעם מוה'דיקע קהל. נישט קיינער פון די רבנים האט געזאגט קיין מאהל אזוי ווי ווארט דעם יודישען פאלק, ווייכע גוטע ווארטער ווארטער וועלכע דאס פאלק האט געזוכט ווי אדאשטי-נער פרישער וואסער. אזוי ווארט, עס זאל איהם פרייטשען און היילען ווען וואונדערן קדי מען זאל האבען קראפטען ווייטער צו לעבען.

פון קיינעם האבען ווי נישט געהערט אז ווארט נאר מיט נייע דינים און שפריינג האלטען די אלטע דינים, אט דערמיט האבען די רבנים-ווערע פאסמכער געהאנדעלט ווערע געטרייע פארמישטעט שאף און דאס קהל האט נישט געזעהען געהאנדעלט מיט נייע נאלאגען און צווישען יודן איז וואס ווייטער פונקטערער און פונקטערער געווארען.

ווי דאס קהל אזוי די רבנים האבען געקוקט אויף פראקטע יודען ווי אויף ווערע קנאכט פון וועלכע מען האט געזעהן געזעהן אבער נישט ווי געזעהן ווערען ווי געהאלטען פאר לומדים, מיט שטאלץ געקוקט אויף ווי און דערווייטערס ווי פון די עמי-הארצים, פון וועלכע עס איז אין דער צייט בעשטאנען דאס מעהר פון יודען, די לומדים האבען ווי ארום גערינגעלט מיט אזא געדיכטען פאנאמיוס אז ווי האבען נאך פארנאטמערט ווערע שטרענגע גאטמס סטראפישעס-אינקוויזיטארס, ווערע ווארטער ווערען ביי ווי ווערען ארין מן השמים, דער גראסער כבוד איז געווען ווערען מען האט געהאט די זיכה צו רעדן מיט ווי א ווארט. דער גאנצער צוועק איז לעבען איז געווען צו געסען איין איידעם אללעס, וואס זאל האבען סמיכות אויף רבנות און פאר דעם איז דער ארימסטער עס-הארץ געווען גרעם אונזען צו געבען דעם לעצטען גראשען אבי צו האבען איין איידעם א רב, ער האט געמענט וויין אקראנקער, א גאר נישט און צו קיין זאך אין דער ווייטער וועלט נישט מוועגן. אזוי א רב, אייגענע קינדער האבען די עלטערען געלעבט געלעבט וואס פליהווען אין די חדרים ביי רבנים מלומדים, אפט געמישטעט ביי צום מיט אבי פון ווי זאלען ארויס קומען רבנים. אין די יודישע חדרים האט געוועלט גיט אינקוויזיטארישע אינסקרווענטען ווי "א שפירי האלצעל" אדער "א מויל שלאס", "א פיקהלאצעל" און דער בעקאנטער לעדערנער קאנטשיק. און יודישע קינדער האט מען אהן שום רחמנות געמישטעט לשם שמים און געמאכט פאר קאלקעס, אבי ווי צו מאכען פאר רבנים.

און נישט אומזיסט האט דאס יעדער געוואלט, ווייל אין דער צייט איז ביי יודען דאס בעסטע געשעפט געוועזען - רבנות. א רב האט פרנסה, כבוד און אלעס גוטס ביי ווי אין שטאדט און אומעטום וואו יודען האבען ווי נאר געפינען, ארעם איז בייך האבען איהם אלץ געגעבען אומזיסט און ער האט איבער ווי געשאפט ווי ער האט נאר געוואלט.

עס איז אפילו נישט ווייניג געווען צווישען יודען וואס ווערען נישט געווען צופרידען מיט די רבנים. די ווי ווערען געווען געגען ווערע שטרענגע דינים און דערפאר

וואס ווי האלטען דאס פאלק ווי אין איינערען קייטען, ווי מיט צוואנגען, אז ער איז נישט אין שטאנד אפרייע מינוט אבצודעקען, נאר די געציילטע נישט צופרידענע האבען מוכא געהאט א ווארט צו רעדען, ווייל יעדער האט געוואוסט אז ער שפיעלט מיט דעם לעבען.

ווער נישט צופרידענקייט האבען ווי געטראגען אין דער שטיל אין הארצען, אויסער ווען מען איז ווי צוואנגענעקוממען מיט די געצאלטע חברים, דאן האט מען ווי איינס פאר דעם אנדערען אויסגעקערט ווערע שווערע הארצער וואס ווי האט ווי געמאכט צוועהענדיג טאג מאגליך ווי דאס יודישע פאלק ווערט אנטערדריקט פון אייגענע ברודער און וואס ווייטער ווערען ער מעהר. אין די קייטען פון גראבען פאנאמיוס, ער האט נישט קיין פרייע מינוט, ווייטע נישט פון קיין ליכטיג וועלט צו נאכען און נישט פון קיין לעבען.

דאס מעהר פון דער קליינער חברה ווערען געווען יונגע לימלעך-ביהמדרש-ניקטס וואס פלעגען דארטען לערנען פאר ווי אדער צוואנגען מיט חברים נאר אהן א רבין.

אין יעדער שטאדט, דאס מעהר אין פאדאליע נאליציע און אוקריינא, האט ווי געפינען צוויי-דריי אזעלכע יונגע לייט און אפט נאר איינער אין א שטאדט. צווישען די לייט ווערען ארומגענאנגען אלטע געשריעבענע ספרים-כתבים, וועלכע די רבנים האבען פארמאכען צו ליינען, נאר די געציילטע ווערע לימלעך-פלעגען ווי אויף די כתבים ווארפען ווי דארשטיקע און געטרונקען פון ווי ווי פון א פרישען קוואל, מען האט פארנעמען אן עסען און אן טרינקען און מען האט ווי געליינט און געלעקט בחדרי חדרים אז קיין אויב זאל ווי נישט געהען. די כתבים האבען ווי געעפענט די אויגען און עס איז ווי ליכטיג געווארען אין דעם גרויס פונקטערניש וואס האט געהערשט צווישען יודען אדאנק די שטרענגע רבנים.

פון די כתבים האבען ווי ווי דערוואוסט: אז נאט וויל נישט אז מען זאל ווי פייניגען דאס גאנצע לעבען, ווי יעדער רב אין וויין שטאדט האט פערלאנגט, ווי האבען ווי דערוואוסט אז נאט האט בעשאפען וויין שאנע וועלט פאר דעם מענשען ווערען ער זאל פון אלעס גאטמסעס גאט הנאה האבען, נישט ווי ממשען און פארמאכען ווי דאס לעבען. גאט פערלאנגט, מען זאל איהם לויבען, בעמען, דאנען אין עטליכע ווארטער נאר מיט דעם גאנצען הארצען אז מען זאל פיללען מיט אלע אברים אז מען דאנענט פאר דעם באשעפער וועלכען יעדער האט פאר אלעס לויבען. פון אזעלכע וואכען האט נאט מעהר הנאה ווי ווען מען געסט וויין ארויס די אויגען ווערענדיג טאג מיט נאכט איבער דער גמרא מאכען אלע מאהל נייע חומרות פאר יודען און מיינען אז דערמיט איז מען א צדיק, אז מיט אזעלכע וואכען דערהאלט מען דאס גאנצע יודישקייט און מען מוז שוין ווצא וויין פאר גאט.

און נאך מעהר פון אלעס האט גאט הנאה, האבען ווי די יונגע לייט דערוואוסט פון די כתבים, ווען דער מענטש מהומ אסך גוטס אין וויין לעבען, ווערע

ער האט רחמנות אויף אריבער לייט און איז גרייט ויך פהילען מיט זיין פֿעסען דיסען. דאס איז ביי נאך טייערער פון אללע פֿידען טייערע מיט נישט חוצות אויף צו פֿינדען יודען.

אט דאס האבען די יונגע לייט געפֿינען אין די אלטע פֿתחים פון אלטע רבנים לימודים, אמתע יודען וואס האבען ליעב געהאט מענשען און געוואלט פארברייטערן דאס אויף גוט קיין גרינג לעבען פיר יודען.

צווישען די יונגע לייט האבען זיך אויך געפֿינען דערוואקסענע יוגלעך וואס פֿלעגען אויך מיט העלפען איבער שטייגען די פֿתחים און כסוד ווי צושיקען אין פֿערשידענע שטאדט. גיט אללע אבער פון די יונגע לייטלעך האבען פארשטאנען די היליגע געדאנקען פון די אלטע יודישע רבנים און געלעהרעטע.

פיעל האבען געפֿלאנדעט ווייל ווי האבען גיט פארשטאנען די ריכטיגע געדאנקען פון די טייערע פֿתחים אין וועקע עס האט זיך געפֿינען אזוי פיעל לעבע צום יודישען פאלק און ווי לויטערער קריסטאל אריין יודיש וואקס הארץ צו נאמט און צו דער יודישער אמונה.

אין פֿערשידענע צייטען זענען פיר אייניגע די פֿתחים געווענען ווי א שארף מעסער ביי א קינד אין דער האנד, און וויקליך האבען אייניגע קליין-קאפעלדיגע מיט קינדעלשען שכל ויך פארשטינען מיט די פֿתחים און געזען צוועק אין שלעכטען וועג.

אז מען זאל די טייערע פֿתחים קענען פארשטעהן האט מען געמוזט געבויען זעכען מיט א קאפ וואס זאל האבען א גלייכען שכל, וואס זאל קענען מיט דעם שכל פארשטעהן וואס שפעטער וועט זיין ד. ה. וואס קען ארויסקומען נאכער פון א נאך ווען מען וויל עס טהון. דער צו דארף מען פארמאגען אזא הארץ וואס זאל קענען א סך פהילען, לעבען, א הארץ וואס נעמט נאך זאל אארען און אנדערע. מיט איין ווארט א מענטש מיט א גוטען און א פֿעסען האראקטער, א מענטש וואס וויל אייגענער "איד" זאל ביי איהם קיין שום ווערטה גיט האבען דאן ווען ער קען מיט זיין "איד" גיפצען גריינגען וועגס - דעם פֿלל פון זייער פֿרידער.

צו דעם אלעמען האט מען אויך געמוזט געבויען ווערען פראסט קערפֿעלדיך גע-זונד און שטארק. מען זאל אין שטאנד זיין אללע שווערקייטען אין לעבען גרינג קענען איבערמאגען און איבערליידען אז מען זאל די מוסה און שטארקייט גיט פאר-לעבען, אז מען זאל קענען גלויבען און האפען, האפען און גלויבען אין זיך זעלבסט, אין דער אייגענער ארבייט גלויבען.

אט דאס אללעס פון פארמאגען דער וואס קען ווירקען אויף א נאנץ פאלק. אזוינעם האט דאס פאלק ליעב אה פאלגט איהם, הערם און פארנעמט זייער ביי. ער איז איהם איבערגעגעבען און איז גרייט פאר איהם אין פֿיער צוהערן. אהן די אלע פֿידור אויסגערעכענטע מעלות, קען מען גיט ווירקען אויף א פאלק, מען מען זיין זיך הויך געבילדעט און קענען שאן רעדען, אזא מענשען קען דאס פאלק נאר אויסהערען.

ווען ער רעדט שאן און קלוג, אבער נאכער באלד פארנעמען; פאר אזא מענשען קען אפשר דאס פאלק מוזא האבען, דורך ארץ האבען, אבער גיט לעבען, זיין אמת איבערגעבען און גלויבען איהם אדער גלויבען אין איהם.

צו קענען ווירקען אויף א פאלק מוז מען מעהר פארמאגען דאס וועלמענע גוט? טייערע ברייטע הארץ וואס דאס פאלק דערפיהלט פון נאטור אז דאס הארץ פון אזא מענשען געהער צו זיין וועלכעס עס פיהלט גלייך מיט זיין דעם פאלקס ליידען און פריידען דרוקט זיך אב, שפיענעלט זיך אב אין דעם לאזנען הארצען. אזא הארץ פרייגט זיך ווען דאס פאלק איז גוט, און עס וויינט ווען דאס פאלק לידעט אדער עס איז איהם שלעכט.

אזא וועלכען הארץ צוזאמען מיט די פֿידור אויסגערעכענטע געבוירענע מעלות, האט פארמאגט דאס קינד ישכאל בן אליעזר פון דעם שטאדטעל אקופ. ער איז מיט דעם אלעמען געבוירען געווארען און געוואקסען.

V.

דער יתום.

נעהר יונג האט זיך ישכאל דערוואקסן פון צרות און לייד, זיין פאטער און מוטער זענען איהם אבערשטארבען ווען ער איז נאך גאר א קינד געווען און איהם איבערגעלאזט אעלענדיג יתום אויף דער וועלט און טאקע מעהר האבען זיי איהם גיט איבערגעלאזט ווי צו זיין אעלענדער ארעמער יתום, ווייל זיי זענען אליין ארעמקע לייט געווענען, דער פאר אבער האט איהם זיין פאטער איבערגעלאזט א טייערע ירושה וואס האט דעם יתום געשיצט אין זיין נאנץ לעבען פון אללעם שלעכטעס, פון אללע צרות און האט איהם שטענדיג געפֿירט אויף דעם גלייכען גוטען וועג. די ירושה איז: ווען זיין פאטער איז שוין געליגן אויף דעם טויטשטען בעט האט ער גענוקען זיין קינד אויף די האנד און האט איהם געזאגט: "קאמטשע איה בן ארעם און האב דיר נאר מיט וואס איבער צו לאזען נאך זיין טויט און בן דיר גיט זוכה קינדל צו זיין, אבער דו זאלסט געדייגקען אז נאך וועט אומעטום זיין מיט דיר און דער פאר זאלסט דו זיך פאר קיין נאך גיט שרעקען און פאר גיינעם קיין מוזא גיט האבען, נאך וועט דיר אומעטום פֿעשימטען".

מיט די ווארטער איז זיין פאטער נפֿטר געווארען.

זיין פאטערס צוואה האט דער יתום טיעף, טיעף אריין געלעגט צו זיך אין הארצען און עס געהאלטען דארט ווי איין אבן טוב.

געדייגקענדיג די טייערע צוואה, פארמאגענדיג אזא אבן טוב, האט ער באמת זיין נאנץ לעבען זיך פאר קיין נאך אין דער וועלט געשראקען און פאר קיינעם קיין מוזא גיט געהאט.

דער עלענדער יתום האט נאך זיינע עלטערענס טויט זיך ארויסגעקוקט אויף

אלע פיער ווייטען. אליין העלפֿען זיך האט ער נישט געקענט ער איז נאך געווען צו יונג און שוואך, ער האט געקוקט און געוויקט אויף אלע ווייטען פיליכט וועט קומען אנומען גשקם און וועט איהם מרייטען, צומטילען צו זיך, דערנאכדעם מיט געמרייטשאפט און ליעבע אין וועלכעס דאס יונגע עלענדע יתום'ל האט געפֿעה אוי ווייטג בעדארפט האבען. קיינער איז אבער נישט געקומען, נאר אנשטאט אנעלכע וואס זאלען איהם דיענען פאר אפאטער אדער אלס א געמרייע מוטער, האט דאס קהל פון שטאדמעל איהם אריין געווארפען אין דעם פינסטערען חדר, וואו ער האט באלד דערהענגען פיר זיך דעם שטעקליכען באנען רבין מיט וויינע ווילדע בעהלפֿערס, א קליין פאר ריכערס דושנא שטיבעל מיט א סך אויסגעמישטע בלאסע קינדער פון די ראונעס וואס מען פלעגט זיי במעט אלע מאג פאר דער קלענסטער וואך קאמפֿענען ביז אין בלוט אריין און אומאהל איין אויג ביי די קינדער אויסגענומען אדער איין אויער אפגעריסען.

נעהר געלטען זענען אפילו אייגענע עלטערען געקומען אין חדר זיך אננעמען פאר זייערע קינדער, ערשטענס האבען די קינדער זיך געלטען בעקלאנט אויף דעם רבין ווייל פון חדר טאר מען נישט אויסוואנען און אין צווייטענס ווער האט נאר געוואלט, דעם רבין וואס לעבעט די קינדער תורה, אנווארט צו זאגען, דער רבי קאמפֿענעט און פלעגט צו זייער דער תורה.

ווען עס האט זיך יא א מאהל אין א יאהר געמראפען אז איינע עלטערען, פון גרויס רחמנות צו זייערע קינדער, פלעגט קומען זיך אנעמען און בעסען דעם רבין, פלעגט ער זיי מיט א שטעקען ארויסמרייבען פון חדר און מיט שטיינער אויף דער נאס זיי נאך לויפֿען.

פאר דעם יתום אבער איז נישט געווען ווער עס וואל זיך אננעמען אפילו איין מאהל אין יאהר, און דערפאר טאקע האט זיך דער רבי אין יתום סעודה נוקם געווען זיי אין אללע.

א צייט האט ער אזוי געליטען און געשווינען גאר זיין געבוירען נישט הארץ האט מעהר פון אללעס געליטען נישט געקענט ליידען און שווינען צו זעהענדיג זיך מען קאמפֿענעט און מען שלאגט אנדערע קינדער און פיעל מאהל האט ער פון גרויס רחמנות אויף יענעם, געליטען פאר די קינדערס וינד.

ווער האט געהוסט ביים לענגען? האט דער רבי אנגעשרי געסעהן נישט וויסענדיג ווער.

— איך, פלעגט דער יתום זאגען, האמש געהוסט האט איין אנדערער.

און דעם יתום האט מען געראונעוועט פאר יענעם.

און שטענדיג ביי אים פאלל ווען דער רבי האט נישט געוויסט ווער פון די קינדער האט געסעהן די אדער איין אנדער וינד, איז דער ערשטער ארויסגעקומען דער יתום און איז געווען דאס פפֿרה הינדעל.

— אלץ ער וואס איז אויף קהלס חשבון! האט דער רבי געמיפעט פון גרויס בעס מיט די פיס— אז איך וועל איהם שוין נישט אויסלערנען, וועט שוין קיין לייט פון איהם נישט זיין

און דער רבי פלעגט שטענדיג פיר דעם יתום אויסמראכטען בעזונדערע מיטלען ווי איהם צו מיטשען.

— קינדער האבען געוואוסט אז ער קומט אב אומניקט פאר פרעמדע וינד, מהייל פון זיי פלעגט זיך בעסען ביי איהם ער ואל נישט ארויסמראכטען דער ערשטער און נעמען אויף זיך פרעמדע וינד.

— נישט קשה, פלעגט ער זיי ענטווערען, איהר זענט שוואכע און מיר האט נאכט בעשאפען שטארק'ר פון אייך, איז מיר גרינגער אללעס איבער צו מראנען, איך האב פאר קיין וואך קיין טראג נישט און שרעק זיך נישט

און מירקלעך פלעגט זיך די קינדער וואונדערען אויף איהם און פלעגט זאגען: — יסראל שרייט נישט און וויינט נישט ווען דער רבי שלאגט איהם, ווי גלייך עס סהוט איהם נישט וויי

פון המ' אן האבען די קינדער דעם יתום ליעב געהאט ווי דאס לעבען און פלעגט זיך פיהלען פאר דעם גליקליכסטען ווען אין די פרייע מינוטען פלעגט ער פארברענגען ביט זיי.

נעהר געלטען האבען זיי אבער געהאט אנעלכע פערענדיגען.

זענענדיג אין חדר האט איהם אלץ געצויגען אויף דער נאס וואו עס איז אזוי ליבטיג און פריי, וואו די וינן שיינט אזוי ליעבליך און פריינדליך צו זעהן.

— אויף דער נאס, גרינג ווייט, מיט וואו אללעס לעבט און וואו עס דארף זיין דארט אזוי נישט, און דא אין חדר איז אזוי איינג, דושנא, אזוי מרוינד, שווארץ נאר דערשטיקט צו ווערען, דאס לענגען וואס דער רבי וויל מיט ראונעס אריין שטיפען אין די קינדערשע קאפלעך, האט קיין שום מעס נישט, קיין אינסערעס.

זיין יונגער מוח ריהט נישט איין אין דעם יונגען יתום'ס קאפל, ער פארשטעהט נישט אללעס וואס ער געהט, אללעס פארדריעסט איהם און עס ריהט איהם אן ביז אין טיעפען הארצען, א סך שאריות קריכען איהם אין מוח און אפט רעדט ער זיך אויס דאס הארץ מיט וויינעס אדער פון די יונגלעך און נאך אפער מיט זיך אליין, ווען ער קען נישט שלאפען, נישט פון דער ארטער בית המדרש באנק מיט א האנד צוקאפענס צו וועלכען ער איז געוואהנט פון קינד זיט אן לאנט איהם נישט שלאפען, נאר זיינע בחשבות'ן לאזען איהם נישט שלאפען.

— איך בין שוין נישט קיין קינד, באלד ווער איך שוין צעהן יאהר, רעדט ער מיט זיך אליין— נאר מיר דאכט זיך אז איך בין שוין אלט סעעהר ווי צוואנציג יאהר און צדות האב איך שוין איבער געליטען אנדא סעעהר ווי איינער פון דרייסיג יאהר. די נעקס יאהר וואס איך בין אויף קהלס חשבון אין חדר וואס האב איך אין דער צייט איבער געליטען? און פאר וואס? און פאר וועלכע וינד? איך פיהל זיך נישט אין קיין שום וינד און סאקער האב איך יא א סך וינד ווייל איך בין געבוירען א סענשא בשר ודם, איז דא א נאכט וואס שטראפט, פאר וואס נישט שטראפען אזוי שרעקליך דערנאכדעם בענשען ווי דער רבי און נאך אנדערע! אפֿט איך בין א יתום, קיינער האט זיך נאר מיר

בית שבע וייטע און גאנצע

(וועגן די באוואוסער, קריסטער, רוסטישע און פוילישע יודען)

אין מיין ארטיקל, די באוואוסער, יודען, גערודק אינ'ם דריטטען באנד, הויז-פריינד, האב איך פערשפראכען ביי געלעגנהייט ארום צו רעדען פונ'ם לעבען פון די גרוינישע און פערסישע יודען, פון וועלכע אונזער לעזערס דעם פובליקום האט נאך זעהר א קלענע בעגריפ. נאר צום בעדייערען קען איך עס נאך יעצט גיט אויספיהרען אויף אזוי פילע ווי איך האב געוואלט און וועל איך דעם ארטיקל נאר איבער געבען בעמערקונגען אויס מיין לעצטע ריזע פון, זאקאווא' בן אין מיין שטערע היים — אין דער שטערע ארין.

1.

זינדלע איז קוואטא, ראש השנה, קיין ארץ ישראל! יודען אין קארם יום טובים.

מיר איז אויסגעקומען צו זיין אויף א חתונה אין דער שטאדט א. (זאקאווא) צו א רוסטישען יודען ווי מען רופט איהם דארט, אויף וועלכע עס איז אויך געווען איינגעלאדען גרוינישע און פערסישע יודען מיט זייערע פאמיליען, זאגאר מיט די קליינע קינדער ווי עס איז דארט דער מנהג, עס איז פאר זי מערווירט געווען גיט קיין מיש, נאר א קאמיואר אויף דער ערד, אויף וועלכע זי האבען זיך אלדע: די מאגער, פרייען, פרייזען און קינדער ארום געזעצט ארום די וואנד, אזוי דאס די מיטשטוב איז אויסגעקומען גענצליך פריי. קיין נאבלען און מעסערס האט מען זי גיט אנדער געלעגט, זי לאבען נאר פון דער מאדע און זאגען: דאס נאך אוועלכע נאבלען און מעסערס ווי דער מענטש האט, בעדארף מען נאר קיין אנדערע ציגן. זייער ארם עסען איז אויך זעהר וואונדערבאר. זי למנען יעדע זאך צוזאממען אין דער מיטטען פון צוויי שטיקער, לאוואש' (זאג ארם מצה, וואס ווערט ביי זי געברויכט דאס נאנצ' יאהר ווי ביי אונז ברויט און עסען אונגעהייער. קיין איינציגער פון זי, וויפילע איך האב מיר צו געקוקט, וועט אייך גיט איבערלאזען עפעס אין

גוט אנצוגעמען, נאר מייערע חברים לעבט זיך דעם בעסערע ווי שלאגט מען דעם גיט זי מיטשעט מען דעם גיט? פאר וואס איז דאס אזוי? זיי זאגען אז מען מעג שלאגען און מיטשען צו לעבן דער הורה, מיין הארץ זאגט מיר אז דער גוטער נאטט הייבט גיט מיט שטעקענס לערנען זיין הורה, איז ווען איך בין א גרויסער, א דערנאכטער און ווען איך לערען קינדער וואלט איך אנדערש געוואוסט ווי צו לערנען מיט זיין הורה, נייטוואס עס וועט זיין, נאר זיין — איך קען עס מעהר גיט איבער זאגען, איך קען מער גיט זעהן: מיין הארץ ווערט אין מיר צוגאסען פון גרויס ריכטונג, איך וואלט זי געוואלט העלפען פארגרינגערען, נאר איך קען גיט, איך מוז אונזען פון דער ווייט, ווייט, אין גאסען לויטערע וועלט און אלעס איז געווען אזוי גוט אזוי שאן, דארט וועל איך לערנען זיין הורה מיט לויב און געזאגט און וועל זיך אויסקערען א גרויסער למדן און וועל לערנען מיט קינדער גיט מיט געוויין פון די שטאקענס, איך וועל מיט זי אויך לערנען מיט געזאגט און מיט א לויב צו גאט.

אין בית המדרש וואו דער יתום איז געלעגען אויף דער הילדער באנק האבען נאך געקאנענט די יאהרצייט לויב, אט איז פלוצים לויטער געווארען, די פרייהייט שטענען פון די וואנד זענען אנגעשווינדען געווארען, אט איז ווייטער פונסטער געווארען און די שטענען האבען זיך ווייטער געצויגען און געצויטערט אויף די וואנד.

לענדרי פרייער אויף דער באנק פארמאכט האט ער פלוצים אפגעשטעלט זייער אויגען אויף די לויב וואס געהען אויס און מיטשען זיך געבען.

— זיין דאס איז גיט קיין לויב, דאס איז אנגעמישעט לעבען מען דארף אנדערען א אנדער לויב... האט ער געזאגט, נאר... ער איז באלד אנגעשלאפען געווארען. אין דער קאמיואר נאכט האט זיך איהם געחלוםט אז נאט האט זיך צו איהם געוויזען מיט זיין גאנץ לויבטיקייט און גרויסקייט און האט צו איהם אזוי געזאגט: איך בין מיט דיר, דו זאלסט זיך פאר קיין נאך גיט שרעקען און פאר קיינעם קיין מורא גיט האבען.

אויף קארגען איז געווארען ארעש אין א קופ א דער יתום איז פארפאלען געווארען מען האט איהם איבערשטען געוויכט און גיט געפינען. מהייל האבען געזאגט אז מען האט געזעהן איהם זיך באדען פאר מאג אין פייד און איז דערפרינקען געווארען, מהייל האבען וויעדער דערזעהלט, אז פאר מאג ווען ער איז ארויסגעגאנגען פון בית המדרש האט איהם א וואקילאק אויס געחאפט.

אין די בתי מדרשים, אין די חדרים, אין מארק האט זיך גערעשט און יתום און אלט ווענען געלאפען צום פייד, וואו אויף דעם ברעג פייד ווענען געשטאנען אבד מענשען אלע האבען געקערט, געפילדערט, נאר קיינער האט גיט געוואוסט וואס. דער יתום ישראל בן אליעזר איז איצט ביי דעמען אין מיל.

(פארשטענדענע פאלגט)

טעלער; פערקעהרט ער מאכט נאך דעם טעלער ווערן דאס מיט ווערן
 „אזאזש“ אזוי דאס די בעל בית'ס פערשפארט דער נאך ארבעט צו האבען
 מיט דעם וואשען.
 אבעסענדיג, שמעקען זי אלע אויף ווי איהן מענטש אונז נים דאנקען, אדער
 זיך געזענען מיט יעמאנדען, געהן זי צוזאמען אהיים.
 אין אקורצער צייט בין איך איינגעלאדען געווען אויף ווערן א חתונה
 וועלכע איך רעדען נים פאר איבריג צו בעשריבען.
 די חופה איז געווען געשטאמט אויף דיענסטאג אונז, דעם טאג האב
 קינער פון די גרוינישע אונז פערמישע פאמיליען, ווי איך האב זיך דעוואיסט,
 ביי זיך צו הויזע נים געקאכט, ווייל מען איז נאך נאנץ פריה אזעק געזאגען צו
 דער חתן-בלה, מערקווירדיג דאס די בלה מיט די עלטערן זענען געקומען פון
 אהאלציק אויף שבת צום חתן, נים ווי אונזערע אומגליקליכע חתנים וואס מוזן
 געבערן פארהערן צו די בלות, ווי כען האט זיך באלד איינגעזעצט אויף די יום-
 טוב-דיגע קאוויארען, באלד האט מען דערלאנגט עסען, ווי אויך געטרענקען, וועלכע
 דארטניגע פרויען מרינקען אונגעפעהר פיל, איך רעדען אז דאס איז דערפאר,
 ווייל זי פיהרען ווערן אוועקגעטען לעבען, אלע בענטצען זי זיך מיט דער
 געלעגנהייט אויף א שמחה אביסל צו מרינקען, ווי מען וואלט איהן האפן
 א פערעהליכע מינט און לעבען... אבעסענדיג זענען זי אלע נעצערט געשטאמט
 איינגעשלאפען, איך בין פערוואונדערט געבליבען שמעקן ביי דער קארטניגע ווי
 אלע זענען געלעגען ווי שוויטע שלאפענדיג. נאך דעם אויפשמעקען, אדער בעסער
 געזאגט, זיך ערוואכענדיג פונם שלאף, וואס האט געדויערט נים מער ווי צוויי
 שעה, האט מען זי נאך אמאל דערלאנגט עסען און דער עולם האט זיך נאנץ
 געשטאמט אונז מיט אפעטיט גענומען איינלויפן אלעס וואס מען האט דערלאנגט,
 גלייך ווי עס איז פריהער נאך נים געווען, ביי דעם צווייטען עסען האט מען
 גרינגערעווען די חתן-בלה, וועלכע האבען ביי דער צייט גאט געבעטען אונז די
 האבען זיך אנדער געזעצט אין דער מיטען, אונז איינע פון די עלטסטע פרויען
 האט זי פארגעלענען אויף גרויניש די געשויכטע פון יצחקן מיט רבקה'ן, וועלכע
 אלע האבען צו געהערט מיט דער גרעסטע אויפמערקזאמקייט; נאכהער האבען
 אלע ווייבער ארום גערינגעלט די חתן-בלה אונז זי געבענטשט אויף גרויניש, צו-
 זענענדיג ווערע הארצליכענדיג אויסמישע ליעדער, פלייך דער זינגער איז געווען די
 חופה, אונזער וועלכער דער חתן האט געהאלטען א האקן אונז די בלה א דאנק,
 וועלכע האבען מיט זייער נאכט-מוזיק ארויסגערופען א געלעכטער ביי די ווייבער
 מענטשען. די חופה געהט כמעט צו ווי ביי אונז, דער חכם פאנגט אן די שבעה
 מרכות, זינגען זי אלע צוזאמען אונז די ווייבער פליאסקען די הענט שרייענדיג
 „טאשיך“ (פרעהליך). קיין מוזיק איז ביי זי נישטא ווי אויך ביי אלע איבריגע
 איינזאנער פון קאוויא; אויסער א מאהל די שטאדט-מוזיק „וורט“, וואס ביי-
 שמעה פון צוויי פופעליך מיט א פויקעל, וועלכע האלטען אין איהן בלאזען א
 קלאפען נים שפיעלענדיג קיין זאך ווי עס געהערט צו זיין. דערפאר אבער ווערן

ביי זי אויף די שטחות געווינגען אז עס איז א פערזענליכע צו הערען, אויף די חתנות
 ווערן ביי זי אזוי פילע געגעסען, געטרונקען אונז געווינגען ביי זי ווערען אלע
 אנטשלאפען אונז מען צונעהט זיך ערשט אויף דעם אנדערן טאג.
 אין א. די אויף אין דער שטאדט וואהנען אלע גרוינישע פאמיליען און
 געהעסטאג; די פערסישע יודען וואהנען זיך אין אבעווערעקע געטא, איבערהויפט
 האלטען זי מער פון אונז רוישישע יודען, וועלכע זי שטעללען העכער פון זיך.
 אין דער שטאדט אהאלציק (נישט ווייט פון טיפליס) וואהנען מער פון פלייך
 דענדערט גרוינישע פאמיליען יודען, וועלכע זענען ווערן רייך, זי בעשעפטיגען זיך
 במעס אלע מיט מאנופאקטור-האנדעל אונז די רייכסטע פון זי שטענען זיך נים
 ארום צו סראגען מיט די פאקליך אויף די פלייצעס, געהענדיג פון שטאדט צו
 שטאדט אונז פון דארף צו דארף פארקויפען זייער סחורה, אונז אין דער ווירקליכקייט
 קאנן מען ביי זי די בעסטע סחורות קויפען.
 פארגינגס יאהר איז אין בארושום (דאס געוויסע נים פונם גראספירסט מיטוואל
 צוקאלאזשעוויש) געקומען א נייער אפראזאלישטיש (אנענערטל), וועלכער האט
 געשיקט צו איינעם פון די גרוינישע יודען קויפען זייערע טיכליך, נאך אזוי ווי עס
 איז געווען געראדע שבת, האט איהם דער יוד נים געוואלט פארקויפען, פאר
 וועלכע דער אפראזאלישטיש האט איהם געהייסען ארויספארהערן ביי פיער אונז
 צוואנציג שעה; נאך אויף דעם יודענס גליק איז דער הומאנער גראספירסט געווען
 דאזאלס אין בארושום צו וועלכע דער יוד האט זיך באלד געווענדעט מיט זיין ביססע
 אונז מען האט איהם נים געהייסען משעפען, ווייל דאס הויף וועלכט קויפט ביי
 איהם ווען מען בעדארף.
 מיט צוויי יאהר צוריק האבען זיך אייניגע גרוינישע יודען אום ראש השנה
 צוזאמגענומען אונז זענען אין דעם זעלבען נים אריינגעגאנגען איהן ערלויבניש און
 איינע פון די שטאסט פאמיליאנען פונם גראספירסט גארטען, ווי זי האבען זיך
 זיגענדיג ביי אנלאזעל וויין נאנץ געשטאמט געווינגען גרוינישע ליעדער, פלוצים איז
 צו זי אין פאמיליאן אריינגעקומען דער גראספירסט, וועלכער האט זי ווערן ערעל
 בעמערקט, דאס ער שטערט זי נים צו מרינקען ביי זיך אין גארטען, נאך נים צו
 זינגען, וועלכעס ווירקט אויף איהם ווערן, דערביי האט ער זי אפרעג געגעבען די
 אורזאכע פון ווער פרעהליך זיין, ווייל „עס איז ווערן זעלטען — אזוי האט ער
 בעמערקט — צו זעהען יודען וואנאר אויף קאוויא בעטרונקען“. זי האבען איהם
 ערקלערט, דאס אזוי ווי עס איז ביי אונז יודען נא-יאהר, האבען זי זיך ערלויבט צו
 קומען צו איהם אין גארטען אויסבעטען ביי אנלאזעל וויין, ווי ביי יודען איז דער
 סיג, אגעוונד יאהר פאר איהם, דער ענטפער איז דעם נומען גרויספירסט ווער
 געפאללען געווען אונז ער האט זי אויך ערלויבט צו זינגען.
 אין דעם דארף אריינגא (פופציקן ווערסט פון אלעקסאנדראפאל האב נישט

געפונען צווישען די ווילדע "קורדען" אלודען מיט אגרויסער קלעם, ווי ער לעבט שוין נישט עטליכע יאָהר, און האָט פרנסה בכבוד.

פאָהרענדיג אינ'ם יאָהר 1891 צוזאממען מיט דעם בעוואוסמען רוסאישען גענעראל פ. ש. פון קארס נאָך קאנוואַן מיט דעם וואָקאָוואָו (1) האָבען מיר געגענגעט אַפערסישען יודען במעט האלב נאָקט, אויף דעם גענעראלס פראַנץ פאר האָט ער איז נישט אנגעצויגען. האָט ער ערקלערט, דאָס אזוי ווי ער האָט אויף זיך אַגרויס אומגליק, האָט ער אַנדר געטהון אלס מען וועט איהם בעפרייען, צו וואַנדערן אויף אזא ארט קיין אַרץ ישראל צו דעם פּוּתל מערבית.

די פערסישע יודען זענען פועל פאנאמישער פון די גרווינישע, דערפאר זענען אַבער די לעצטע מעהר שווינדלער אינ'ם האַנדעל.

אין קארס וואָהנען מעהר ווי צוואַנציג גרווינישע יודישע פאמיליען, וועלכע בעשעפטיגען זיך במעט אללע מיט שאַף האַנדעל, וועלכעס איז אין קאָוואָו דאָס ערשטע האַנדעל געשעפט, ווי האָבען זייער חכם און זייערע אייגענע שוהל.

אין דעם דאָרף סאָראָקאָמיש געפונט זיך אין פאָלק שוין מעהר אלס צוואַנציג יאָהר אַגרווינישער יוד, אַהאַרניקע" וועלכען דער נאָנג פאָלק האָט זייער ליעב, ווי אויף דער פאָלקאָוויק; ער שטעלט דעם פאָלק צו פערשיידענע זאָכען, די יודישע סאָלדאטען, וואָס האָבען דאָרטען זייער אייגענע שוהל שטראָפּט ער דערפאר וואָס ער זיילען נישט דאווענען.

די ימ-סטובים געהען צו ביי די גרווינישע ווי אויף ביי די פערסישע יודען במעט ווי ביי אונז אויסער פסח, וואָס זיי באַקען אללע מאָן מצות יעדערער בעוונדער ביי זיך אין דער חים, יעדער איינציגער פון זיי האָט אין זיך סאָקליע — אַוויזען אין דער ערד ווי אַגרויב, און אויף אַגרויסקער הילצענער האַנד מיט אַקשעלע לעגען זיי אַרויף די מצה און נאָכהער לאָזען זיי זי אַראָב אין אויזען אַרץ און זי ווערד אויגענבלוק פארמיט, אַזעלכע ארט מצות, עסען זיי אויף אַנאָג יאָהר אַנשטאט ברודט, דער חילוק איז נאָר וואָס פסח רופען זיי עס "מצות" און אַנאָג יאָהר — "לאַוואַזש".

II

די אלטע יודישע קרייז, אין דער קרים, אספר תורה אין ליובאוויטש קייערליכען פאָלץ, יצואות מצרים, עס איז בעוואוסט, באַלד ווי עס נעמען זיך צוזאממען אַמנין יודען ווערם באַלד געמאכט אַקלאַזעל און אַ שטיקעל יודישער אַנשטאט, און באַלד הויבט מען זיך שוין אָן צו קרייגען זיך, די יודישע קרייז האָב איה אין דעם געגענד אויף בעמערקט. אין דער שטאָט אלעכסאנדראָפאָל איז שוין אלס 16 יאָהר גבאי דער ה.ל. (2) וועלכער

(1) איך האב דאָס אַזוי פארברענגט אין דעם געגענד.
(2) אין מיין ארטיקל "די קאָוואָווער יודען" ווערט געזאגט: דאס דער ה.ל. דיענט איה בתרומסקי פאָלק אלעס פאָלקאָווי שניידער מעהר אלס צוואַנציג יאָהר, דאס איז נישט ריכטיג. ה.ל. נישט אלס וועלכער, נאר ער איז אַ וואָלגאָניאָמני.

הייט אַב די שוהל ווי, עס געהערט צו זיין און נישט זיך די גרעסטע מיה ווי ווייטער צו בעהייצען, צו בעלייכטען און זיי האַלטען אין דער גרעסטער אַרדנונג, פון דעם-וועגען אין אזא פערטוואַרפען ווינקעל וואו עס איז נישטא מעהר זיי צוויי פאמיליען קומט פאר צווישען זיי און די געווענע פון דער שוהל סאָלדאטען מחלוקתן איבער שוהל זאָכען ווי צום ביישפּיעל: פאר וואָס האָט דער ה.ל. געגעבען סייסן פון דער דענעמע ראָטע, שלישית איז עס געקומען פאנאקאנע יאָקאן פון דער גייטע ראָטע אָדער נאר אַשערין פון דער פּופענשטער. עס איז נאָנג נישט דאס דער ה.ל. וועלכער איז אַנליטערער און אַפראָקטישער מענטש וואָס ווייטשט שוין ווי אזוי צו פיהרען מיט אייניגע אַנאָמאָנישע, פאָלס נישט וואָלט שוין לאנג קיין שוהל נישט געווען אין א.ל. דאס מחלוקתן צווישען יודען האָט שוין נישט איין מאָהל געבראכט זיי די גרעסטע צרות און שאַרע פיר לייטען.

ווען רוסלאַנד האָט אין דער לעצטער קרייז פערטוואַרפען די שטאָט קארס און איהר אומגעגען האָבען די ערשטע גענעראל געברענגט אַרעס מעליקאָווי און פראַנקאָניע איינגעלאדען אינ'ם יאָהר 88-88 אייניגע בעקאנע יודען ווי צו בעזעצען אין דער שטאָט קארס. אין פערלויף פון אַכט טאָג זענען שוין געווען פופצעהן יודישע פאמיליען אין קארס, וועלכע האָבען אַנגעפאנגען צו פאָכען וועהר נישט געשעפּטען און פערדינען שוין געלד. די נאָכשאַלטענע ווי אויף די געפּעלערטונג פון פערשיידענע נאָציאָנען זענען געווען פון זיי העכסט צופרידען; אייניגע פון זיי זענען נאָנאר וועהר בעליעבט געווען ביי די גרויסע לייט אזוי דאס איין יודישע פאמיליע האָט דער גענעראל געברענגט פראַנקאָנע צו געשריעבען צו דער קארסער געמיינדע, וועלכע געקומט נאָך ער היום דאָרט פאָסער וואָס נישט איהר דאס רעכט צוואַר זיי זענען נישט קיין רעמעסלענגקעס צו וואָהנען אין נאָנג רוסלאַנד. עס האָט נישט לאנג געדויערט האָבען זיך די יודען אין קארס אויסגעבונעט אַ שוהל און דעם ערשטען שטיין האָט געלענט דער דאמאָסדיגער גענעראל געברענגט אַ נאָר אונז יודען אז עס געהט אונז נישט פערנעסען מיר אַפּט מאָהל אָן ווי און האָבען מיט יענעם צו פיהרן, ווי עס איז דא פארגעקומען ווי אין אללע יודישע שטאָט און שטאָטלעך, וועלכע אינ'ם איז נישט געסער פונ'ם צווייטען.

קיין איינציג מאָהל האָט מען אין די שוהל נישט געברענגט בשלום און נאָך ביי דער ערשטער איינריכטונג האָט זיך אַנגעהויבען מחלוקתן ווער עס זאל זיין גבאי... איהר הענט דאס ווען די רעגירונג זאלל פון זיך נאָנאמישען איהרס אַמיניאָוויק פאר אַנאָנימאָל קיין מאָהל נישט פארגעקומען קיין מחלוקתן אין די יודישע שוהלעך און ביי מדרשים; נאר אזוי ווי דעם איינציגע ווי מען האָט די ערשטע צייט גע-מאכט משה'ן פאר גבאי, האָבען אייניגע געזאגט דאס זיי וויללען ישהר'ן און אַנדערע דאס זיי וויללען שמיח'ן, אזוי לאנג אזוי ברייט ביי מען האָט אין נאָנגען די ערשטע צייט די שוהל פארמאכט און זיי האָבען געמוזט געהען, און געהען אויף געצט אין שוהל צו די סובבאָניקעס דאווענען, וואָס פיהרט זיך נאָר אויף אַנאָנדר אָפּן.

אבער נאך גיט דער מיט האט זיך עס געענדיגט. ווייל עס האט זיך נאך דעם אנגעהויבען ווייבערשע מעשות ווי צ. ב. שרה האט געזאגט דאס לאה פוירט ויך אונדאבע האט געזאגט דאס ווינע איז א אמתדיגע גויה, ווייל זי האט מיט איהרע אייגענע אויגען געזעהען ווי זי הינדע שטעלט אויף דעם סאמאנאר אום שבת...

מיט איין ווארט די מחלוקתן האבען געבראכט דערצו דאס מען האט אין פערלויף פון א קורצער צייט דרייצעהן פאמיליען ארויסגעשיקט און 2 פאמיליען זענען געבליעבען, וועלכע נאך וויער ארענטליכע אויפפיהרונג, וואהנען נאך יעצט דארט. די בעפעלקערונג פון דארט האט אפילו געהר בערווערט וואס מען האט די אייגענע יודישע פאמיליען ארויס געשיקט, ווייל זיי האבען געהער אגרויסען נומערן געבראכט דעם דארמיגען מסחר. עס געפינט זיך נאך דארט אויף איהר ה. ל. א איינזענער-פאלקאווניק און דיענט נאך ביז יעצט ביים קארסער גענעראל-גובערנאטאר.

אין דער שטאדט קארס האט מען אינ'ס יאהר 1891 געשטעלט א מאנומענט דיעניגע, וועלכע האבען זיך וועהרענד דעם קריגע אויסגעצייכענט. צווישען די העלדען געפינען פיעלע יודישע ערצמט און אויף יודישע פערלשערס.

אין דער שטאדט טיפליס וואהנען נומער מעהר ווי בערך זעקס הונדערט יודישע פאמיליען, איבערהויפט בעל-מלאכות און געהר אקליינער פראצענט סוחרים; זייערע געשעפטען זענען דארט איבערהויפט געהר גוט און איינער דעם אנדערן שטערט גיט אין דער פרנסה.

דער גראספירסט מיכאיל ניקאליאוויטש ווערענד ער איז געווען נאמעסטיניק אין באוואקא האט בעשטימט פיעלע יודען צו זיין פאסטאויטשקעס פונ'ם הויף, וועלכע זענען עד היום געבליעבען אין דעם קשין.

אין באטום וואו עס וואהנען אין גאנצען צוויי הונדערט יודישע פאמיליען קומט אויף דאס זעלבע פאר ווי אמאהל אין קארס דארט איבער אנבא און דא מחלוקתן איבער חון און איבער "שטאדט" אין דער שוהל. דאס אייגענע קענט איהר אויף הערען אין גאנצאראסיסקי קערטש און אין אנדערע שטאדט פון דער קרים וואו עס איז מיר אויסגעקומען צו זיין.

וועהרענד מיין דורכזייען דורך גאלטע בין איך געגאנגען בעוועגען די דאר-מינע שוהל, וועלכע איז צום בעדווערן נאך גיט געענדיגט געווען. אויף מיין פראגע וואו זיי ראנווען? האבען זיי מיר דערזעהלט דאס יעדער דאווענט ביי זיך אין דער היים. די ימים טובים, אויף וועלכער צייט זיי הינגען אב אהו מיט דער ערלויבניס פון דער פאליציי. וואס אנבעטרפט די גיט געענדיגטע שוהל, וועלכע זיי בויען שוין אזוי פיעל יאהרען, איז אויסער וואס זיי האבען קיין געלד גיט, ווייסען זיי יעצט גיט וואס זיי זאלען טהון, ווייל וואס ווייטער ווערט אין יאלטע ווייניגער יודען. אין פאטנע האט מיר דערזעהלט דער דארמינער גביר ה. פ. דאס אין עליונענע בעזעהנגען ליידען זיי דארט געהר, ווייל זיי האבען דארמען קיין איינציג בית-המדרש און אין אנעלכע טייליגע ימים טובים ווי ראש השנה יום-כפור א. ד. נ.

בענגיגע זיך די דארמינע משתדלים אין אמין פאלאקא אויף צו ראנווען דאס מען פערקעלטעט זיך און מען בעדארף זיך נאכהער קורירען. - אפשר, מינט איהר, האט ער מיר געזאגט - דאס עס איז קיין געלד נישטא, זיין! עס פעהלען נאר פעהיגע מענשען וואס זאלען זיך אפגעבען וואלמען מיר געהאט א שטאנדיגע געמיינע שוהל.

אין ליובאדזע האב איך אדאנק דער ערלויבניס פון אנעוויסער פערזאנן בעווכט דאס קאמערליכע פאלאז אין ליובאדזע און אין איינעם פון די דארמינע צימער האט מען מיר אנגעצייגט אקליינע ארון קודש מיט א ספר תורה אויף גוט פארקעט געשרעבען, וועלכעס שטעהט דארט די גאנצע צייט.

בעוועגן אין פעאדאסיע, די געבורטשטאדט פונ'ם בעריהמטען רוסטישען חזקאשניק אייוואזאווסקע, אויף זיין גאליעריע, האב איך דארט געזעהן געהר זאן קינסמליך בילד ווי משה רבינו פיהרט די יודען ארויס פון מצרים. קוקען אויף דער רייכער דארמינע ווייזט זיך אויס ווי עס קומט ערשט יעצט פאר.

אין פעאדאסיע האב איך אויך בעווכט די דארמינע שוהל, וועלכע מען האט געפונען צוריק מיט דעצעציג יאהר זי איז געווען טיעף איינגעגראבען אין דער ערד, אזוי דאס עס האט געדויערט א צייט איידער מען האט זי ארויס געגראבען. זי איז שוין געהר אלט, ווי מען האט מיר דערזעהלט האט מען דאן אין איהר געפינען פיער פראמידען צוויי פון זיי האט מען אנעק געשיקט קיין פעטערסבורג זעלכע מען האט נאך ביז יעצט גוט אומגעקערט.

אין סעוואסטאפאל געפינען זיך מעהר ווי טויזנט יודישע פאמיליען. וועלכע האבען זייער פרנסה בקבוצה און דער דארמינער בעפעלקערונג לעבען מיט זיי געהר צופרידען.

אין דער שטאדט יעוואפאטארזע געפינען זיך איינע יודישע פאמיליען. נאר מעהרסטענס טיילס וואהנען דארט פיעלע קאראימען, וועלכע זענען דארט גרויסע סוחרים און מאנען נומע געשעפטען.

III

אמאהל און איצמער, א זעלטענער ארומאן, די השכלה אין דראושנא, "יודישע מוזשיקעס"

קומענדיג צוריק אין דער "שטערטא" וואו איך בין עטליכע יאהר גיט געווען בין איך דערשראקען געווארען וועהרענדיג דאס שרעקליכע ארעמקייט וואס הערשט אויף יעדען טרים און שריט. מען בעגענענט איבעראל א מאסע ארומע לייט און עס בעמלעך גיט נאר אלטע אדער קרענקליכע לייט, פערקעהרט מען בעגענענט פיעל מעהר יונגענע מענשען, וועלכע וואלמען געארבייט מיט דעם שווייט אבי צו פערדינען אויף ברויט, נאר ביי וואס האבען זיי צו ארבייטען? מע רייסט איינער דעם אנדערן דעם לעצטען ביסען פונ'ם מויל געהר אשווערע צייט לעבט איצט איבער דער יוד פון דער אומגליקליכער משעמטא, דער יוד געפינט זיין איינציג פערנויגען צו פאג-

האבן זיך דארמינע יודען געלעבט "ווי אין אדעם", די פרנסה איז געגאנגען דער גוט, קיין שום נאך האט נישט געפעהלט און געדערער האט זיך געלעבט שטילל און רוהיג, מען דערזעהלט זאגן דאס די דארמינע יודען איז געווען אזוי גוט, דאס פון פערנע-גיגען פלעגן זיי זיך מאפען ביים בארק ווי זיי האלטען אין געווינד - היינט אבער איז שוין גאר נישט דאס, ווייל דאס ברויט און טאבאק געשעפט, וואס איז געווען דאס איינציגע האנדעלס-פראדוקצאן אין בעססאראנע איז אין גאנצען געפאלען. דאס איינציגע געצויגע פערנעניגען ביי די סאראקער יודען איז דאס - זיך אויסצונעמען אויף די באנק מיט די וויבער און קינדערלעך און צו הערען מעשות פון די אלטע לייט ווי עס איז אמאאל גוט געווען אז מען פלעגט קויפען פאר ארוכל אפוד-ספעלינג, פאר צעהען קאפ' אפוד פאפשויען און פאר ארוכל אפוד מאבאק.

עס פלעגן אמאאל יודען לעבען פון די "נאלעכעס", אויף דעם דניסער נאר-היינט שיקט מען קיין ברויט נישט ארויס, און ווען עס טאכט זיך יא אמאאל אזא ארט געקסעדיציע, נעמט עס צו דער פאראהארד זעלבסט, קלאנגען זיך געפעהר די סאראקער אייגנאדער.

אין דער שטאט זאמערקאו פאר. גוב. האט זיך אזא זעלבסטע געשיקטע געמאכטען. פלוצים איז קראנק געווארען א ארומאן. וועלכען עס האט קיינער, סתם גרויס רחמנות, נישט געוואלט צו געהען. גאנצע צוויי טאג האט ער זיך געוואלנערט אויף דער גאס און אויף ביי נאכט פלעגט מען איהם אריינגעהען אין בית-המדרש שלאפען. דאס געלעגער איז נאטירליך געווען אונטער דער הויכע.

אין א שאנעס פריה מארגען האט דער ארומאן מחמת אלמקיים און שלאפקיים שוין מאקע נישט געקאנט אויפשמעהן און איז געבליבען לעגען אין בית המדרש יודען זענען דאך אבער רחמים בני רחמים, האט מען זיך איבער איהם דערבארמט איהם איבער צו טראגען אין באד-שטיקעל. ארויסטראגענדיג איהם פונ'ם בית-המדרש האט ער זיך מיט אלע פחות געהאלטען ביים רעכטען פוס, חברה שקצים אבער האבען איהם אנגעהויבען ארום מאפען און מען האט ביי איהם געפונען מויענד רובל-מויזן און וועקסלען אויף מויענד רובל מילא דאס פון די מויענע מויענד רובל איז באלד געווארען זעקס הונדערט רובל איז דאך גיטא וואס צו רעדען, אייניגע זאגען אפילו, דאס עס איז דערביי א גרויסער מופת געשעהען...

נאך דער מעשה האבען אפילו אייניגע יודען אויף איהם רחמנות געקריגען און האבען זיך שוין איבער איהם געריסען, נאר ער איז באלד געשטארבען און דאס שטארבעל האט זיך צוטהיילט מיט זיין ירושה בסוד.

דער סוד האט אבער נישט לאנג געדויערט ווייל עס האבען זיך געפונען גוטע פריינד וואס האבען דערפון מורע געווען דער פאליציע און עס האט זיך אנגעהויבען געוועהליכע סלידעסמויעס. עס האט אבערקאסט דעם שטארבעל א שאן קערפעל און די זאכעוואנער יודען ווערען שוין דעם צעהנטען פארזאגען ווי אזוי צו ווערען פרעמדע יורשים...

מאירען אין די אמאליגע גוטע צייטען באגן ווען ער האט געהאט פרנסה מיט דעם פוללען מויל און זיי פרייסמען זיך מיט דער גוטער האפפגענג דאס עס וועט זיין נאך אמאאל גוט זיין, ווייל ס'ר יודען פערלירען דאך נישט די האפפגענג אזוי גיך. ביי אזא שרעקליכען קרויס אין די געשעפטען, און איבערהויפט פאר יודען איז צום בעוואונדערען זיך פון וואגען לעבען אט די מאסעס יודען וואס דרעהען זיך ארום דעם גאנצען טאג אויף דער גאס היין און הער און לעבען נאר מיט דער איינציגער הופט ווייל קיין בעשטימטע בעשעפטיגונגען האבען זיי דאך נישט. עס ווערט דער סרווידי אויף דעם הארצען בעגענענדיג די אויסגעבארטע אפגעקוועלטע און בלאסע געזיכטער, געזיכטער ווי אויסגעקוועטשטע לימאנעס אויף וועלכע עס לעגט א אפדרוק פון פיעל געהרגע מיעפען עגמתיגש.

אפילו אין דעם געבענשטען בעססאראנע אועלכע ארטער ווי סאראקע, בעלו א. ו. וואו יודען האבען אמאאל אמת געטראקעט מיט דער בייטש, וועט איהר איצט אויך געפונען דאס זעלבע ארעמקייט און מוידטע יודישע געזיכטער. און וואס קאן דערפון ווערען? - פון אונאויפהערליכע צרות און יסורים שטארבען פיעלע אונזע פאר די צייט און עס בלייבען איבער אייניגע אלטנות, אומגליקליכע און ערצויגענע יתומים, און ביי-אזא לאנג וואקסען צווישען יודען ארוםע לייט ווי גריבעס אין וואלד...

די איינציגע פראפעסיע פאר דעם יודען איז א קלייטעל אין וועלכע איהר קענט געפונען פערשידענע סחורות אויף דער סוממע פון פיפציג רובל, אדער נאך וועניגער. עס זיסטען אין די קליינע קלייטעל דער טאג אדער דאס ווייב, אין וועלכע עס קענען זיך קוים אריין צוויי מיט א האלבען קונה און ווארמען פון דער פריה ביד שפעט אין דער נאכט דאס דער קונה זאל שוין אריינגעהען און וואל שוין געבען צו לענען די פאר גילדען מען זאל האבען מיט וואס דעם טאג די נשמה צו דער הארמען. נאר צום בעדויערען איז אפילו אועלכע קונים אויף גישט דא יעדען טאג און מען בעדארף זיי מיט ליכט וואס, ווייל אין יעדען שטאדטעל געפינט זיך סעדר קלייטען ווי קונים. די געזיילטע יודען וואס האבען א שטיקעל קאפיטאל, און גענען נישט פיהעג זיך אב געבען מיט פראצענט אדער וואכערס זיצען גלאט פאר-לענט די האנד און האבען פראסט מורא צו מאכען א שטיקעל געשעפט און וואס זאללען זיי טהון? עס איז גענוג דאס זיי ביימען אללע סאחל דעם רובל, מיט וועלכען זיי געווענען זיך אב און ווייסען גאנץ גוט, דאס נישט אזוי גיך קעהרט זיך דער רובל אום צוריק; נאר פאר פראצענטונגעס און וואכענעבער איז איצטער א פעהעליך שטיקעל צייט, פונקט ווי די האלענדישע נישט היינט געדאכט, פאר אפמאכען אלע מויען אנקומען צו די פראצענטונגעס און זיי ווייסען שוין ווי צו גענומען זיך מיט לעגעס אומגליקען און ציהען פון זיי ארויס דעם לעצטען טראפען בליט...

סאראקע יבערטראגט איז שוין פון גאנץ לאנג אקאמסערץ שטאם. אמאאל

אין דער שטאדטעל וי איז געזעט גאט נישט דאנק שטילל און רודני. מען האט זיך אזוי לאנג גערודקט און פערשאלגט איינס דאס אנדערע איבער פיסטע שטאדט זאכען ביז עס איז שוין גיט דא ווער אויף וועמען זאל שרייבען דאנאמען... פון די דארטיגע גבירים זענען געווארען גבירים. פון די גבירים אפגעקומענע, פון די אפגעקומענע קינדער, און אלץ האט זיך גענומען פון יודישע מחלוקתן.

אונגעשרייבליכעס פערנענען האט מיר געמאכט דאס שטאדטעל דעראן שווע באד. נוב, מיט איהר צו זעהענדיג ווי יונגע לייט, ווי אויף די דארטיגע פרייליך געקען זיך נאך, ערנסט אב מיט בילדונג. עס איז נאר צום בעדויערן דאס נישט מען אללעס לערנען בסוד מודות, זיך בעהאלטען פאר די אייגענע עלטערן, וועלכע וואלטען זיי אריינגעלעגט פאר ארוםישען אבער פאר אידישען בוך אין דער ח אריין... און אום זיך צי פארהויטען אין זייער אוניווערסיטעט פון לערנען די בעוואוסטע אין דעראן שטעט "דאליגע" ווייט פון שטאדטיל דורכפאהרענדיג וואסער פאר נאכט, קענט איהר דארט זעהען פיעלע יונגע לייט מיט ביכער אין די הענד געשטאק לעזענדיג זייענדיג אויפן גרא אינטערען הימל.

די יודישע קאלאניע מיידלן זעהן ווערנסט פון דעראן שטעט האט מיר נאך געהער פערנענען געמאכט מיט איהרע געוואנדע און ארבייטאמע יודישע קאלאניס-מען. די יודישע קאלאניע מיידלן איז געגרינדעט געווארען אין דער נישטער אלטער צייט ווען מען האט אנגעהערט יודען געפערטען צו בעארגייטען די ערד.

איהר א קאלאניסט איז דאן ביי פאנאטישע יודען אנדויטע שאנדע געווען, דערפאר שטאלצירען מיר אבער היינט מיט די יודישע קאלאניסטען ביז עס איז געקומען א צייט צייט אז מיר יודען זענען ענדליך געקומען צו דער איבערצייגונג ווי גוט עס איז צו האבען איין שטיקעל ערד און רודני צו פערדיענען דאס שטיקעל ברויט. נאר צום בעדויערן איז שוין שפעט געווען, ווייל די קאלאניסטען וואס האבען זיך די ערשטע צייט מחמת בושה אויסגעשריעבען, האט מען דערגאך בשום אופן גיט געוואלט צוגעהערען. די מיידלעך, קאלאניסטען זענען אלס בויערען צו געשריעבען צום וואסאייזער וואלאסט, וואו זיי געקומען פאסטער.

פארהערנדיג אין דער קאלאניע אין א שטעטע וואסער מאד האב איך געמאכט אין א קליין וועלדעל עטליכע יונגלעך ווי אויף קליינע מיידלעך פאסען שאף. איך בין צו געגאנגען צו זיי און אלע האבען מיר אלס גיטעס מענטשען ווי פערוואונדערט אנגעקוקט; נאר איינער וואס איז זיך געלעגען אויף דעם גרינעם גראו פערמיטעט אין א בוך האט אפילו די אויגען גיט אויפגעהויבען אויף מיר א קוק צו געבען. איך האב איהם געפערטען מיר ווייזען דאס בוך.

- דאס איז דער יודישער מושיק" האט ער מיר געענטווערט און ווי ער האט מיר נאכהער דערצעהלט געפינט זיך ריזעס בוך במעט ביי זענען קאלאניסט אין מיידלן.

אריינפארהערנדיג אין דער קאלאניע האט מיר געוואונדערט דאס שטילקייט

וואס האט אין איהר געהערשט, נאר מען האט מיר ערקלערט דאס די מענטער, פארדען ווי אויף אנדויטער שטיל פון די קינדער געפינען זיך אין פעלד אויף דער ארבייט, אויסער דעם מלמד פון דער קאלאניע מיט זיין קליינער שטערענע פון העלבע, עס האט זיך מאקע געהערט שרייען קינדערשע קולות. אריינקומענדיג צום מלמד האט ער פאר שרעק די נארמאלע אראפגעחאפט, די קינדער זענען שטילל געבליבען.

דאס לערנען איז ליידער ווער אהן שום ארדענונג און גיט סיסטעמאטיש. דער אלטער יודישער גסוף נאך מיט א צווייגעל קוועטשען דאס לערנען מיט דעם גראבען פינגער און צו קלאפען מיט דעם פוס און גיט פערשטעהען דאס וואס מען האט איהם געלערנט, זיי זאגען נאך ווער דאס ווי פאפונאעס גיט וויסענדיג און פארשטענדיג וואס ווי זאגען נאך.

די מיידלעך קאלאניסטען האבען זייער אייגענע שוהל, אבאד להבדיל, און יעדער קאלאניסט איז זיך ווער צופריעדען וואס ער פערשפארט ווי די שטאדטישע יודען צו ווארמען אויף אלופטעל, יעדער האט זיך זיין נאכטען, עטליכע סטערטעס, הייז ארום שטוב, וועלכעס שטעקט ווער אנגעזעהן איבער דער גאנצער קאלאניע מיידלן. הלא וואלט שוין אזוי גיך געשטעקט אין אלע יודישע שטאדלעך פון דער אונגליקליכער משעמטא.

IV

פילישע יודין, מחלוקת אין משעמטאחאוו, יודישע ארבייטער.

קומענדיג אין א פאר וואכען שפעטער נאךענט געבען ווארשא קיין פוילען הייז-מיר געהער פון אללעמען געוואונדערט, דאס די פוילישע יודען האבען איה ווייט גיט פאר וואס, א געוונדערטע, אנטוואקאמטע צו אונז, רוקישע יודען, און רוקען אונז ליב וואקעס.

א ליטוואק איז ביי זיי ערגער ווי איה ווייט גיט וואס, פון וואנען דאס האט זיך גענומען ווייט איה גיט, מען קאן דענקען אז דאס איז אפשר דערפאר, וואס מיר רוקישע יודען מאכען אין דעם געגען געשעפטען און עס ווייזט זיך ווי אויס, דאס מיר האבען ביי זיי צו גענומען די פערדיענסטען, זיי לעבען אבער צווישען זיך אויף זעהר גיט גוט; דאס זעלבע מסרין, מחלוקתן, איבער עליות, קרויט שוהט, גבאי און רב, אט ווי צ. ב. אין משעמטאחאוו (פערמירקאווער גובא) וואו עס געפונען זיך מער ווי צוואנציג מויענד יודען, איז ביז יעצט געווען ווער איין אנשטענדיגער און געבילדעטער רב, וועלכען די גאנצע היגע נאמשאלסטווא, ווי אויף די געמיינדע האט ווער געזאכטעט; צום אויבליק האט זיך געפונען צוויי ברעגענדיגע חסידים וועלכע האבען אויף איהם אויס געמאכט א בלבול דערפאר וואס ער האט זיך ערלויבט צראכטען די האנד צו געבען און יעצט, איז אויסער וואס מען האט איהם פונקט

ספורים פון תלמוד און מדרשים.

זעשריבען פיר דעם "הויז-פריינד" פון י"ה ו' ש"ע ה'לוי מזח מיל-גן-הפרחים

א. א צדיק און א רשע

אין די צייטן פון רבי שמעון בן שמח זענען געשטארבען צוויי יידען, איינער איז געווען א גרויסער צדיק א חכם, דער צווייטער איז געווען א רשע, א איש רע וכליל. טראגעדיג די ביידע ארונות האט מען דערהאט אשדוקליכען נייעס: דער טובא איז אריין אין שטאד א אללע בעגלייטער פון ביידע ארונות זענען געלאפען וואו די אויגען האבען זיי געטראפן, די צוויי ארונות האבען זיי אנויט גענוארפען אויף דער גאס, נאר איין מענטש, א פלמיד פון דעם צדיק האט זיך מוסר נפש געווען, געבליעבען ביי זיין רבי'ס ארון הישען איהם, נאכהער האט זיך דאס פאלק צוריק-געקערט בעגראבען די צוויי מתים, האבען זיי זיך טעה געווען, זיי האבען געגלייבט דער צדיק ליגט אין רשעים ארון און דער רשע אין צדיקים ארון, דער פלמיד האט געשריגען גענואלד: יידען, איהר האט אסעות, דאס פאלק האט איהם אבער גיט געגלייבט. זיי האבען דעם רשע בעגראבען מיט גרויס כבוד און דעם צדיק האבען זיי מקבר געווען מיט גרויס כבוד, ווייל גאט האט אזוי געוואלט, דעם פלמיד האט די מעשה געהערט פארקראכען און עס האט איהם געקריינקט.

בלילה ההוא. אין זענער נאכט איז דער צדיק זיין רבי, געקומען צו איהם אין חלום, ער האט צו איהם געזאגט: עס זאל זיך גיט פארדריסען אויף דער מעשה. זאל זיך גיט ארען פאר מיין גוין, איהר גיט פאר דעם כבוד וואס זיי האבען גע-געבען דעם רשע, מיין שטראף האט איהר פארדינט פון גאט. איהר האט איין טאל געזיגנט, מיין חסא איז געווען דאס: איהר האט געהאט וויא אשלקעטער מענטש

יבנות אבנענעם, האט ער נאך אויף זיך א סוד, און ווער ווייסט מיט וואס עס קאן זיך ענדיגען! - ווייטער קוקט דא פאר וואונדערליכע זאכען מיט דער רייטשער קלויז, אדער ווי די חסידים רופען זיי: "טומאה'לע" ... מיט איינעם ווארפען אונזערע חסידשע זיי אויך פוילישע יידען לאזען זיך אויסעמוס הערען מיט ווער ס'לוקה'ן.

די משענסטאמאנער יידען האבען נאך שטאנע פרנסה, ווייל זיי געשעפטען זענען דא נאר גיט שלעכט, עס געפינען זיך דא מעהר-אלס דרייסיג פערשידענע פארקען, צווישען וועלכע איהר קענט געפונען מעהר אלס צוואנציג יידישע גרויסע פארקאנטען, אין די פארקען ארבייטען אויך פיעלע יידען, נאר צום בערענען נאך גיט אזוי פיעל, וויפיעל עס וואללען געקאנט ארבייטען, ווי צ. ב. אין דער היינער גיט אייגענפארק, וועלכע געהערט צום ה' קוסטן אויס ווארשוי, וועלכע עס קוסט א גרויסען דאנק וואס אין אללע וועג פארקען רינען פארם יידען, האט דער דירעקטאר ה' מערזאחן דא אויך איינגעלאדען יידען צו ארבייטען אלס אייגענ-זיעסערס, וועלכעס איז גראדע גיט אזוי שווער ווי שכל'דיג, און א גוטער אייגענ-זיעסער קאנן פערדינען טאג-טעגליך דריי רובל ביי אלאנגען וואסער ארבייט, פון דעםטוועגען האבען זיך פיעלע יידען ענטזאגט נאר איבער דעם איינציגען, דאס די מלאכה איז עפעס געהר וועניג אנגעעהטען צווישען יידען, אפילו זעצט קוסטן שוין דא איינגע יידען זיך בעסען ארבייטען, נאר עס איז שוין שפעט, ווייל דער קאמפלעט איז אין נאנצען פערפילט, מען קאנן זאגן האפפען דאס דער ה' מערזאחן וועט אין יעדער צייט גיט אבזאגען יידישע ארבייטער צו צו געהען.

דא אין משענסטאמאן האב איהר זיך ענדליך אבגעשטעלט אויסגעלייכט די ציינער און זיך אבגעריהט פון מיין לאנגע רייזע פון זאקאנאקאז, און לויט אייער בקשה, האב איהר ערשט דא קוים געפונען צייט צוזאמען געסען אללע בעסערקייטען וועלכע איהר האב אין קירצען אויפגעצייכענט אין וועג און שיק זיי איהר, אייב זיי קענען אינטערעסירען די לעזער פון "הויז-פריינד" וועט מיר אנדא הנאה טהון.

שאול האבבער

משענסטאמאן נויאבער 1894

האט מ'ה געווען אהם, ער האט איהם געהער שטארק בעלידיגט און איה האב איהם געשוויגען, איה האב זיך פאר דעם חכם'ס כבוד גיט אנגענומען, דערפאר קומט מיר די שטראף, דער שלעכטער מענטש האט אויף אויף זיין לעבען איין נוסע וואו געהאטן, געהאלטן ער האט געמאכט פאר דעם שר פון שטארק אסענדא. דער שר איז אבער גיט געקומען, האט ער דאס צוטהיילט ארעסטע לייט דערפאר קומט איהם דער כבוד וואס די שטארק לייט האבען איהם געגעבען.

(סעידרין)

ב. א מענטש קען אלעס

רבי חייא האט געהאט אפלמיד אין זיין "שיכח", ער איז געווען געהער פרום, נאר מעהר ווי אנדערע מצות האט ער געהיט די מצוה: "ציצית", דער פלמיד איז געווען ריך אויף, ונהי היום, איינעם מאנעס האט ער געהאט מען דערצעהלט אז אויף א איינעל פון ים איז פאראן אשאנע פרויענציימער, אבערהימטע פון אלע שאנ-הייטען, נור לידער גיט קיין ארעמליכע, ווען איינער וויל איהר בעוועקען, געהאט זי פיער הונדערט "שקל" וילבער, דער פלמיד האט די בעשטימטע סוממע איהר געשיקט און זי האט איהם בעשטימט א צייט ווען ער זאל צו איהר קומען.

צו די בעשטימטע צייט איז דער פלמיד געקומען צו דער ווזה ביי איהר אין הויז אריין, די רינקט האט געקלעבט: דער מאן וואס האט דאס געלד געשיקט איז געקומען, די ווזה האט איהם ערלויבט אריינקומען צו איהר, דער פרויער פלמיד איז אריינגעקומען ער האט געפונען עקס וילבערע געטען איינע איבער די צווייטע, און אויף זיי שטעהט אזויבעטע בעט פון ריינע גאלד, פון איין בעט צו די צווייטע געהט מען ארויף מיט אוילבערעם לייטער, און פון די עקסטע צו די ויבעטע מיט אנאלבערעם לייטער, די פרוי גאקענד איהר ארויף געשטיגען אויף די ויבעטע בעט, זי האט זיך דארט געזעצט, ווי דער פלמיד האט אנגעפאנגען ארויף צו געהן צו איהר, האט איהם זיין הארץ אנגעפאנגען קלאפען אזוי ווי איינער קלאפט מיט העק, וויל ער האט זיך עררינגערט און זיינע ציצית און דאדורך אן אלע מצות פון נאטט, שטעל איז ער אראפגענידערט, געזעצט זיך אויף דער ערד, און האט זיך אן איהר גיט געוואלט אנריהען.

ווי די פרוי האט דאס געוועהן האט זי צו איהם געזאגט: בעט דיר, דיר מיין דערד, וואו מיר וואס פאר א פעהלער האסט דו אויף מיר געפונען פאר וואס ווילסט דו מיר אזוי שטארק בעלידיגען און אן מיר זיך גיט אפילו אנריהערען, וואו מיין הערר איה וויל דאס וויסען, דער פלמיד האט גענומען ערסט: איה שווער דיר ביי מיין לעבען, איה האב אזא שאנע פרויענציימער ווי דו ביסט קיין מאל גיט געזעהן, און מיר דוכט זיך אז נאך אזא שאנהייט ווי דו ביסט איז נאר אויף דער גאנצער וועלט זיין, אבער איבער נאט האט אונט געגעבען א מצוה "ציצית" וואס דאס שטעהט געצויגען צוויי מאל "אני ה' אלהיכם" ! ד"ה איה נאט בין איינער נאט, איין מאל

מייןט ער דערמיט צו זאגען: איה קאן בעשטראפען דעם וואס פאלגט מיר גיט, אצווייטען מאל מייןט ער מיט די ווארטער "אני ה' אלהיכם" איה קאן בעצאדלען נוסעס דעם וואס פאלגט מייןט מצות ! אט געהסט דו די פיער ציצית וועלכע איה טראג אויף מיר האבען זיך געשטעלט פאר מייןט אויגען פונקט ווי פיער עדות, זיי האבען מיר ערשטאקען, מ'ה'ה געווען, שטריינג פארבאטען איה ואלל מיין וויר דער גיט גאנצעבען, איה ואלל גיט מהוין דאס וואס מייןט אויגען געהען און וואס מיין הארץ געלוקט, וואס בז געזט האב איה יא געוואלט פאלגען, איה בעט דיר שאנע אדעלע פרוי, האב אויף מיר רחמנות, ערלויב מיר אונזעק צו געהען, צו פערלאזען דיין הויז מאמער וועל איה גצול ווערען פון אזא גרויסען חטא, איה וויל גיט זינדענען פאר נאט.

ווי די פרוי האט געהערט זיינע בייד, האט זי צו איהם געזאגט: איה וועל דיר פון דאנען גיט אפלאזען ביז דו וועסט מיר זאגען דיין נאמען, ווי מען רופט דיין שטארקט וואו דו וואהנסט, דעם נאמען פון דיין רבי און דיין בית המדרש וואו דו לערענסט, דער פלמיד האט איהר פערלאנג ערפילט, פארשריבען אלס דייטליך אזוי ווי זי האט זיך געוואונשען, זי האט איהם אונזעק געשיקט און ער איז אונזעק געגאנגען בשלום.

די פרוי האט גענומען איהר נאמען פארמעגען צוטהיילט אויף דריי חלקים, איין חלק האט זי געשאנקען די רעגירונג איין חלק - די ארעסטע לייט, איין חלק האט זי זיך גענומען, אויסער די וילבערע און גאלדענע בעטען, זי האט זיך ריינע פערטיג געמאכט ווי איז געקומען אין בית המדרש וואו רבי חייא איז דארטען געווען דער ראש ישיבה, זי האט צו איהם געזאגט: איה בעט דיר מיין הערר ! זיי מיר מנוח ווי דער דין איז, איה וועל מעהר גיט זיין אנאממענדיגעבען, טהיידיון, איה פערלאנג דיין פאלק זאל זיין מיין פאלק און דיין נאט מיין נאט, רבי חייא האט צווא איהר געזאגט: מיין טאכטער ! פילייכט האסט דו זיך איינגעליבט אין מייןעם אפלמיד ? - די פרוי האט גענומען דעם פלמיד'ס כתב פון איהר קעשענע זי האט געצויגט רבי חייאן, זי האט איהם אויף ערצהלט די גאנצע מעשה פון אנפאנג ביז ענדע, האט רבי חייא געזאגט: זיי גליקליך מיט דיינעם גוטען "קויה" וואס דוא האסט געקויפט, די וועלכע געמען וואס דו האסט געוואלט דעם פלמיד דורך זיי אינגליקליך מאכען, וועסט דו איהם בעגליקען מיט קרוישה, און זייט ביידע גליקליך.

דעם רבי חייא'ס ברכה איז מקיים געווארען.

(מדרש סנהדרין)

ג. "נאמטם סטראפאטשא"

עס איז פאראן מענטשען וואס זענען קיין מאל גיט צו פרידען, זיי האבען אלע מאל פרעסענוועס, זיי שטאממען פון די פאסיליע קרח וואס האבען לעבט צו ווערען פעהלער און ווילען וויין מרייטער, אזא בן-קרח האט א מאל דערצעהלט אזא מין קרימינעל:

אנאלמנה מיט איהרע צוויי טאכטער האבען געוואהנט גיט ווייט פון מיר זי האט געהאט אקליין פעלד. וואס דורך די תבואה האט זיך געברויכט זיך מיט איהרע טאכטער ספרנס זיין, ווי זי האט געברויכט אקערען איהר פעלד איז געקומען א פלן צו איהר און האט געזאגט: מען טאר גיט אקערען מיט אנאקס און אעזעל צו זאממען. זי האט געברויכט זאגן איהר פעלד, האט דער פלן געזאגט מען טאר גיט זאגן. פלאגס. זי האט געברויכט די תבואה שניידען און בונדען גארבען. האט איהר דער פלן געפאלען זי זאל איבערלאזען "לקט שבתה און פאה". זי האט די תבואה אריינגעפיהרט אין שיינער האט ער איהר געפאלען געבען "תרומה" מעשער ראשון. מעשער שניי" די אלמנה האט געפיה אלץ מקוים געווען ווי ער האט איהר געפאלען. דיא אלמנה האט געזעהען זי קאן דאס גיט דערמאנען. עס בלייבט מעהר ווי העלפט ביי דעם פלן און זי האט פון איהם גרויסע צרות. האט זי דאס פעלד פאר- קויפט און האט געקויפט צוויי שאף, זיך צו ערגעהערען פון זייערע וואלל און פון די שאף וועלכע עס וועלען געבארען ווערן. ווי זי האט געברויכט די שאף שעערען. איז געקומען דער פלן און האט געזאגט: מיר געהערט די ערשט געשארענע וואלל גראשית הנה. די פרוי האט געזעהען זי קאן פון איהם גיט אויסהאלטען האט זי אין הארצען געמראכט: ער פארמאכט מיר מיין לעבען. איך האב שוין מעהר קיין פלן פון איהם צו דערמאנען, זי האט גענומען און געשאכטען די שאף, פלוצים איז גע- קומען דער פלן און געזאגט צו איהר: מיר געהערט די ורנע לחיים ותקוה". די פרוי איז שטארק אין פערס געווארען. זי האט געזאגט: נאכ'ן שעכטען די שאף בין איך נאך פון איהם גיט פריי געווארען. און עס איז נאר גיט מעגליך פון איהם פטור צו ווערן. איך וועל זיי מחרים זיין צו נאמט! אויב אויף האט דער פלן געזאגט איז דאס אין גאנצען מיינע: ווייל נאמט האט געזאגט אללע חרם ביי יודען געהערט צום פלן. דער פלן האט געהאפט זיין רויב און אנטלאפען געווארען. די אלמנה מיט איהרע צוויי טאכטער האבען געוויינט אהנע אויפקער.

(ילקוט פ' קרח)

דארום זאגען די חכמים: איז מען זוכה איז די תורה אסם חיים, איז מען גיט זוכה ווערט די תורה אסם מות.

(יומא)

ד. דער אומגליקליכסטער מאן.

ביי "אמישלער" (הרשע ציצים) האט געארבייט אינגער מאן, געלערנט די מלאכה ווי ער האט די מלאכה געלערנט, האט ער זיך געפרייט פון זיין בעל הבית און געמאכט אלליין אמיסטערמקא ער האט מצליח געווען, מיט דער צייט איז ער געווארען אגרויסער מייסטער, געהר רייך, און גליקליך. זיין הערר אבער איז געווארען ארעם און אומגליקליך, ער איז געווארען א מחוסר לתם.

דער רייכער בעל מלאכה פעה. ער האט געדרינט ביי זיין אלטען בעל הבית האט ער גווארפען איין אויב אויף זיין בעל בית. מען ער האט וויליב געהאט מיט זיין גאנצען הארצען. ניהי דיום איז געקומען דער אלטער בעל מלאכה צו זיין געווענענעם לערען יתגדל בעטען איהם הילפע אין ווינע נאמען, דער גייער גביר האט איינגעוויילנט, ער האט צו איהם געזאגט: שיק צו מיר זיין פרוי וועל איך איהר געבען דאס געלד וואס דו פערלאנגסט. דער אלטער בעל מלאכה האט איהם געדאנקט. געזאגט: נאך הוינע געשיקט זיין פרוי צו איהם. דריי טאג און דריי נאכט איז זי ביי איהם געווען. דעם דריטען טאג איז דער רייכער יונגער מאן געזאגט צו דעם ארעמען, האט דער אלטער געפרעגט ביי איהם: וואו איז מיין ווייב, איך האב איהר געשיקט צו דיר מיט דריי טאג צוריק און זי איז נאך גיט געקומען, דער רייכער האט געענטווערט ווי אבערמאנער: "אמת: מיט דריי טאג צוריק איז זיין ווייב געקומען צו מיר איך האב איהר דאס געלד געגעבען זי איז אנטעקענאגען. נאר געהאט האב איך אזוי האט זיך ארום געמריבען מיט יונגע לייט. זי איז דיר פאלש... דארום בין איך געקומען צו דיר דערצאהלען די מעשה, איך זאג גיט פאר איהר נאר פאר מיין געלד. וועלכע איך האב איהר געגעבען, דער ארעמער מייסטער איז פארציטערט געווארען הארגעניג און נאך, און גבלה זאל זיין ווייב משה, דאס איז דאך שרעקליך, ער האט ביטערליך געוויינט און געזאגט: "גיב מיר אעצה וואס זאל איך משהן די דער רייכער האט צו איהם געזאגט, זאגט גאר גישט, איך וועל איך העלפען. ווייל איך געדענק די חסדים וואס איהר האט מיט מיר געהאט אין מיינע יונגע יאהרען, וואס איך פעהלט וויל איך איך געבען, נאר אויב איהר ווילט צוהארען און פאלגען מיין עצה זאלט איהר איינער ווייב ארויסמרייבען פון איער הויז, גיט איהר אגט, און זאל זי געהען וואו זי וויל". וואס זאל איך אבער משהן - האט דער אלטער בעל מלאכה געזאגט - זי האט אנגריסע בתובה. און איך בין ארעם, דער רייכער האט איהם געענטווערט: גיט וויינט און גיט ויפצט, איך האב דאך אייך פארשפראכען צו זיין בעהילפיג אין איערע גוטען, אט וועל איך אייך לייהען דאס געלד וויפיעל איהר ברויכט צו געבען די בתובה, און אזוי איז געווען, דער ארעמער האט גענומען ביי איהם דאס געלד בתורת התנאה, געגעבען זיין ווייב מיט אגט, איהר ארויס גע- פריבען פון זיין הויז, און דער רייכער האט מיט איהר התנה געהאט, ווי עס איז געקומען די צייט פון בעצאהלען, דער ארעמער האט גיט געהאט און דער רייכער האט איהם געהער צוגעריקט אזוי שטארק אז דער ארעמער האט געמקט זיך פאר- קויפען צום גביר פאר א קנעכט פאר דעם געלד, דער גביר מיט זיין פרוי זענען געזעסען געהאט פערנאגען, דער ארעמער האט זיי בעדינט, דערלאנגענדיג זי אבער וויין זענען דעם ארעמאנס פריעהרען אריינגעפאלען אין בעבער, נאם האט דאס געזעהן, דענסמאל האט ער געשווארען זיין צארען צו פארגיסען אויף ירושלים.

(גיטין)

ה. רבי שמעון און די רויבער

רבי שמעון פון לקיש איז געווען אין זיינע יונגע יאהרען ארויבער. דער הויז האט ער זיך פארקופט צו די לודים וואס פארעסען מענשען פלייש. ביי זיך האט ער גענומען א זאק מיט אשלידער האלץ, ווייל ער האט געוואוסט: אין דעם טאג וועלכען זיי וועלען איהם שעקמען צום עססען וועלען זיי אין פערלאנג זיינעם ערפיללען. דאמיט - זאגן זיי - ווערט מבפר וייער בלוט פארגיסען. אלאנגע צייט איז ער געגיסען ביי זיי, ער האט דארט געהאט כל טוב. ער איז פעט געווארען, עס איז געקומען זיין בעשטימטער טאג וואס זיי ברויבען איהם שעקמען. און עססען, האט צו איהם דער ראש השודדים געזאגט; דו זאלסט וויסען אז היינט איז דיין לעצטער טאג. פערלאנג פון מיר איין זאך וועל איך דיין וואונש ערפיללען, כדי דו זאלסט אונז כוחל זיין פאר וואס מיר וויללען דיר היינט שעקמען און אויפגעסען. רבי שמעון האט צו איהם געזאגט: איך פערלאנג און מיין בקשה איז אייך אללע רויבער צו בינדען מיט זייער שטריק, און נעמען רויבער אונטעקלענען אין שטוב ביים וועקעל און נעמען רויבער וועל איך געבען צוויי קלאפ מיט מיין האנד. די רויבער האבען ציינגעווייליגט, רבי שמעון האט זיי געברענגען מיט זייער שטריק ער האט דעם אלטעסמען רויבער מבדד געווען מיט דעם ערשטען קלאפ אויף זיינע באקקען, זענער האט גע- עפענט זיין מויל געקריצט מיט דא - זאגן - דער קלאפ האט איהם שטארק וועה געטהון. האט רבי שמעון צו איהם געזאגט: אזוי דו לאכסט פון מיר, איך ברויך דיר געבען נאך איין קלאפ. ער האט איהם דעם צווייטען פאש געגעבען איז זענער געשטארבען. אזוי האט רבי שמעון אללע רויבער געהרגט. און איז אנטלאפען גע- ווארען. ער האט זיך אנגעקליידעט מיט א זאק און האט אלאנגע צייט, בעסט זיין נאנצען לעבען געטרויערט אויף זיינע וינד וואס ער האט געהרגט אין זיינע יונגע יאהרען. ער האט זיך אומגעקערט צו גאט מיט זיין נאנצען הארצען און פון דענסטמאל אן האט ער געשלאפען אהן אקישען און אהן אפערענע (איבערבעט). ער האט צו זיין טאכטער געזאגט: "מיין בויך איז מיין קישען"

(גייט)

ז. מען טאר זיך נישט אונטער הערען

פיער מענשען פון ירושלים האבען צוזאמען געריזט נאך אהנה (ו) ווי זיי זענען אהין געקומען. האבען זיי זיך אפגעשטעלט ביי איינעם פון די שטארק ליים.

(1) די חכמי ארונה פלענען פיינד האבען די חכמי ירושלים, ווי האבען זיך געהאלטען פאר גראסערע חכמים און פלענען זיכען געלעגנהייטען צו בעליידיגען די ארץ ישראל יודין. דערפאר ווען איז פון ירושלים האט דערטאט איינעם פון "ארונה" פלעגט ער איהם דורף'ן מיט אלעליי ריפפות, לאכען פון איהם. אבנאיען איהם. בעליידיגען איהם. טהון איהם אללערליי להכעיס'ן. דער יוד פון ירושלים האט געהאלטען פאר א יוטר א מענשען אן אהנה צו פארטויערן אין א בלאטע און איהם לאוען דארטען שטעהען, ווי האבען דערמיט געוואלט מקים זיין: מיט אילעכטען מענשען דארף מען זיין שלעכט ווי אין פסוק שמועה, עס עקש תתפל'. דערמיט וועט פארענטפערט ווערען פיעל קשיות וועלכע דער לעזער וואלט האבען צו פראגע... .

ביי נאכט האט ער פאר זיי געמאכט א סעודה, נאכהער האט ער זיי אריינגעפיהרט אין א שלאף צימער דארטען זענען געשטאנען פיער בעסען איינע פון זיי האט געהאט נאר דריי פיס די פיערסטע איז געווען אנגעשפארט אויף די דריטע בעט. ווי זיי האבען זיך געלאנגט שלאפען. האט דער בעל בית ביי זיך געקלערט אין הארצען: די ירושלים יודען זענען דאך געוויס חכמים און מבנים. איך וועל מיר שמעלען הינטערן סתור הארען וייער בייך. וואס רעדען זיי זעצט. ער האט געהאט טי איינער זאגט: ווי שרעקליך דער בעל בית איז. מיין בעסט איז אצינדראכענע האלט זיך אויף איין דאאר. איך קאן נאך לייכט אראפאלען. דער צווייטער האט געגנטווערט: דאס פלייש וואס מיר האבען היינט געגעסען האט א מעס אקראט ווי הונדישע פלייש. דער דריטער האט געזאגט: דער טיין וועלכען מיר האבען געטרונקען האט א מעס ווי בלוט. פון אנגעשטארבענעס מענשען דער פיערטער האט געזאגט: איך ווי שרעקליך זיין פנים איז. ער זעהט אויס אקראט ווי א סמור... ביי מיר איז קיין ספק נישט אז עס איז באמת א סמור.

דער בעל בית האט געהאט וייערע בייך האט ער זיך שטארק ערשטארקען. ער האט אין אנפאנג נישט געוואלט גלויבען דאס וואס זיינע אויערען האבען געהאט. ער איז אויפגעשטאנען נאך פריה און איז געגאנגען צום קצב פערנען; וואס פאר פלייש האסטו מיר געסמערן געגעבען, גיב מיר היינט אויף די וועלכענע. דער קצב האט איהם געענטווערט: עס איז סתור. נישטא פון זענע פלייש. ווייל די שאף ווערבע איך האב געסמערן געשאכטען בעט ז איז געפארען געווארען איז איהר מאמע געבויך געפגרייט. האט אהוד אויף איהר ריכטונג געהאט און געגעבען איהר וויינען. פון דעם פלייש האסטו געסמערן געגעסען. הארענדיג דעם קצב'ס רייד האט ער זיך געוואונדערט אויף די חכמה פון ירושלים יודען. צו ערקאנען א מעס פון דעם פלייש וואס די שאף האט געווינען ביי אהוד. פון דארט איז ער געגאנגען צו דעם ווייט האנדלער. ער האט צו איהם געזאגט: זאג מיר דעם אמת וואס פאר אוינין האסטו דו מיר געסמערן געגעבען.

- איך האב אטיינשטאק - האט דער וויינהאנדלער געזאגט - וואס וואקסט שוין נאך לאנג אויף מיין פאטערס קבר. פון די וויינמרויבען האב איך געסמערן אויס געקוועמט און דעם טיין דיר פארקויפט. דער מענטש האט זיך געהער שטארק געוואונ- דערט. ער האט צו זיך אליין געזאגט: געצט זעה איך אז די דריי מענשען האבען אמת געזאגט, דארף איך נאך וויסען אויב דער פיערטער האט אויך רעכט. דער טאן איז געקומען צו הויז. ער האט געפונען זיין מוטטער ויץ אין סדר נאך אליין. ער האט צו איהר געזאגט: ליעפע מוטטער זאג מיר דעם אמת - ווער איז מיין אמת פאטער? און וואו וואהנט ער? די מוטטער האט זיך ערשטארקען און געזאגט: וואס איז דאס פאר א פראגע, מיין סתיערער זאגן. וואס האסטו דו היינט גראדע ביי מיר געפרעגט אזא זאך. ביידענדיג האט זי געוויינט. ווייל זי האט זיך דערמאנט אן אסאליגע יאהרען בעט זי האט געטהון א חטא - נעה איז מיר - האט

ו' געזאגט. ווער האט דאס דיר געמאכט אייפערקאם אויף אזא פראגע. דאכט זיך
בזוי היינטיגען מאג האט קיין מענטש דערפון נישט געוואוסט. געצט וועלען זיך דער-
וויסען די שופטים וועלען זיי אונז ביינען ארויסטרייבען פון אונזערע הייזער. ווייל
מיין מאן איז געשטארבען און אללע רעכטען דיר פאר דעם יורש. געצט וועלען די
קרובים זיינע ביי אונז אלעס צוגעהערן?

— נישט זאגן. ליעבע מוטער — האט ער געזאגט — קיין מענטש אין אונזער
שטאדט ווייסט נישט פון דיינע חטאים, נאר דו זאלסט זיך מידע געבען נישט אריין
צולאזען יודין פון ירושלים אין אונזער שטאדט. ווען נישט איז שלעכט, זיי וועללען
אללע ממזרים דערקאנען, ווייז זיי פארשטעהען אויף דעם.

(מדרש חכמה)

ד. אליין אריין געפאללען

איין מאן פון ירושלים איז געקומען אין אהונה, ער האט אבער צייט זיך אפגעשטעלט אין
אהויז דארט האט ער געגעסען געטרונקען, ווי ער האט געברויכט געהן שלאפען.
האט צו איהם דער בעל-בית פון הויז געזאגט: ביי אונז אין לאנד איז פאראן אנגעזען
מען טאר דעם פרעמדען נישט ערלויבען געהען שלאפען בוי ער נישט דריי שפרינג פון
שטוב דורך דער מהלך ארויס אויף דער גאס, ווי פונדא פון בעל-הבית איז געווען
ער זאל ארויסשפרינגען פון שטוב וועט ער פארשליסען די טהיר וועט זיך נעמער מתען
גאכטיגען אויף. דער גאס, דער אורח האט איהם געענטווערט: איך ווייס נישט אקראם
זוי צו ערפילען די געזעצטע, מהום איהר פריער וועל איך זעהען ווי איהר מאכט
זועל איך אויך אזוי מאכען, דער בעל-הבית האט איהם געציגט, ער האט דריי-
מאל געשפרינגען בוי ער איז ארויס געשפרינגען פון שטוב אויף דער גאס, דער
אורח האט זיך געאיילט פארשלאסען די טהיר און געזאגט. געצט וועט איהר גאס
טיינען אויף דער גאס אזוי ווי איהר האט געוואלט מיר טהון אזוי טהוע איך זיך.

(מדרש חכמה)

ה. א חכם פון דעם מה גשפנה ארויס

א חכם פון אהונה איז געקומען אין ירושלים וועהן דארטען די זקנים, חכמים
און הערען פון זיי נייע חכמה. געהערדיג אין שטאדט האט ער געזעהען אחר וואו
קינדער לערנען איז ער דארט אריינגעגאנגען. ווי די קינדער האבען איהם געזעהען —
דער רבי איז דענסטמאהל אין חדר נישט געווען — האבען זיי איהם קבוד אפגעגעבען.
דער חכם האט זיי פיל זאכען געפראגט, ער האט זיך געוואונדערט צו הארען
זייער חכמה: איך וויל אייך פרעגען אחידה נאכגענישט אויב איהר וועט זאגען דעם פתרון
וועל איך וויסען אז איהר וועט חכמים, נאכהער זאלט איהר ביי מיר פרעגען אחידה
ווייל איך בין דאך אלטער פאר אייך, די קינדער האבען איהם געענטווערט, ניין.
ליעבער הער. פרעגען א חידה וועלען מיר פרייהער. און אזוי וואו איהר וועט אלטער

וועט איהר פרייהער דעם פתרון זאגען. אויב איהר וועט פון אונזער חידה מ'רעפער
דעם פתרון, וועלען מיר אייך אפגעבען אונזערע קליידער. און אויב איהר וועט נישט
מ'רעפער אונזער חידה, וועט איהר אונז אייערע קליידער אפגעבען. דער חכם האט
געענטווערט: גוט, פראגט אייער חידה איך וויל הארען. איין קינד האט זיך געשטעלט
און געפראגט: ניין געהען אונזעך, אכט קומען, צוויי גיססען, איינער מ'רינקט.
זיינע משרתים ווענען 24, דער חכם האט נישט געוואוסט צו זאגען דעם פתרון האבען
זיי ביי איהם גענומען זיינע קליידער, ער איז געבליבען שטעהען אין פארצייטער
נאכעם.

רבי יוחנן איז געווען דער רבי. ער איז געקומען אין ירושלים אונטער אונטער מענטש
שטעהט אין פארצייטער, האט רבי יוחנן צו איהם געזאגט: ווער האט דיינע קליידער
פון דיר גענומען? דער חכם האט איהם דערצאהלט די מעשה פון אנפאנג אן אויך
די חידה וועלכע זיי האבען איהם געפראגט און ער האט נישט געוואוסט צו ענטווערן
זאגט צו איהם רבי יוחנן — ניין געהען אונזעך, דאס איז די ניין חתשים וואס די פרוי
שוואנגערט. אכט קומען אן — דאס איז די אכט מאג צו די צייט וואס מען ברויט
דאס קינד מל ניין. צוויי גיססען — דאס איז די צוויי ברוסט און איינער מ'רינקט — דאס
מיינט מען „דאס קינד“. 24 משרתים — דאס ווענען די 24 חרשים וואס ער זיינט, בוי
מען געוויינט איהם אב פון ברוסט.

דער חכם האט זיך צוריק געקערט צו די קינדער ער האט זיי געזאגט דעם
פתרון. זיי האבען איהם די קליידער אפגעגעבען און געזאגט. ווען נישט אונזער רבי
וואלט דו נישט געוואוסט דעם פתרון (זיי האבען איהם דאס געזאגט ווי איינער
רעדט: זיי צופרידען מיט דיינע קליידער צוריק, און פארלאנג נישט אונזערע קליידער).
(מדרש חכמה)

ו. געזעהן מעהר ווי מיט צוויי

אסאן פון „אהונה" איז געקומען אין ירושלים לערנען דארטען חכמה און
שפראכען, דריי יאהר איז ער דארטען געזעסען און האט גאר נישט אויסגעלערנט,
ביי זיינעם פאדערען אהיים האט ער געקויפט אין ירושלים אפגעכט, איינעם פון די
שטאדט איינוואהנער אנגעבאנענער אין ירושלים, דער קנעכט איז געווען בלינד אויף
איין אויג, דער מענטש פון אהונה האט זיך אליין געדריקט און געזאגט: אזא לאנגע
צייט בין איך געזעסען אין ירושלים און לסוף האב איך געקויפט אפלינדען קנעכט.
האט צו איהם דער מוכר (פארקויפער) געזאגט. ווינדיג נישט און. דער אויף דעם
קנעכט קיין שלעכטעס נישט. אמת ער האט גאר איין אויג, ער איז אפער אנרויסער
חכם, מיט איין אויג זעהט ער בעסער ווי אנצונדערער אויף צוויי אויגען. ווי דער
מענטש האט גענומען זיין קנעכט ארויסגעגאנגען מיט איהם דורכין שטאדט טהויער.
האט דער קנעכט געזאגט צו זיין הער: לאמיר געהען אביסעל שטעללעך רעללען
זיך קומען צו די מענטשען וואס געהען פאראויס.

ביי אינא קאסט אפאר שיק ויבען אכט. דינר וילבער. און אמאל שטיינען זיי ביי זייערען דינר. דער אהוני האט צו איהם געוואלט: אויב אזוי וועל איך בריינגען פיעל שיק אין ירושלים פארקויפן דארטען. וואס זאגסטו דו אז דאס פאר מיר אנגעשעפט? אגאנץ נומער געשעפט - האט דער ירושלמי געזאגט - נאר איידער דו וועסט אריינקומען אין ירושלים זאלסטו מיר שיקען אגאנצען.

אין אלאנצע צייט ארום האט דער אהוני צוואנגענעמערט פיעל שיק ער האט זיי געבראכט אין ירושלים, אז ער איז געקומען ביי די טויערן פון שטאדט. האט ער געשיקט זאגען זיין אלטען בעקאנטען ירושלמי אזוי ווי ער האט איהם פערשפראכען: דער ירושלמי איז צו איהם געקומען און האט צו איהם אזוי געזאגט: ביי אונז איז פאראן אמנהג אזוי גוט ווי אנגעזעט, געהילף: אפערעכער האט גיט דאס רעכט אריינצוקומען אין שטאדט איידער ער גאלט. אב זיין קאפף און שווארצט אב זיין פנים.

דער אהוני האט געזאגט: דאס איז אשונערע געזעצט, אבער איך וועל דאס מהון ווייל איך וויל פיעל געלד פערדינען פון מינע. סתורה. ער האט זיך אפגע- גאלט. שווארץ געמאכט זיין פנים, דער בעקאנטער זייער האט איהם אנגעקענטעט אויבען אן אויף דעם גראסטען מארק פלאץ, זינע שיק האט ער אונזעק געלעגט געבען איהם, פיעל קויפער זענען געקומען פראגען פרייען, ער פארלאנגט פאר יעדער פאאר שיק זעהן דינר וילבער, די קויפער האבען פון איהם געזאכט זיי האבען איהם גערעכנט פאר משוע, ווייל ער פארלאנגט זעהן קאל אזוי פיעל מעהר ווי זיי זענען ווערט. זיי האבען פון איהם געלאכט חזק געמאכט, זיי האבען איהם גערופען פליה קאפף (1).

דער אהוני האט געזעהען און גוט פערשטאנען אז דער ירושלמי האט פון איהם געלאכט האט ער איהם מיט געס געפראגט: פאר וואס האסטו פון מיר געמאכט לענות? האט איהם דער ירושלמי געענטפערט: איך האב דיר געגעבען אגוטען אוראק כדי דו זאלסט נויסען דאס גיט שטענדיג מעג מען מאכען לענות, מיט איין ארענטליכען מענשען דארף מען זיך ארענטליך געזעהען.

(מדרש חכמה)

יא. זיבען דורות

זיבען מענשען פון זיבען דורות האבען איינער דעם אנדערן געזעהען און געדינט פון דעם ערשטען קאג ווי גאט האט די וועלט געשאפען ביז אליהו הנביא איז ארויף געגאנגען מיט אשטורים אין היממעל. מתושלח האט געזעהען אדם הראשון, וואס גאט

(1) ביא ווי פלעגט זיין דער גראסטער בויון אמענש און האר בעוואקסען, די זעלבע געפינע מיר ביי אלישע. די קליינע יונגע האבען איהם גערופען קרח קרח' האט ער זיי געמלכט אין גאסט נאכען און צוויי בערען פון וואלד האבען פון די קינדער צעריסען 42 קנאבען. בדרך כלל אין גאנץ מארגען לאנד געהט מען אין לאנגע בארד בעוואקסען מיט האר אויפ'ן קאפף און דען וואס איז גיט בעוואקסען ארער ער גאלט זיך אב האלט מען פאר א בויון

— דו ביסט דאך אפליגער — האט דער הער געזאגט — ווי אזוי זעהסטו דו אזוי

נויט?

— די מענשען וועלכע זעהן פריהר פאר אונז — האט דער קנעכט געזאגט — פיהרען מיט זיך אמול עזעל בלינד אויף איין אויג. זי איז שוואכער מיט א צוויילינג. אויף איהר איז פאראן צוויי לאנגען איינער מיט וויין און איינער מיט אעל.

— אף וואס פאר ליגען דו קאנסט זאגען — האט דער הער געזאגט — זאג נאך עטליכע ליגען.

— די מויל עזעלין זענען נויט פון אונז פיער מיט — האט דער קנעכט געזאגט. זיי האבען נאכגעזאגט שטעלל און דער הער האט געפונען אלס רבטיג. זי האט זיך געהער געוואונדערט און איהם געפראגט: ווער האט דיר געזאגט אז דו איז בלינד?

— ווייל איך האב געזעהען — האט דער קנעכט געזאגט — פון איין זייט וועט איז געגעסען געווארען די גראו און פון די צווייטע זייט גיט.

— פון וואגען האסטו דו געוואקסט דאס ווי שוואכערט מיט א צוויילינג?

— איך האב געזעהען די זאכד וואו זי איז געלעגען מיטן בויה האב איך דערקאנט אויפ'ן זאכד.

— פון וואגען האסטו געוואקסט אז אויף איהר איז פאראן פון איין זייט אלאנעל מיט וויין און פון דער אנדער זייט אלאנעל מיט אעל.

— איך האב געזעהען פון די פראפען וואס האט געפריפט. זיין דנקט אין זאכד שיק אריין. אבער אעל בלייבען די פראפען פון אויבען.

— ווער האט דיר געזאגט די נויטקייט פון פיער מיל?

— ווייל די פריט פון אמול עזעל ערקענט מען ביי פיער מיל.

דער הער האט זיין קנעכט געקוישט, געבראכט איהם אין אהונה. געגעסען געטרונקען און זיך משמח געווען מיט איהם און נאכהער איהם געפרייט און אונזעק געשיקט ארויס בשלום. (ספדיון)

יב. נקמה אין אלץ

איינער פון אהונה פלעגט שטענדיג לאכען, מאכען לענות פון די ירושלים יודען. דאס האט איהרען פון ירושלים שטארק פארדראסען. ביי איהם איז געבליבען צו געהען פון דעם אלץ נקמה. ער איז געקומען אין אהונה, אריינגעגאנגען אין הוי פון דעם אלץ און דארטען געגאכט, אויף מארגען זענען זיי געגאנגען אין גאסט האט זיך אשוף פון דעם ירושלמי צוריקען, זיי זענען אריינגעגאנגען צו אשוסמער און ער האט פארגיט, דער יוד האט איהם געגעבען פאר זיינע ארבייט אנאנצען שקל וילבער, דער אהוני האט איהם געפראגט: פאר וואס האסטו איהם אזוי פיעל געלד געגעבען? איז דען ביי אייך אזוי שטייער שיק? — יא האט דער ירושלמי געזאגט,

אליין האט איהם געשאפען, צוויי הונדערט מיט דריי און פערציג יאהר האט ער איהם געדינט, שם נח'ם ואהן האט געדינט מתושלחן 98 יאהר. געקב אבינו האט צוואנציג יאר געדינט שם'ן. עמרם משה רבינו'ס פאטער האט געוועהן געקב אבינו'ס פנים, אחיה השלוני האט געוועהן עמרם'ן. אליהו הנביא האט געוועהן אחיה השלוני וואס ער איז געווען פון די יוצאי מצרים. די ניבען מענטשען זענען דער יסוד פון דער וועלט וואס נאכט ברך הוא האט געשאפען. (נכח כהנא)

עפיוגראממען

א מחבר האט ארויסגעגעבען א ספר'ל פיימיל נארר און דעם נאמען זיינעם געהאלטען. נים געשמעלט אויפן ייגער. אונז אבער וואלט א סך בעסער געפאלען ער זאל געוועזען דס ספר געהאלטען. דעם נאמען ארויסשט גלען.

דאס געלד אונ דער מענטש זענען אויף דער וועלט ביידע צוויי פאלשע זאכען; מענטשען מאכען פאלש געלט און געלט קענן פאלשע מענטשען מאכען.

די געשמאקע זענען פערשיידען אזוי ערקלעהרט און זאגט דער דיר גראבער. מן האבען אפמאל ליעב געהאט די ווייבער ביי יודען און היינט-היינט האבען זיי ליעב-האבער.

פראגע: פאר וואס ניעסט מען אויף דעם אמת? אנטווארט: ווייל ער פערנעהט אין דער נאז.

10

51

נייע ווארטער.

הפך בה והפך בה דכולא בה.
(לכות פיר ה')

קעהרסט עם אהער;
קעהרסט עם אהין;
וואס נאר דוין בעגעהר;
געמינסט די דארין.

א.

עס איז אין דער לעצטער צייט צוגעקומען אין דער ווארטנאגלע ליטעראטור א רעכט ביסעל נייע ווארטער. אין פלוג איז עס איינגעשליף קיין באו נישט; פון צוקומען - זאגט אויך דער רוסקע - מהוט דער קאפ גיט ווער, אבי חלילה נישט אבקומען, אין גרונד אבער שטעהט די וואך נאר אנדערש; מען דארף שטענדיג גיט אכטונג געבען, וואס איז אזוינס דאס צוגעקומענע. וועגן דעם מאנערען קערפער קומט צו בלוט און פלייש, איז עס געוויס נעהר גוט; וועגן א מענטשען אבער קומט צו חלילה וואסער אין בויד, דאן איז עס שוין גאר קיין מעלה נישט. און פונקט אזוי ווי מיטן קערפער, פערהאלט זיך עס אויך מיטן מענטשענס גייסט. וועגן א מענטשענס שכל ווערט בערייכערט מיט נייע געגריפען. וועגן איהם קומען צו נייע געדאנקען. איז עס אנדא א גליק פיר איהם; וועגן אבער ויין וקרן איז געצוואונגען אויפצופאסען עפעס א פאק נייע ווארטער, די צונג רעדט נאך עפעס אסך אונגעקאנטע ווארטער, און די געדאנקען האבען דערפון גיט מיט וואס זיך צו קוועקען - א דאן קלייבט זיך גלאטט אן עפעס א מין גייסטעס וואסער אין קאפ, פון וועלכען מען קאנן גאר קיין געדיכטס נישט ארויסשעפען. אזוי האט מען זיך שוין היינט פאקט איבערצייגט אין דער וועלט, אז שפראכגעקענטניססע אליין מאכט גאך קיין מענטשען גיט קלוג, גיט געבילדעט. און אז איינער וועט זאגען פונדען קאל

אויף פונפצען שפראכען אז 9 מאל 9 איז 82, בלייבט ער דאך אלעס א נארר, אין פערנלייך מיט דעם, וועלכער ווייסט אקוראט וויפיל 9 מאל 9 בעטרעפט, האטשע נור אין וויין מוטערשפראכע אליין. און אזוי איז אויפגעטוט דער געדאנקען דער עיקר דאס קערפער, אין דאס ווארט, אין וועלכען א געדאנקען ווערט אויסגעדריקט, איז נור א מאל א מלבוש פירן געדאנקען. מלבושים אליין געבען ווי בעקאנט, דעם מענטשען קיין שכל נישט צו אויף א האר ווערמה. וואס קומט ארויס דער פאנוע פון איהרע גלענצענד שטענע פערערן, אז ווי האט שכל וועגער פון דער קאפ? און וואס איז דער חסום פון דעם שאנעם פאפאנאי, וועלכער קאנן נאכגעלעמטשען ווארטער אין אללע שפראכען, אז ער ווייס נישט וואו און ווען ווי צו בענוצטען?

אזוי איז אונז אויך די לעצטע צייט צוגעקומען אין דער וואונדערליכער ליטע. כאטור א נעכט ביסעל נייע ווארטער. מיר הערען, מיר לענען, מיר שרייבען וואנאר נאנץ אפט א נעלכע ווארטער, ווי "נאציאנאליזם", "פאפאריאטיזם", "קאמפאליטיזם", "אסמילאציע", "ציוויליזאציע", "עמיגראציע", און נאך פופציגערליי אנדערע דעס-גלייכע ווארטער, פערשפרייט אויף "איזמען" מיט "איזמע" צו מיט עפעס אנדערש. און נישט, נור מען פערברויכט די אללע ווארטער, נור אפטמאל האמפערט מען וואנאר איבער ווי נאר נישט אויף פתכות, מע ווערט ויך א מאל בפירוש שונאים איינער דעם אנדערן צו ליב אפאר אועלכע ווארטער, וועגן איינער נישט ויך אויס למשל פאר א נאציאנאליזם און דער אנדערער פאר א קאמפאליזם, און דער דריטער קומט און וואנט, דאס ער איז נאר א פאפאריאט. און פרוכט אויף צוקאנועס, נישט אפאל א חאפ איינעם פון די שטרייטענדע צדדים, און פאדערט ביי איהם, ער זאל אויך קלאר מאכען. מיט וואס איז ער, עס נאציאנאליזם, דער אנדערער זאל אויך אויפ-קלערען, פאר וואס ער איז א פאפאריאט, און דער דריטער - ווי אזוי ווערט מען א קאמפאליזם, קאנן ויך נאנץ לייכט מאכען - אז קיין איינציגער פון ווי וועט נישט זיין בוכף אויף א קלארע השוכה צו געבען. און נישט קענענדיג אויף דעם, וואס מען ווייסט אליין נישט קלאר, וואס די אלע נאמען בעדייטען, קריגט מען ויך און מען ווערט ויך שונאים איינער דעם אנדערן אלעס איבער די וועלכע נאמען. - נור דאס איז נאך נישט נאר דאס ערנסטע. ווען איינער ווייסט עפעס נישט א וואך, איז נאך דא ווייניגסטענס א האפנונג, אז ווען מען וועט איהם אויסמאנען, וועט ער עס שוין וויסען. פיהל ערנער שטעהט עס מיט די יעניגע, וועלכע זענען גענארט אין דער וואך, עפעס ווייסען ווי דאכט ויך יא, עס איז אבער נישט דאס וואס מען דארף; עפעס האבען ווי געהערט קלינגען, און קאנען נישט נאכזענען. אט מיט די דאוונע גענארטע חכמים איז געהר שווער א קעגלונג צו האבען, ווייל על פני רוב האלמען ויך די פלומרים קלינער פנים רביין. - קעהרען מיר ויך אום מאקי צו אהעכער דריי צדדים, למשל:

- איך - וואנט דער ערשטער - בין א הייטער יודישער נאציאנאליזם.

און האב ליעב מיין נאציאן; נמצא, קאן אויך נישט ליעב האבען קיין שום אנדערע נאציאן אין דער וועלט.

- און אויך - וואנט דער אנדערער - בין א מריער רוסישער פאפאריאט, אין רוסלאנד געבאכען, אין רוסלאנד ערצויגען, בין איך א רוסישער, פון קיין אנדערער נאציאן וויל איך נאר נישט וויסען, און בעגרייף נישט ווי אזוי קאן א רוסישער זיין א יודישער נאציאנאליזם?

- און אויך, קאן אויך ביינען נישט אנקעקען - פאלט אריין דער דריטער - איך בין מיר א פרייער קאמפאליזם, איך געהער דער נאנצער מענשהייט, און פערזאכט א נעלכע קליינע נפשות ווי איהר זענט, וועלכע קאנען ויך פעררעקען אין די די אמות פון איין איינציגער נאציאן, אדער פון איין איינציג לאנד.

אט הערען מיר, דאכט ויך, דריי נאנץ קלארע שטענות, געדער פון ווי רופט אויס זיין קרעמיל, לויכט אויס וויין שטיקעל סחורה, און שטענעט אלע איבריגע. קאנען מיר דען אבער אלעמען פון ווי גלויבען? אדער באדעפן מיר רעכנען, דאס עס קאן זיין, אז אין אלע דריי קרעמיל'ה ליגען גענארטע שטיקלי'ה סחורה? יא די לעצטע השערה קאן מען גיכער פון אלעס אנגעהמען. ווארום דאס איז דאך א בלל, אז די סטרונוה, וואס איין שדכן וואנט אויס אויף א צווייטען שדכנס בלח, הערט מען אויס, און מען גלויבט איהם אויף; די מעלות אבער, וואס ער דער צעהלט ויך אן פון וויין בלח געהען אין איין אויער אריין, און דורך דעם אנדערען ארויס. - איינער איז אונז מנהל א סוד, דאס ער האט פינט אלע פרעמדע נאציאנען, מענען מיר איהם גלויבען. צו האט ער אבער ליעב וויין אייגענע נאציאן? - דאס דארף ער אונז פריהער דערטוינען. איינער שווערט, ער האט פינט וויין אייגענע נאציאן, איז עס אויך פון די וואכען, וואס מען קאן גלויבען; אבער ווי ווייט ביין און פריי וויין ליעבע צום פאטערלאנד געגרייכט, דארף מען נאך פריהער געוואהר ווערען. דעסגלייכען סח מען לאנג דעם קאפ ברעכען אום צו פערשטעהן, ווי אזוי איינער האט ליעב די נאנצע מענשהייט, און האט פינט געדע איינציגע נאציאן בעוונדער; פונקט ווי יענס נאריש קינד, וואס האט אפגעטויינט א נאנצען "מאג" און געשרייען אין איין קול, מען זאל איהם געבען נור "ווארטעס"! און וואס מען האט איהם נור דערלאנגט צו עסען, האט ער געשליידעקט פון ויך און געשריגען: דאס איז נישט קיין "ווארטעס"!

נור אוועקלעגענדיג פתכות אן אויט, איז עס באמת געהר מרועריג צו ווערען און צו הערען, ווי אזוי מענטשען מראנען אויף די צייגער ווארטער, נאמען פון די העכסטע ערלעסטע בעגריפען, און מאכען עס צו אש און צו מיסט, ווארפען ויך אום מיט ווי, ווי מיט שטיקער בלאטע, איינער דעם אנדערען אין די פנימער אריין. און א וועלט מענטשען, וואס שטעהען ארום, און א יונגער דור וואס טאקסט ערשט אויף, פערלירען אין נאנצען דאס לעצטע ביסעל אכטונג צו דעם, פאר וועלכעס יעדער דענקענדיג מענטש קניעט ויך און בנקט ויך ווי פאר א הייליגהייט, יא, עס

אויז פריינד צו זעהן און צו הערען, ווי אזוי איינער רופט זיך אן יודישער
נאציאנאליסט, האטש ער איז מרד, די קיך ווייזט אויף מרד, אין שטוב גישט דא
א ביסל יודישקייט, די קינדער ווייסען נישט פון קיין צובר אלף בית, און קיין
ארימער יוד מאר ווין שוועללע נישט אריבער פערעמען. אין וואס דען באשעדה ווין
נאציאנאליסט? ער איז ברויז אויף דעם, וואס דער קריסט איז א פריץ און
זיט ער - עס איז נאכאס צו זעהן און צו הערען, ווי אזוי איינער נישט זיך אויס פאר
א הייסען פאטריאט, ער צולעגט זיך אויף פאר ווין לעב פאטערלאנד, ווערענער
פריינדקען מרגקט ער נאר אויסלענדישע וויינען, און קליידען קליידעט עד זך און
זיין פאמיליע אין אויסלאנדישע צייגען, קענען נישט די לאנדספראכע, ווייסט נישט
די געשיכטע פון ווין פאטערלאנד, און אין וואס געשטעהן דען ווין פאטריאטיס?
ער האט פיינט, די פארשטאלצענע יודען, און ווילל נישט וויסען פון קיין מאקסע, פון
קיין שום אנדערע לאסט, וואס איז נונג די קהילה אדער דעם כלל ישראל. - נור
דעססליך איז עס צו זעהן און צו הערען, ווי אזוי איינע מענשען גיבען זיך אויס
פיר קאמפאלימען, הערען נור פון דער מענשהייט, פון לעבע, האטש אליין זענען
זיי שלעכטע, אונפערניגער, ווילען קיין מענשען קיינמאל קיין מוכה מהן, ווילען
קיין ארעמאן אפילו קיין שטקעל ברויט נישט געבען. און וואס איז דען מיט זי דער
דחוס? זיי האבען פיינט א יודען, אי נישט קיין יודען צוזאמען. - דאנענען זעהן מיר
אפט געבט פרוקע יודישע נאציאנאליסטען, וועלכע בילדען זיך און ווערע קינדער
אויף דער פיינסטער אייראפעאישער ארט, ווי לעבען זעהר פריינדליך מיט פערשידענע
קריסטען, וועלכע זיי האבען הערליך לעב, און דאס שטערט זיי דורכאויס נישט צו
זיין מיט דעם נאנצען הארצען איבערגעבען זייער נאציאן, נישט אבצוברעמען א מריט
פון יודישקייט, פונקט אזוי גענעגענען מיר געוויסע אנגעקאנטע פאטריאטען מיט
געבאללען מיט ארדענס אויף די הארצער, אויף וועלכע פארגעהקט קריסטען לעגען
דען גראסטען פבור, און זענען שטעמען זיך נישט פערסט צו שטעהן פיר זייער נאציאן.
סטארען זיך שטענדיג מהן מוכות יודען און יודענסהוס, און דאס שארעט זיי נאר
זיט אין זייער פבור ביי קריסטען, און דעסגלייכען האבען מיר אויף געגענענט פיעל
פרייע קאמפאליסטען, וועלכע ווינען גרייט אין אלע צייט זיך פיר די מענשהייט
מקריב צו זיין, און דאך בלייבען פריי אי זייער נאציאן, אי זייער פאטערלאנד, און
איינס שטערט נישט דעם אנדערין. - אס בן בלייבט דאך די קשיא: טא וואו וועט
אין דען די גרענעץ צווישען די דאזיגע אלע פאמיליען? אין וואס געשטעהט דער
ווינקליכער אונטערשייד צווישען זיי? אדער פילייכט איז נאר צווישען זיי קיין
גרינדליכער אונטערשייד נישט דא, און דער נאנצער שטרייט איז נור א גענארמער,
און די שטעקענס, מיט וועלכע מען שלאגט זיך א נאנדער, זענען עס די פיסליך
פון דעם לאנגען באנק, וועלכען מען האט צובראכען זיך שלאנענדיג איבער איהם,
צפת אימליכער האט געוואלט זיך זענען אויף איהם נאר איינער אליין?
אט דא ליגט ווינקליך געהאלטען די נאנצע צדה, וואס איינע מיטען א

נאציאנאליסם פאדערט נישט מער ווי שטאה גענען אנדערע נאציאנען, פאטריאטיסם -
שטאה גענען אנדערע פאלקער, און קאמפאליסטיסם - שטאה גענען אלע נאציאנען און
פאלקער אין איינעם. ניין, נישט אויף שטאה, נור אויף לעבע זענען געגרינדעט
די אלע אידעען, גרינדען איינע אידעע אויף שטאה איז פונקט ווי פונען א בנן
אויף שוועבעל און פער; עסנוואס אנדערש הייסט גרינדען עסנוואס אויף לעבע, נור
לעבע בויט, שטאה אבער צעשטערט. דער אמתר נאציאנאליסט,
וועלכער איז געבוטעט נור אויף לעבע צו זיין נאציאן, קאן זיך זעהר לייכט פער
בינדען מיט דער ענדעלסטער לעבע פון גענען פאטריאט צו זיין פאטערלאנד, אזוי
זיט מיט די העכסטער לעבע פון דעם אמתר קאמפאליסטיס צו דער נאנצער מענשהייט,
און נישט נור עס קאן אזוי זיין, עס מוז נאכא ווין-אזוי, און גרינדליך געטראכט
מען מאר עס נאר אנדערש נישט זיין. - אים דאס אללעס גרינדליכער אויס צו
פיהרען, מוזען מיר די וואך צוביסל ארויפגעהקען.

ב.

פרייער פון אלעם דארפן מיר זיך גרינדליך קלאר מאכען די בעדייטונג פון
א וועלכע ווארטער, ווי נאציאנאליסם, פאטריאטיסם, קאמפאליסטיסם, - נאציאנא-
ליסם הייסט די צוגעבונדענהייט פון א מענשען צו זיין נאציאן. וואס וועט הייסט
אבער נאציאן? דאס ווארט "נאציאן" שטאמט אויס דער לאטיינישען שפראכע, זיין
לשון קודש וואלט עס געהייסען "מולדת", און די בעדייטונג פון דעם איז געבוירט-
שאפט. דער מענש איז פון געבורט, ווי געקאנט, איינס פון די שוואכסטע
געשעפענישען, און איז דעראבער די ערשטע יאהרען מער. איידער אלע אנדערע
געשעפענישען צוגעבונדען צו עלטערין ערציהער און לעהרער, וואס ביי זיי לערנט
ער זיך אויס רעדען, דענקען, פערשיידענע מדות און אלערליי הנהגות; שפעטער -
אויף פערשיידענע מלאכות, און א מהייל מענשען - אויף לעזען, שרייבען, פערשי-
דענע העכערע, קענטעניסעס, וועלכע הייסען צוזאמען "בילדונג". אין די יאהרען
ווערט דאס אויסגעוואקסע קינד אזוי צוגעבונדען צו זיינע עלטערין, קרובים, ערציהער,
לעהרער און חברים, זא ווי אויף צו אלע פרעמדע געקאנטע, וועלכע וואקסען צו
נאכמען מיט איהם, דאס נאכער קאנן ער דאס נאנצע לעבען זענען צוזאמענגע-
געבונדענהייט נישט פערנעסען, און ער פיהלט שטענדיג עפעס א געווינדערע לעבע
צו די ווייניגע. אין גרויז האט יעדער מענש פון דער נאטור לעב פרייער פון אלעם
זיך אליין, און אזוי האט נאטט מאקי די וועלט געשאפען, און אנדערש וואלט נאר
די וועלט קיין קיום נישט געקאנט האבען, אט די איינע לעבע, וועלכע לעבט
ביינע איינגעווארצלעט אין הארצען פון געדען גיגעבארענעס קינד, ענטוואקעלט זיך

וואקסען אויס, רעדען די אייגענע שפראכע, וואס די עלטערען, און מען לעבט בכלל בשלום, מחלוקת ווען עס מאכט ווי א מאל ווענען ווישע, ווענען חלוקה, ווענען דא אויף דעם שופטים, וועלכע מען קלייבט אויס פון די קליינסטע געבורגע וקנים אין דער נאציאן. אזוי ווענען אין דער וועלט א מאל געווענען זעהר פיעל, און היינט ווענען נאך אויך פערטאנדען אין געוויסע ארטער, אייגענעלעך, אפגעווינדערטע. ריינע נאציאנען, וועלכע לעבען פונקט ווי זייערע אורארעלטערין. - געוואהנליך אבער ברענגט מיט דאס לעבען, אז פערשיידענע נאציאנען פאנגען אן ווי אויס-מישען צו ביסליך, איין נאציאן געוואהנט צ. ב. א לאנד, וואס איז פרייטשטאר אין הבאות, די אנדערע האט ביי ווי פיעל וואלד, די דריטע - אסאך שאף און רינדער, די פערטע וואהנט ביים ים און האט א סך פיש, די פינפטע האט אין איהר לאנד בארג, אין וועלכע מען געפינט פערשיידענע מעטאללען א. ז. ו. נאטירליך איז יעדע נאציאן געוואונגען אויסצובייטען מיט דער אנדערער, דאס, וואס די האט איבריג, און גענעם פעהלם, אויף דעם, וואס ווער האט איבריג, און איהר פעהלם, אזוי פאנגט אן מ'ס'חר צווישען פערשיידענע נאציאנען, געוויסע געמיינדען, אין וועלכע דער מסחר בליהט צום מיסטען אויף, ווערען זעהר רייך, בויען אויס נאנצע שטאדט, אין די שטאדט געפינען ווי מארק און ירידים, דארטען געווענען ווי פערשיידענע סוחרים און אלערליי בעלי-מלאכה, רופאים, א. ז. ו. אין די שטאדט קומען צו צייטען, און עס ווערען אויך געשטענדיג, מענטשען פון אנדערע נאציאנען, מיט וועלכע מען לעבט בשלום, כל זמן ווי ווענען ווייניג, ווי באלד אבער עס קלייבען ווי אן א סך פרעמדע, קאן שוין קומען צו מחלוקת, ווי אין מסחר קומט פאר. אום א וועלכע מחלוקת איינצושטיללען, ווענען דא אין יעדער שטאדט אלטעססטע אבערהערען (עמשאלסטווא) מיט שופטים ושוטרים, וועלכע זעהען צו פערטישען די ארדנונג אין די שטאדט און אין די ארומע געגענדען. אום די ארדנונגען ווערען מיט דער צייט צונויפגענומען, פערשריעבען און פערשטענען, אזוי אז קיינער זאל ווי גיט מארען איבערטרעטען, און דאס ווענען די געזעצטע, די רינים פון יעדען לאנד, די אבערהערשאפט אליין זאל אבער גיט קאנען איבער-טרעטען די געזעצטע, ווי אזוי איינעם גלוקט ווי, ווערט אין יעדען לאנד פערט-געשטעלט איין הערשאפט, וועלכער שטעהט איבער אלעמען, און דאס איז דער פירשט, דער מלך, און א מאל דער שופט, דער אלטעסטע אין נאנצען לאנד; מיט איינעם ווארט הייסט עס די רעגירונג, ממשלה, פון דעם לאנד, די רעגירונג זאל אבער האבען בפת אויספיהרען אלעס, וואס זי בעדארף, אויף דעם האלט זי געבען ווי חל, וועלכע פאלגען איהר אלעס וואס זי בעפעהלט, אט אזוי א לאנד, וועלכע איז געגרינדעט אויף פערטע געזעצטע, און ווערט געפיהרט דורך א שטענדיגע רעגירונג, הייסט שוין א מדינה, די אלע איינוואוינער פון איין מדינה, וועלכע אהערקענען די געזעצטע פון דער וועלכע רעגירונג, הייסען איין פאלק, און יעדער אייגענלעך איינגעוועסענער מאן, וועלכער ווערט שוין גיט

שפעטער אין פאמיליע-ליעכע, וועלכע איז אין גרוד דיעלעכע אייגענלעכע, גור א ביסעל צושפרייט, ווי א רעדעלע וואס געהאט ארום דאס שטייטעל פון דער ספרעוויגע, מיטגלידער פון איין פאמיליע ווענען געוואהנליך אזוי צוגעבונדען איינער צום אנדערן, די מונען אזוי פיעל און אזוי אפט אנקומען איינער צום אנדערען, דאס עס איז שווער צו זאגען, וואו ענדיגט ווי די ליעכע פון עלטערן צו ווי וועלכסט, און וואו פאנגט אן ווער ליעכע צו ווערע קינדער, פיהלם מיט די מוסער שטערק, ווען דאס קינד שלאגט ווי עטוואס אב? אבער געהט דעם פאטער גיט אויס דאס הארץ, ווען ער פיהלם, דאס וויין קינד איז הונגעריג, פונקט אזוי גיסען ווי ביים קינד מבערין, ווען ער געהט די מוסער ווייגענדיג, אבער ווען ער הערט דעם פאטער קרעכענדיג, אבער פון אנדערע אויסשטענדע הערענדיג, אויף דער וועלכער ארט לעבען ווי אויך ברודער און שוועסטער אזוי נויט און אזוי גאהנט, אז עפעס פיהלען ווי ווי פונקט ווי זי קאנען איינער אהן דען אנדערען נישט אויסקומען. אט דאס "גוט קאנען אויסקומען איינער אהן דעם אנדערען" איז די אורזאכע, וועלכע בינדעט צוזאמען פיעלע פאמיליעס צווישען ווי, ביי וואנען פון ווי ווערט א נאנצע געמיינדע (קהלה), וואס ביי זי קאן אויך איינער אהן דען אנדערען גיט אויס-קומען אין א סך אופנים, יעדע איינציגע פאמיליע איז גיט אימזשאנדע צו האלטען פיר ווי אליין א רב מיט א דאקטאר, צו בויען פיר ווי אליין א שוהל מיט א הקדש, צו הייזען פיר ווי אליין א באד א. ד. ג., מיט איינעם ווארט - צו מהן יעדער פיר ווי איינציגוויי דאס, וואס גור א געמיינדע איז אימזשאנדע צו מהן אלע ביזאמען. אט די וועלכע צוגעבונדענהייט, וואס מיר זעהען פון קינדער צו זייערע עלטערין, פון איינציגע הויזלייטע צו ווער פאמיליע, זעהען מיר אויך פון יעדער פאמיליע צו דער נאנצער געמיינדע אין וועלכע זי לעבט, עס איז אויך אייגענלעכע, גור שוין עטליכע מאהל ברייטער אומגעדרעהט די ספרעוויגע. - יעצט שטעללען מיר אונז פאר, דאס איז איין ארט, אבער אין א סך ארטער, האבען ווי צושפרייט און פערמערט געהנדליגע, הונדערטער, זאנאר מווענדיגער פאמיליען, וואס אלע רעדען ווי פיר ווייטע קרובים פון אורארעלטע צייטען, אלע רעדען אויף איין שפראכע, אלע האבען בירושא פון ווערע אורארעלטערען עפעס א סך אייגע און דיעלעכע הנהגות מיט צערעקאנעם אין פריידען און אין ליידען, הן אין ימים-טובים און הן אין דער וואכען. אט די אלע הונדערטער אדרע מווענדיגער געמיינדען פון איין יחוס צוזאמענגענומען הייסען מיט איין ווארט "נאציאן". יעדער מענטש ס'ה' גיט ווילענדיג אפילו, ווי פיהלען אין וויין נאציאן פיעל היימישער איינער איין יעדער פרעמדער, און די דאזיגע אנהיינגונג, די ליעכע פון געזעס מענטשען צו וויין אייגע-נער נאציאן הייסט נאציאנאליזם.

פון אנפאנג האלט ווי געוואהנליך יעדע נאציאן אין איינעם, ד. ה. זי געוואהנט איין גענער, אבער מעהרערע גענערען צוזאמענגעבונדען, וועלכע הייסען אין איינעם איין לאנד, זי האבען חתונה, גור צווישען ווי און די קינדער, וועלכע

מעהר בעמראכט אלס פרעמדער אין דער מדינה, הייסט בירגער. "פאלק" און "נאציאן" איז גענרינדעט אויף אפשאטמונג, אויף יחוס-אבות, דער בערגרין פון פאלק-אויף דעם צוואמעגלעכען פון מענשען אין איין מדינה. א "נאציאן" בילדעט זיך אויס פון דער נאטור וועלכע מיט דער צייט, א "פאלק" אבער-דורך מענשליכע מאכט, אין א געוויסען ארט. מענשען פון פערשיידענע נאציאנען קאנען זיך אין עטליכע דורות אויף נייט צוזאמענלעבען, דאס ווי זאלען אין נאציאן אן ווער לעבען אפשאטמונג פערנעמען, און בילדען אויס זיך איין פאלק; פון פערשיידענע פאלקער אבער וואלל ווערען צוריק איין נאציאן, דאס איז שוין געהער שווער אויסצופיהרען. - איבריגענס קאנען א מענש פיר זיך נישט מעהר געדענקען, ווי צוויי, אמהעקסען דריי דורות, פון זיך אליין קאן קיין מענש נישט וויסען, ווער זיינע אוראורעלטערין זענען א מאל געווען, און וואו זיי האבען א מאל געוואהנט, געדער מענש געדענקט אבער דאס לאנד, אין וועלכעס ער איז געבארען, ער געהערט דערזעלבע געמיינדע, אין וועלכער ער איז אויפגעוואקסען, ער אנערקענט די געזעטצע פון דעמאלטענע פאלק, אין וועלכען זיין פאטער נאך האט זיך איינגעבירגערט, און איז איבערגעגעבן דער רעגירונג, אונטער וועמעס שווער, ער לעבט. אבער קירצער געקערט, געדער מענש איז געוועהנליך אין לעבען צוגעבוירען דעם לאנד, אין וועלכען ער לעבט, מעהר ווי צו יעדען אנדערען לאנד. - אט די ליעבע פון יעדען בירגער צו זיין פאטערלאנד הייסט "פאטריאטיזם".

ג.

ווי אזוי אבער זאלען זיך די בירגער ליעבעס, די נאציאנאליעכע און די פאטער-לאנדסליעכע, פערהאלטען צווישען זיך אין מענשענ'ס הארצען? וועלכע פון זיי איז בילכער? און וועלכע איינע מעג דער מענש פערביינען צוליעב דער אנדערע - דאס איז איינע פון די שווערסטע וועלטספראגען, וועלכע האט דער מענש'הייט אין פערשיידענע צייטען גענוג מיינען בלוט מיט גענוג מיליאנען לעבענס אפגעקאמט, און דאך איז נאך די דאזיגע פראגע ביי היינטיגען טאג נישט ביי אלעמען צו קיין קלארע השוכה געקומען. וואלט דער מענש געקאנט צוגלייך מיט א כהסה גענוגענען זיך נור מיט דעם אליין, וואס ער דארף האבען פיר זיין ליבליכעס לעבען און ווייטער נאר נישט, דאנן וואלט איהם ווערקליך נישט אויסגעמאכט וואו ער וואהנט, און צו וועלכער נאציאן ער געהערט; ביי איהם וואלט דעם געווען הייסען היינט א יוד, מארגען א טערק, און איבערמארגען נאר א פראנצויז. דער מענש פיהרט אבער נאך א גייסטיגעס לעבען, ער שאפט זיך געוויסע אידעען, ער געקומט

בירושא פון זיינע עלטערין א געוויסע רעליגיאן, וועלכע הויבט איהם נאר אויף אין היממעל צוריק. און געמט ארום אין זיינע אויגען נישט נור די וועלט, נור אפילו גענע וועלט אויך, די רעליגיאן נישט איהם ווערען פרוצים אויף אלע זיינע וועלט-קשיות, זי געוועהרט איהם מרייט אין די גרעסטע אוינגליקען, און נישט איהם דאפפונג אין יעדער נויט. - אין אלע צייטען האט יעדע נאציאן געהאט אירע בעשטימטע רעליגיאן, וועלכע זי האט געשריט פון אירע אורעלטערין, שפעטער געהען מיר אבער אין דער געשיכטע, ווי אזוי עס ווערען בעשאפען נייע רעליגיאנען. וועלכע שטרעבען צו ווערען וועלטסרעליגיאנען, ד. ה. ארום צו געהען א סך נאציאנען און פאלקער, אזוי אז צ. ב. דאס קריסטענטום אין קאנסטאנטינאפאל און נאכהער אין רוים געווארען אזוי מעכטיג, אז מען האט ווערקליך געקאנט מיינען, דאס די קריסטליכע קהילישע קירכע וועט מיט דער צייט ארוםגעהען די נאציאנע וועלט, האט זיך אבער געמאכט נישט אזוי, ווי מען האט געקאנט מיינען, די פאכסטע, די האהע פריסטער פון דער קהילישע רעליגיאן, האבען זיך אזוי הויך אנטקענטשטעלט, אז מלכים האבען זיך פאר זיי געמאכט בנקען, וועהרענדר זיי אליין האבען זיך אפגעגעבען מיט עולם הוה ואבען א סך מעהר ווי מיט עולם הבא. דאס האט נאטירליך געבראכט צו א גרויסער שפאלמונג, די ערשטע זענען אפגעפאלען פון רוים די גריכען, און צוזאמען מיט זיי נאכהער אויך די רוססען, דערנאך האבען אנגעהויבען אפפאלען פון רומא דייטשען, האלענדער, ענגלענדער, שוועדען, פראנצואנען א. ו. ו. פון איין קריסטליכער קירכע איז געווארען א סך קירכען, און אין צאנז אייראפא איז געווארען א שרעקליכער דור הפלגה. מיר געפינען געמיזט אין אייראפא אין איין נאציאן דייטשען פערשיידענע רעליגיאנען און פאלקער נקתולען און פראטעסטאנטען, פרייסען און עסטרייכער א. ו. ו. אין איין רעליגיאן נקתולען פערשיידענע נאציאנען (איטאליענער, שפאניער, דייטשען, פאלען א. ו. ו. קהילען, פראטעסטאנטען, פראטאסלאווע, מוסלמען), געהער וועניג פאלקער זענען אזוי גליקליך גענאכט, ווי די רוססען, צום ביישפיל, וועלכע האבען זיך שוין לאנג אויסגעבילדעט אלס איין נאציאן, וואהנען אלע אין איין מדינה, געהערען צו איין רעגירונג, און האבען אלע איין רעליגיאן. די רוססען זענען ווערקליך אין אלע דיעזע הינזיכטען א געגענשט פאלק, און פיעל אנדערע פאלקער מענען די רוססען מיט דעם מקנא זיין, ווארום זענען אלע פערמישטע פאלקער פילט דאס וויכטיגסטע, וואס מאכט א פאלק מאכטיג און גליקליך - א חרונה, אזוי שטעקט נאנץ אייראפא שוין אנדערהאלב טויזענד יאהר אויסגעשטעקט ווי צום אייביגען קריגע איין מדינה וואלט געוואלט די אנדערע אויפ-שעסן. די דייטשען קאנען נישט נאכגעבען וואס ווערען בירגער זענען א מאל איבער-גענאנען צו פראנקרייך, און די פראנצואנען קאנען נישט פערנעסען וואס ווערען צוויי פראנצואנען זענען איבערגעגעבען געווארען דייטשלאנד, די קהילען אין עסטרייך

אונטערדריקען די פראוואקלאווע, און די פראטעסטאנטען אין ענגלאנד אונטערדריקען די קתילען פון אירלאנד, מיליאנען מיליאנען שטעהען אין איראפא גרויסע יעדע מינוט איינע די אנדערע צו פערניכטען. און קיין געאכטעטער הייליגער גלויבער איז אויף נישט דא, וועלכער וואל שלום מאכען צווישען די אלע מדינות, און די דער-מאהנען, אז אלע מענטשען זענען דאך סוף פל סוף ברידער פון איין אנדערשטען פאטער, ווי אונזער הונד לערינט אונז.

צוקוקענדיג ויך צו דעזער טרויעריגער לאגע, האבען גרויסע קאפטענשען אין דער וועלט אנגעהויבען פערברייטערען א וועלכע געדאנקען: אז נאציאן מיט פאלק זענען צוויי פערשיידענע בעגריפען, און נאציאנאליזם מיט פאטריאטיזם קאנען נאר איינס דאס אנדערע ניט דעקען. א מענטש איז צוגעבונדען צו זיין נאציאן, אזוי ווי ער איז פון דער נאטור צוגעבונדען צו זיינע פאטער און מוטער, ברידער און שוועסטער; אבער דעזער באנד שטערט איהם דאך נישט צוצובינדען ויך צו א פערמער פרוי, וועלכע איהם געפאלט, און ווערען מיט איהר פערצייגט, אלס מאן און ווייב, און ווערען אויך צו געבונדען צו איהר אייגענע פאמיליע, און די פראקטיק בענויגט אונז, אז פון א גוטען ווין ווערט דאס מעהר א נוסטער מאן. און אומגעקערט, אזוי קאנען אויך מענטשען, וועלכע זענען מיטן נאנצען הארצען איבערגעגעבען זייער נאציאן, געהערען מיט לייב און לעבען זייער פאטערלאנד. וועלכעס שטאמט נאר פון איין אנדער נאציאן, צו זיין נאציאן געהערט א מענטש פון געבורט, א פאטערלאנד אבער קאנן ויך א מענטש אויסקלייבען, וואו איהם געפאללט, נאר אין וועלכען לאנד איינער בירגערט ויך איין, מוז ער טריי איבער-געבען זיין דעם געזעטצען פון דעם לאנד, אויב ניט אז ער א פערברעכער, און ווערט בעשטראפט, און אז א מענטשען איז מעגליך צו טראגען אויף ויך אונזלעכע צוויי יאכען אויף איין טאל, און דערמאנען זיי ווי מען בעדארף, געהען מיר פון דעם, ווי איינער קאנן יוצא זיין אומקעגען די שולדען פון צוויי פאמיליען אין איינעם, פון עלטערנים צו אונז פון דער פרוי'ס צו. - וואו אבער איז די גרענעץ? ווי נייט איז איינער מחויב צו זיין איבערגעבען זיין פאטערלאנד, און אויפגעבען א טאל זינע נאציאנאלע געפיהלען? - די גרענעץ לעגט אן דער רעליגיאן פון זענען איינציגען. "אלעס בין איך מחויב אויפגעבען, ווען דאס פאטערלאנד פאדערט עס פון מיר, ואנאר דאס לעבען אין דער צייט פון א מלחמה. א-חויב-מין אמונה. אויף מיין אמונה האט מיר קיינער אין דער וועלט ניט קיין בעד צו זאגען, א חוץ נאמט אליין ביי מיר אין הארצען און ביסליכנויט ווערט עס אויך אזוי דורכגעפיהרט, וואו מעהר א ביסעל וואו וועניגער. די פרייהיים פון זענען מענטש צו דענקען ווי אזוי ער פערשטעהט און ווי אזוי איהם געפאלט, אז ער טרעט ניד גיט איבער קיין געזעטצע, הייסט ליבעראליזם, פונקט דאס אומגעקערטע פון ליבעראליזם, איז דער פאנאטיזם, וועלכער וויל צווינגען דעם צווייטען צו דענקען נור ווי אזוי איהם געפאלט, און גיט אנדערש, פאנאטיזם און ליבעראליזם.

צעטערקט מען מעהר פון אלס אין רעליגיאנז נאכען, ווארום וואס האט נאך ענין פיעל צו מהון מיט געדאנקען ווי רעליגיאן?

נון, מווען מיר געצט בעטראכטען נאך איינע און דעם לעצטען פונקט. איינמאל בלייבט עס ביי אונז פערשטענענעם, אז נאציאנאליזם קעהר ויך נאר מיט בירגערשטוב גיט אן, קאן דאך איינער טאקי זאגען: "ווייל איך נאר אין ערגעץ קיין בירגער גיט זיין! איך וויל מיר נאר לעבען ווי א פרייער פויגעל, און אומפליעהען, וואהן די אויגען וועלען מיר טראגען! יא, א וועלכע מענטשען גיט עס אויך אין דער וועלט, בור ווייסט איהר ווי אזוי זיי הייסען? וואגאבאגאנדיגן (בראדראגעס), וועלכע קאנען זיך אין ערגעץ קיין ארם גיט געפינען, ווייל אין קיין מדינה האט קיין אמה וואס צו זיי קיין צוטרעטן נישט, די דאזיגע מענטשען ווילען ויך אנרופען קאסמאפאליטען, צועלט בירגער; נור עס איז נאך וועניג, וואס איינער גיט זיך א פאמיליענאמען - קלוגער! ווען ער איז אבער פון דער נאטור פאקט א גארער, - יא אמת, גרויסע קאפ אין אלע געבילדעטע לאנדער גיבען ויך שוין לאנג אב מיט דעם געדאנקען, צו אזוי איין איינעם שלום איינציפיהרען אין אלע מדינות, ווי אזוי צו גרינדען איין דער וועלט, עפעס א מין ביהדרין פון אלע נאציאנען, וועלכער וועט אויס-בלייבען אלעליי מחלקות צווישען איין מדינה מיט דער אנדערער. דאן וועט מען עירקליך קאנען אויסעטום אפשאפען דאס מיליאנאר, מען וועט פריי מאכען אויסעטום די גרענעצען, און די נאנצע וועלט וועט ווערען ווי איין שטאדט, און דאס גרויסע געדעלע געפיהל פאטריאטיזם וועט דאן ווערען נאר אויס מאדע, ווארום מען וועט עס מעהר גיט בעדארפען. פונקט ווי זענעלשיפען זענען ארויס פון דער מאדע, וינד באמפשיפען זענען אין דער נאנצער וועלט איינגעפיהרט געווארען. - אבער ביי זענע געבענשטע צייט וועט נאך א טאל קומען, מוז זענער מאן זיין ערגיז וואו א בירגער, און דערצו אויך א פאטריאט; אנדערש קאן ער אלס מענטש קיין פאללען ווערטה נישט האבען. און ווען איינער זאגט אונז יעצט: "איך בין א קאסמאפאליט", און קאן נישט אנווייזען צו וועלכען פאלק ער געהערט, און צו וועלכע נאציאן ער איז צוגעבונדען, איז פונקט ווי איינער וואל מיר זאגען, ער וואהנט אין ווארשא, נור קיין ארבעט קאנן ער מיר גיט אנווייזען, ווארום ער האט דארטען אין ערגעץ קיין היים גיט, ווי דער אזוי זענער איז א - בראדראגע. און ווייסער גישט.

אלא איז פאמיליענליכע גלייך צו זענען מענטשען דירכה, וואו ער פיהלט ויך מעהר ווי אויסעטום ביי ויך אין דער היים; נאציאנאליזם איז דער ווייף, אין וועלכען איינער וואהנט צוזאמען מיט אלע גאנצעס בעקאנטע און יפערואנדעטע שטוב; פאטריאטיזם איז די נאסס, וואו ער האט זיין געשעפט, וואו ער געזענענעם ויך מיט מענטשען, און וואו ער בעקומט אלעס געזונטשע, וואס ער בעדארף צום לעבען, און קאסמאפאליטזם איז גלייך צו דער באנצער גרויסער שטאדט, אין וועלכער איינער וואגט. אבער איין מענטש קאן א

גינגע שטארט נישט בעוואהנען, אזוי קאן קיין מענטש אויף נישט זיין בלויז א קאפי-
קאפאליט, און נישט אנגעהערען צו קיין פאלק און צו קיין נאציאן.

מיר יודען פון דער נאנצער וועלט זענען איינע פון די עלטעסטע
נאציאנען. דורך דער שפראכע, אין וועלכער די תורה איז געשריבען, דורך אוינער
לשון הקדש זענען אלע יודען פון דער נאנצער וועלט פעסט צוזאמענגעבונדען.
און קאנען זיך איינער דעם אנדערען לייכט פערשטאנדיג מאכען. - צו קאנען מיר
יודען זיין פאטריאטען? - יא, נישט נאר מיר קאנען עס - מיר מוזען עס וואנאר
זיין. ווייל אוינערע געזעצטע בעפעהלען יעדען יודען פאטריאט צו זיין אין יעדען
לאנד וואו ער וואהנט - נאר און מיר האבען עס שוין אין פיעלע מוינענדער
פאללען בעוויזען אין אלע צייטען און אין אלע ארטער. נאציאנאליזם איז אוינער
נחום, פאטריאטיזם איז אוינער שטאלץ.

ווען איינער וועט זיך אלא פרענען: וואס ביזט דו? נאציאנאליסט? פאטריאט?
המיר? מתנגד? חובב ציון? אדער וואס? מענטש דו איהם ענטווערען: א יוד
בין איה? און אין דער איינער תשובה ענטהאלט זיך שוין ממילא אלעס וואס אין
דער וועלט גיבט נאר גוטעס, שאנעס אונד הייליגעס. - הנה בזה הנה בזה כולל
בה! קערקסט עס אדער, קערקסט עס אהין, וואס נאר ביין בענעהר, געפינטסט
דו בארין.

בן-דוד.

געגעסען!

א בילד פון ד. פרישמאן.

א מעשה פון דריי וואס האבען געגעסען...

און ווי חמאדעס שטיינען אויף אין מיר ביסליכטוויי די עראינערונגען אן גענע דריי.
און ווי א חמאדעס לייגט עס זיך אויף אללעס וואס איז דענצמאל געשעהן, און איה זעה
אללעס נאר ווי דורך א מיטאן - דען לאנג, נאר לאנג איז די צייט פון דענצמאל ביו געזט.
און פלוצלינג נאר מיין איה אז נישט א חמאדעס, נאר א הייליג פייער שטייגט אראפ
פון הימל, אום צו בעלייכטען און צו בעשטיינען אללעס וואס האט זיך דענצמאל אפ-
געהויבן, און עס געסען זיך נאנצע מיינען ליכט, און עס פלייצען און ציהען זיך
מוינגער העלע שטראהלען, און עס בלייצט און גלאנצט און לייכט זיך און וויל נאר
נישט אויפהארען...

און פארט איז עס איין איינפאכע מעשה, און פארט איז עס נאר א מעשה
פון דריי מענטשען וואס האבען געגעסען.

נישט אין איין איינפאכען, געוואהנליכען קאן האבען זיי געגעסען, נאר אין יום-כפור,
א יום-כפור וואס איז געפאלען אום שבת; נישט בעהאלטענער הייט וואו קיינער זעהט נישט,
נאר אפגעטליך, אין דער גרויסער שוהל, פאר דעם גאנצען עולם; און נישט עפעס אייני-
פאכע, געוועהנליכע מענטשען זענען גענע דריי געוועזען, וואס קיינער קען זיי נישט און
קיינער ווייס זיי נישט, נאר די גרעסטע חשודים, די אנגעזעהנסטע, די בעקאנטעסטע
פון דער נאנצער שטאדט: דער רב און די ביידע רבנים. - און פארט זענען זיי
געפליכען אויף ווייטער די גרעסטע חשודים און גאנץ קהל האט אויף זיי געקוקט ווי
מען קוקט אויף הייליגע מלאכים...

און וואהרענדיג איה שרייב יעצט דאס דאזיגע, דא געדענק איה, אז שוין דענצמאל
בשעת מעשה האב איה פיעל געקלארט און געטראכט, און מיר איז געפילט ווי א חשד

אים הארץ גענוענען. אה, איך באריש קינד, וואס איך האב דענצמאל נאך גיט געקענט פארשטיין וואס עס קען זיך אפמאכן אין די גשמה פון א מענטש! און פארט האב איך דאך דענצמאל שוין געפילט אז די דריי האבען אזעהר גרויסע וואך געמאכט, און הייליג זענען זיי און גרויס און ריי, און ווער ווייס ווי שווער עס איז זיי אנגעקומען. ווער קען וויסען וואס פאר א מלחמה דאס האט זיי געקאמט! ווער קען וויסען וואס זיי האבען דאפיי געליטען און דערפראגען!...

און ווען איך זאל נאר לאנג לעבען און ווען איך זאל מתושלים יאהרען האבען - יענעם מאג און יענע מענטשען וועל איך קיינמאל גיט פערנעמען. יענע מענטשען, אה, זיי זענען דאך אמת'ע העלדען געוועזען!...

און ווי האמערעם שטייגט דאס אלעס אין מיר אויף - אבער איין מינוט שפאטער און באנצע מיינע ליבט און מווענד העלע שטראהלען געקען זיך ארויס דורך די דאוועל האמערעם און געקען און פרייען און ציעהען זיך אהער ביז צו מיין טישעל און ביז אויפ'ן פאפער וואס איך שרייב דארט דאזיגע ווארטער...

און מיט דעם באנצען הארצען און מיט דעם לעבען געקען שרייב איך זיי! אה, עס זענען שלעכטע, ביטערע מאג דענצמאל געוועזען. ווי נאך קיינמאל נישט צופאר און קיינמאל נישט דערנאך. איין אומגליק איז געווען פון היטלע געקומען - צום ערשטען מאל איז עס געקומען - און גערופען האט מען: די האלעכא!...

פון ווייטע לאנדער פון אונז, איז זי געפאהרען, און צו אונז, צו אונזער קליין שטאדטעל איז זי געקומען; אין דער גאס האט זי אומדערבארמליך רעגירט און אין די שטובען האט זי אהן איין אויפהאר געהאנגען; פאמעליך איז זי דורך די נאכט געצויגען און אומגעזעהען ביי העלען ליכטיגען מאג - ווער קען די מוילע ציילען וואס זענען אין יענע מאג געשטארבען? ווער קען זיי אנרופען ביי די נאמען און ווער ווייס דעם חשבון פון די פרישע בארגלעך, פון די גיטע קברים?...

און איבער הויפט האט די מנפה אין דער יודישער גאס געארבייט - זי די פליענען איז מען געפאלען, יונג און אלט, רייך און ארעם, און עס איז קיין הייז נישט גענוענען וואו דארטען זאל נישט ווין האטש געמליכע מוילע.

אויבען אין דעם דאכשטיבעל איבער די וואהנונג פון מיינע עלטערן זענען אין איין מאג גיין גפשות געפאלען; אונזען אין דער קעלער-שטוב אונזער אונז איז א מאמע מיט פיער קינדערלעך געשטארבען, און אין דעם הייז אומגעקענט אונז האבען מיר די געוואלדען די באנצע נאכט געהאט און אין דער פריה האבען מיר זיך דערוואקסט אז עס איז קיין איינציגער מענטש דארט לעבען געבליבען!...

און די מתעסקים זענען אפגעשטאנען און די גראבער זענען מיר געווארען און האבען נישט מעהר געקענט די ארבייט בייקומען. ווי נאכט זענען די מוילע אויף דער ערד געלענען, אונז געבען אונז, און קיינעם האט עס מעהר נישט געארט. וואס איז דענצמאל נאר אפגעשטענענע מענטשען? ווער האט דענצמאל געוואלט געקוקט דארט?

און אזוי איז דער זומער אונזען, אלע מאל ווייטער און ווייטער, און דערנאך זענען די הייליגע מאג געקומען. און דערנאך דער הייליגסטער מאג פון זיי אלע - דער יום-כפור.

און דאס איז דער מאג פון וועלכען איך האב געזאגט, אז קיינמאל וועל איך איהם נישט פארנעמען! און איז דער פלג-גדרי!

פארן עמך ביים ארון-קדש שטייט דאס מאל גיט דער חזן מיט צוויי חשובע בעלי-בתים, נאר דער רב שטייט מיט וויינע ביינע וויינע. ארום און ארום ברענגען די ליכט, און די פלאמען ברענגענדיג קנאקען זיי פאמעליך. דער עולם שטייט צו דער וואנד, איינגעהילט אין די מליתים און אין די ווייטע קומלען און ווייטע נאמאלקעס און ווייטע נאמאלען. אויף די וואנד פליסען די שאפענס אהין און אהער און שאקלען זיך אהען אויפהער, און פיעל שטייען און קוקען אן די שאפענס אויף די וואנד. זענען עס אפער די שאפענס פון די מוילע וואס זענען היינט, וואס זענען נאכטען, וואס זענען איינגעקומען געשטארבען? שאקלען זיי זיך דא אויף די וואנד? קענען זיי נישט איינזעהען אין ווערע קברים און זענען דא אהער געקומען?...

שמיל! דעם רבי'ס קול האט זיך געזט, און דערנאך דאס קול פון די בנים - און דערנאך ציטערט עס ווי א קרעכץ דורך דעם באנצען עולם:

און נאך דעם קרעכץ הארען זיך ווארטער. אה! מען זאגט: על בעת הקיום ועל בעת הקהל - מיט דער בעה פון גאט און מיט דער בעה פון קהל זענען מיר מויר צו דאווענען צוזאמען מיט די בעלי-עברה!

און איך האר און האר. צו וואס בעדט דאס דער רב אונזלעך בייד? וואו זענען דאס היינט פערהאנדען בעלי-עברה-גאט? צו וואס דערמאנט ער נאר היינט אזא ווארט? האט ער נישט מורא פאר דעם שטן אונזלעכעם היינט צו דערמאנען. היינט, אין אזא צייט, אין אזא ביטערער, אומגליקליכער צייט?...

און א מורא, א פינגסטערע, וויסטע מורא פאלט אויף מיר פלוצלינג, און איך מין אז די ועלביגע מורא פאלט אויף אלעמען וואס זענען דא אין שול אויף אלט און יונג!...

און פלוצלינג דערוועה איך ווי דער רב געהט ארויף אויפ'ן פלעמער. וועט ער היינט א דרשה זאגען? וויל ער דעם עולם מריסטען און שטארקען?...

אבער איך האר אז ער זאגט נישט קיין דרשה - עפעס גייעט איז עס, א גייער מנהג וואס איז פריהער נאר נישט געקאנט געוועזען; דען ער שטייט און איז מוכר נשמות אלע מוילע וואס זענען געשטארבען אין דער לעצטער צייט, אין די לעצטע מאג. אה, ווי לאנג איז די קאס און ווי גרויס איז די צאהל פון די נאמען וואס ער דערמאנט יעצט! די מינוטען גייען אונזען, א מינוט נאך א מינוט, א מינוט נאך א מינוט, און דער רב איז נאך נישט ביים סוף. וועט נאר קיינמאל די לאנגע שטיקע גיט אויפהאקען? נעמט שוין דאס אייביג, אייביג דויערן?...

און פלוצלינג פאלט מיר איין, אז דער רב וואלט מווענדקאל גלייכער מאכען ווען ער זאל די לעבעדיגע, וואס לעבען נאך, אויסרעכענען - דען ווי וועט דאך שוין אזוי ווינציג, אזוי קנאפ, אז אין א פאר מינוט קען מען פארמיט זיין מיט ווער אויסרעכענען, ווארענד די רשימה פון די געשטארבענע איז אזוי לאנג, אזוי אונגעהער

לאנג, אז וי נעמט קיין מאל נישט קיין סוף איין... און יענעם אבער וועל איך קיינמאל נישט פארנעמען און אויף דאס דאווענען דענאמאל וועל איך אייביג געדענקען! אך, עס איז דאך גאר קיין דאווענען נישט גע- ווינען, גאר א קרעכץ, א גרויסער לאנגער קרעכץ וואס האט זיך ארויס געבראכען פון דעם מיעפעניש פון הארץ, אום ביי צו די וואלקענס צו שטייגען און די הימלען דורך צו לעבערען! נאך קיינמאל נישט האבען יודען מיט מעהר א צוגבראכען און צוריסען הארץ געדאווענט, נאך קיינמאל נישט האבען הייסקע טרערען אין קענטשעןס אויגען געברענט...

אין יענער נאכט האט קיינער נישט די שול מעהר פערלאזט, נאך דעם דאווענען האט מען שירי הייז געווינגען, און נאך די שירי הייז האט מען תהלים געזאגט, און נאך דעם תהלים האט מען משניות געלערענט, און נאך דעם משניות האט מען זיך צו די אנדערע הייליגע ספרים גענומען...

און איך שטיי ביי נאכט אין דער שול, און ווי הארעס און ווי אמוסאן לאזט זיך עפעס אראפ אויף מיר און לייגט זיך מיר אויף די אויגען און מאכט מיר עפעס - עס רוישט אין מיר עפעס און איך ווייס נישט וואס.

ומלאכים יחפזין, חיל ורעדה יאחזון - און מלאכים פלאטערן, און שרעק און ציטערן האפט אלע אך - און פלוצלינג מיינ איך אז איך ווע זי אלע דורך די הארעס און דעם מוואס, און די מלאכים שטייגען ארויף און אראפ, ארויף און אראפ...

און צווישען ווי דערנעה איך פלוצלינג אויף דעם שלעכטען מלאך מיט די אויגען און א צאהל, פון קאפ ביז צו די פיס איז ער פול מיט אויגען - אך, די אויגען די אויגען!

אין יענער נאכט האט קיינער נישט די שול פערלאזט - און פארט האבען אין דער פריה עמליכע געפעהלט ארויס פון דעם מגין. צוויי וועטען אין דער נאכט דענאמאל פלוצ- לינג א גיכער געפאלען און נישט מעהר אויפגעשטאנען, און אזוי וועט ווי געשטארבען צווישען עולם אין דער שול, נאך אין די מליתים און די קיטלען איינגעהילט, אזוי אז זיי האט כמעט שוין גאר נישט געפעהלט אום אריבער צו פארקען פון לעבען אין דעם שוים אריין...

און אויס דער יודישער גאס קומען גארברעטען אין שול אריין, נאכריכטען ווי נאך קיינמאל נישט צופאר און קיינמאל נישט דערגא - אבער אין דער שול הארט קיינער נישט און פראנט קיינער נישט און קיינער איז נישט גינגעריג, דען זעכער איינציגער האט מורא צו הארען און צו נויסען וואס עס מוחז זיך ביי איהם אין דער היים...

און יענע נאכט וועל איך קיינמאל נישט פארנעמען, און ווען איך זאל גריי- גרוי אלס ווערען און ווען איך זאל לעבען אפילו אזוי לאנג ווי מוושלח! אבער מווענדקאל מאל פירקטערליכער איז געוועזען דער טאג דארויף, דער יום-כפור, און פירקטערליך איז געווען אללעס וואס איך האב געוועהן און געהארט אין גענעם טאג - און דאס אייגענטליך איז די עקער - נאך וואס איך מיינ צו דערציילען.

און נאך היינט, ווען איך מאך צו אויף איין מינוט מיינע אויגען, וועל איך נאך פאר מיר יענע סצענע, און אפטמאלס מיינ איך אז איך שטיי נאך יעצט אין דער שול דאכט צווישען דעם עולם...

אט איז יום-כפור נאכמיטאג!

אויף דעם בלעכער אין דער שוהל שטייט דער רב און וויין הויכע געשמאלט, און וויין קאפ האלט ער שטארק פערריסען. ליגט א געהאלטענער פשוט אין דעם פנים פון דעם דאווענען מענטשען? איז עפעס געוונדערס אין וויין געשמאלט פערהאנדען מיט וועלכען ער ציהט יעדעס אויג צו זיך צו? - אין דעם ווינקעל שטייט דאס יונגעלע, איז וויינע אויגען ווענען צו יענעם מענטשען צוגעקלעבט און ער קען ווי פון איהם גיט אראפ געהען...

אמת, אזא הדרת פנים, אזא שאנקייט, אזא ליכטיגע נאמליכע געשמאלט האב איך נאך קיינמאל נישט געוועהן! דער רב איז דאך אלט, איין אלטער גריי- גרויער מאנן, אפשר ויבציג אדער נאך אכציג יאהר, און פארט איז וויין געשמאלט אזוי פראכטפאל און אזוי הויך, און גרייכט אריבער איבער יעדעס אין נאנצען עולם. וויין כארד איז ווייס, ווייס ווי וואלבער, אבער מווענדקאל ווייסער וועטען די געדיכטע האר אויף וויין קאפ, און אויף וויין פנים איז ווייס, אז מען קען עס קוים אבשיידען פון דעם ווייסען קיטל, און אויף וויינע ליפען וועטען ווייס, און גאר די אויגען, די גרויסע גענענדענע אויגען, וועטען שווארץ, שווארץ ווי א סאמעט, און ווי לייכטען און גלאנצען, גאר נישט ווי די אויגען פון איין אלטען מאנן. - פון מייין פריהעסטער קינד היינט בין איך געוואוהנט געווענען דעם דאווענען מענטשען צו הערען און צו אכטען, און נאך א קינד ווענדענדיג האב איך געוואוסט, אז דאס איז א הייליגער נאמליכער מאנן, א גאון עולם וואס אללעס ווארט אויף זיינ'ס אנווארט און וואס רבנים פון דער גאנצער וועלט קוקען איהם אין מויל אריין; אויף האב איך געוואוסט אז ער איז א גרויסער מקיל, א מענטש וואס ווארט צו אלדונג רק א הייז, און אז אלע רבנים בייגען זיך פאר איהם און וויין ווארט און וויין פסק איז פאר די גאנצע וועלט תוכת משה...

און אויף היינט וועל איך נאך פאר מיר די גאנצע, גרויסע, פירקטערליכע סצענע, פונקט ווי דענאמאל אז איך בין געשטאנען צווישען עולם אין דער גרויסער שול! אויף דעם בלעכער שטייט דער רב און וויינע שווארצע אויגען לייכטען און גלאנצען ארויס פון דעם ווייסען פנים וואס איז איינגערינגעלט אין די ווייסע האר- און בארד. - מוסף איז שוין לאנג געקאנטשעט, און דער עולם שטייט און שווייגט

און נארט אויף דעם וואס דער גאמליכער מאן וועט רעדען, און קיינער וואגט זיך נישט אפילו דעם אמתהעם הויף צו ציהען.

און דער רב רעדט...

זיין שוואך, נידריג, קול ווערט וואס אמאל שטארקער, וואס אמאל האכער. ביי עס ווערט גאר הויך און שטארק ווי נאך קיינמאל נישט, און ער שטייט און רעדט איבער די קדושה פון איום-טוב און איבער די פונה וואס די תורה האט געהאט דאס, איבער דעם יום-כפור און איבער דעם געדאנקען וואס ליגט אין דער מצוה פון אזא מאן, איבער לעבען און שטארבען און איבער די לעבעדיגע און טויטע, און איבערהויפט האט ער איבער די טויטע לאנג גערעדט, און איבער די גרויסע מנהג וואס איז ווי אריינערדעגער שטראם אריינגעבראכען, פלוצלינג, שרעקליך, פירכטערליך, און זי רויבט און הארט נישט אויף, פערסט און ווערט נישט נאכט, נאכט נאך און האט נישט גענוג - ווי לאנג, ווי לאנג, וועט נאך? ...

און אויף ווייניג בלייבע באקען ווערען ביסלעכווייז גערויטעלט און אויף ווייניג קלענער ליפען פארבען ווי וואס אמאל רויטער, און פלוצלינג האר און ווי ער נאנט: וויכשעה שאדט רואה יסורין באין עלי' - און ווען דער מענטש ווערט אז עס קומען אויף איהם יסורים, דא מוז ער ווייניג מעשים בודק זיין - און נישט גאר ווייניג מעשים צווישען זיך און נאט, גאר אויף די מעשים צווישען זיך און זיין אייגען נפש; און נישט גאר די מעשים צווישען זיך און זיין אייגען נפש, גאר אפילו אויף די מעשים צווישען זיך און זיין אייגענעם גוף, צווישען זיך און זיין אייגען פלייש, צווישען זיך און זיין טאטליך לעבען! ...

אויף בין רעגזאמאר נאך א קינד געווענען - איבער איה געדענק אז ווען איה האב דערהארט די לעצטע דאזיגע ווארטער איז מיר קאלט און ווארעם געווארען. איה האב פלוצלינג פערשטאנען וואס ער רעדט...

און ער שטייט נאך אלעם און רעדט, ער רעדט איבער די ביינליכקייט וואס דערהאלט דעם מענטשענס לעבען און איבער די שמוציגקייט וואס בריינגט אונזעך דעם מענטשען פון דער וועלט; ער רעדט איבער חונגער און דורשט, און אז חונגער און דורשט וועגן די שלעכטע מלאכים, וואס ברענגען אונזעך דעם מענטשען פון דער וועלט בשעת עס קומט א מנהג צו מארטען און אומצוברענגען, אומצוברענגען און אויסצוראטען...

און דער נאך האר איה ווי ער זאגט: אין דער הייליגער גמרא שטייט: והי דהם ולא שמוות בהם - לעבן ואל מען דורך זיי, דורך די מצות, איבער נישט שמוות דורך זיי! און ווידער זאגט די הייליגע חכמים: משום עת לעשות הפרו הורקה - אמאל איז א צייט אז עס איז א מצוה די תורה צו צערשטארען! - און טיילמאלס איז פערהאנדען אז א מענטש מען צערשטארען תורה בלה, אבי צו דערהאלטען דאדורך א גאנצע וועלט מיט לעבען! ...

און איה שטייט און אלעל מיינע ביינער ציטערן. - וואס וויל דער רב דען האבען אויף וואס ציעלען ווייניג ווארטער? צו וועלכען פונקט שפאנט ער צו דערנרייכען? ... און פלוצלינג דער איה א גענוין, און מיר ווערט אזוי ווארעם און אזוי ענייך ביי דער נשמה. פאר וואס'שע וויינט ער? פאר וואס'שע וויינט ער?

און ווי איה שטייט דארט אין ווינקעלע, ציטערדיג און פלאטערדיג, הייבט איה אליין אן צו וויינען און די טרעהרען געסען זיך...

און נאך געצט, ווען איה מאך צו אויף איין מינוט די אויגען, זעה איה איהם נאך שטיין דארטען אויף דעם בלעמער, איה זעה אויף ווי ער שטרעקט אויס די האנד און ווינקט צו די ביינע חכים, און אויף די ביינע חכים זעה איה ווי זיי גייען ארויף צו איהם אהין אויף דעם בלעמער.

און אלעל דריי שטייען זיי דארט אויף דעם בלעמער, דער רב, דער הויכער, און די ביינע חכים, וואס זענען קלענער פון איהם, איינער פון זיין רעכטער און איינער פון זיין לינקער זייט. - וואס רויבט זיי געצט דער רב איין אין ווערע אוידערען? פאר וואס איז זייער פנים פלוצלינג בלייב ווי קרייד געווארען? ...

און פלוצלינג האר איה ווארטער און איה פערשטייט זי נישט, דען די ווארטער גרייכען פלויס ביי צו די אוידערען, און אין הארץ אריין גרייכען זיי נישט, און פארט נעמען דאך די ווארטער אזוי קלאר און אזוי בייטליך פון אלעל דריי טיילער הערען געקומען!

און ווי אריינסענדער, קרעכץ צוקט עס דורך דעם גאנצען עולם, פון דעם בלעמער ביז צו די פער ווינקעלעך, און נאך דעם קרעכץ הארען זיך ווארטער זעל בעת המקום, זעל בעת המקום - מיט דער בעה פון נאט און מיט דער דער בעה פון קהל זענען מיר מויר... צו עסען און צו טרינקען היינט! ...

א פירכטערליך שטילקייט, א מוויט-שטילקייט, הערשט אין דער גאנצער שוהל; עס ריהרט זיך קיינער נישט, עס ציהעט קיינער נישט קיין אמתהעם...

אויס ווינקעל פון דער שוהל שטייט איה נאך אויף מיין ארט און איה דער בייטליך ווי מיין הארץ קלאפט אין מיר: איינס, איינס און צוויי - און פלוצלינג פאלט אויף מיר א פינסטערע פירכטליכע סערא...

אויף די וואנד פון דער שוהל פלאטערען די שאמענס אהין און אהער, אהין און אהער, און איה זעה צווישען די שאמענס די מויע וואס זענען געבאטען, וואס זענען איינגעקעטען און וואס זענען פאר-איינגעקעטען געשטארבען - א גרויסער עולם, א שרעקליכע מנהג, א גרויסע שרעקליכע ערה...

און פלוצלינג פערשטייט איה נאך קלאר און בייטליך וואס דער רב פערלאנגט פון אונז; דער רב פערלאנגט פון אונז אז מיר זאלען עפען, דער רב פערלאנגט אז יעדע זאלען עפען אים יום-כפור און זאלען נישט פאסטען - וועגען דער מנהג - וועגען דער מנהג...

און איה שטייט און הייבט פלוצלינג אן חוץ און שטארק צו וויינען.

און וואונדערליך! נישט איך אליין שטיי דא אין דער שוהל און וויין, נאר פיעלע פיעלע שטימען און ווייזען הויף און שטארק, און אויף די דריי דארט אויף דעם בלעמער שטימען און ווייזען, און דער גראסער פון זיי שטייט דארט און ווייזט ווי א קליין קינד...

און ווי א קליין קינד בעט ער זיך, און ווייזט ווארמער זענען אויף ווייך, אויף זיס, און נאר טיילמאלס קומען די טרעהרען און שטימען איהם די ווארמער אין האל. - עסען! גיט עסען! עס איז אזא צייט! א קאל איז א צייט אז עס איז א מצוה די הויף צו צערשטארקען! און לעבען וואל מען דורך זיך, דורך די מצוה, אבער נישט שטארבען דורך זיך!

אבער אין דער שוהל דיהרם זיך קיינער נישט פונם ארם! און ער שטייט נאך אלעס און בעט זיך און דעם עולם וואנט ער איז ער ערשט אויף זיך די גרויסע הרבה עבירה פון עסען אום זיס כפור, און אלע וועלען זיין ריין פאר גאט, און אין עבירה און אין וינד.

אבער אין דער שוהל דיהרם זיך קיינער נישט פונם ארם! און פלוצלונג אנדערס זיך וויין קול, און ער בעט זיך נישט מער, נאר ער בעפאהלט: איך בין מתייר! איך, איך, איך! - ווי פילען גייען די ווארמער, ווי בליצען פליהען ווי הערס...

און דער עולם הארט עס - אבער קיינער דיהרם זיך נישט פונם ארם! און דא הייבט ער ווייזער אן מיט וויין ערשטען קול און ער בעט זיך און ווייזט "עיי א קליין קינד: וואס האט איהר אלע זיך אויף מיר געבונטענעט? פאר וואס וואלט איהר נישט אבלאזען ביז איהר נעמט זיך אליין צום גוטענדיגסטען מרייבען? און איך דען וועג וואס איך האב היינט שוין איבערגעלימען פון דער פריה ביז נעצט..."

און אויף די דגנים העלפען איהם און בעטען זיך ביים עולם... און פלוצלונג איז דאס פנים פון דעם גאמליכען מאן בלייבט געווארען טיף וינקט זיין קאפ אראפ אויף וויין ברוסט איין מינוט לאנג - און א קרעכץ, א טיעפער הערץ-ענדיגסטער קרעכץ הארט זיך פון איין עק שוהל ביז צום אנדערן עק, און נאך דעם קרעכץ הארט זיך א מורמערלעך. גאטס ווילען איז עס, וואנט ער, און עס האט א פנים ווי ער וואלט רעדען צו זיך נאר אליין - "אבציג יאהר בין איך באלד אלט, און נאך קיינמאל נישט בין איך געוואונגען געווענען אויף א דין עובר צו וויין - אבער אויך דאס דא איז א דין, א הויף איז עס, א מצוה איז עס, עס איז גאטס ווילען!"

און פלוצלונג הער איך ווי ער רופט: "שקש!" און דער שקש גיט ארויף און דער רב רוקט איהם עפעס איין אין אויער. און דערנאך רעדט ער שטילערהייט אויף מיט די דגנים עפעס, און די דגנים שאקלען זיך די קאפ, אויף ווי ווי וואלטען איהם צו עפס מסכים זיין, ווארענער דעם איז דער שקש צוריק געקומען פונם רב'ס וואוהינג אין הויף און האט מיטגעבראכט א פלאשעל וויין און גלאזלעך און א פאר שטיקלעך לעקער.

און ווען איך וואל גרויזגרוי אלט ווערען, און ווען איך וואל אזוי לאנג לעבען ווי מרושלה - יענעם מאן און יענע גרויסע ערהאבענע סצענע וועל איך קינמאל, קינמאל נישט פארגעסען; און נאך יעצט, ווען איך טאג מינע אויגען א מינוט לאנג צו, זעה איך זי נאך פאר מיר: די דריי וואס האבען געגעסען דריי גרויסע הייליגע מענשען שטייען אויף דעם בלעמער אין א שול און עסען אום זיס-כפור פאר דעם גאנצען עולם!...

אך, זי וועטן העלדען געוועזען!... ווער קען וויסען ווי שווער די מלחמה איז געוועזען אין דער טרעפערשט פון דער הארץ? ווער קען וויסען וואס זי האבען אלעס איבערגעלימטען און איבערגעמראגען?...

איהר האט עס דוקא פון מיר געוואלט - און איך האב עס געטהון! וואנט דער רב און זיין קול ציטערט נישט מער און אויף זינע רופען ציטערן נישט ביים רעדען - גאט'ס גאטען וואל זיין געבענשט!

און פיעלע פנים עולם עסען, עסען און ווייזען... און גאנצע טייכען ליכט און טויער העלע שטראהלען ברעכען זיך ארויס דורך די דאזיגע עראינערונגען און געסען און פליצען און ציהען זיך אהער ביז צו מיין מיטעל און ביז אויפ'ן פאפער וואס איך שרייב דארויף די דאזיגע מעשה...

און נאך דריי קען איך וואס האבען געגעסען. אין דער זעלבנער שעה וואס מירן אויג האט אין שול יענע גרויסע און ערהאבענע סצענע געזעהן, וועטן דריי מענשען אין א הויז פונקט אנטקעגען די שוהל געוועסען און האבען אויך געגעסען, די דריי וועטן געוועזען די דריי "משכילים" שטארמעל, דאס פענסטער ביי זיי איז געוועזען ווייט אפגען, כדי יעדער וואל קענען אריין קוקען, און אויפ'ן מיט איז געשטאנען דער סאמארא, ווארענעס און עס ליכט גלאזליך רויט-וויין. אזוי אויך דריי וואס האבען געגעסען!

וועטן אויך דריי העלדען געוועזען?...

קאמאלאג פון נייע מיטאמעד ביכער

[illegible]

צו בעקווען אין פובליאנדלונג:

П. Лидскій. Варшава, Належки 56.